

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว
ประเพณีวัดในประเทศไทย

The Model and Learning Network of Buddhist Temples
Tourism in Thailand

โดย ดร.พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ้น) และคณะ

ตุลาคม 2554

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว ประเภทวัดในประเทศไทย

The Model and Learning Network of Buddhist Temples
Tourism in Thailand

คณะผู้วิจัย

สังกัด

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ

ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระปลัดเสน่ห์ ธมฺมวโร

ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ปรีชา วงศ์ทิพย์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พระมหาเกรียงศักดิ์ อินฺทปญฺโญ นักวิจัยอิสระ

ชุดโครงการวาระแห่งชาติเพื่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยว
สู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนปี 2553

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งหวังการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระราชวรมนี คณบดี คณะพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ในการสนับสนุนการศึกษาวิจัยรวมทั้งให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ พระเถระ คณะสงฆ์ และผู้ที่เกี่ยวข้องจากวัดทั้ง 4 วัดที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม วัดหลวงพ่อดง ธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี และสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย

เจริญพรขอบคุณ ดร.เทิดชาย ช่วยบำรุง ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ได้ให้ข้อมูลในการตอบแบบสอบถาม รวมทั้งการถ่ายภาพที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบคุณ ตัวแทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยศิลปากร และคณาจารย์ นิสิตปริญญาโท รุ่นที่ 23 จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ร่วมให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

คุณงามความดีที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจและควมมีอุตสาหะวิริยะในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขออัญมัญสาถวายแด่พระเถระครูบาอาจารย์ และคณะบุคคลที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามเพื่อการเรียนรู้ในชีวิตและพระพุทธศาสนาของผู้คนในสังคม

คณะผู้วิจัย

ตุลาคม 2554

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว และกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เชื่อมโยงผู้คน นักท่องเที่ยว ความรู้ กิจกรรมและกระบวนการต่างๆ เข้าด้วยกัน อันจะเป็นการเสริมสร้างฐานความรู้ด้านการท่องเที่ยวและแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นคุณค่าของสรรพสิ่ง การพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้คนในสังคม

วัตถุประสงค์ งานวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และ 3) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

ขอบเขตการศึกษา การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาใน 3 ด้าน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษาใน 5 ประเด็น ได้แก่

1) ศึกษา รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด โดยเน้นรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับวัด กิจกรรม และวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้นนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

2) ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรมและวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

3) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน ความรู้ และกระบวนการเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

4) การศึกษาการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ในมิติของการจัดการเรียนรู้ การสื่อสารคุณค่า และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน

5) การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรคในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

สำหรับขอบเขตในด้านพื้นที่นั้น ได้กำหนดวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติธรรมในรูปแบบของพื้นที่กรณีศึกษาใน 4 ภูมิภาค ได้แก่

1) ภาคเหนือ วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัตินิธมมณานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

2) ภาคกลาง วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

3) ภาคตะวันออกเจียงเหนือ วัดพระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

4) ภาคใต้ วัดธารน้ำไหล/สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดยมีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงกิจกรรม ความรู้ และกระบวนการศึกษาวิจัย

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ประกอบด้วย 1) คณะสงฆ์ พระวิปัสสนาจารย์ (ผู้สอนวิปัสสนา) ตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดที่เป็นกรณีศึกษาจำนวนวัดละ 10 -15 รูป/คน โดยใช้การประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์ ส่วนผู้ประกอบการนำเที่ยว ภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ จะกำหนดกลุ่มประชากรรวม 50 คน โดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน 2) นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาและผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในวัดดังกล่าว ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 200 คน รวมจำนวน 400 คน

วิธีการศึกษาวิจัย การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษาใน 4 รูปแบบ คือ

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2) การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับวัด คณะสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงแนวทางการเรียนรู้ และกระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

3) การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการสนับสนุนให้วัดและองค์กร/หน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษาในทุกภูมิภาค ผู้ประกอบการและภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การเพิ่มพูนความรู้ การสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

4) การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว/หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของบุคคลและสังคมหรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย 1) แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview guideline) สำหรับคณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง 2) แบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว (Questionnaire) ในมิติต่างๆ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากสัมภาษณ์ในเชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ รวมทั้งการใช้เทคนิคการถ่ายภาพ เป็นต้น แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยใช้สถิติพื้นฐานทั่วไป เช่น ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย (X) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อแจกแจงความถี่และเพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาทั่วไป

สรุปผลการศึกษา

คณะผู้ศึกษาวิจัย ได้สรุปผลการศึกษาวิจัยออกเป็น 6 ส่วนตามวัตถุประสงค์และคำถามของการวิจัย ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประวัติความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐาน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นกรณีศึกษา ผลการศึกษาพบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้นเป็นวัดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิตมากกว่าความรู้เพื่อความบันเทิง โดยเป็นวัดที่มีการสอนหรือการนำเสนอมุมมองของความสุขที่มาจากภายในหรือความสุขในเชิง happiness ซึ่งเป็นความสุขที่สัมพันธ์กับความรู้สึกทางจิต (mind) และใจ (heart) ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างไปจากกิจกรรมการท่องเที่ยวในทาง

วัฒนธรรมหรือสถานที่อื่นๆ ที่เน้นความสุขเชิงหฤหรรษ์ (pleasure) โดยผูกพันกับรูป เสียง กลิ่น รส ที่แปรเปลี่ยนได้อย่างรวดเร็วหรือการขอโชคลาภ ดังนั้น จึงมีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม โดยเฉพาะ ผู้ที่สูงอายุ บุคคลในวัยทำงาน หรือคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรียนรู้ในการปฏิบัติแบบนี้เข้ามาศึกษาและ เข้าร่วมในจำนวนที่เหมาะสม ซึ่งแต่ละวัดก็มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับกระบวนการดังกล่าว คือ การเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาด้วยการฝึกฝนทางจิต การเดินจงกรม การเจริญสมาธิและการเรียนรู้ในเชิงลึก โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวดังนี้

1) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กิจกรรมการเรียนรู้เน้นให้นักท่องเที่ยวที่สนใจได้ศึกษาเที่ยวชมความงดงามของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมแบบเรียบง่าย มีความเป็นธรรมชาติสูง และมุ่งสู่การเรียนรู้เพื่อเข้าใจธรรมชาติและวิถีชีวิต สิ่งที่ปรากฏในสวนโมกข์ เช่น โรงมหรสพทางวิญญาณ ศาลาปฏิบัติธรรม สวนแบบเซน เป็นต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ และการน้อมจิตของผู้ที่เข้าร่วมให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ เพื่อรับสิ่งใหม่เข้ามาในชีวิต ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้ผู้เข้ามาสัมผัสเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยปราศจากสิ่งยั่วยุให้เกิดความวุ่นวายตามธรรมชาติของมนุษย์ กิจกรรมการเรียนรู้ในด้านนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งที่เดินทางไปศึกษาโดยเฉลี่ยวัดละ 50-300 คน/วัน

2) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-วิถีชีวิต ด้วยความเรียบง่ายเป็นธรรมชาติของวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติดังกล่าว การจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น การไหว้พระ สวดมนต์ การทำบุญใส่บาตร การให้พิจารณาอาหารก่อนการบริโภค การเจริญสมาธิ การเดินจงกรม การฝึกวิปัสสนา ล้วนเป็นสิ่งที่ค้นพบได้ง่าย สำหรับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยวที่ไร้ความรีบเร่ง สิ่งเหล่านั้นทำให้เกิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของตนเอง การร่วมปฏิบัติดังกล่าวทำให้ได้เครื่องเตือนใจหรือสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตมิให้ตกลงในความประมาท นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้วยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการไหว้พระ การท่องเที่ยวตามเทศกาลและวันสำคัญ ของพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการพัฒนาบุคคล

3) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการพัฒนาจิตใจและปัญญา กิจกรรมการเรียนรู้เน้นการศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาในเชิงลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองและการดำรงอยู่ โดยแต่ละวัดจะจัดให้มีการเรียนรู้ผ่านการสนทนาธรรม การฝึกสมาธิและการเจริญปัญญาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ การพิจารณา โดยใช้หลักการสำคัญ เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 หลักอาณานาฬสติ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมหลักของวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยทางวัดเองก็มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นโครงการหรือคอร์ส

ฝึกอบรมระยะสั้น ระยะยาว ให้กับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยวเข้าร่วมปฏิบัติตามศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยจะมีนักท่องเที่ยว/ผู้ปฏิบัติจำนวน 30-200 ต่อโครงการ ซึ่งผลการดำเนินการของวัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ในช่วงเวลาประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา มีนักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก ส่วนวัดอื่นๆ ก็มีผู้สนใจมาปฏิบัติจำนวนมากเหมือนกัน

4) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชีวิตและสังคม หลังจากมีการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติของกลุ่มผู้ที่สนใจ/นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝน คือ การเข้าใจตนเองและการใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์มากขึ้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้เพิ่มขึ้น คือ การที่นักท่องเที่ยวร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม เช่น การสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเถร ชาวเขา การบำเพ็ญสาธารณะสงเคราะห์ การบริจาค การตั้งกองทุนมูลนิธิเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่าย เป็นต้น ในกิจกรรมนี้จะมีผู้เข้าร่วมดำเนินการประมาณ 20-300/ปี/วัด

ส่วนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา โดยกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในระหว่าง 21-30 ปี มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี สนใจที่จะไหว้พระสวดมนต์ และปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ เป็นต้น และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยกลุ่มตัวอย่างระบุว่า สามารถใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้มากขึ้น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ สิ่งที่มีความแตกต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยกับชาวต่างประเทศ คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยมีจุดหมายเพื่อไหว้พระขอพรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าชาวต่างประเทศ ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสนใจที่จะฝึกปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิและจิตภาวนาตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังมากกว่า

ส่วนที่ 3 ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด จากการศึกษาพบว่า รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษานั้นมีความหลากหลายแต่สามารถสรุปได้ 3 ประการ คือ

1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาศึกษาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการเรียนรู้จากการเที่ยวชมเพื่อน้อมจิตใจของตนเองให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ มีสติในการพิจารณาสิ่งรอบข้างที่เกิดขึ้นตามความรู้สึกในขณะนั้น และเพื่อให้ผู้มาเที่ยวชมได้กำหนดความสงบและการปรับฐานคิดในการมองชีวิตและสิ่งรอบตัวอันเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยใช้สื่อธรรมะและสื่อตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นเสมือนการทัศนศึกษาทั่วไปแต่มีความต่างในเรื่องของสถานที่และสาระสำคัญของการศึกษาเรียนรู้ คือ การมุ่งเน้นการปฏิบัติตามธรรม การเจริญจิตภาวนาและการพัฒนาปัญญา เป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างความสุขที่มาจากภายในด้วยการปลดปล่อยที่ปราศจากความรู้สึกทุกข์ทั่วไป

สำหรับกระบวนการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบนี้ ทางวัดและสำนักปฏิบัติธรรมจะมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน นับตั้งแต่การกำหนดแนวคิด มุมมอง ต่อวิถีแห่งการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ การวางแผนปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับวิถีแห่งชาติและวัฒนธรรม การสื่อสารให้ผู้สนใจได้รับทราบ และการใช้การใช้วิธีการตามแนวพระพุทธศาสนาทั่วไป คือ การมุ่งค้นหาความสงบ สว่าง สะอาดของบุคคลและสถานที่ โดยเน้นการเสนอทางเลือกในการปฏิบัติตามอภัยคำของผู้ปฏิบัติ

ผลลัพธ์ของรูปแบบการเรียนรู้แบบนี้ ทำให้นักท่องเที่ยวสนใจเรียนรู้ในเส้นทางธรรมชาติ ลานธรรม สวนเซน มีการจดบันทึกข้อความดีๆ ภายใต้อารยาศาสตร์ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ที่เป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ทางสติปัญญา ซึ่งมีความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งบันเทิงหรือทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มุ่งเน้นเพื่อหาความสุขของชีวิต และจากการสังเกตพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในอาการสงบ ค่อยๆ เรียนรู้ ค่อยๆ เดินในเส้นทางที่เป็นธรรมชาติ โดยผลที่ปรากฏชัดเจน คือ 1) การสำรวจระวังในการเที่ยวชมและศึกษาของนักท่องเที่ยว เพื่อมิให้มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม 2) การเคารพต่อสถานที่และบุคคล รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด 3) การยอมรับความแตกต่างในวิถีการปฏิบัติ 4) การปรับพื้นฐานจิตใจของตนเองกับสภาพแวดล้อมและสื่อธรรมะ และ 5) การน้อมจิตของตนเข้าสู่การเรียนรู้

2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) รูปแบบการเรียนรู้นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาศึกษาที่วัด สถานปฏิบัติธรรมได้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา โดยวัดและผู้ที่เกี่ยวข้องได้สนับสนุนให้มีการฝึกปฏิบัติทั้งในระยะสั้นและระยะยาวแก่ผู้ที่สนใจ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ฝึกอบรมด้านจิตภาวนาอย่างเต็มที่ ข้อสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติในรูปแบบนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้ปฏิบัติหรือผู้เรียนรู้ หรือระหว่างผู้ที่ท่องเที่ยวกับวัดหรือชุมชน ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในด้านต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสรรค์หรือพัฒนาผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำด้วยจิตใจของตนเอง อันจะนำไปสู่เป้าหมายคือ การฝึกตน หรือเป้าหมายในด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญาของแต่ละบุคคล โดยหลักธรรมที่ทางพระวิปัสสนาจารย์และทางวัดได้นำมาสอน ส่วนใหญ่จะเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับหลักสติปัฏฐาน 4 การเจริญจิตภาวนาด้วยหลักอาณานาสนิติ และการสอนแบบแนวพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นไปเพื่อพัฒนาความสงบของจิตใจผู้ปฏิบัติ และการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในชีวิตและความสุขที่มาจากภายในที่สัมพันธ์กับความรู้สึกทางด้านจิตใจ โดยมีขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติ เช่น 1) การสร้างความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาเบื้องต้น 2) การปรับฐานจิตด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ 3) การเจริญจิตภาวนา 4) การกำหนดทดสอบอารมณ์ 5) การทำกิจวัตรประจำวันด้วยสติ และ 6) การแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ สำหรับสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติดังกล่าวพบว่าส่วนใหญ่เป็นสื่อบุคคล คือ พระอาจารย์ผู้สอน ซึ่งเป็นผู้นำให้การฝึกปฏิบัติและกำหนดสอบอารมณ์ สื่อเชิงประเพณี เช่น การทำบุญใส่บาตร และสื่อธรรมะ คือ การอธิบายเนื้อหาการสอนที่เน้นการฝึกจิตและการเจริญสมถะวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 และอาณานาสนิติ นอกจากนี้ยังมีการใช้เทคนิคการบรรยายแบบนิทาน การสอนนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เป็นต้น โดยทุกระบวนการในการสื่อสารนั้น มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สะดวกสบายแก่ผู้ปฏิบัติ

3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) เมื่อนักท่องเที่ยวผู้สนใจศึกษาทางพระพุทธศาสนาได้มีการทำบุญ ปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน ตามแนวพระพุทธศาสนาและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในมิติต่างๆ แล้ว สิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องของการเรียนรู้ คือ การสร้างสังคมแห่งกัลยาณมิตร และเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการ

สร้างสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม โดยมีผู้ปฏิบัติจำนวนหนึ่ง ได้มีจิตอาสา และสมัคร ในการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับวัด ชุมชน และสังคม เช่น การสอนภาษา การทำกิจกรรม สาธารณประโยชน์ การจัดตั้งมูลนิธิ การบริจาคปัจจัยต่างๆ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การสร้างสวัสดิการ ชุมชนและสังคมให้กับผู้ยากไร้ในบริเวณใกล้เคียงหรือในสถานที่ที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดขึ้นเพื่อ ร่วมกันพัฒนาสังคม จนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เน้นการสนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและกิจกรรมเพื่อสังคม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ก่อให้เกิดความยั่งยืนใน 4 มิติ คือ 1) การพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติ หรือนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องในการร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม 2) เกิด การเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นการสร้างพื้นฐานของการ แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม 3) ก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมี นักท่องเที่ยวจำนวนมากที่กลับมาปฏิบัติในครั้งที่ 2-3 4) เกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การ กระบวนการพัฒนาในด้านอื่นๆ ของผู้ปฏิบัติ เช่น การจัดทำสื่อและระบบการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการฝึกตนเองและกิจกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย

ส่วนที่ 4 ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมี กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา คือ การฝึกสมาธิและเจริญปัญญา การให้ไหว้พระสวดมนต์ การสมาทานศีล การจัดกิจกรรมเชิง ประเพณี เป็นต้น รวมทั้งมีการแสดงหลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยมีการ ใช้สื่อที่เรียบง่ายนับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อเชิงวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม รวมทั้ง การขยายการเผยแพร่ด้วยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อมวลชนในแขนงอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ที่ กว้างขวาง อันจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ อย่างยั่งยืน สำหรับกระบวนการสื่อสารดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ

1) มิติการสื่อสารเชิงพุทธที่มุ่งเน้นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก ซึ่งมี จุดมุ่งหมาย คือ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น การสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรอง ตามแล้วเห็นจริงได้ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร และการสอนเพื่อให้ เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม สำหรับ วิธีการสอนนั้น วัดและพระสงฆ์ ได้ใช้วิธีการสอนแบบต่างๆ เช่น การสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ การสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่ม

ลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป การสอนโดยเน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง การสอนตรงเนื้อหาในด้านศีล สมาธิ และปัญญา ส่วนสื่อที่ใช้ในการสื่อสารหรือการสอนมี 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล โดยเน้นการสอนจากพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ 2) สื่อธรรมชาติ เพื่อยกขึ้นหลักในการอธิบาย 3) สื่อประเพณีและกิจกรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และ 4) สื่อมวลชน ได้แก่ การใช้ สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยู โทรทัศน์ และสื่ออื่นๆ เพื่อให้เกิดการเข้าถึงข้อมูลความรู้และการปฏิบัติด้วยตนเอง

2) มติการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo) ที่เน้นการสื่อสารตามหลัก SMCR พบว่า 1) S = Sender ผู้ส่งสารนั้น มีความจำเป็นมากต่อการประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ผู้นำ พระสงฆ์จะเป็นเสมือนผู้เปิดประตูนำบุคคลเข้าสู่วิชาการเรียนรู้และการเข้าถึงความจริง ดังนั้น วัดที่มีพระผู้สอนเก่ง ดี เช่น หลวงพ่อพุทธทาสก็จะมี การสื่อสารที่ดี 2) M = Message ข้อมูลข่าวสาร คือ ธรรมะนั้นเป็นหัวใจหลักของการสื่อสาร ถ้าพระสงฆ์มีความรู้ด้านธรรมะและการปฏิบัติที่ดี กระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นในทุกช่วงเวลา เช่นเดียวกับ 3) C = Channel ช่องทางการเผยแผ่ความรู้และข้อมูลข่าวสาร โดยช่องทางจะทำให้ผู้ที่สนใจเข้าถึงความรู้ และกระบวนการปฏิบัติมากขึ้น และ 4) R = Receiver นั้นพบว่า เนื่องจากผู้ที่มาวัดส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ตั้งใจศึกษาอยู่แล้ว ดังนั้น จึงง่ายต่อการน้อมนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งผลที่เกิดขึ้นความงอกงามของบุคคลและสังคม

ส่วนที่ 5 ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษา จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้ง 4 แห่งที่เป็นกรณีศึกษานั้น เป็นการดำเนินเพื่อเสริมสร้างและขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในซึ่งมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเครือข่ายแต่ละเครือข่ายมีการเรียนรู้และมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ เพื่อพัฒนาบุคคลและสร้างสังคมให้สงบสุข มีการทำงานที่เป็นระบบและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งมีภาคีเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้องหลายองค์กรหรือเครือข่าย เช่น 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 3) ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม 4) มูลนิธิของวัดและองค์กรต่างๆ เป็นต้น

ส่วนที่ 6 ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้น มีปัญหาที่เกี่ยวข้องหลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ ความไม่เข้าใจต่อวัฒนธรรม ประเพณี ระเบียบการปฏิบัติ เป็นต้น โดยเป็นปัญหาทั้งภายในและปัญหาจากภายนอก เช่น 1) การขาดบุคลากรในการ

สื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ 2) ปัญหาการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลที่หลากหลาย 3) ปัญหาการจัดการด้านสถานที่เพื่อรองรับการปฏิบัติของผู้ที่สนใจ 4) ปัญหาการจัดการภายใน เช่น อาหาร การจำกัดขยะ เป็นต้น 5) ปัญหาจากความไม่เข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม 6) ปัญหาการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวัดด้วยกัน เป็นต้น ส่วนปัญหาจากนักท่องเที่ยว/ผู้สนใจ ยังพบว่ามีปัญหาน้อย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเดินทางทั่วไป การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวของวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจตามที่กล่าวแล้ว โดยมีส่วนร่วมในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้ กระบวนการ และงบประมาณที่สอดคล้องกัน เช่น จัดทำเว็บไซต์เพื่อเป็นศูนย์รวมในการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

2) จากผลการศึกษาที่พบว่า มีนักท่องเที่ยวสนใจการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น จึงควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นๆ เพื่อเสนอเป็นทางเลือกในการเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวัดควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมระยะสั้นแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศร่วมกัน ตามสถานที่ที่เหมาะสม เนื่องจากวัดบางวัดหรือวัดอื่นๆ ยังขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านภาษา หรืออาจมีการฝึกอบรมทักษะด้านภาษาแก่พระสงฆ์ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ

3) วัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมหรือสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดของประเทศไทย ส่วนใหญ่มีความพร้อมในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาแก่ชาวไทยเป็นอย่างดี แต่ยังขาดทักษะและกระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถาบันการศึกษา ควรมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและการให้ข้อมูลความรู้ในมิติการจัดการ

4) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรลงพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลในด้านท่องเที่ยว รวมทั้งควรมีการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการ

ปฏิบัติธรรมเข้าด้วยกัน โดยคำนึงถึงคุณภาพและระวังไม่ให้เกิดกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อกฎระเบียบของวัด หลักการทางพระพุทธศาสนา โบราณสถาน และกิจกรรมเที่ยว

5) การท่องเที่ยวในประเทศไทย และหน่วยงานอื่นๆ ควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยววัดควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางโบราณคดีและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมด้วย มิใช่มุ่งเน้นการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศเท่านั้น ซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อดัต ชุมชน และโบราณสถานต่างๆ ในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในระดับวัด และชุมชน

1) จากการศึกษาที่พบว่า วัดและชุมชนสามารถพัฒนาการเรียนรู้และมีเครือข่ายการทำงานภาคสังคมที่เหมาะสม แต่ยังคงขาดเรื่องการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ ดังนั้น จึงควรร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและจัดการระบบสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่

2) วัดควรมีมาตรการที่เหมาะสมในการรองรับทางการท่องเที่ยว เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อดัตและพระพุทธศาสนา โดยอาจแนะนำหรือกำหนดระเบียบขั้นต้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจ และจัดกิจกรรมที่เหมาะสมตามพื้นฐานความรู้ของนักท่องเที่ยว

3) ในแต่ละวัดที่มีสถานที่ปฏิบัติธรรม และโบราณวัตถุ โบราณสถานหรือศิลปกรรมที่สำคัญ ดังนั้น ควรจะมีการสร้างความร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้วยประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมมาช่วยในการจัดการเพื่อให้เกิดทัศนียภาพที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

4) ควรมีการพัฒนาสื่อและช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจเพิ่มขึ้น

5) ควรมีการถวายความรู้แก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ภายในวัดเพื่อช่วยสืบสานด้านการสอน หลักธรรมและการปฏิบัติสมาธิแก่ผู้ที่สนใจ เพราะจะทำให้เกิดการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง

6) การนำเสนอลักษณะกิจกรรมและคุณค่าที่ฝังอยู่ภายในวัดต่างๆ วัดส่วนใหญ่ยังมิได้นำเสนอ ดังนั้น ควรมีการอธิบายคติความเชื่อและรากฐานทางพระพุทธศาสนาให้คนได้เข้าใจ เช่น การอธิบายสวนเซน การบอกเล่าเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่แฝงอยู่วิหารหรือภาพปริศนาธรรมที่มีภายในวัด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจ

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : RDG5350051

ชื่อโครงการ : รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

ชื่อนักวิจัย : ดร.พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ้น), ดร.พระปลัดเสนห์ ธมฺมวโร,

ผศ.ปรีชา วงศ์ทิพย์, พระมหาเกรียงศักดิ์ อินฺทปญฺโญ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail Address : suthito@yahoo.com

ระยะเวลาโครงการ : 1 กันยายน 2553 - 31 กันยายน 2554

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และ เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ศึกษาในพื้นที่ 4 วัด ที่เป็นแหล่งเรียนรู้และสถานที่ศึกษาในสังคมไทย โดยใช้วิธีการ 1) การศึกษาในเชิงเอกสาร 2) การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย ร่วมกับวัด คณะสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว 3) การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว 4) การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวผู้ที่เกี่ยวข้องโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้นเป็นวัดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิต โดยมีการสอน การนำเสนอมุมมองของความสุขที่มาจากภายในที่สัมพันธ์กับความรู้สึทางจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างไปจากกิจกรรมการท่องเที่ยวในทางวัฒนธรรมหรือสถานที่อื่นๆ ที่เน้นความสุขเชิงเหตุการณ์ที่ผูกพันกับรูป เสียง กลิ่น รส ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้อย่างง่ายหรือการขอโชคลาภ ดังนั้น จึงมีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม โดยเฉพาะผู้สูงอายุ บุคคลในวัยทำงาน และคนรุ่นใหม่ที่สนใจ

เรียนรู้ในการปฏิบัติธรรมเข้ามาศึกษาและเที่ยวชมในจำนวนที่เหมาะสม โดยแต่ละวัดก็มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับกระบวนการการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา

ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งนี้นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดนั้น พบว่ามี 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา 2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา 3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม ผลการดำเนินการของวัดต่างๆ ที่ผ่านมาในรอบ 5-6 ปีนั้น พบว่า มีนักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก

ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณีและกิจกรรม และ 4) สื่อมวลชน

ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้ง 4 วัดนั้นเป็นการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความร่วมมือต่อกัน โดยมีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่าง ๆ เช่น 1) มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ของตนเอง (วัด) ให้ชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ 2) มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน 3) มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น การปฏิบัติธรรมร่วมกัน 4) มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยวและการศึกษา 5) ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ ในกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้น มีปัญหาหลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมศิลปากร ควรมีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา ควรมีการส่งเสริมลักษณะกิจกรรมที่มีคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมให้มากขึ้น เพื่อส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพที่เป็นการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ อย่างแท้จริง

คำหลัก : การท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, การเรียนรู้เชิงพุทธ, การพัฒนาจิตใจและปัญญา, รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด.

Abstract

Project Cod : RDG5350051

Project Title : The Model and Learning Network of Buddhist Temples Tourism
in Thailand

Investigators : Aphakaro (Oboun) Phramaha Suthit, Dammawaro Phramaha Saneh
Asst.Prof. Wongthip Preecha, Inthapanyo Phramaha Kriengsak
Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail Address : suthito@yahoo.com

Time : 1 September 2010 - 30 September 2011

The research is the model and learning network of Buddhist temples tourism in Thailand, which is to study the model of learning process of network of Buddhist temples tourism in Thailand, to study the process of value media and development of mind to tourists of Buddhist temples tourism, and to study the reinforcement process of learning network of Buddhist temples tourism in Thailand. This research has studied in area of four temples which are the learning source and study place in Thai society. It is studied by 1) documentary study, 2) field study from the meeting small group with the temples, Sangha Community, Tourists, businessperson, and representative of organization or institute which is related to tourism, 3) the meeting in academic seminar to exchange learning about the supporting the tourist activity and reinforcement the learning network of Buddhist temples tourism, 4) the study of opinion from tourist who are related by using questionnaire is tool for study.

The result of study is found that the four temples and Dhamma retreats has emphasized promoting the learning and meditation practice to understand the life. The teaching has show the happiness coming from inside that relate with mental feeling according to principle of Buddhism. It is different from activity of cultural tourism, and others place that emphasized the rejoiced happiness; form, sound, smell, taste which is

easy to change or request for luck. So there are many groups of tourist people especially the older people, workers and young generations who are interested in meditation practice come to study and visit in the number properly. By each temple has set the activity which concern with the learning process and practice for development of mind and wisdom.

The result of study of basic documents and opinion of tourist sample group about the tourism management of temples and learning result of development of mind and wisdom are found that Thai and foreign tourist are interested in the learning and the following the principle of Buddhism, especially development of mind and wisdom. Most sample group identified that temple had provided the information, place, and introduction Buddhism properly. There is the model of mind training well. Tourist people getting from practice is seeing the values of the birth of human, the values development of mind and wisdom, the values of Triple Gems, the values of preserving of the precepts, the values of Buddhist tradition and festival. It can be applied the Dhamma into daily life.

The result of the model and learning network of Buddhist temples tourism is found that there are 3 models namely, 1) Learning by Seeing, it is aim for tourist get knowledge and understanding about the principles of Buddhism correctly by study from the environment which is correspondence with natural way and Buddhist tradition way, 2) Learning by Doing, the aim is to tourist can practice following the principles of Buddhism such as meditation and the Four Mindfulness which has to practice to get calm in mind and wisdom, 3) Learning by Networking, it is to create the benefit to community and society. The result of procedure of each temple is found that there are more many 10,000 peoples and more than 75 countries interested coming to practice meditation in the 5-6 years ago.

The result of process of value media and mental development to tourist is found that Buddhist temples tourism has process of value media and mental development to tourist according to principles of Buddhism by communication and mental development with Buddhist principles such as salutation and chanting prayer,

development of wisdom, and traditional activity management etc. which using the four important kinds of media, namely, 1) person, 2) nature, 3) tradition and activity and 4) mass media.

The result of study of the process the learning network is found that learning network happening from the four temples is the procedure of activity and the addition of social network coming from internal learning to try development the tourist activity, the traditional conservation, education, social development, and the more important is Dhamma retreat and propagation Buddhism for happening the cooperation together. There is development of network in various levels such as 1) there has development of network of working under oneself opinion or ideology clearly, it is benefit to learn for many groups, 2) there has system development of information affecting together, 3) there has activity development together such as practice meditation together, 4) there has affection to other network such the network of tourism and education, 5) there has coordination the tourist activity with famous temple tourism such Wat Phra Keow, Wat Pho, Wat Arun in Bangkok.

Then the result of study about the problem of learning activity promotion and the way of tourist management is found that temples tourism have many problems in administration, losing the person for information or the monks who can explain the Dhamma and practice the Buddhist principles etc.

Suggestion : the related institute such The Tourism Authority of Thailand, The National Buddhism Office, Fine Arts Department should participate in development the learning activity to develop of mind and wisdom. There should have promotion more the value activity of cultural tourism, to promote to have the quality tourism which is study of others groups actually.

Key Word : Tourism, Cultural Tourism, Buddhist Learning, Development of Mind and Wisdom, Development Model of Buddhist Temples Tourism

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ฐ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract)	ณ
สารบัญ	ถ
สารบัญตาราง	น
สารบัญภาพ	บ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ	4
1.3 คำถามการวิจัย (research question)	4
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ	4
1.5 ขอบเขตการศึกษาวิจัย	5
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
1.7 แผนงานของโครงการ	8
1.8 ผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ (outputs)	10
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ (outcomes)	11
1.10 แนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	12
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
2.1 การทบทวนวรรณกรรม	13
2.1.1 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางนวัตกรรม (Diffusion Theory)	13
2.1.2 แนวคิดการสื่อสารเชิงพุทธและพุทธวิธีในการสอน	18
2.1.3 แนวคิดการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ (Knowledge Management)	32
2.1.4 แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network)	49
2.1.4 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรม	62
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	69
2.3 สรุป	77

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย (research methodology)	78
3.1 วิธีการศึกษาวิจัย	78
3.2 พื้นที่ศึกษา ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง	79
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	80
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	81
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	82
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	84
3.7 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย	84
3.8 สรุป	84
 บทที่ 4 ผลการศึกษาและการอภิปรายผล	 86
4.1 ประวัติ ข้อมูลพื้นฐาน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัด	87
- วัดสวนดอก-ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จ.เชียงใหม่	87
- วัดพระธาตุพนม จ.นครพนม	91
- สวนโมกขพลาราม จ.สุราษฎร์ธานี	97
- วัดหลวงพ่อดสมุทรกายาราม จ.ราชบุรี	113
4.2 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา	121
- ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย	121
- ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	127
4.3 ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด	135
4.4 ผลการศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด	153
4.5 ผลการศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย	170
- การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในวัดที่เป็นกรณีศึกษา	170
- การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัด 4 วัดกับภาคที่เกี่ยวข้อง	198
4.6 ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย	201
4.7 การอภิปรายผล	202

บทที่ 5 บทสรุป	210
5.1 สรุปผลการศึกษา	213
5.2 ข้อเสนอแนะ	222
5.3 สรุป	224
บรรณานุกรม	225
ภาคผนวก	232
ภาคผนวก ก บทความการวิจัย	233
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์	248
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ	250
ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสอบถาม	254
ภาคผนวก จ รายชื่อวัดและสถานที่ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรม ในประเทศไทย	262
ภาคผนวก ฉ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย	299
ภาคผนวก ช ประวัติคณะผู้วิจัย	306

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
4.1	ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย	121
4.2	ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยเกี่ยวกับ การจัดการเรียนรู้ การสื่อสาร และ การพัฒนาจิตใจของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	124
4.3	ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยเกี่ยวกับผลลัพธ์จากการเรียนรู้และการ พัฒนาจิตใจในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	126
4.4	ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	127
4.5	ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกี่ยวกับ การจัดการเรียนรู้การ สื่อสาร และการพัฒนาจิตใจของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	130
4.6	ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกี่ยวกับ ผลลัพธ์จากการเรียนรู้ และการพัฒนาจิตใจในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	132
4.7	ข้อมูลเปรียบเทียบลักษณะกิจกรรมและความสนใจด้านการท่องเที่ยวของ นักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	134

สารบัญภาพ

แผนภาพ	หน้า
2.1 แสดงกระบวนการสื่อสาร	15
2.2 แสดงองค์ประกอบของการเรียนรู้ชุมชน	37
4.1 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและ ปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่	171
4.2 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของหลวงพ่อดมธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี	180
4.3 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี	186
4.4 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม	194

บทที่ 1 บทนำ

บทนี้กล่าวถึงความเป็นมาของโครงการวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด และเพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมีความคาดหวังว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะมีรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

1.1 หลักการและเหตุผล

ประเทศไทยเมื่อกล่าวถึงในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศโดยส่วนใหญ่จะมองว่าเป็นประเทศที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่งดงาม โดยเฉพาะเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งได้ให้ความสนใจและต้องการที่จะศึกษาปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา และในปรัชญา วิถีชีวิตแบบชาวตะวันออก

การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติในทางศาสนา หรือการเดินทางเพื่อการแสวงบุญของศาสนิกชนต่าง ๆ นั้น เป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของผู้เดินทาง ดังเช่น พุทธศาสนิกชน เดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถาน 4 ตำบล ในประเทศอินเดีย พี่น้องชาวมุสลิมเดินทางไปยังนครเมกกะ เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา อิสลามที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย หรือแม้แต่คนไทยเดินทางไปศึกษาปฏิบัติธรรม ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ตามต่างจังหวัดในเทศกาลต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กิจกรรม ประเพณี และการเรียนรู้ทางศาสนาเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้คนเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ซึ่งนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวนหนึ่งได้เลือกกิจกรรมการเรียนรู้ทางศาสนาดังกล่าวเป็นทางเลือกในการเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร” ภายใต้การสนับสนุนของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทยและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2551-2552 ที่ผ่าน มา พบว่า รูปแบบและกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานครที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการจัดการท่องเที่ยว นั้น มีแนวทางการพัฒนาและรูปแบบที่เหมาะสม 4 ประการ คือ

1) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด ที่อาศัยความ

งดงามทางด้านศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

2) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการไหว้พระ การท่องเที่ยวตามเทศกาลและวันสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีของไทย และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปกรรมที่มีอยู่ภายในวัด ที่อาศัยความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความต่อเนื่องของการสืบสานประเพณี ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องดึงดูดใจในการเที่ยวชม

3) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความรู้ (เชิงนามธรรมการเรียนรู้) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวของผู้ที่สนใจในลักษณะของการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรม ที่อาศัยประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์ องค์ความรู้ และกระบวนการสร้างสรรค์ที่อยู่ภายในวัดหรือศิลปกรรมนั้นๆ เป็นเครื่องดึงดูดใจ

4) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวและการศึกษาเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในเชิงลึก โดยเป็นการศึกษาถึงหลักธรรม การนั่งสมาธิ วิปัสสนา เป็นต้น ที่อาศัยความสนใจเฉพาะของนักท่องเที่ยวในด้านพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของชาวพุทธ เป็นเครื่องดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว

รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะที่ 4 นั้น มีแนวโน้มของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงและผู้สูงอายุ รวมทั้งนักท่องเที่ยวชาวยุโรปที่สนใจการเรียนรู้ในเชิงลึก การนั่งสมาธิตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

กอบกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันสูง ผู้คนยึดติดในวัตถุ ทำให้จิตใจของผู้คนตกต่ำ หลายคนจึงแสวงหาความสงบสุขจากจิตใจ ภายใน และสิ่งที่เป็นธรรมชาติมากขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้มีลักษณะของการทำลายทรัพยากรท่องเที่ยว-สิ่งแวดล้อม และการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เช่น การกดขี่ในทางเพศ หรือการกระทำที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต ทรัพย์สิน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของผู้คนในสังคมนั้นๆ อันเป็นการครอบงำและลดศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ถึงข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากการศึกษาในเบื้องต้นของคณะผู้วิจัย พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้สนใจ

และฝึกปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาในวัดและสถานที่ต่าง ๆ เช่น กองวิปัสสนาธุระ คณะ 5 วัดมหาธาตุฯ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและวิปัสสนานานาชาติ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ (ดูกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ใน www.monkchat.net) วัดธารน้ำไหลหรือสวนโมกขนิมิตนานาชาติ จังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมทั้งการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในแนวพุทธและการฝึกสมาธิวิปัสสนาของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพมหานคร เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) วัดอรุณราชวราราม ที่ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น ซึ่งวัดและสถานที่เหล่านี้ได้จัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา และเป็นศูนย์ข้อมูลการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจและทดลองปฏิบัติเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าในบรรดานักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ยังมีนักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความสนใจ ศึกษา และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง นับว่าเป็นการเดินทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสงบสุขต่อผู้เดินทางและเพื่อนมนุษย์ ซึ่งชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้กล่าวไว้ว่า "การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้"

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และวัดหรือองค์กรทางพระพุทธศาสนาก็มีความสำคัญในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่ให้องค์ความรู้และแนวทางการปฏิบัติตามที่กล่าวแล้ว แต่รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้คุณค่า ความหมาย และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดทั้งในด้านหลักพุทธธรรม พุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วัฒนธรรมประเพณี ประวัติวัดและชุมชน รวมทั้งกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในสถานที่ต่างๆ ยังไม่มีกระบวนการสื่อสารเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมหรือชัดเจน นอกจากนี้ ยังขาดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของวัดและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่แท้จริงให้กับนักท่องเที่ยวผู้สนใจ ดังนั้น คณะผู้วิจัยในฐานะมหาวิทยาลัยสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนา จึงสนใจที่จะศึกษาถึงรูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด รวมทั้งกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เชื่อมโยงผู้คน นักท่องเที่ยว ความรู้ และ

กระบวนการเข้าด้วยกัน อันจะเป็นการเสริมสร้างฐานความรู้ด้านการท่องเที่ยวประเภทวัดและแนวทางการปฏิบัติในเชิงลึก เพื่อให้เห็นคุณค่าความงดงามของศิลปวัฒนธรรมและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ที่นับว่าเป็นการส่งเสริมท่องเที่ยวและการเรียนรู้ตามหลักการที่ว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” สืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย
3. เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

1.3 คำถามการวิจัย (research question)

1. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบ และกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไร ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ โดยเฉพาะในด้านกายภาพ หรือด้านพุทธศิลป์/ศิลปกรรม (สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมที่มีอยู่ภายในวัด) และด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง
2. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยเฉพาะกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา (การฝึกสมาธิ) และหลักพุทธธรรม ที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลป์/ศิลปกรรม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่จะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ
3. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวอย่างไร

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ หมายถึง การที่วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีขั้นตอน และกระบวนการจัดการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในมิติต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว/ผู้สนใจ

ทั้งในสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือพุทธศิลป์ (สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม) วัฒนธรรมชาวพุทธ และในด้านนามธรรม คือ การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม การปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา ที่เหมาะสมกับ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในวัด

กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ หมายถึง การที่วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการถ่ายทอด การสื่อสาร และการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการส่งเสริมเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา การตระหนักถึงคุณค่าด้านจิตใจ การตื่นรู้ และการเชื่อมโยงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ทั้งใน ด้านพุทธศิลป์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ให้คุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่ผู้เยี่ยมชม

การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การที่วัด พระสงฆ์ คณะบุคคล และ องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้ดำเนินการติดต่อประสานงาน แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ มีการสื่อสาร มีการกำหนดภารกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายร่วมกัน ในการที่จะ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา การฝึกปฏิบัติสมาธิ หรือความรู้ในมิติอื่นๆ แก่นักท่องเที่ยว และแก่ผู้สนใจ อันเป็นการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์และการเรียนรู้ที่นำไปสู่ความสุขความ เจริญของสังคมร่วมกัน

เครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด หมายถึง กระบวนการ ติดต่อสื่อสารทางสังคมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นำไปสู่กระบวนการทางความคิดและการกระทำ ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระและการปฏิบัติตนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิด และพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจาก การฝึกหัดเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่

เนื่องจากเป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยง เครือข่ายการเรียนรู้ของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ในรูปแบบ ของพื้นที่กรณีศึกษาใน 4 ภูมิภาค โดยมีเกณฑ์ดังนี้

1) เป็นวัด/หน่วยงานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ที่มีความสำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนและประเทศหรือเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และ ปฏิบัติธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีโครงการ/กิจกรรมที่แสดงถึงการส่งเสริมการ เรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

2) เป็นวัด/หน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ที่เชื่อมโยงกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และเชื่อมโยงกับเส้นทางการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ในเขตพื้นที่เดียวกัน

3) เป็นวัด/หน่วยงานที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน และมีการดำเนินการเกี่ยวกับเรียนรู้ การฝึกฝนตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดในลักษณะของพื้นที่ใน 4 ภูมิภาค ดังนี้

(1) ภาคเหนือ วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรม นานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

(2) ภาคกลาง วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

(3) ภาคตะวันออกเจียงเหนือ วัดพระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

(4) ภาคใต้ วัดธารน้ำไหล/สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดยมีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงกิจกรรม ความรู้ และกระบวนการของการศึกษาวิจัย

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) ศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด โดยเน้นรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรมหรือด้านพุทธศิลป์ (สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม) ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้ด้านกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

2) ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

3) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน (พระสงฆ์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ) ความรู้ (ความรู้และคุณค่า) และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

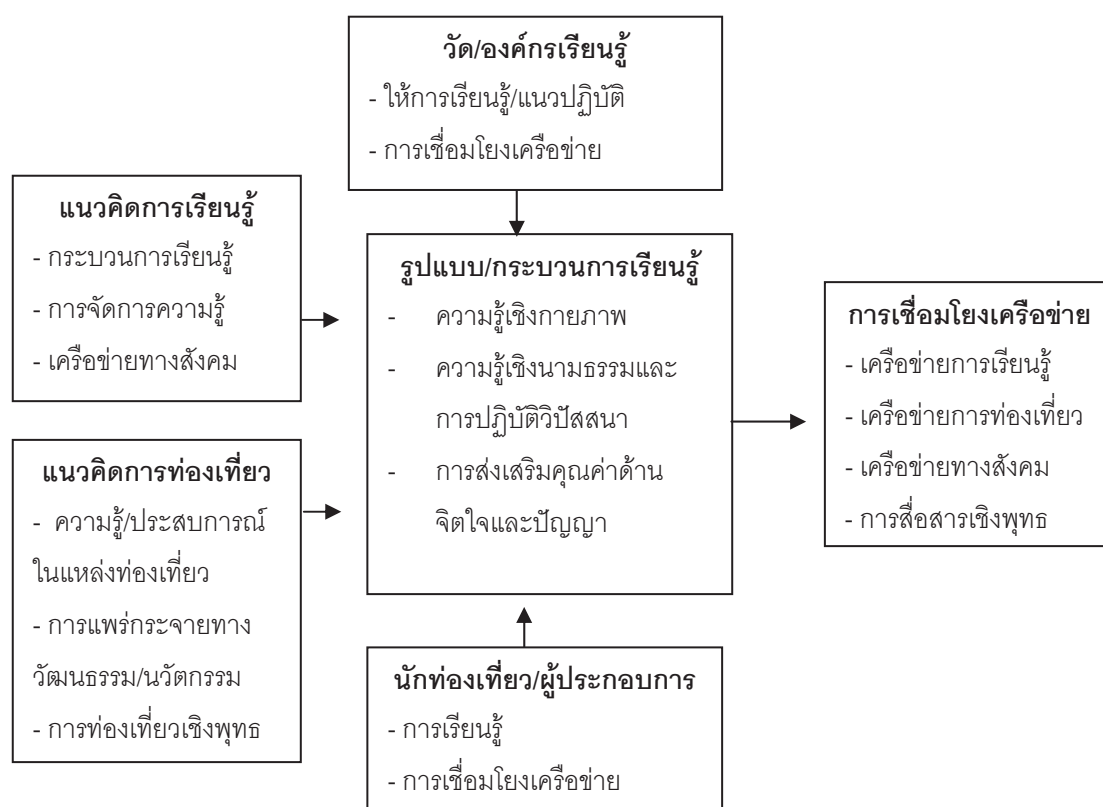
4) การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน

5) การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสารเชิงพุทธและการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและกิจกรรมประเพณี

3. ขอบเขตด้านแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

เนื่องจากการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด มีความละเอียดอ่อนทั้งในมิติของพระพุทธศาสนา ความศรัทธา ประวัติศาสตร์/ศิลปวัฒนธรรม และการเรียนรู้ในเชิงลึกที่เป็นการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา ดังนั้น แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาจึงมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้เพื่อให้สามารถอธิบายการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ โดยมีแนวคิดที่สำคัญ เช่น ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion Theory) การสื่อสารเชิงพุทธ (พุทธวิธีในการสอน/การสื่อสาร/การพัฒนาจิตใจ แนวคิดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ (KM) แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network) แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรม เป็นต้น

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.7 แผนงานของโครงการ

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีการศึกษา	กิจกรรม	ผลคาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ โดยเฉพาะในด้านกายภาพหรือด้านพุทธศิลป์และด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง	1. ศึกษาข้อมูลทฤษฎีภูมิ 2. สำรวจพื้นที่และข้อมูลพื้นฐาน 3. เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม/การสัมภาษณ์ 4. จัดประชุมกลุ่มย่อย	1. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ทฤษฎีภูมิจากวัด/องค์กรที่เป็นกรณีศึกษา 2. สำรวจพื้นที่กรณีศึกษา 3. เก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม/การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและนักท่องเที่ยว จำนวน 400 คน 4. จัดประชุมกลุ่มย่อยจากพระและผู้เกี่ยวข้องในแต่ละวัด	1. ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานรูปแบบการเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว 2. ทราบถึงองค์ความรู้และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด (โดยภาพรวม)	6 เดือนที่ 1
2. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยเฉพาะ	1. ศึกษาข้อมูลทฤษฎีภูมิจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง 2. เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม/การสัมภาษณ์ 3. การจัดประชุมกลุ่มย่อย	1. สัมภาษณ์เชิงลึกพระเถระผู้ใหญ่/ผู้ที่เกี่ยวข้องวัดละ 10-15 รูป/คน 2. ประชุมเพื่อสังเคราะห์ลักษณะการเรียนรู้ และการ	1. ได้ทราบแนวคิดกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจสุนทรียศาสตร์และปรัชญาการเรียนรู้ด้านพุทธศาสนาพุทธศิลป์ ประวัติชุมชน วัฒนธรรม	6 เดือนที่ 1

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีการศึกษา	กิจกรรม	ผลคาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
กระบวนการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติทางพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรม ที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ และภูมิปัญญา	4. การวิเคราะห์ข้อมูล กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่าและการจิตใจ	สื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ ประวัติชุมชนและด้านภูมิปัญญา รวม 1 ครั้ง 50 คน	และภูมิปัญญาไทยของแหล่งท่องเที่ยวในวัด 2. แนวทางการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาตามหลักการของพระพุทธศาสนาในทัศนะของนักท่องเที่ยว	
3. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวอย่างไร	1. เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ 2. จัดประชุมกลุ่มย่อยเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ 3. การวิเคราะห์เครือข่ายการเรียนรู้	1. ดำเนินการเสริมสร้างเครือข่ายร่วมกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา 2. จัดประชุมกลุ่มย่อยฟังความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ พระเถระ และผู้ประกอบการในภาพรวม	1. ได้ทราบถึงการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 2. ผลลัพธ์ของความรู้และการทำงานของเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว	6 เดือนที่ 2

แผนงานและกิจกรรมในรอบ 1 ปี

แผนงาน/กิจกรรม	รายเดือนที่					
	2	4	6	8	10	12
1. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/หัตถิภูมิจากวัด/องค์กรที่เป็นกรณีศึกษา	—					
2. การสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา 4 แห่งใน 4 ภูมิภาค	—					
3. การสัมภาษณ์เชิงลึกพระเถระผู้ใหญ่ /ผู้ที่เกี่ยวข้องวัดละ 10-15 รูป/คน		—				
4. การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม/นักท่องเที่ยวนจำนวน 400 คน และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง		—				
5. การจัดประชุมกลุ่มย่อยจากพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เกี่ยวข้องการท่องเที่ยวในแต่ละวัด 4 วัด		—				
6. การประชุมเพื่อสังเคราะห์ลักษณะการเรียนรู้และการสื่อสารตามหลักการทางพระพุทธศาสนา				—		
7. ดำเนินการเสริมสร้างเครือข่ายร่วมกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา				—		
8. การจัดประชุมระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ และพระเถระผู้ใหญ่ผู้ประกอบการในภาพรวม					—	
9. สรุป วิเคราะห์ นำเสนอรายงานการวิจัย						—
10. บทความวิจัย						—

1.8 ผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ (Outputs)

6 เดือนที่ 1

1. ได้ข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการจัดการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว/พื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง

2. ได้แนวคิด องค์ความรู้ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและกับนักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางท่องเที่ยววัด (โดยภาพรวม)

3. ได้แนวคิดและกระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว ศูนย์ทฤษฎีธรรม และปรัชญาการเรียนรู้ด้านพุทธศาสนา พุทธศิลป์ ประวัติชุมชน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

4. แนวทางการเรียนรู้และปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาตามหลักการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาในทัศนะของท่องเที่ยว/หรือทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

5. รายงานความก้าวหน้า

6 เดือนที่ 2

1. ได้ทราบถึงกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. ผลลัพธ์ของความรู้และการทำงานของเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

3. ปัญหา อุปสรรคและแนวทางเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

4. เอกสาร/คู่มือแสดงการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดด้านสมาธิ/วิปัสสนา

5. รายงานฉบับสมบูรณ์

6. บทความวิจัย

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ (Outcomes)

1. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบ และกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

2. วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการประยุกต์ใช้ มีกระบวนการสื่อสารองค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการวิจัยไปเสริมสร้างให้เกิดคุณค่าการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจ และมีการนำสาระสำคัญของการเรียนรู้ทั้งในด้านการเรียนรู้ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์/ศิลปกรรม (สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม) ประวัติชุมชน และด้านภูมิปัญญาไทยไปสู่การเรียนรู้เพื่อพัฒนาด้านจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

3. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติของการท่องเที่ยวร่วมกัน

4. เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ชุดความรู้ และกระบวนการที่จะไปสู่การเรียนรู้ของนิสิตและผู้ที่สนใจ ในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การสื่อสารเชิงพุทธ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.10 แนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลงานจากการศึกษาวิจัย จะเป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมการเรียนรู้ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงคุณค่า สาระสำคัญของการเรียนรู้ การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.10.1 ในระดับนโยบาย

1. หน่วยงานของรัฐ จะได้ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายและเหมาะสมต่อแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและวัฒนธรรม และจะได้ข้อมูล/ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบาย
2. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะได้รับทราบข้อมูล เพื่อที่จะทำการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดเข้ากับกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น
3. สถาบันการศึกษาและหน่วยงานอื่น จะได้โครงการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว การเรียนรู้ และการสื่อสารเชิงพุทธโดยอาศัยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร การพัฒนาจิตใจของผู้คน นักวิจัย นักวิชาการ จะได้ทราบถึงแนวทางการศึกษาวิจัยและข้อมูลเพื่อการศึกษาค้นคว้าทางด้านการท่องเที่ยวต่อไป

1.10.2 ในระดับปฏิบัติการ

1. วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ รูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว และข้อเสนอโครงการเพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวภายในวัด พร้อมทั้งได้ทราบกระบวนการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายในการพัฒนา
2. ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว จะได้รับทราบถึงกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด และข้อปฏิบัติที่จะสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว
3. นักท่องเที่ยว จะได้รับความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ที่สร้างความประทับใจและประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อตนเอง

บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้ คณะผู้ศึกษาได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการเสริมสร้างแนวคิดทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐาน และกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในเชิงลึกของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในการศึกษาค้นคว้าทั้ง 4 วัด โดยแบ่งการศึกษาดังกล่าวออกเป็น 2 ส่วน คือ การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแนวคิด ทฤษฎีที่สำคัญ ดังนี้

- 1) ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion Theory)
- 2) แนวคิดการสื่อสารเชิงพุทธและพุทธวิธีในการสอน
- 3) แนวคิดการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ (KM)
- 4) แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network)
- 5) แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรม

2.1.1 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion Theory)

ทฤษฎีนี้มีลักษณะผสมผสานความรู้ทางสังคมวิทยาและความรู้ทางมานุษยวิทยารวมทั้งได้นำเอาองค์ประกอบทางกายภาพ (Physical Environment) เข้ามาประกอบ ด้วย ทฤษฎีนี้กล่าวถึงการศึกษาที่ประเทศหนึ่งหรือสังคมหนึ่งสังคมใดจะมีการพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าขึ้น จะต้องมีการถ่ายทอดหรือการแพร่กระจายของวัฒนธรรม โดยกล่าวถึงปัจจัย 6 ประการคือ ปัจจัยทางทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำในชุมชน/สังคม การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่างๆ และการฝึกอบรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนที่เป็นศักยภาพ (Potential) ของชุมชนซึ่งประกอบด้วยปัจจัยแรก 4 ประการ หมายความว่า หากชุมชนใดหรือสังคมใดมีปัจจัยทั้ง 4 ประการครบ ก็มีแนวทางว่าชุมชนนั้นจะมีความเจริญมากกว่าชุมชนที่มีปัจจัยเหล่านี้น้อย ส่วนปัจจัยที่ 5 เป็นส่วนของทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม (Diffusion Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าความเจริญจะเกิดขึ้น ณ ชุมชนใดชุมชนหนึ่งก่อน แล้วจึงแพร่กระจายออกไปยังแหล่งอื่นหรือชุมชนอื่น โดยที่มีการติดต่อกันระหว่างคนต่างชุมชนหรือโดยเฉพาะคนที่ต่างวัฒนธรรมกัน เป็นการ

แพร่กระจาย ความรู้ ความคิด และสิ่งแปลกใหม่ ที่เรียกว่า นวัตกรรม ส่วนการฝึกอบรมเป็นปัจจัยเสริมแรง ผลักดันให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536, น. 38) ได้เขียนเป็นประพจน์ของทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจายทางนวัตกรรมไว้ ดังนี้

1. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น
2. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับ ทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนนั้น
3. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับ ผู้นำของชุมชนนั้น
4. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับ องค์การทางสังคมของชุมชนนั้น
5. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับ การติดต่อกับโลกภายนอกของชุมชนนั้น
6. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับ ระดับการศึกษาของชุมชนนั้น

หมายความว่า ชุมชนหรือสังคมที่มีปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่สามารถนำมาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีการศึกษาหรือการฝึกอบรมเป็นอย่างดี มีผู้นำทางสังคมที่มีบทบาทในการพัฒนา องค์การทางสังคมที่มีโครงสร้างและความเป็นปึกแผ่นมีสมาชิกและทรัพยากรที่จะสนับสนุนให้บรรลุตามเป้าหมาย ส่วนการแพร่กระจายนั้นถือว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่สังคมหนึ่งติดต่อกับอีกสังคมหนึ่ง และการฝึกอบรมเป็นตัวแปรเสริมผลักดันให้คน ผู้นำในชุมชน สมาชิกขององค์การให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง ชุมชนนั้นก็มีโอกาสเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถประมวลเป็นทฤษฎีทางการได้ว่า “ความเจริญพัฒนาของชุมชนหรือสังคมใด ๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การ สังคม ผู้นำของชุมชน และการศึกษาของชุมชนนั้น รวมทั้งการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนนั้นกับโลกภายนอก”

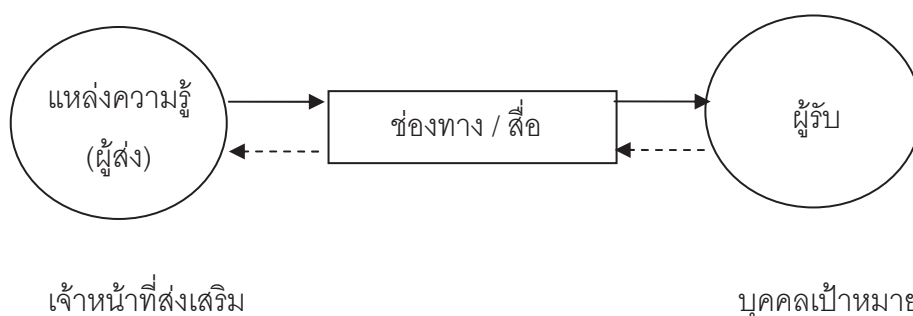
ส่วน Everett Roger (1995) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovation Theory) เพิ่มเติมว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของสิ่งใหม่ๆ จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งและสังคมนั้นรับเข้าไปใช้สิ่งใหม่ๆ นี้ คือนวัตกรรม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด เทคนิควิธีการ และเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยได้อธิบายทฤษฎีกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมนี้ว่ามีตัวแปรหรือองค์ประกอบหลัก ที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. **นวัตกรรม (Innovation)** หรือสิ่งใหม่ที่จะแพร่กระจายไปสู่สังคมเกิดขึ้น นวัตกรรมที่จะแพร่กระจายและเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมนั้น โดยทั่วไปประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นความคิดและส่วนที่เป็นวัตถุ นวัตกรรมใดจะถูกยอมรับหรือไม่นั้น นอกจากจะเกี่ยวกับตัวผู้รับ ระบบสังคม และรับการสื่อสารแล้ว ตัวของนวัตกรรมเองก็มีความสำคัญ นวัตกรรมที่

ยอมรับได้ง่ายควรจะต้องมีลักษณะ 5 ประการ คือ 1) ได้ประโยชน์มากกว่าเดิมที่เข้ามาแทนที่ (Relative Advantage) 2) มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมที่จะรับ (Compatibility) 3) ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก (Complexity) 4) สามารถแบ่งทดลองครั้งละน้อยได้ (Triability) 5) สามารถมองเห็นหรือเข้าใจได้ง่าย (Observability) ส่วนนวัตกรรมที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับ 5 ประการ ต่อไปนี้มักจะเป็นที่ยอมรับได้ยาก

2. การสื่อสารโดยผ่านสื่อทางใดทางหนึ่ง (Types of Communication) เพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้ระบบการสื่อสาร การสื่อสาร คือ การติดต่อระหว่างผู้ส่งข่าวสารกับผู้รับข่าวสาร โดยผ่านสื่อหรือตัวกลางใดตัวกลางหนึ่งที่นวัตกรรมนั้นแพร่กระจายจากแหล่งกำเนิดไปสู่ผู้ใช้หรือผู้รับนวัตกรรม อันเป็นกระบวนการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ การสื่อสารจึงมีความสำคัญต่อการรับนวัตกรรมมาก ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 2.1 กระบวนการสื่อสาร

3. เกิดในช่วงเวลาหนึ่ง (Time or Rate of Adoption) เพื่อให้คนในสังคมได้รู้จักนวัตกรรม แนวความคิดใหม่หรือมีการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่แล้วมาใช้ในรูปแบบใหม่ เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมต้องอาศัยระยะเวลาและมีลำดับขั้นตอนเพื่อให้บุคคลปรับตัวและยอมรับนวัตกรรมหรือแนวความคิดใหม่

4. ระบบสังคม (Social System) โดยการแพร่กระจายเข้าสู่สมาชิกของสังคม ระบบสังคมจะมีอิทธิพลต่อการแพร่กระจายและการรับนวัตกรรม กล่าวคือ สังคมสมัยใหม่ระบบของสังคมจะเอื้อต่อการรับนวัตกรรม ทั้งความเร็วและปริมาณที่จะรับ (Rate of Adoption) เพราะมีบรรทัดฐานและรับค่านิยมของสังคมที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น เมื่อมีการแพร่กระจายสิ่งใหม่เข้ามา สังคมก็จะยอมรับได้ง่าย ส่วนสังคมที่ติดยึดกับความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นสังคมล้าหลังจะมีลักษณะตรงกันข้ามกับสังคมสมัยใหม่ ความเร็วของการแพร่กระจายและปริมาณที่จะรับนวัตกรรมจึงเกิดได้ช้ากว่าและน้อยกว่าหรืออาจจะไม่ยอมรับเลยก็ได้

การแพร่กระจายและการรับนวัตกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดนั้นขึ้นอยู่กับบุคคล ระบบสังคม ระบบสื่อสาร ตัวนวัตกรรม และระยะเวลา โดยนวัตกรรมนั้น (Innovation) อาจหมายถึง ความคิด (Idea) การปฏิบัติ (practice) หรือวัสดุสิ่งของ (Object) อย่างใดอย่างหนึ่งที่ปัจเจกชนคิดเอาว่าเป็นของใหม่ โดย Lerner (อ้างถึงใน จิตจำนงค์ กิติกริต และ ชัยวัฒน์ สิทธิภราดร, 2536, น. 63) ให้ความสำคัญต่อการสื่อสารมาก เพราะว่า การสื่อสารนี้เองทำให้สังคมพัฒนาหรือไม่พัฒนา หากสังคมใดมีระบบการสื่อสารเจริญก้าวหน้าก็จะทำให้สังคมเจริญตามไปด้วย โดยระบบการสื่อสารจะไปกระตุ้นให้คนในสังคมคาดหวังสูงขึ้น เมื่อเป็นดังนั้นคนในสังคมก็จะลงทุนความพยายามกระทำกิจกรรมมากขึ้นเพื่อตอบสนองความคาดหวังของตน หากความพยายามได้รับการตอบสนองตามที่คาดหวัง ความพอใจและความเจริญในสังคมก็จะเกิดขึ้น แต่ถ้าไม่ได้รับการตอบสนอง เขาจะเกิดความไม่พอใจขึ้น และเมื่อเป็นเช่นนั้นความเจริญในสังคมจะมีการเลื่อน (Mobility) ของบุคคล 3 ประเภท คือ มีการย้ายถิ่น (Physical Mobility) มีการเลื่อนทางสังคม (Social Mobility) และการเลื่อนทางจิตใจ (Mental Mobility) โดยสรุปทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมของ Rogers แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการรับนวัตกรรมกับปัจจัย 5 ประการ คือปัจเจกบุคคล ระบบสังคม การสื่อสาร ตัวนวัตกรรม และระยะเวลา คือทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันในการที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม

ส่วนการรับเอานวัตกรรมนั้นมีขั้นตอนหรือกระบวนการรับนวัตกรรม (Adoption Process) ที่หลากหลาย โดยเป็นกระบวนการ (Process) ที่เกิดขึ้นทางจิตภายในบุคคล เริ่มจากได้ยินในเรื่องวิทยาการนั้นๆ จนกระทั่งยอมรับนำไปใช้ในที่สุด ซึ่งกระบวนการนี้มีลักษณะคล้ายกับกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจ (Decision Making) โดยได้แบ่งกระบวนการยอมรับออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ขั้นรับรู้ (Awareness Stage) เป็นขั้นเริ่มแรกที่น่าไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธสิ่งใหม่หรือวิธีการใหม่ ขั้นนี้เป็นขั้นที่รับรู้เกี่ยวกับสิ่งใหม่ ๆ (นวัตกรรม) ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจกรรมของเขา แต่ยังไม่ได้รับข่าวสารไม่ครบถ้วน ซึ่งการรับรู้มักเป็นการรับรู้โดยบังเอิญและจะทำให้เกิดความอยากรู้ต่อไป อันเนื่องมาจากมีความต้องการวิทยาการหรือความรู้ใหม่ ๆ นั้น ในการแก้ปัญหาที่ตนเองมีอยู่หรือเพื่อการเรียนรู้

ขั้นที่ 2 ขั้นสนใจ (Interest Stage) เป็นขั้นที่เริ่มมีความสนใจแสวงหารายละเอียดเกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ เพิ่มเติม พฤติกรรมนี้เป็นไปในลักษณะที่ตั้งใจแน่วแน่ และใช้กระบวนการคิดมากกว่าขั้นแรก ซึ่งในขั้นนี้จะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับสิ่งใหม่หรือวิธีการใหม่มากขึ้น ซึ่ง

บุคลิกภาพและค่านิยม ตลอดจนบรรทัดฐานทางสังคมหรือประเพณีเดิมจะมีผลต่อบุคคลนั้น และมีผลต่อการติดตามข่าวสารหรือรายละเอียดของสิ่งใหม่หรือวิทยาการใหม่นั้นด้วย

ขั้นที่ 3 ขั้นประเมินค่า (Evaluation Stage) เป็นขั้นที่จะไตร่ตรองว่าจะลองใช้วิธีการหรือวิทยาการใหม่ๆ นั้นดีหรือไม่ ด้วยการเปรียบเทียบระหว่างข้อดีและข้อเสียว่า เมื่อนำมาใช้แล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมของตนหรือไม่ หากรู้สึกว่ามีข้อดีมากกว่าจะตัดสินใจใช้ ขั้นนี้จะแตกต่างจากขั้นอื่นๆ ตรงที่เกิดการตัดสินใจที่จะลองความคิด

ขั้นที่ 4 ขั้นทดลอง (Trial Stage) เป็นขั้นที่บุคคลทดลองใช้วิทยาการใหม่ๆ นั้นกับสถานการณ์ของตน ซึ่งเป็นการทดลองดูกับส่วนน้อยก่อน เพื่อจะได้รู้ว่าได้ผลหรือไม่ ในขั้นนี้บุคคลจะแสวงหาข่าวสารที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับวิทยาการใหม่หรือนวัตกรรมนั้น

ขั้นที่ 5 ขั้นตอนการยอมรับ (Adoption Stage) เป็นขั้นที่บุคคลยอมรับวิทยาการใหม่ๆ นั้น ไปใช้ในการปฏิบัติกิจกรรมของตนอย่างเต็มที่หลังจากที่ได้ทดลองปฏิบัติและเป็นประโยชน์ในสิ่งนั้นแล้ว

ทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจายนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาและการเรียนรู้ในสังคมปัจจุบัน เพราะการที่ชุมชนหรือสังคมมีปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การสังคม ผู้นำของชุมชน การศึกษา และการติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารถ่ายทอดและการพัฒนาย่อมเกิดขึ้น มีการรับทั้งเอาแนวคิด วิทยาการใหม่ ๆ มาปรับใช้ในชุมชนของตน ระบบสังคมหรือองค์กรท้องถิ่นและผู้นำชุมชนสามารถจะปรับกิจกรรมให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือทรัพยากรท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับชุมชน ในขณะเดียวกันก็เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน โดยการเรียนรู้การสื่อสารด้านวัฒนธรรม ประเพณีจากนักท่องเที่ยว หรือจากวัด และการเข้ารับการฝึกอบรมสมาธิ วัฒนธรรมประเพณีจากวัด รวมทั้งการติดต่อประสานงานระหว่างกัน ก็จะเป็นจุดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการท่องเที่ยวที่จะสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวและการรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน และชุมชนหรือวัดก็สามารถมีการปรับแนวคิด วิธีการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่จะพึงเกิดขึ้น การอนุรักษ์และการพัฒนาต้องเป็นไปควบคู่กัน โดยที่ชุมชนนั้นจะมีขีดความสามารถในการรองรับสิ่งใหม่หรือจัดปรับให้เหมาะสมกับชุมชนเอง เช่น การเรียนรู้จากพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยวหรือจากการเรียนรู้จากสื่อต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการปรับตัวและนำแนวคิด และวิธีการต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่นหรือวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมที่ยั่งยืนต่อไป

2.1.2 แนวคิดการสื่อสารเชิงพุทธและพุทธวิถีในการสอน

พุทธวิธีการสื่อสารมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เพราะในการประกาศหรือการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ ทรงใช้การสื่อสารเป็นหลัก โดยพิจารณาได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 4 ที่กล่าวถึงเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วเสด็จจาริกไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ ผู้ที่เคยเฝ้าปรนนิบัติพระองค์และได้ไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว พระอัญญาโกณฑัญญะก็ได้ธรรมจักขุหรือดวงตาเห็นธรรมตามพระพุทธพจน์ว่า “สิ่งใด สิ่งหนึ่ง มีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับเป็นธรรมดา” เรื่องนี้แสดงถึงความสำเร็จแห่งการประกาศพระศาสนาหรือการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์ได้อุบัติขึ้นแล้วในกาลนั้น และนั่นหมายถึง พระพุทธองค์ทรงใช้การสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในที่นี้จะกล่าวถึงพุทธวิธีการสื่อสาร โดยจะกล่าวถึงปรัชญาพื้นฐานของพุทธวิธีการสื่อสาร หลักการ และวิธีการสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนาอันจะเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับนักทอ่งเที่ยวผู้ที่สนใจต่อไป

ปรัชญาพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาถือว่า “ปัญหาชีวิต” ที่มนุษย์จะต้องประสบอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์จะต้องการหรือไม่ก็ตาม พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ความทุกข์” หากมนุษย์ต้องการจะหลุดพ้นจากปัญหาชีวิตเหล่านี้ ก็ต้องยอมรับความจริงข้อนี้และพร้อมที่จะเผชิญหน้าหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ด้วยปัญญาที่เกิดจากความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งพัฒนาขึ้นในตัวของมนุษย์เองภารกิจสำคัญในพุทธวิธีการสื่อสาร จึงเป็นเพียงการชี้แนวทางให้มนุษย์พัฒนาปัญญาด้วยตัวเองโดยที่การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในพุทธวิธีการสื่อสาร จะต้องดำเนินตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการและให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ (พระธรรมปิฎก, 2539, น.39)

ในการที่จะเข้าไปช่วยบุคคลอื่น เพื่อนำเขาเข้าสู่วิถีแห่งการพัฒนาปัญญานั้น ผู้ชี้แนะทางจึงต้องวางตัวเป็นกัลยาณมิตรและต้องรู้จักบุคคลเสียก่อน ว่าเขามีลักษณะอย่างไร มีขีดความสามารถ ความถนัด อุปนิสัยเป็นอย่างไร ตลอดจนทั้งพยายามสรรหาอุปมาอุปไมยและอุปกรณ์ ที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดทัศนคติที่ถูกต้อง คือรู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น และสามารถจัดการกับสิ่งเหล่านั้นตามสมควรจะเป็นให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม ไม่ให้มองและจัดการกับสิ่งเหล่านั้นตามสมควรจะเป็นให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม ไม่ให้มองและจัดการอำนาจกิเลสตัณหา ซึ่งทัศนคติที่ถูกต้องและความสามารถจัดการดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ด้วยการพัฒนาปัญญา จึงกล่าวได้ว่า พุทธวิธีการสื่อสาร คือกระบวนการพัฒนามนุษย์ ตัวแกนสำคัญ

ของการพัฒนามนุษย์หรือการพัฒนาบุคคล ก็คือปัญญา เพราะปัญญาทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายและรู้ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร ในขณะที่ปัญญาเกิดขึ้นนั้น การปรับตัวก็เกิดขึ้นทั้งองค์ภาพ ทำให้เกิดการพัฒนามีคุณภาพครบถ้วนพร้อม

วิธีการเผยแผ่หลักพุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย เช่น ทรงใช้อุปายในการเลือกบุคคล รोज्ञหะหรือโอกาส ฯลฯ ซึ่งก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ เพราะความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างมาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดาอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารเชิงพุทธ

วัตถุประสงค์หลักของพุทธวิธีการสื่อสาร คือ การช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นทุกข์ทั้งในด้านร่างกาย อุนิสัย การศึกษา เป็นต้น การเผยแผ่จึงต้องดำเนินไปตาม กระบวนการพัฒนาปัญญาในระดับกระบวนการพัฒนานี้ จึงต้องมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับผู้รับสารหวังไว้ แม้การเผยแผ่ของพระพุทธองค์จะมุ่งตรงต่อพระนิพพาน แต่ก็ต้องผ่านวัตถุประสงค์ในระดับกระบวนการพัฒนาปัญญานี้แทบทั้งสิ้น ในกระบวนการพัฒนามนุษย์นั้น พุทธวิธีการสื่อสารเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตัวแกนสำคัญของการพัฒนา คือ ปัญญา เพราะทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายและรู้ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร แต่พร้อมกับที่ปัญญาเกิดขึ้นนั้น ก็มีการปรับตัวเกิดขึ้นทำให้การพัฒนามีคุณภาพครบถ้วนพร้อม ส่วนเครื่องมือตรวจสอบหรือการวัดผลท่านเรียกว่า “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น อย่างไรก็ดี จุดมุ่งหมายของการสื่อสารหรือการสอนมี 3 ประการ คือ (วคิน อินทสระ, 2549)

1. **อภิญญาธรรมเทศนา** จุดมุ่งหมายในการสอน คือ เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่า สิ่งที่ทรงรู้แล้ว เห็นแล้ว แต่เมื่อทรงว่าไม่จำเป็นสำหรับสาวกนั้นๆ เหมือนครูที่มีความรู้สูงมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยอมนำเอาเฉพาะความรู้เท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในชั้นนั้นๆ มาสอนเท่าที่ศิษย์จะรับได้เพื่อประโยชน์แก่ศิษย์ อนึ่งเหมือนบิดา/มารดา แม้มีทรัพย์มากปานใดก็ยอมให้ทรัพย์แก่บุตรตามควรแก่วัย และความจำเป็นของบุตรนั้น

2. **สนิทานธรรมเทศนา** จุดมุ่งหมายในการสอน คือ เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง เพราะพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรงตามแล้วก็ไม่เห็นและไม่ยากเกินไปจนไม่ต้องตรงขอบ

คิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป ส่วนใหญ่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง เป็นต้น

3. ปาฏิหาริยธรรมเทศนา จุดมุ่งหมายในการสอน คือ เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัสจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนๆ ในบรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง 3 นั้น พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุดและเป็นประโยชน์ที่สุด ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาที่ดำรงเป็นประโยชน์แก่มหาชนมาจนกระทั่งบัดนี้ก็ด้วยอานุภาพของ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ นั่นเอง ทรงเน้นการปฏิบัติตาม คำสั่งสอนของพระพุทธองค์เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติว่าเป็นการบูชาพระองค์อย่างยิ่ง

โดยการสอนเชิงพุทธนั้นจะมีอานิสงส์ที่ผู้ฟังหรือผู้รับสารจะพึงได้รับ 5 ประการ คือ

วัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร	อานิสงส์ที่ผู้ฟังจะพึงได้รับ
1) สนุกสนาน เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง	1) อสฺสุตํ สุขุมานํ ได้ฟังเรื่องใหม่ 2) สุตํ ปริโยทเปติ ได้วิจยเรื่องเก่า
2) สมารถปนา เพื่อจูงใจให้เกิดศรัทธา	3) กงฺขํ วิหนฺติ ได้บรรเทากังวล
3) สมุตฺเตชนา เพื่อปลุกใจให้หาญกล้า	4) ทิฏฐิ อฺชฺช กโรติ ได้พัฒนาความคิด
4) สมุปรหัสนา เพื่อให้รู้เรงบันเทิงใจ	5) จิตฺตมสฺส ปสฺสตีติ จิตผ่องใสใจเบิกบาน

พุทธวิธีการสื่อสารมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาศักยภาพ ซึ่งเรียกว่า “หลักภาวนา” มี 4 ประเภท กล่าวคือ

- 1) ภาวนา การพัฒนากาย ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
- 2) ศีลภาวนา การพัฒนาศีล ให้มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคม
- 3) จิตตภาวนา การพัฒนาจิต ให้จิตใจใสสะอาด มั่นคง และควรแก่การงาน
- 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา คือการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความคิด

เหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพมีชีวิตที่ดีงาม

หลักวิธีการสอนและการสื่อสารเชิงพุทธ

พระธรรมปิฎก (2543) กล่าวถึงหลักการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ 6 ประการ คือ

- 1) ทรงสอนสิ่งที่เป็นจริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
- 2) ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์

- 3) ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลตอบแทน
- 4) ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี
- 5) ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใจลึกซึ้งสนิทสนมและพึงพอใจได้ความสุข
- 6) ทรงมีหลักการสอน และวิธีสอนยอดเยี่ยม

โดยมีหลักการในการสอนด้านเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ดังนี้

- 1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ
- 2) สอนเนื้อหาเรื่องที่ค่อยลุ่มลึก ยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุพัพพิททา
- 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง
- 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คลุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหา
- 5) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน
- 6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดี สำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก
- 7) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้ และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง พระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตา ห่วงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย

ลีลาและวิธีการสอนเชิงพุทธ

พระพุทธองค์ทรงมีลีลาในการสอนสรรพสัตว์ให้รู้แจ้งเห็นจริงโดยคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 คือ

- 1) อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนงูมือไปดูเห็นกับตา (สนฺทสฺสนา)
- 2) ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติ (สมาทปนา)
- 3) เรา้ใจให้แก้สงสัย บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก (สมฺมุตเตชนา)
- 4) ชโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน พังไม่เปื้อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ (สมฺปหฺสนา)

สำหรับวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายรูปแบบที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย ได้แก่ วิธีการสอนดังต่อไปนี้

1. แบบสาक्षाหรือการสนทนา เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้การสนทนาปราศรัยอยู่เป็นประจำกับพุทธบริษัททั้ง 4 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดๆ ก็ตาม การสนทนาปราศรัยของพระพุทธองค์นั้น บางทีก็ใช้กับคนจำนวนมาก หรือบางทีก็ใช้เป็นรายบุคคล ตามแต่สถานการณ์ในช่วงเวลานั้น ประเด็นหลักของการสนทนา คือ (1) เพื่อเป็นการทักทายปราศรัยซึ่งกันและกัน (2) เพื่อเป็นการหยั่งถึงสภาพของผู้ฟังว่า มีความเข้าใจในหลักธรรมมากน้อยแค่ไหน (3) เพื่อเป็นการเปิดประเด็นเข้าสู่เนื้อหาของธรรมะ (4) เพื่อเป็นการสำรวจบุคคลผู้มาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ว่า มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยหรือไม่ (5) เพื่อเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่อกัน

วิธีการสอนแบบสนทนา เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยที่สุดในการอบรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งหลาย และเป็นการแลกเปลี่ยนมุมมองทัศนะของกันและกัน เมื่อมีผู้มาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ หากยังไม่ได้ศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย หรือยังไม่รู้ไม่เข้าใจถึงหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ ในการสนทนานั้น พระพุทธองค์ก็จะเป็นฝ่ายเริ่มถามก่อน เพื่อนำคู่สนทนาเข้าสู่หลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ ดังมีตัวอย่างวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า แบบสาक्षाหรือการสนทนา ที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องและส่งเสริมให้สาวกทั้งหลายสนทนาธรรมกันในมงคลสูตร ที่ได้ระบุไว้ว่า “กาลเนน ธมฺมสากัจฉา เอตมฺมํคฺลมฺตมฺมํ แปลว่า การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันสูงสุด” เป็นต้น

2. แบบบรรยาย เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อยู่เป็นประจำ ในการบรรยายธรรมะให้กับพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะเป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้ฟังจำนวนมากได้เรียนรู้เนื้อหาสาระหรือข้อมูลความรู้ได้ในเวลาเดียวกัน ดังเช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระพุทธองค์ทรงบรรยายแก่เหล่าปัญจวัคคีย์ เรื่องที่สุด 2 อย่าง ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ และต่อด้วยการบรรยายถึงอริยมรรคมีองค์ 8 อันจะนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

วิธีการสอนแบบบรรยายนี้ ใช้บรรยายธรรมให้แก่ผู้ฟังจำนวนมาก เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ถึงเนื้อหาสาระของแก่นธรรมที่ทรงนำมาแสดง และเพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมที่เป็นเครื่องป้องกันผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปสู่อบายภูมิ รวมถึงอนิสงส์ที่จะพึงได้รับการฟังการบรรยาย วิธีการสอนโดยใช้การบรรยายนี้ เป็นวิธีการที่มุ่งช่วยให้ผู้ฟังจำนวนมากได้เรียนรู้เนื้อหาสาระหรือข้อมูลองค์ความรู้จำนวนมากพร้อมๆ กันได้ในเวลาที่จำกัด

3. แบบตอบปัญหา เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ตอบปัญหากับผู้ที่มาเข้าเฝ้า ซึ่งในการตอบปัญหานี้ พระพุทธองค์ก็มีหลักในการตอบปัญหาอยู่ถึง 4 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 ทรงตอบปัญหาอย่างตรงไปตรงมา (เอกังสพยากรณ์ปัญหา)

ขั้นตอนที่ 2 ก่อนจะตอบปัญหา พระพุทธองค์จะย้อนถามก่อน แล้วจึงตอบปัญหา (ปฏิ
ปจฉาพยากรณ์ปัญหา)

ขั้นตอนที่ 3 ทรงตอบปัญหาแบบแยกตอบ (วิรัชชพยากรณ์ปัญหา)

ขั้นตอนที่ 4 ทรงดตอบปัญหา (รูปนียปัญหา) ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่องไร้ประโยชน์
อันจักเป็นเหตุให้เขว ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่อง
ที่ประสงค์ต่อไปซึ่งวิธีการสอน

4. **แบบวางกฎข้อบังคับ** เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้กับภิกษุ ภิกษุณี
สามเณร สามเณรี เพื่อมิให้ประพฤตินอกกรรมนอกวินัย และเพื่อป้องกันความเสื่อมเสียหรือ
ความเสียหายที่จะก่อให้เกิดแก่หมู่คณะ โดยการจัดวางระเบียบข้อวัตรปฏิบัติไว้โดยความเห็นชอบ
ของคณะสงฆ์ ซึ่งกฎข้อบังคับนี้เกิดขึ้น เมื่อมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก
พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือ ตีเตียนกัน มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็จะ
ทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว
ก็จะทรงดำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม จากนั้น ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทโดยความ
เห็นชอบร่วมกันของสงฆ์

นอกจากนี้ ยังมีเทคนิคและวิธีการการสอนอื่น ๆ เช่น

1) การสนทนาเป็นบทเริ่มต้นในการสอน การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การ
เริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจ
โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมะทันที แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรง
พบหรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เราเข้าใจดี หรือสนใจอยู่

2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิด
ความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตน
และผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใครๆ

4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญ
ของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลามีปัญญาน้อย หรือเห็นเป็นชั้นต่ำๆ

5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย ไม่มี
โทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดแจ้ง

กลวิธีและอุปมาประกอบการสอนเชิงพุทธ

1. **การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ** การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า บุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจ ไม่ควรพูดคำไม่น่าพอใจ แม้แต่สัตว์อื่นเขาก็ชอบคำพูดที่น่าพอใจ เช่นกัน ก็เล่านิทานชาดก เรื่อง โคนันทวิศาล เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทาน ประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่างๆ มีอุทาหรณ์และนิทาน ปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง 547 เรื่อง

2. **การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา** คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏ ความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น “กลืนดอกไม้ลอยไปทวนลมไม่ได้ กลืนจันทน์ กลืนกฤษณา หรือกลืน กระลำพักก็ลอยไปทวนลมไม่ได้ ส่วนกลืนของสัตว์บุรุษ ลอยไปทวนลมได้ กลืนศิลาอดเยี่ยมกว่า กลืนหอมเหล่านี้ คือ กลืนจันทน์ กลืนกฤษณา กลืนดอกกุบล และกลืนดอกมะลิ” เป็นต้น

3. **การใช้อุปกรณ์การสอน** ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ ที่ จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบ ขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัสดุสิ่งของที่มีในธรรมชาติหรือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

4. **การทำให้เป็นตัวอย่าง** เป็นวิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำให้เป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่ พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้น ก็คือ พระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติ แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็น เรื่องราวเฉพาะก็มี ดังเช่น คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จ ขณะเสด็จไป ตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลและคูของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหา จัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัสสอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่ พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาล ภิกษุให้เถิด” เป็นต้น

5. การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นเกมและการเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการเล่นให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด บางทีเขาทูลถามหรือกล่าวข้อความ โดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาโต้ตอบแบบนี้ มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมาย บางครั้งผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ ด้วยคำพูดต่างๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ยอมรับคำบริภาษเหล่านั้นทั้งหมด แล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องดีงาม เช่น กรณีของเวรัญชพรหมณ์ และสีเสนาบดีผู้รับแผนการมาจากนิครนถ์นาฏบุตร แม้ในการสอนหลักธรรมทั่วไป พระองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีอยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายใหม่ เพื่อให้ผู้ฟังหันมาสนใจและกำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่เท่านั้น นอกจากนี้ ยังเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่า อย่างไหนถูก อย่างไหนผิดอย่างไร เช่น คำว่า พรหม พรหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟ บูชา ยัญ ฯลฯ ซึ่งคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยความหมายใหม่

6. อุปายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุปายสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาและการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่แรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายที่เรียกว่า การวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรงพิจารณาว่า เมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่งควร ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ รวมถึงความยืดหยุ่นในวิธีการและผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตรา ตัดต้นหามานะ ทิฏฐิให้เหลือน้อยที่สุด มุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ

การรู้จักจังหวะและโอกาส วิธีการนี้ใช้เมื่อผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปรีชาแห่งอินทรีย์หรือญาณ ผู้สอนต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดึงดันทำ แต่ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะและโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไป ดังตัวอย่างเช่น ในระยะเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ณ วันมาฆบูชาณมี หลังตรัสรู้ ๓ เดือน เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระองค์ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เป็นการรู้จักจังหวะและโอกาสให้เกิดประโยชน์

ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอน สอนอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น ตัดต้นหามานะ และทิฏฐิแล้ว มุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญสุด ด้วยกลวิธีในการสอนที่ให้ผลดีที่สุด โดยไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกผู้ลืกว่าแพ้ เมื่อสมควรยกย่องก็ควรให้ผู้เรียนรู้สึกว่าเขา

เก่ง บางคราวสมควรชมก็ชม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยตามก็โอนอ่อนผ่อนตาม สมควรปดอบก็ปดอบ ดังพระดำรัสว่า “เราฝึกผู้ใดควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง” เป็นต้น

7. การลงโทษและให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกอบบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อาญา” แสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง หมายถึง การลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย ในทางวินัยถือว่า มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว และบทบัญญัติเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยความเห็นชอบแห่งสงฆ์ ส่วนในทางธรรม ภิกษุที่เลืือขอคือ ว่ายากสอนยากจริง ๆ สอนไม่ได้จริง ๆ ก็จะถูกเพื่อนพรหมจารีและเพื่อนภิกษุถือว่า เป็นผู้ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนและตักเตือน ไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วย ไม่ว่าทางธรรมหรือวินัย โดยวิธีนี้ ถือเป็นบทลงโทษที่รุนแรงที่สุด ส่วนการให้รางวัล ทรงใช้การชมเชยยกย่อง แต่ก็เป็นในรูปแบบการยอมรับคุณความดีของผู้นั้นคือ กล่าวชมโดยธรรม ให้เขามั่นใจในการทำความดี

แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ ก็ทรงแสดงไปตามเนื้อหาธรรมที่ไม่กระทบใคร ไม่มีการลงโทษ ซึ่งเป็นการแสดงความสามารถของผู้สอนด้วย ในระดับสามัญ สำหรับผู้สอนทั่วไป อาจต้องคิดคำนึงว่าการลงโทษ ควรมีหรือไม่ แค่นั้น และอย่างไร แต่ผู้ที่สอนคนได้สำเร็จ โดยไม่ต้องใช้อาญา ย่อมถือว่าเป็นผู้มีความสามารถในการสอนมากที่สุด

8. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต้องอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยुต์หลักการ วิธีการ และกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป อย่างไรก็ดี การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง การประกาศพระศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปแบบต่างๆ กัน ดังเช่น ที่ปรากฏในธัญยานิสสูตร อักโกสกสูตร สุนทริกสูตร และกสิสูตร เป็นต้น

คุณสมบัติของผู้สอนและผู้สื่อสารเชิงพุทธ

คุณสมบัติของพระพุทธองค์ในฐานะผู้สอนหรือผู้ส่งสารนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสื่อสาร สำหรับพระพุทธองค์นั้นมีผู้กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณไว้มากมาย แต่เมื่อประมวลพระคุณเหล่านั้นแล้วจะรวมอยู่ในสมบัติ 2 ประการ คือ คุณสมบัติภายใน และคุณสมบัติภายนอก

1. **คุณสมบัติภายใน** ได้แก่ สมบัติที่เกื้อกูลส่วนพระองค์เอง เรียกว่า อตตहितสมบัติ สมบัติส่วนนี้มุ่งเอาพระปัญญาคุณและพระวิสุทธิคุณเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้าและความเป็นอัครตนาถะ คือ พึงตนเองได้ทีจัดเป็นสมบัติภายใน ก็เพราะเป็นคุณธรรมที่พระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ส่วนพระองค์เอง คุณสมบัติภายในพิจารณาตามแนวจัณยที่เป็นส่วนประกอบในพุทธวิธีการสื่อสาร ก็อาจมีตัวอย่างประกอบ เช่น ทักษะในการสื่อสาร พระพุทธรองค์ทรงมีความสามารถในการใช้ภาษาถ้อยคำ สำนวนในอรรถรสของภาษาอย่างชัดเจน ทรงสามารถคัดสรรมาใช้ได้ผล มีประสิทธิภาพในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความรู้สึก ในการกระตุ้นแสดงอารมณ์ แสดงความต้องการของตน โดยชักจูงให้ผู้อื่นได้ดี เพราะพระองค์ทรงมีปฏิสัมภิตา คือ ปัญญาแตกฉาน 4 ประการ ได้แก่

1) อุตถปฏิสัมภิตา ทรงเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปได้โดยพิสดาร แม้นได้เห็นเหตุใด ๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้

2) ธมมปฏิสัมภิตา ทรงเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่าง ๆ ที่ปรากฏก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้

3) นิรุติปฏิสัมภิตา ทรงมีความรู้แตกฉานในภาษาต่าง ๆ และทรงรู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้

4) ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ทรงมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการและมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่าง ๆ ว่ามีแหล่งที่มาประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกัน สร้างความคิดเหตุผลขึ้นใหม่ได้

คุณสมบัติด้านนิรุติปฏิสัมภิตา คือ ความรู้แตกฉานในภาษามีความสำคัญมาก ถ้าขาดภาษาแล้ว ยุคข่าวสารข้อมูลก็จะเป็นยุคที่บกพร่อง การสื่อสารให้ถึงเป้าประสงค์ก็จะบกพร่องไปด้วย การใช้ภาษา การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงทักษะหรือพระปรีชาสามารถของพระพุทธรองค์ที่ทรงรอบรู้ไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดกราบทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสดพระองค์ทรงใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย ดังคำสรรเสริญที่ว่า “พระสมณโคดม มีพระดำรัสไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงามมีพระวาจาสุภาพ สละสลวยไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี ทศนคติ หมายถึง แนวความคิดที่โน้มไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้แสดงพฤติกรรม

ออกมาตามท่าที่เรียกว่า ทศนคติที่เขามีต่องานนั้น ๆ ทศนคติในการสื่อสารแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ ทศนคติต่อตนเอง ทศนคติต่อเรื่องที่จะสื่อสารและทศนคติต่อผู้รับสาร

2. คุณสมบัติภายนอก ได้แก่ สมบัติที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เรียกอีกอย่างว่า พรหมสมบัติ หรือพรหมปฏิบัติ ที่จัดเป็นสมบัติภายนอก ก็เพราะเป็นคุณธรรมที่พระพุทธร่องค์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพและด้านคุณธรรม

ในหลักการสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า นักเผยแผ่กับผู้ฟังนั้น มีความสัมพันธ์กัน ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรกันในด้านของการอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร หรือองค์คุณของความเป็นกัลยาณมิตร 7 ประการ ไว้ว่า

1) ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจ อยากซักถาม

2) ครุ น่าเคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย

3) ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ๆ เป็นที่ยกย่อง น่าเอาเยี่ยงอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

4) วตฺตา รู้จักว่ากล่าว คือ รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยอาจเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้

5) วจนฺทโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำโต้เถียง คำซักถาม คำล่วงเกิน คำตักเตือน คำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่ธรรม

6) คมฺภีรฺวจ กถา กตฺตา สามารถอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้ นักเผยแผ่ที่ดีต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามได้

7) โน จมฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธดำรัสแต่ต้องรู้จักชักจูงแนะนำในทางที่ถูกที่ควร นอกจากนี้ผู้สอนยังต้องมีวิธีการในการสอนอีก เช่น

1) รู้ คำนึงถึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังเช่นตัวอย่างที่พระพุทธร่องค์ได้ตรัสถึงบุคคลที่มีลักษณะต่างกันไปแล้วเทียบกับดอกบัว 4 ประเภท

2) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคลแม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคล ต่างเวลา อาจใช้วิธีการที่ต่างกัน

3) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุขงาม ความกระตือรือร้นหรือญาณ ที่บาลี เรียกว่า ปริปากะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายๆ ไปด้วย

4) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน มั่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจุฬปัณณิก ผู้เฒ่าด้วยการให้นำผ้าขาวไปชุบคล้ำ

5) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่า ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำและมักจะมาในรูปการถาม-ตอบ เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไปตามควรแก่ฐานะและโอกาส

6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ เช่น ชาวนาคนหนึ่งตั้งใจไว้แต่กลางคืนว่าจะไปฟังพุทธเทศนา บังเอิญวัวหายก็รีบออกไปตามหาจนได้วัวกลับมาแล้วก็รีบไปฟังธรรมแต่ก็ช้ามาก แม้จะทันฟังตอนท้ายหน่อยก็ยังดี ครั้นไปถึงวัดปรากฏว่า พระพุทธเจ้ายังทรงประทับรอหนึ่งๆ ไม่เริ่มแสดง ยิ่งกว่านั้น ยังจัดหาอาหารให้เขารับประทานจนอิ่มสบายแล้วจึงทรงเริ่มแสดงธรรม เป็นต้น

7) ช่วยเอาใจใส่คนที่อ่อนด้อย หรือที่มีปัญหาในการสื่อสาร เป็นต้น

สื่อของพระพุทธองค์ในการสื่อสาร

สื่อ คือช่องทางหรือประตูที่จะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาปัญญา ก่อนจะแสดงธรรม พระพุทธองค์จะทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลาย บางพวกมีธุลี คือ กิเลสในตนน้อย บางพวกมีธุลี คือ กิเลสในตนมาก บางพวกมีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาการดี บางพวกมีอาการทราม บางพวกสอนให้รู้ได้ง่าย บางพวกสอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัยก็มี บางพวกไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัยก็มี เมื่อทรงทราบล่วงหน้าเช่นนี้ ก็ทรงเลือกเรื่องและวิธีการสอนที่เหมาะสมกับฐานะของเขา บางครั้ง จะยังไม่ทรงสั่งสอนทันที แต่จะรอจังหวะเสียก่อน เพื่อคอยให้คนบางคนมีปัญญาแก่กล้าพอสมควรที่จะบรรลุธรรมได้ก่อนจึงทรงสอน

ในสมัยพุทธกาล อุปกรณ์การสื่อสารที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อใช้ในการศึกษาอย่างเป็นระบบเหมือนในสมัยปัจจุบันไม่มี หากจะมีอยู่บ้าง ก็คงเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ตามธรรมชาติหรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่ และการเผยแผ่ของพระพุทธองค์ก็ดำเนินไปในดินแดนแคว้นต่าง ๆ อย่างอิสระ

ชนิดที่ว่าผู้สอนไม่มีสัมภาระหรือสมบัติติดตัวไป ด้วยเหตุนี้ ความจำเป็นที่จะใช้อุปกรณ์สื่อสารจึงมีน้อยและโอกาสที่จะอาศัยอุปกรณ์สื่อสารก็เป็นไปได้ยาก ถึงแม้จะใช้อุปกรณ์การสื่อสารอยู่บ้างก็ใช้ในแง่อุปมา คำสอนของพระพุทธองค์ในแง่อุปมา มีมาก แต่การใช้อุปกรณ์การสื่อสารไม่ค่อยมี

อย่างไรก็ตาม เมื่อพระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นวัสดุสิ่งของ บุคคลหรือเหตุการณ์เฉพาะหน้าบางอย่าง ที่จะเป็นประโยชน์ในการสอน พระองค์ก็จะทรงหยิบยกเอาขึ้นมาเป็นสื่อในการสอนทันที แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเห็นคุณค่าของสื่อที่เรียกว่า “โสตทัศนูปกรณ์” และแสดงให้เห็นว่า การสอนของพระองค์เป็นงานประจำที่ไม่เลือกเวลาและสถานที่จะต้องสอนทุกโอกาสที่พอจะสอนได้ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า สื่อในพุทธวิธีนั้นมีอยู่ 2 ประเภทโดยแยกตามช่องทางที่นำไปสู่กระบวนการพัฒนาปัญญา กล่าวคือ สื่อบุคคล และสื่อธรรมชาติ

1. สื่อบุคคล ไม่ว่าจะเป็นบุคคลผู้ส่งสารหรือบุคคลผู้รับสารย่อมจะมีสิ่งที่เหมือนกัน คือ อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเราเอง พระพุทธองค์ตรัสรู้ถึงสิ่งที่มีอยู่ในร่างกายและสิ่งที่ร่างกายเข้าไปสัมพันธ์ด้วย ในการอธิบายหลักธรรมพระองค์ก็ทรงยกตัวอย่างที่รู้เห็นและเข้าใจได้ง่าย คือ ร่างกายนี้เองมาเป็นสื่อในการสอน การรับรู้ขั้นพื้นฐานเป็นจุดเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาปัญญา สื่อบุคคลที่ทำให้เกิดการรับรู้นี้มีอยู่ 2 อย่าง คือ สื่อภายในบุคคล และสื่อระหว่างบุคคล

1) สื่อภายในบุคคล ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า “อายตนะภายใน” เพราะเหตุที่เป็นบ่อเกิดหรือเป็นแดนแห่งการรับรู้ อยู่ภายใน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทวาร” เพราะเป็นช่องทางหรือประตูที่ทำให้ชีวิตสามารถติดต่อเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกได้ หรือเรียกว่า “อินทริย์” เพราะเป็นใหญ่ในกิจของตน สื่อภายในบุคคลนี้ เมื่อเปิดไว้จะเป็นบ่อเกิดหรือช่องทางหรือทำหน้าที่ในการสัมพันธ์กับโลกภายนอก แล้วก้าวไปสู่กระบวนการแห่งการรับรู้ ส่วนโลกภายนอก หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งต้องกาย) ธรรม (สิ่งที่ใจคิด) ทั้ง 6 อย่างนี้ เรียกว่า “อายตนะภายนอก” เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้หรือเป็นแหล่งแห่งความรู้ อยู่ภายนอก โดยทั่วไปเรียกว่า “อารมณ์” เพราะเป็นสิ่งที่ถูกรับรู้หรือสิ่งที่ถูกรู้

2) สื่อระหว่างบุคคล ได้แก่ กายทวาร วจิทวาร มโนทวาร ซึ่งเป็นช่องทางที่สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สื่อประเภทนี้มีหน้าที่แสดงออกต่อโลกภายนอก เมื่อช่องทางทั้ง 3 นี้ ได้มีโอกาสทำหน้าที่ ก็จะมีการกระทำเกิดขึ้น เรียกว่า การกระทำ การพูด การคิด เรียกทางภาษาธรรมว่า กายกรรม วจิกกรรม มโนกรรม สื่อประเภทนี้ เป็นสื่อที่มนุษย์สามารถพัฒนาปรุงแต่งให้เป็นไปในทางดี (กุศล) หรือทางชั่ว (อกุศล) ก็ได้ และในบรรดากรรม 3 อย่าง มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดเริ่มต้น ที่คนจะต้องคิดก่อนแล้วจึงแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น กายกรรม และวจีกรรม จึงขยายผลออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง ที่สำคัญมโนกรรมนั้น จะรวมถึง

ความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิดและค่านิยมต่าง ๆ เรียกว่า “ทฤษฎี” ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมดเมื่อเชื่อ เมื่อเห็นหรือนิยมอย่างไร ก็กระทำการต่าง ๆ กัน พุดจาสั่งสอน ชักชวนกันไปตามที่เชื่อ ที่เห็น ที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นสัมมาทฤษฎี การดำริ การพุดจาและการกระทำต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย สัมพันธ์ระหว่างบุคคลนี้ ผลต่อความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น โดยการแสดงออกทางกาย วาจา ทางใจ สามารถที่จะบอกให้รู้ได้ว่า ผู้นั้นเป็นคนพาลหรือบัณฑิต เป็นต้น

2. สื่อธรรมชาติ หมายถึง อุปกรณ์การสื่อสารที่มีอยู่โดยธรรมชาติ เช่น วัสดุหรือเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากร่างกายบุคคล ตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงใช้อุปกรณ์การสื่อสารในกรณีที่ผู้ฟังอายุยังน้อย ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม ดังเช่นเรื่องที่พระองค์ทรงสอนสามเณรราหุลเมื่ออายุ 7 ขวบเป็นตัวอย่างในการใช้สื่อประเภทนี้ ใจความว่า พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปหาสามเณรราหุล ซึ่งกำลังพักอยู่ ณ ปราสาทชื่ออัมพลัญญิกา ขณะที่พระองค์ทรงล้างพระบาททรงเหลือน้ำไว้ในภาชนะน้ำน้อยหนึ่ง... ทรงคว่ำภาชนะน้ำนั้น... ทรงหงายภาชนะน้ำนั้น แล้วตรัสถามและให้โอวาทสามเณรราหุลในเชิงเปรียบเทียบว่า ราหุล ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ยู่ก็มีอยู่น้อยหนึ่งเหมือนน้ำที่เททิ้งแล้วอย่างนี้ เหมือนภาชนะน้ำที่คว่ำแล้วอย่างนี้... เหมือนภาชนะน้ำอันว่างเปล่าอย่างนี้ เป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงใช้สื่อในการสอนก็คือ ในคราวที่พระพุทธองค์ทรงกำไ้ไปไม้ประดู่ลายที่ร่วงอยู่ตามพื้นดินน้อยหนึ่งขึ้นมาแล้วตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจว่าอย่างไร ไ้ไปไม้ประดู่ลายที่เรากำขึ้นน้อยหนึ่งนี้มากหรือว่าไปไม้ประดู่ลายที่ยังอยู่บนต้นเหล่านี้นี้มาก” เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไ้ไปไม้ที่พระองค์ทรงกำขึ้นด้วยฝ่ามือนั้นเป็นของน้อยส่วนไปไม้ที่ยังอยู่บนต้นประดู่ลายเหล่านี้น้อยมียากพระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ฉันทักขิฉันทัน ธรรมะส่วนที่เรารู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ไม่กล่าวสอนนั้น มีมากกว่าส่วนที่นำมากล่าวสอน ภิกษุทั้งหลาย เหตุไรเล่าเราจึงไม่กล่าวสอนธรรมะส่วนนั้น ๆ ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า ธรรมะส่วนนั้น ๆ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์” เป็นต้น

แนวคิดการสอนหรือการสื่อสารเชิงพุทธดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีเป้าหมาย และวิธีการสอน/สื่อสารที่หลากหลาย ซึ่งพระสงฆ์และวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว สามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการสื่อสารให้กับนักท่องเที่ยวให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยว

2.1.3 แนวคิดการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ (KM)

เมื่อกล่าวถึง “การเรียนรู้” หลายคนมักจะนึกถึงการเรียนรู้ในชั้นเรียนหรือการเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ รอบตัว ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการเรียนรู้ไม่ใช่เป็นการให้ความหมายของการกระทำที่เป็นกิริยาแยกออกมาพิจารณาเดี่ยวๆ เช่น การอ่าน การสังเกต การคิด แต่การเรียนรู้เป็นกระบวนการ ที่นักวิชาการหลายท่านใช้คำว่า กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้และปฏิบัติให้รู้ มาแทนคำว่า การเรียนรู้ โดยความหมายของการเรียนรู้มีนัยและความหมาย ที่สำคัญ เช่น

การเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านสมอง การกระทำ และประสบการณ์ โดยเกี่ยวข้องกับความจำ ความเข้าใจ การนึกคิด การรับรู้ การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา การเรียนรู้ในเรื่องใด ก็สามารถมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระทำที่มีกระบวนการทางความคิดมาเกี่ยวข้องพร้อมกับการปฏิบัติ เพื่อเกิดข้อสรุปที่เป็นการเรียนรู้ ความเข้าใจและสามารถทำได้ ผลลัพธ์ที่ทราบได้จากความเข้าใจของผู้เรียนรู้ต่อคำถามหรือประเด็นที่ต้องการความชัดเจนในเรื่องนั้นๆ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง การเรียนรู้จึงไม่ใช่การพูดลอยๆ แต่ควรระบุว่า เป็นการเรียนรู้เรื่องอะไร คือ ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้นั่นเอง

การเรียนรู้เป็นกระบวนการ ที่มีความต่อเนื่อง มีการลงมือและเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งด้านบวก และด้านลบ นั่นคือ คนที่รู้แล้ว อาจลดทอน จางลง หรือรู้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงกับสามารถลบล้างความรู้เดิมหรือเปลี่ยนเป็นความรู้ชุดใหม่ ผลลัพธ์ของการเรียนรู้เรื่องใด ก็คือความรู้ (Knowledge) ในเรื่องนั้น (สุพัตรา ชาติบัญชาชัย, 2548)

การเรียนรู้เป็นกระบวนการ (Process) ที่อินทรีย์มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวรหรือค่อนข้างถาวรอันเนื่องมาจากประสบการณ์เรียกว่าเป็นกระบวนการ เพราะการเรียนรู้ต้องอาศัยระยะเวลาในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมนั้นไม่ใช่ หมายถึงการแสดงออกแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึง ศักยภาพ (Potential) หรือ ความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของแต่ละบุคคลซึ่งบางครั้งอาจจะไม่แสดงออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมที่ชัดเจนได้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่างอาจไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้ นักจิตวิทยาส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องของประสบการณ์หรือการฝึกหัดว่าเป็นสิ่งสำคัญในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยอธิบายคำว่า "ประสบการณ์" หมายถึง เหตุการณ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแต่ละบุคคล เหตุการณ์ดังกล่าวมักจะเน้นถึงเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น การได้ยินเสียง การเห็นภาพ การสัมผัส เป็นต้น โดยลักษณะที่สำคัญของการเรียนรู้ คือ เป็นปฏิสัมพันธ์ของเหตุการณ์ 2 อย่าง 1) เหตุการณ์ที่เป็นสิ่งเร้า

(Stimulus Events) กับ 2) การตอบสนอง (Response events) ของอินทรีย์ คือ พฤติกรรมเฉพาะอย่างที่สามารถสังเกตเห็นได้ในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่งแล้วทำให้เกิดการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น (ทัศนฯ แชนมณี. 2545) ส่วน สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร (2548. หน้า 12-13) การเรียนรู้ (learning) มีความหมายสองนัยยะ กล่าวคือ นัยยะที่ 1 การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นเนื้อหา หมายถึง ตัวของความรู้ ความคิดที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล นัยยะที่ 2 การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นวิธีการ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้หรือได้มาซึ่งความรู้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความหมายของการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลหรือผู้เรียนหลังจากที่ได้รับความรู้ หรือได้รับประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ แล้ว ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมภายในหรือพฤติกรรมภายนอกก็ตาม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมค่อนข้างถาวร

การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ คือ ผู้รู้ หรือ ผู้ที่มีความรู้ เมื่อกล่าวถึง การเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นกับมนุษย์แล้วนั้น นอกจากจะต้องระบุไว้ด้วยว่า เรียนรู้เรื่องอะไร และผู้เรียนได้ผลที่เกิดขึ้นในระบบคิดของเขา มีความเข้าใจ และสามารถประมวล สรุปผลเป็นหลักการได้ บุคคลนั้น ก็คือ ผู้รู้ ซึ่งในความเป็นจริงผู้รู้ อาจจะรู้ในเรื่องที่เขาได้เรียนรู้และเกิดจากประสบการณ์ในชีวิตจริง เช่น นายแพทย์ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการผ่าตัด เขาอาจจะไม่เข้าใจภาษาบาลีในทางพุทธศาสนาก็ได้ ดังนั้น ผู้รู้ในเรื่องหนึ่งๆ อาจจะไม่รู้ในเรื่องอื่นๆอีกมากมาย จึงต้องมีความระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากผู้รู้ นอกจากนี้ ผู้รู้เอง ก็ต้องระมัดระวัง ที่จะผลอตว่ารู้เรื่องหนึ่งๆแล้วจะขยายผลไปเป็นผู้รู้ในเรื่องอื่นๆอีก ซึ่งจะก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้

การเรียนรู้ที่มีผลสัมฤทธิ์ที่ดีนั้น ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการทำความเข้าใจ และปฏิบัติ จนเกิดความรู้ ความเข้าใจในระบบคิดของตนเอง การให้ผู้อื่นเรียนแทน ผู้นั้นก็จะมีความรู้ ไม่ใช่ตนเองรู้ แต่ถ้าเป็นการฟัง ในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นเพียงการรับรู้ บางท่านอาจบอกว่า รู้แล้ว เพราะฟังแล้วเข้าใจและสามารถตอบคำถามได้ นั่นคือ ความเข้าใจของการเรียนรู้ที่ผิวเผิน เพราะการที่คนพูดเก่ง ตอบถูก ความจำดี อ่านมาก หรือเห็นมามาก อาจเป็นเพียงผู้ที่รู้ในข้อมูลข่าวสาร หรือเป็นผู้ที่รับการถ่ายทอดเก่ง ในความเป็นจริงเขาอาจจะไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ที่แท้จริงก็เป็นได้ ดังนั้น ถ้าต้องการเชิญผู้รู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จึงต้องวิเคราะห์ให้ชัดเจนก่อนว่า เราต้องการผู้ที่มีเพียงความสามารถในการถ่ายทอด หรือผู้ที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ (ผู้รู้) มาเป็นผู้สอน เพราะความลึกซึ้งในสาระที่ต้องการจะถ่ายทอดย่อมแตกต่างกัน เช่น การเป็นโค้ช กับการเป็นนักกีฬา ความสามารถย่อมแตกต่างกัน

ธรรมชาติของการเรียนรู้

โดยทั่วไปนักจิตวิทยาเชื่อว่ามนุษย์จะมีการเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้ทำกิจกรรมใดๆ แล้วเกิดประสบการณ์ ประสบการณ์ที่สะสมมามากๆ และหลาย ๆ ครั้งทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ขึ้นและเกิดการพัฒนาลักษณะที่เรียนรู้จนเกิดเป็นทักษะ และเกิดเป็นความชำนาญ ดังนั้น การเรียนรู้ของมนุษย์ก็จะอยู่กับตัวของมนุษย์เรียกว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งในที่นี้ขออธิบายธรรมชาติของการเรียนรู้เป็นข้อๆ ดังนี้

- 1) การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมค่อนข้างถาวร
- 2) การเรียนรู้ย่อมมีการแก้ไข ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ จะต้องเนื่องมาจากประสบการณ์
- 3) การเปลี่ยนแปลงชั่วคราวชั่วคราวไม่นับว่าเป็นการเรียนรู้
- 4) การเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมต้องอาศัยการสังเกตพฤติกรรม
- 5) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดเวลาที่บุคคลมีชีวิตอยู่ โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิต
- 6) การเรียนรู้ไม่ใช่วุฒิภาวะแต่อาศัยวุฒิภาวะ วุฒิภาวะคือระดับความเจริญเติบโตสูงสุดของการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาของบุคคลในแต่ละช่วงวัยที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่การเรียนรู้ไม่ใช่วุฒิภาวะแต่ต้องอาศัยวุฒิภาวะประกอบกัน
- 7) การเรียนรู้เกิดได้ง่ายถ้าสิ่งที่เรียนเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียน
- 8) การเรียนรู้ของแต่ละคนแตกต่างกัน
- 9) การเรียนรู้อย่อมเป็นผลให้เกิดการสร้างแบบแผนของพฤติกรรมใหม่
- 10) การเรียนรู้อาจจะเกิดขึ้นโดยการตั้งใจหรือเกิดโดยบังเอิญก็ได้

กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ เป็นแบบแผนหรือขบวนการความคิดของบุคคลที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่ผลอีกอย่างหนึ่ง หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการระบบคิดของบุคคล การเปลี่ยนแปลงความคิด หรือพฤติกรรมของบุคคล ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ องค์ประกอบภายในตัวบุคคล ได้แก่ แรงขับ ความพร้อม และองค์ประกอบภายนอกที่เป็นสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่มากระทบ ในการพัฒนาบุคคลและสังคมกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจที่สำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างให้คนและสมาชิกของสังคมสามารถตัดสินใจและกำหนดตนเองนำไปสู่ความเข้มแข็งของสังคม จะเห็นว่ากระบวนการทำงานโดยมุ่งที่จะลดปัญหา (ทุกข์) สร้างความสุข ด้วยการวิเคราะห์

สถานการณ์เพื่อรู้จักตนเอง ชุมชน และสังคม การกำหนดแผนงาน กิจกรรม การลงมือปฏิบัติงานและการประเมินผลการทำงานล้วนแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับตัว และการสร้างระบบที่มีคุณค่าและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ (ปาริชาติ วัลย์เสถียร, 2545, หน้า 11-15) ดังนั้น การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมจึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพราะการเรียนรู้มิใช่เป็นการเรียนรู้เพื่อรู้ แต่ต้องเป็นการเรียนรู้เพื่อสามารถปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ และปฏิบัติได้อย่างชำนาญ ปลอดภัยต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นโดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ วิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนและสังคม ได้แก่

1) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยการลงมือปฏิบัติจริง โดยไม่แยก การเรียนรู้จากการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน สามารถสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นไปพร้อมกับการมีส่วนร่วมในการทำงานในทุกขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การกำหนดปัญหา การแสวงหาทางเลือก การวางแผน การปฏิบัติ การควบคุมติดตามและการประเมินผล

2) การเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยการศึกษาดูงาน ที่ไม่ใช่รูปแบบของการไปเที่ยวหรือเยี่ยมเยียนกันอย่างปกติ แต่เป็นการไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีการวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการสรุปบทเรียน มีการเตรียมการทั้งผู้ไปดูงานและผู้ให้การศึกษาดูงาน

3) การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อาศัยปราชญ์ชาวบ้าน หรือสถาบันในชุมชน และนำมาผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพและเงื่อนไขของชุมชน

4) การเรียนรู้จากการถ่ายทอด และสถานการณ์จำลอง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540, หน้า 45-48) ได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลเอาลักษณะการเรียนรู้ของคนทั่วไป พอสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะที่ประกอบด้วย (1) เรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก (2) เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง (3) ถ่ายทอดความรู้โดยการสาธิต บอกเล่า และลายลักษณ์ (4) เรียนรู้โดยพิธีกรรม (5) เรียนรู้จากศาสนา (6) เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ (7) เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (8) เรียนรู้โดยวิธีครูพักลักจำ เป็นต้น

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของสังคมมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

- 1) เป็นกระบวนการกลุ่ม
- 2) เกิดจากการปฏิบัติจริง
- 3) เรียนรู้จากปัญหา
- 4) เป็นเครือข่าย
- 5) เป็นองค์รวม

องค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชน

เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชนประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ตามแนวระบบโรงเรียน ดังนั้น การกล่าวถึงองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงต้อง กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญ เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2535, หน้า 41-42) กล่าวว่ารากฐานสำคัญของบุคคลและชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน 3 ประการ คือ

- 1) คน ประกอบด้วย ผู้รู้หรือปราชญ์ ผู้นำ องค์การและผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านนั้น ๆ
- 2) ความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา และความรู้ทางวิชาการหรือที่มาจากภายนอกและชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่บุคคลหรือชุมชนและองค์กรได้สะสมและพัฒนาขึ้น
- 3) ทรัพยากร ในที่นี้หมายถึง ทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน เป็นต้น

ส่วน สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539, หน้า 225) ได้อธิบายองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังนี้

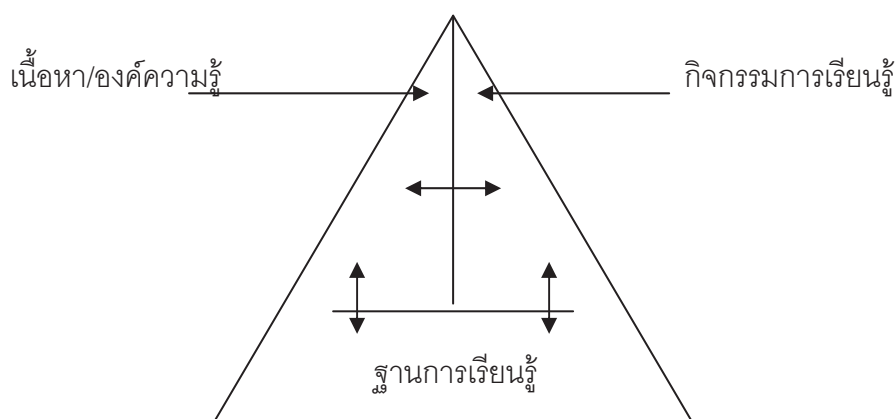
- 1) ฐานการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งของการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และต่างชุมชน ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้ การเรียนรู้มีมากมายทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา เพื่อน พระหรือนักบวชหรือผู้นำศาสนา ครู ช่าง พ่อค้า หมอ พันบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ รวมทั้งเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนและทรัพยากรอื่น ๆ

2) เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหาความรู้ของการเรียนรู้ของชุมชนจะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของชุมชน เป็นหลักและเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่าง ๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว อาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้ว กลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้มิได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่สอดแทรกอยู่ในการดำรงชีวิตจริงแต่ละด้าน

- 3) กิจกรรมการเรียนรู้ มีหลากหลายวิธี ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ซึ่งมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนผู้สอนแต่ละคน

จากองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชนทั้ง 3 ประการนี้ ผู้วิจัยได้สรุปและอธิบายความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขององค์ประกอบดังกล่าว ดังแผนภาพที่ 2.2

แผนภาพที่ 2.2 แสดงองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าองค์ประกอบของการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็นองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน แต่โดยความเป็นจริงแล้วกระบวนการเรียนรู้อื่นๆ ก็มีองค์ประกอบอันเดียวกันด้วย

ลำดับขั้นและผลที่ได้รับจากการเรียนรู้

ลำดับขั้นการเรียนรู้โดยการสังเกตแบ่งออกเป็น 4 ขั้น ดังนี้

- 1) ความสนใจ การเรียนรู้ในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนมีความสนใจและเอาใจใส่ต่อสิ่งที่น่าสนใจที่เด่น เช่น ในการเรียนการสอนครูจะต้องจัดเนื้อหาให้น่าสนใจ เป็นต้น
- 2) ความจำ การที่ผู้เรียนจะแสดงพฤติกรรมตามแบบได้นั้นต้องอาศัยความจำ ซึ่งอาจจะกระทำได้โดยอธิบายซ้ำ ๆ ให้ผู้เรียนเห็นหลาย ๆ ครั้ง ให้ฝึกบ่อย ๆ เป็นต้น
- 3) การลงมือกระทำ เมื่อเริ่มกระทำตามใหม่ ๆ นั้น อาจจะไม่เป็นธรรมชาติ ซึ่งจะต้องอาศัยการแนะนำฝึกฝนบ่อย ๆ
- 4) การจูงใจและการเสริมแรง พฤติกรรมใด ๆ ก็ตามที่บุคคลจะทำตามก็ต่อเมื่อพฤติกรรมนั้นมีความน่าสนใจ ดังนั้นการจูงใจและการเสริมแรงจะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้มาก บันดูราได้แบ่งการเสริมแรงออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การเสริมแรงโดยตรง การเสริมแรงที่ได้รับอิทธิพลจากผู้อื่น และการเสริมแรงตนเอง ซึ่งเป็นการเสริมแรงที่สำคัญเพราะจะเป็นตัวควบคุมการแสดงพฤติกรรมได้ดี การเสริมแรงในลักษณะนี้ คือ การสร้างความสำเร็จให้กับตนเองเพื่อใช้เป็นแรงจูงใจในการทำพฤติกรรมต่าง ๆ

ส่วนผลที่ได้รับจากการเรียนรู้ มีดังนี้

- 1) ทำให้เกิดพฤติกรรมใหม่ ๆ เช่น ดูตัวอย่างการเดินรำ แล้วสามารถกระทำตามได้ หรือตัวอย่างทักษะต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติงานในห้องทดลอง การดูตัวแบบ ที่ดีจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ
- 2) เป็นตัวกระตุ้นพฤติกรรม ที่สามารถกระทำได้แล้ว เช่น ทักษะการพูด ถ้าได้ดูตัวอย่างบุคคลที่พูดเก่งก็จะทำให้มีความสามารถในการเรื่องการพูดได้ดีด้วย
- 3) การเพิ่มหรือลดการไตร่ตรอง ในการแสดงพฤติกรรม พฤติกรรมที่ไม่ดีบางอย่างถ้าตัวแบบซึ่งเป็นผู้ที่เด่นหรือบุคคลที่สำคัญเป็นผู้กระทำ จะทำให้เกิดการทำตามอย่าง
- 4) การดึงความสนใจต่อสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ เพราะโดยปกติการสังเกตผู้อื่นเราจะไม่สังเกตเพียงแค่การกระทำเท่านั้น แต่จะสังเกตสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย
- 5) การเร้าอารมณ์ การสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นอาจก่อให้เกิดการมีอารมณ์ร่วมด้วย

การจัดการความรู้

โดยแนวคิดการจัดการความรู้นั้นมาจากการมองเห็นถึงโลกในยุคปัจจุบันว่า ได้เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy – KBE) งานต่างๆ จำเป็นต้องใช้ความรู้มาสร้างผลผลิตให้เกิดมูลค่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น การจัดการความรู้เป็นคำกว้างๆ ที่มีความหมายครอบคลุมเทคนิค กลไกต่างๆ มากมาย เพื่อสนับสนุนให้การทำงานของแรงงานความรู้ (Knowledge Worker) มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลไกดังกล่าวได้แก่ การรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ที่ต่างๆ มารวมไว้ที่เดียวกัน การสร้างบรรยากาศให้คนคิดค้น เรียนรู้ สร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้น การจัดระเบียบความรู้ในเอกสาร และทำสมุดหน้าเหลืองรวบรวมรายชื่อผู้มีความรู้ในด้านต่างๆ และที่สำคัญที่สุด คือการสร้างช่องทาง และเงื่อนไขให้คนเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เพื่อนำไปใช้พัฒนางานของตนให้สัมฤทธิ์ผล

ความหมายการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management - KM) คือ การรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจาก ข้อมูล ไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิด ความรู้ และ ปัญญา ในที่สุด การจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่างๆ เพื่อที่จะระบุ สร้าง แสดงและกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร อันนำไปสู่การจัดการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการธุรกิจที่ดี องค์กรขนาดใหญ่โดยส่วนมากจะมีการจัดสรร

ทรัพยากรสำหรับการจัดการองค์ความรู้ โดยมักจะเป็นส่วนหนึ่งของแผนกเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือแผนกการจัดการทรัพยากรมนุษย์

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้คนรู้จักหาความรู้ และนำความรู้มาใช้ในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ การจัดการความรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Continuous Learning) อยู่ตลอดเวลา เพราะการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้ผู้เรียนรู้เป็นคนที่มีความคิดและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล รู้ว่าควรทำอะไรไม่ควรทำอะไรในช่วงเวลาไหน รวมถึงการรับรู้ถึงข้อดีข้อเสียจากการเลือกปฏิบัติในแนวทางใดแนวทางหนึ่ง ซึ่งความสามารถต่าง ๆ เหล่านี้ที่จะสะท้อนถึงคุณค่า (Value) ของผู้เรียนรู้ในฐานะผู้นำของผู้นำความรู้สู่สังคม

การจัดการความรู้มีความหมายกว้างกว่าการจัดการสารสนเทศ กว้างกว่าการจัดการข้อมูล และกว้างกว่าการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยในการจัดการความรู้จะต้องมีการจัดการครบทั้ง 3 องค์ประกอบของความรู้คือ ความรู้ฝังลึกในคน ความรู้แฝงในองค์กร และความรู้เปิดเผย รวมทั้งจะต้องมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนากิจกรรมหลัก (core activities) ขององค์กร กลุ่มบุคคล หรือเครือข่าย

รูปแบบการจัดการองค์ความรู้โดยปกติจะถูกจัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร และประสงค์ที่จะได้ผลลัพธ์เฉพาะด้าน เช่น เพื่อแบ่งปันภูมิปัญญา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน หรือเพื่อเพิ่มระดับนวัตกรรมให้สูงขึ้น

การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้นๆ ได้ ต้องให้นิยามหลายข้อ จึงจะครอบคลุมความหมาย ซึ่งได้แก่

1. การจัดการความรู้มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้

2. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ (knowledge sharing) ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ความพยายามในการจัดการความรู้จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิถีปฏิบัติ มีผลต่อการแบ่งปันความรู้ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสังคม มีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการความรู้

3. การจัดการความรู้ต้องการผู้ทรงความรู้ความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ดังนั้น กิจกรรมเกี่ยวกับคน ได้แก่

การดึงดูดคนเก่งและดีมาพัฒนา การติดตามความก้าวหน้าของคน และการดึงคนมีความรู้ความสามารถไว้ในองค์กรถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

4. การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างควมมีชีวิตชีวาและความสำเร็จให้แก่องค์กร การประเมิน “ต้นทุนทางปัญญา” (intellectual capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้เป็นดัชนีบอกว่าองค์กรมีการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผลหรือไม่ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาฐานข้อมูล การนำความรู้ออกมาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีความเกี่ยวข้องกับต้นทุนทางปัญญา คำว่า “ต้นทุนทางปัญญา” (Intellectual Capital) มีความหมายรวมถึง ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ทักษะเส้นทางปัญญา และประสบการณ์ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการสร้างความมั่งคั่งได้สิ่งที่มีรวมอยู่ใน “ต้นทุนทางปัญญา” ซึ่งอาจมีรายการที่แตกต่างกัน แล้วแต่วิธีคิด และความเห็นของแต่ละคน

ประเภทของความรู้

ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้สองประเภท คือ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้แฝงเร้น (Tacit Knowledge) ความรู้ชัดแจ้งคือความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร เช่น คู่มือปฏิบัติงาน หนังสือ ตำรา ส่วนความรู้แฝงเร้นคือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบางครั้งก็ไม่สามารถถอดเป็นลายลักษณ์อักษรได้ ความรู้ที่สำคัญส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นความรู้แฝงเร้น อยู่ในคนทำงาน และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง จึงต้องอาศัยกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้คนได้พบกัน สร้างความไว้วางใจกัน และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันและกัน

ตามตัวแบบของเซกิ (SECI Model) ความรู้ทั้งแบบแฝงเร้นและแบบชัดแจ้งจะมีการแปรเปลี่ยนถ่ายทอดไปตามกลไกต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดความรู้ การผสมผสานความรู้ และการซึมซับความรู้ การจัดการรูว้มนั้นมีหลายรูปแบบ มีหลากหลายโมเดล แต่ที่น่าสนใจ คือ การจัดการความรู้ ที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีของคนอื่น เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ที่เชื่อว่า ทุกคนมีความรู้ปฏิบัติในระดับความชำนาญที่ต่างกัน เคารพความรู้ที่อยู่ในคน เพราะหากถ้าเคารพความรู้ในตำราวิชาการอย่างเดียว นั้น ก็เท่ากับว่าเป็นการมองว่า คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือเป็นคนที่ไม่มีความรู้

รูว้มนั้นมีมากมายหลายประเภทตามแต่ละบุคคลจะนิยามหรือให้ความหมาย ซึ่งไม่มีใครจะสามารถเรียนรู้ได้หมดทุกสิ่งทุกอย่าง มนุษย์ส่วนใหญ่จะรู้ได้ชัดเจนก็แต่ในวิชาชีพของตน ทุกคนควรจำเป็นต้องเรียนรู้ในเรื่องอื่นหรือในศาสตร์อื่นๆ บ้างไม่มากนักน้อย เพราะการเชี่ยวชาญ

ในวิชาเดียว ศาสตร์เดียวมักทำให้ตามืดมัว มองเห็นศาสตร์อื่นด้วยใจคับแคบ อย่างไรก็ตามสามารถประมวลความรู้ออกเป็น 3 แดนใหญ่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532) คือ

1. แดนวิทยาศาสตร์ (natural science) เป็นชุดความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นธรรมชาติอันหมายถึงความรู้ในเรื่องของวัตรธรรมที่นำประยุกต์ใช้ในชีวิตของมนุษย์ โดยมีพื้นฐานแนวคิดที่ว่าธรรมชาติเป็นแหล่งความรู้ที่ยิ่งใหญ่ การเรียนรู้เพื่อเข้าใจธรรมชาติจะช่วยให้เราเข้าใจตัวเรามากขึ้น เพราะฉะนั้นมนุษย์จะต้องรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

2. แดนสังคมศาสตร์ (social science) เป็นชุดความรู้เพื่อจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ด้วยเหตุผลที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่จะต้องมีการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกันอันจะนำไปสู่ความสันติสุขทางสังคม โดยมนุษย์อาจจะต้องเรียนรู้และการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพและบทบาททางสังคม

3. แดนมนุษยศาสตร์ (humanities) เป็นการเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเองและการค้นหาอิสรภาพแห่งตนที่มนุษย์จะพึงคิดค้นได้ มนุษย์เป็นสัตว์มีมนุษยธรรม เพราะรู้จักสรรค์สร้างและรู้ค่าสิ่งดีงาม และการเข้าหาความจริงของโลก

ความรู้ที่เป็นศาสตร์ทั้ง 3 แดนนี้ แต่ละแดนยังแยกออกไปเป็นหลายสาขาและแยกย่อยเป็นหลายแขนงวิชา เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้าและเข้าใจได้ลึกซึ้ง แต่การเรียนรู้จนลึกซึ้งอาจทำให้ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ เกิดตามืดมัวมองเห็นสิ่งอื่นๆ ได้ลึกซึ้งแต่แคบ ดังนั้น ถ้าไม่รู้สิ่งอื่นประกอบบ้าง ก็อาจทำให้ผู้นั้นเป็นเช่นคำที่ว่า “ผู้ที่ได้ศึกษาอบรมให้คิดเคร่งเฉพาะแต่เรื่องเดียวจะเป็นผู้วินิจฉัยเรื่องอะไรให้ได้ดีไม่ได้ แม้แต่ในเรื่องของตนเอง”

เพราะฉะนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนว่า อะไรที่เรียกว่า “ความรู้” อะไรไม่ใช่ ในที่นี้จะแบ่งประเภทของความรู้ โดยพิจารณาตาม ประเภทของความรู้ ดังนี้

1. ความรู้ทางสังคม หมายถึง ความรู้ในด้านกฎเกณฑ์วิธีการปฏิบัติ ค่านิยม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมทางสังคมของมนุษย์ โดยความรู้ทางสังคม จะช่วยขัดเกลาบุคคลตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกให้รู้จักปรับตัวเข้าหากัน บุคคลผู้ที่สามารถรับรู้ เข้าใจ และปฏิบัติตนในสังคมได้อย่างเหมาะสม เราจะเรียกว่า เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านสังคม หรือมีมารยาท รู้จักกาลเทศะ ซึ่งความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้พื้นฐาน ที่สมาชิกในสังคมควรได้รับการถ่ายทอดเพื่อรู้และปฏิบัติให้เหมาะสม

ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ทางด้านสังคม ก่อให้เกิดมิตรภาพระหว่างมนุษย์ ทำให้บุคคลมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข มีความเกื้อกูลกัน และนำไปสู่การแก้ปัญหา โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดแก่สังคม การเรียนรู้ดังกล่าวมีครอบครัวเป็นพื้นฐาน

ที่สำคัญ ความรู้ประเภทนี้ มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของผู้คนและสังคมทำให้สังคมปรับตัว และสร้างกฎเกณฑ์ร่วมกันเพื่อความผาสุกของสังคม ดังนั้น การเรียนรู้ในด้านสังคมศาสตร์หรือ วิชาที่ว่าด้วย การประเพณีของตนกับบุคคลอื่น จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่บุคคลพึงเรียนรู้โดยมี กัลยาณมิตรและครอบครัวเป็นผู้คอยแนะนำ

2. ความรู้ในศาสตร์ มนุษย์มีสมองที่ล้ำเลิศ มีความสามารถในการเรียนรู้สูงกว่าสัตว์ อื่น ระยะแรกๆ มนุษย์อาศัยธรรมชาติเป็นครูสอน แต่ด้วยความสนใจต่อการเรียนรู้ มนุษย์ สามารถเข้าใจกฎเกณฑ์และความเป็นไปของธรรมชาติได้ดีขึ้น จึงมีการคิดค้น ดัดแปลงสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตน จนเกิดชุดความรู้ซึ่งมีการสะสมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จน กลายเป็นศาสตร์ในสาขาต่างๆ ดังนั้น ศาสตร์ ก็คือ ชุดความรู้ หรือสิ่งที่มีการประมวลไว้เป็น หมวดย่อมๆ มีการยอมรับว่า เป็นประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ โดยศาสตร์แต่ละประเภทย่อมๆ จะต้อง มีกระบวนการศึกษา ค้นคว้า และการหาข้อสรุปที่ชัดเจน รวมทั้งมีการจัดการเพื่อให้มีการถ่ายทอด ความรู้สืบไป

3. ความรู้ตามหลักศาสนา ศาสนาต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก ล้วนมีความมุ่งหมายที่จะให้ เกิดความสงบสุขและเข้าถึงหลักความจริงในชีวิต ซึ่งอาจมีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างตามหลักการ และความเชื่อของศาสนานั้นๆ ตัวอย่างเช่น หลักศาสนาพุทธมีหลักคำสอนเกี่ยวกับมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นเพียงธาตุปัจจัยที่มารวมกัน และเป็นสมาชิกของสังคมที่มี กฎเกณฑ์ การสร้างหมู่คณะหรือสังคมแห่งความดีงาม ย่อมเป็นปัจจัยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ การ รู้จักขจัดความโลภ โกรธ หลงในตนเอง นำไปสู่การเรียนรู้ที่กว้างขวางและเข้าใจชีวิตของตนเองได้ดี ยิ่งขึ้น ส่วนความทุกข์ที่เกิดขึ้นควบคู่กับความเป็นมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากการปรุงแต่ง และการไม่ได้รับการตอบสนองต่อความต้องการของตัวตน ดังนั้น ความรู้ในพุทธศาสนาจึงเป็น แนวทางเพื่อให้บุคคลเข้าใจหลักแห่งความจริงของชีวิต คือ การ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำให้ผู้คน เข้าใจถึงความเป็นไปต่างๆ ที่เป็นอิสระจากการปรุงแต่ง สามารถควบคุมความคิดทำให้รู้ ว่า ความงาม ความอรรย ทรัพย์สิน ที่สัมผัสได้ต่างๆ เหล่านี้ คือ สิ่งสมมติ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ถ้า เข้าไปยึดถือก็จะกลายเป็นเชื้อเพลิงที่ช่วยกระพือให้เกิดความต้องการที่ลุ่มลุ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็น ห่วงโซ่ที่นำไปสู่ความทุกข์ที่ตามมาอีกหลายประการ ทั้งการเกิดความทุกข์แก่ตนเองหรือนำไปสู่ การสร้างทุกข์ให้ผู้อื่น ผู้รู้ทางศาสนาพุทธจึงเป็นผู้ที่รู้หลักการและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ใน ชีวิตประจำวันและการพัฒนาสังคมได้ ส่วนบุคคลผู้ที่นับถือศาสนาอื่นๆ ก็เช่นกันสามารถนำ ความรู้และหลักการในศาสนานั้น มาปฏิบัติเพื่อเกิดความเข้าใจในชีวิตและการดำรงอยู่

ประโยชน์ของความรู้ทางศาสนา คือทำให้สังคมเกิดความสงบสุข โดยหลักคำสอนในศาสนาจะช่วยกล่อมเกล่าให้มนุษย์รู้จักควบคุมตนเอง ไม่ทำตามความต้องการของตนเพียงฝ่ายเดียว ช่วยป้องกันการตอบสนองความต้องการที่จะครอบครองทรัพย์สิน และวัตถุต่างๆ อย่างไร้ขอบเขต ถ้าบุคคลมีความรู้ทางด้านศาสตร์ โดยนำหลักการมาใช้ เพื่อดำรงชีวิตตามหลักของศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด บุคคลนั้นก็จะป็นมนุษย์ที่ถึงพร้อมด้วยความรู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้โลกเกิดความสงบสุขได้

หลักการของศาสนาส่วนใหญ่ มุ่งเน้นการตัดตอนเพื่อจับเงื่อนไขที่คอขวด อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ตามมา นั่นคือ การดับความต้องการของมนุษย์ที่ไม่ใช่ประโยชน์ที่แท้จริง หลักการทางศาสนาจะใช้ได้ผลดีมาน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับการตั้งสติของตัวบุคคลและสังคมในขณะนั้นๆ สังคมที่เปิดโอกาสให้กิเลสเข้าสู่ใจสมาชิกได้ง่ายและรวดเร็ว ก็จะเป็นสิ่งที่ตอกย้ำและขยายผลให้เกิดกิเลสที่ฝังแน่นมากขึ้น หลักการทางศาสนาที่จะกล่อมเกล่าบุคคลก็ปฏิบัติได้ยากขึ้นเช่นกัน ดังนั้น ผู้รู้จริง ผู้ปฏิบัติจริงตามหลักการทางศาสนาจึงกลายเป็นบุคคลส่วนน้อยที่หาได้ยากยิ่งขึ้น หรือเป็นเพียงบุคคลในอุดมคติ ทำให้คนในสังคมเกิดคำถามที่เกี่ยวกับความดี ความชั่ว และคุ้นเคยกับปรากฏการณ์การแย่งชิง การทำลาย การเอารัดเอาเปรียบกัน โดยยึดถือว่าเป็นความจริงของโลกมนุษย์ แต่ถ้าสังคมไม่เปิดโอกาสให้กิเลสเข้าครอบครองโดยผ่านการจัดการทางโครงสร้างทางสังคม ที่ดีพร้อมกับเร่งเสริมสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ในด้านคุณธรรม จริยธรรม หรือทางด้านจิตใจ สิ่งที่เกิดขึ้นก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมการใช้ชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ มีผู้รู้ มีคนมีศีลธรรมเพิ่มมากขึ้น ความดีจะมีปริมาณมากกว่า ส่วนความไม่ดีก็จะเป็ นสิ่งแปลกปลอม

โลกมีนักประติษฐิคิดค้นด้านวัตถุที่มีความสามารถ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ถ้าสามารถจุดประกายให้เกิดนักคิดรุ่นใหม่ ที่มองเห็นในมิติที่เป็นนามธรรม คิดค้นวิธีการสร้างปัญญา ให้เกิดแก่ประชาชนในสังคม ก็จะเป็นการเยียวยาความทุกข์ที่เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมได้และเป็นภูมิคุ้มกันต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์

กรณีประเทศไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่า ขาดความสมดุลในการพัฒนา เราเน้นหนักในทิศทางการพัฒนาด้านวัตถุ และพัฒนาศาสตร์ต่างๆ อย่างมากมาย แต่เราขาดการพัฒนาทางด้านความคิดและสติปัญญา ดังนั้น ถ้าเกิดปัญหาหนึ่งขึ้นมา และปัญหานั้นนำไปสู่การสร้างปัญญา และการแก้ไขในระยะยาว ก็ถือว่า เป็นสัญญาณที่ดีที่ทำให้สังคมหันกลับมาสร้างความสมดุลของการดำรงอยู่

ศาสนาเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาทางจิตใจ โดยเนื้อหาของหลักศาสนาไม่ได้เสื่อมลง แต่กระบวนการถ่ายทอดของผู้ที่นับถือศาสนาไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ และบุคคลผู้ที่เป็นตัวแทนของศาสนาได้ปฏิบัติตัวให้เป็นตัวอย่างอย่างแท้จริง ทำให้สังคมเกิดความสับสนและไม่เกิดศรัทธาต่อหลักคำสอน ดังนั้น การเรียนรู้ทางศาสนาจึงเปรียบเสมือนหางเสือที่ระดับระครองให้บุคคลทั่วไปมีหลักในการครองตนที่ดี และ ไม่ให้ผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดใช้ความรู้ในทางที่ไม่เหมาะสมอันจะนำไปสู่ความไม่เป็นสุขต่อตนเองและสังคม

4. ความรู้ทางปรัชญา คือ ชุดความรู้ที่มุ่งเน้นสิ่งที่ได้มาจากแนวคิดต่างๆ เพื่อให้บุคคลเข้าใจโลก เข้าใจชีวิตและเข้าใจสังคม เป็นชุดความรู้ที่ให้หลักคิดและการค้นหาแสงสว่างของชีวิต และอิสรภาพของมนุษย์ อันเกิดขึ้นจากวิถีทางแห่งปัญญา

ตัวอย่างเช่น ความรู้เรื่องรูปธรรมและนามธรรม ปราชญ์บางท่านเชื่อว่ารูปธรรมเป็นความจริง นามธรรมไม่ใช่ความจริง มีอยู่ในความคิดของมนุษย์เท่านั้น แต่บางท่านเชื่อว่านามธรรมเป็นความจริงเพราะไม่เกิดจากภาพลวงตาซึ่งเกิดจากประสาทสัมผัส ในการให้ความหมายของความรู้ก็เช่นกัน บางท่านมีกรอบคิดในการให้ความหมายที่กว้าง โดยยึดถือตามคำจำกัดความของความจริงดังกล่าวเป็นพื้นฐาน จึงอธิบายความหมายของความรู้ตามแนวคิดนั้นตามไปด้วย บางท่านเชื่อว่าการที่มนุษย์มีความรู้ในหลายสิ่งหลายอย่างอันไม่ถูกต้องก็ยังไม่ใช่ว่าความรู้ในเรื่องนั้นๆ แต่บางท่านเชื่อว่า ความรู้เกิดขึ้นกับมนุษย์ภายใต้ปรากฏการณ์ซึ่งมีความหลากหลายและแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของเวลา ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของสิ่งที่มาเกี่ยวข้องกับบุคคล ความรู้จึงไม่ได้มีข้อกำหนดที่ตายตัวมาตัดสินว่าถูกหรือผิด แต่มีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ณ เหตุการณ์หนึ่งๆ เท่านั้น แนวความคิดที่หลากหลายแ่งมุมและวิธีอธิบายที่แยบคายต่างก็มีเหตุผลตามความเชื่อของตน ความรู้จึงอาจหมายถึงได้หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้สร้างความรู้ ซึ่งแนวคิดต่างๆ เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดและพัฒนามาเป็นแบบแผนทางความคิดให้แก่คนรุ่นหลัง

อย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องที่ยากจะกล่าวอย่างชัดเจนลงไปว่า ความรู้แต่ละเรื่องเกิดขึ้นมาโดยใคร เมื่อไรและถ่ายทอดไปให้ใครบ้าง ความรู้ในเรื่องใดยังคงอยู่ อะไรแปรเปลี่ยนไป และเกิดความรู้ใหม่อะไรบ้าง สิ่งที่จะเป็นร่องรอยให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาก็คงจะหนีไม่พ้นบันทึกทางประวัติศาสตร์ต่างๆ การถ่ายทอดความคิดและเรื่องราวออกมาที่จะเป็นหลักฐานและแพร่กระจายต่อไป นักปราชญ์ในแต่ละยุคสมัย ได้ถ่ายทอดความคิดโดยนิยมการเขียนเป็นตำรา ซึ่งผลงานหลายฉบับมีคุณค่าและใช้เป็นแนวทางการศึกษาสืบมาจนปัจจุบัน บางท่านมีการตั้งโรงเรียนสอนเพื่อให้มีการสืบทอดทางความคิด ปราชญ์แต่ละท่านมีแนวคิดทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน

ความยากของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ นั้น มีกระบวนการที่หลากหลายที่จะนำความรู้ออกมาเปิดเผยและประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด โดยมีหลักเกี่ยวกับความยากการจัดการความรู้ ได้แก่

1. **ความรู้เป็นสิ่งที่ทำให้ชัดเจนได้ยาก** ความรู้เป็นเรื่องที่พุดง่าย แต่ทำให้ชัดเจนได้ยาก สิ่งที่เกี่ยวข้องกัน และต้องแยกจากกันให้ชัดเจน คือ ข้อมูล (data) สารสนเทศ (information) และความรู้ (knowledge) ข้อมูล อาจเป็นข้อมูลเชิงบรรยาย หรือข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากมีการนำมาตีความ หรือวิเคราะห์ ประมวล แยกส่วนที่ผิดพลาดออกไป หรือสรุปย่อให้สั้นลง จะกลายเป็นสารสนเทศ (information) สารสนเทศจะถูกเปลี่ยนเป็นความรู้โดยคน โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ การเปรียบเทียบ การตรวจสอบผลกระทบ การเชื่อมโยงกับความรู้อื่น การนำมาอภิปรายโต้เถียง หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความรู้เกิดขึ้นโดยกระบวนการภายในคนหรือกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างคน ในองค์การจะพบความรู้อยู่ในตัวคนและในกิจกรรมประจำวันขององค์การ ความรู้เหล่านั้นถ่ายทอดจากตัวบุคคลสู่ตัวบุคคล โดยกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การพูดคุยไปจนถึงการฝึกฝน หรืออาจถ่ายทอดผ่านสื่อ เช่น หนังสือ และสื่ออื่นๆ ความรู้เป็นสิ่งที่ขึ้นกับพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

- 1) Know-what เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง
- 2) Know-how เป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง เป็นความรู้ที่เริ่มสัมพันธ์กับความเป็นจริงที่ซับซ้อน
- 3) Know-why เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อนและนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น
- 4) Care-why เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ขับเคลื่อนมาจากภายในตนเองคำที่เกี่ยวข้องกับความรู้มีอยู่มากมาย ได้แก่ ประสบการณ์ ซึ่งเป็นทั้งตัวความรู้เอง และเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ ความเป็นจริง (truth) ความรู้ต้องเชื่อมโยงกับความเป็นจริง และความเป็นจริงเป็นบ่อเกิดของความรู้ ความซับซ้อน (complexity) คนมีความรู้จะมีความเข้าใจความซับซ้อน และความเข้าใจความซับซ้อนก็จะช่วยให้เกิดความรู้ การตัดสินใจหรือวินิจฉัย คนเราใช้ความรู้เป็นเครื่องตัดสินใจสถานการณ์ใหม่โดยการเปรียบเทียบกับความรู้ที่มีอยู่แล้ว และใช้การตัดสินใจตรวจสอบความพอเพียงของความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว และเพิ่มเติมความรู้จากประสบการณ์ใหม่สามัญสำนึก (common sense) คนมีความรู้จะมีความสามารถใช้สามัญสำนึกในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี คุณค่าและความเชื่อ (value & belief) เป็นส่วนประกอบที่แฝงอยู่ในความรู้จนเป็น

เนื้อเดียวกัน ถ้ามีคุณค่าหรือความเชื่อพื้นฐานต่างกัน จะพัฒนาความรู้จากเหตุการณ์เดียวกัน ออกมาเป็นความรู้คนละชุด และแตกต่างกันได้อย่างมาก

2. ความรู้ที่เป็นประโยชน์เป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยนได้ยาก ความรู้ที่สำคัญที่สุด เป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยนได้ยาก ในวัฒนธรรมตะวันตก มักถือกันว่าองค์การเป็นเสมือนโรงงานประมวลสารสนเทศ (information processing) คือ มีสมมุติฐานว่า ความรู้เป็นเรื่องจับต้องได้ทั้งหมด แต่ในวัฒนธรรมตะวันออก โดยเฉพาะในญี่ปุ่น ถือกันว่าความรู้เปรียบเสมือนภูเขาน้ำแข็ง มีทั้งส่วนที่เห็นชัดเจนเสมือนภูเขาน้ำแข็งส่วนที่อยู่เหนือน้ำกับความรู้ที่ “ฝัง” อยู่ลึก ๆ เหมือนภูเขาน้ำแข็งส่วนที่อยู่ใต้น้ำ ความรู้ที่ “ฝัง” อยู่เป็นส่วนใหญ่ของความรู้ทั้งหมด เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนไม่เป็นระบบ ทำความเข้าใจยาก และแลกเปลี่ยนยาก ฝังอยู่ลึก ๆ ในพฤติกรรม ประสพการณ์อารมณ์ ค่านิยม และอุดมการณ์ส่วนตัว ความรู้ส่วนที่ “ฝังลึก” นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ในองค์การความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นภายในองค์การ เกิดจากปฏิสัมพันธ์ลูกโซ่ระหว่างความรู้เปิดเผยกับความรู้ฝังลึกในลักษณะวงจรเพิ่มพลังดังนี้

- 1) การแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก เกิดจากการสัมพันธ์ใกล้ชิด การเป็นลูกมือฝึกงาน การฝึกโดยการทำงานร่วมกัน การจัดประชุมคนในหน่วยงานเดียวกันโดยประชุมแบบระดมความคิด
- 2) การเปลี่ยนความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้เปิดเผย โดยการนำความรู้ฝังลึกออกมา นำเสนอในรูปของการเล่าเรื่อง การเปรียบเทียบ และการนำเสนอเป็นรูปแบบ
- 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ที่เปิดเผยในรูปของเอกสาร การประชุม ตำรา ฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์
- 4) การเปลี่ยนความรู้ที่เปิดเผยไปเป็นความรู้ที่ฝังลึก ซึ่งอาจเป็นความรู้ฝังลึกในระนาบความลุ่มลึกที่สูงขึ้น การมีความรู้ที่เปิดเผยในรูปแบบที่เป็นรูปธรรม เรียนรู้ง่าย เข้าใจง่าย จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ที่เปลี่ยนความรู้ไปเป็นความรู้ที่ฝังลึกและเพิ่มระดับความลุ่มลึกเพื่อให้สามารถส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ได้ดียิ่งขึ้น

3. การวัดคุณค่าที่แท้จริงของทรัพย์สินด้านความรู้ (Knowledge Asset) ได้ยาก เมื่อวัดยาก จับต้องยาก ก็จับผิดจุดได้ง่าย การจัดการความรู้ภายในองค์การจึงเป็นการจับผิดที่ได้ง่าย คือ เข้าไปเอาใจใส่ที่เปลือกหรือรูปแบบ มากกว่าที่แก่นหรือสาระที่แท้จริงในทางธุรกิจมักวัดผลสุดท้ายที่การเปลี่ยนเป็นเงินทองทรัพย์สิน การจัดการความรู้มักถูกมองเป็นค่าใช้จ่ายหรือการลงทุน ที่ในที่สุดแล้วจะต้องก่อผลในการทำกำไรได้อย่างคุ้มค่า ซึ่งอาจเป็นประเด็นที่ตอบคำถามนี้ได้ยากการประเมินองค์การในรูปแบบที่เป็นการประเมินสมัยใหม่ นอกจากประเมินผลสัมฤทธิ์ขององค์การ ซึ่งเป็นผลจากการกระทำในอดีตแล้ว จะต้องช่วยชี้แนะอนาคตขององค์การ

ด้วย ว่ามีศักยภาพในการเผชิญอนาคตที่ไม่แน่นอนได้ดีเพียงใด นั่นคือการประเมินคุณภาพด้านการเรียนรู้และนวัตกรรมขององค์กร ซึ่งตัวชี้วัดอย่างหนึ่งคือ การจัดการความรู้ขององค์กร

ขั้นตอนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ไม่มีหลักการหรือวิธีปฏิบัติตายตัว แต่โดยส่วนใหญ่ประกอบด้วย ขั้นตอนที่สำคัญ 9 ประการ คือ

1. การขุดค้น การค้นหา และการรวบรวมความรู้ เป็นการค้นหาและคัดเลือกเอาไว้เฉพาะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการใช้ประโยชน์ ทั้งจากภายในองค์กรและจากภายนอกองค์กร แล้วนำมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และความเหมาะสมกับบริบทของสังคมและขององค์กร ถ้าไม่เหมาะสมก็ดำเนินการปรับปรุง
2. การจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อให้เหมาะสมต่อการใช้งาน โดยการจัดหมวดหมู่ความรู้ นั้น มุ่งเน้นการง่ายต่อการนำมาใช้งานและการพัฒนาความรู้ที่ต่อเนื่อง
3. การจัดเก็บความรู้ เพื่อเป็นการค้นหาได้ง่าย และการสะสมความรู้ที่ต่อเนื่อง ซึ่งบางครั้งความรู้แบบดั้งเดิมอาจเหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ในปัจจุบัน
4. การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้รวบรวมไว้นามาสื่อสารให้บุคลากรในหน่วยงานได้รับทราบและเป็นการขยายความรู้นั้นให้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
5. การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการนำความรู้จากฝ่ายต่างๆ หรือจากบุคคลที่มีความรู้มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้ในเป็นที่ประจักษ์
6. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้ เป็นการสังเคราะห์ชุดความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้น ไปสู่การสร้างความรู้ที่มีความเหมาะสมต่อการประยุกต์ใช้
7. การสร้างความรู้ใหม่ เป็นการนำความรู้ที่ผ่านวิเคราะห์ สังเคราะห์มาประยุกต์ใช้ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จนเกิดความรู้ใหม่
8. การประยุกต์ใช้ความรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้กระบวนการทั้งหมดมาประยุกต์ใช้เพื่อเกิดมูลค่าและคุณค่า หรือให้ได้ผลสัมฤทธิ์ตามความมุ่งหมายของการใช้รูรันั้น
9. การเรียนรู้จากการใช้ความรู้ ผลที่ต่อเนื่องจากการใช้ความรู้ คือ บุคคลได้รับการเรียนรู้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และการพัฒนาความรู้ในระยะยาว

การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น มิได้หมายถึงเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของสถานที่ วัดถุ หรือสิ่งของเท่านั้น แต่หากหมายรวมถึง ความคิด ความเชื่อ ความรู้ วิธีการปฏิบัติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction) ดังนั้น การจัดการความรู้ในทรัพยากรวัฒนธรรม จึงสามารถดำเนินการได้ โดยอาศัยหลักที่สำคัญ “การนำความรู้ที่มีอยู่ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ออกมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคน สิ่งแวดล้อม และกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างสมความรู้ ความดี และความงามของผู้คนในสังคม” โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ

1. การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มาจากภายในและภายนอก (ปรโตโมสะ และ โยนิโสมนสิการ) ได้แก่ การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มาจากจิตใจภายในของบุคคลและมาจากการเรียนรู้ที่ผ่านประสบการณ์ของบุคคลและสภาพแวดล้อม

2. การยึดมั่นในความรู้ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ความดีและความงามของมนุษย์ กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับชุดความรู้ที่เป็นชุดความรู้เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนามนุษย์ให้มีความดีและความงาม อันจะเป็นพลังให้สังคมได้ใช้ความรู้ในการขับเคลื่อนและการพัฒนาสังคม

3. หลักเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและพัฒนาผู้รู้ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ที่ทรงคุณค่า ที่จะนำพาสังคมไปสู่การเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้น อาจใช้ขั้นตอนและกระบวนการของการจัดการความรู้ทั่วไปได้ แต่ต้องมีหลักการสำคัญ 3 ประการตามที่กล่าวแล้ว ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญกับ “ผู้รู้” “ความรู้” และ “กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง” ที่ตั้งอยู่การสร้างสรรค์ความรู้ ความดี และความงามที่มาจากบุคคลและสังคม

แนวคิดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ดังกล่าว สามารถนำประยุกต์ในส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวที่ต้องจะเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นเรียนรู้ที่มาจากประสบการณ์ การฝึกหัดและทำความเข้าใจกับแนวปฏิบัติ ซึ่งจะก่อให้เกิดผล คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการเรียนรู้ในระยะยาว รวมทั้งสามารถเป็นเครื่องมือไปสู่การเรียนรู้ที่สร้างความสุขได้

2.1.4 แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

ปัจจุบันมีการกล่าวถึงความร่วมมือของกลุ่ม องค์กรชุมชน และเครือข่าย ในการพัฒนาท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุที่ในพื้นที่ต่างๆ นั้น มิใช่มีเพียงกลุ่ม องค์กรใด องค์กรหนึ่งทำงานในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังมีการประสานความร่วมมือของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายหรือภาคส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่มประชาชน พระสงฆ์ ผู้นำศาสนา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มท่องเที่ยว และองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของกลุ่ม องค์กรชุมชนและเครือข่ายในการพัฒนาจึงได้ถูกนำมาอธิบายในความหมายที่หลากหลายเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการประสานความร่วมมือและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งแนวคิดหลักของคำว่า “กลุ่ม” “องค์กรชุมชน” และ “เครือข่าย” นั้นมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคม มารวมกันเป็นเพื่อน เป็นคนร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อแก้ไขปัญหาและการสร้างสรรค์พัฒนาในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน

การเกิดขึ้นของกลุ่มคน องค์กรชุมชน และเครือข่ายเพื่อความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ นั้น มิใช่เป็นเรื่องใหม่ เป็นสิ่งที่มีมานานในสังคมไทย โดยเป็นความร่วมมือที่มาจากการที่ทุกฝ่ายได้เล็งเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มีการนำเอาความรู้ ภูมิปัญญา และบทบาทของฝ่ายต่างๆ มาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งที่ผ่านมาก็ได้แสดงให้เห็นในหลายพื้นที่ว่า ถ้าท้องถิ่นใด ชุมชนใดมีความร่วมมือของฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่ สมาชิก อบต. ภาคราชการ และองค์กรชุมชน ท้องที่นั้นก็ประสบความสำเร็จในการพัฒนาสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความเข้มแข็งทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเรียนรู้และวัฒนธรรม

กลุ่ม องค์กรชุมชน และเครือข่าย เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มสินค้า OTOP กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ องค์กรวิสาหกิจชุมชน เครือข่ายสิ่งแวดล้อม และเครือข่ายป่าชุมชน เป็นต้น กลุ่ม องค์กรชุมชนและเครือข่ายเหล่านี้มีความเป็นมาตั้งแต่ในอดีตและมีอยู่ในเกือบทุกพื้นที่ของประเทศไทย บางกลุ่มบางองค์กรเกิดขึ้นด้วยความร่วมมือ ร่วมอกร่วมใจ และความต้องการแก้ไขปัญหาของประชาชนในพื้นที่ บางกลุ่มภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมเพื่อให้เกิดการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ ในขณะที่บางกลุ่ม บางองค์กรเกิดขึ้นด้วยอุดมการณ์และความเชื่อของตนเอง การรวมตัวเป็นกลุ่ม เป็นองค์กร และขยายเป็นเครือข่ายของประชาชนดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันแก้ไขและพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ เช่น ธุรกิจชุมชน การเสริมสร้างรายได้และอาชีพ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เป็นต้น การรู้จักและเข้าใจถึง กลุ่ม องค์กร

ชุมชน และเครือข่ายในสังคม จะช่วยให้การทำงานในพื้นที่ของฝ่ายต่างๆ มีแนวร่วมและมีพลังในการทำงานมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้กิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่ประสบผลสำเร็จได้

แนวคิดองค์กรชุมชนและเครือข่ายนั้น มาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคมที่มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม องค์กรชุมชน และเครือข่าย เพื่อการแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม โดยเป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างพลังอำนาจในการจัดการ การมีส่วนร่วมในการกิจกรรมการพัฒนา การจัดการทรัพยากรชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่และการสนับสนุนการทำงานของภาคีรัฐและองค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและประเทศ โดยเป็นการดำเนินการตามบทบาทและหน้าที่ทั้งตามที่กฎหมายสภาองค์กรชุมชนกำหนดและดำเนินการในฐานะของภาคประชาชนที่ต้องการเห็นการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสม ดังนั้น ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องหาแนวทางการทำงานร่วมกับองค์กรชุมชนและเครือข่ายอย่างเป็นขั้นตอน

ความหมายของเครือข่าย

องค์กรชุมชนและเครือข่ายนั้นอาจมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันตามแนวคิดและประสบการณ์ของผู้ที่ให้ความหมาย เช่น “กลุ่มชาวบ้าน” “องค์กรภาคประชาชน” “องค์กรชุมชน” “เครือข่ายภาคประชาชน” และ “เครือข่ายทางสังคม” เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่จะมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน คือ หมายถึงการรวมตัวของประชาชนในเขตพื้นที่ต่างๆ หรือหลายพื้นที่ซึ่งเป็นการรวมตัวกันตามกิจกรรมหรือประเด็นสาธารณะที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนและการเสริมสร้างพลังอำนาจในการจัดการทรัพยากรชุมชน

คำว่า “เครือข่าย” นั้น เป็นคำที่นำมาใช้ในแวดวงการพัฒนาสังคม โดยเป็นการกล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย นับตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคลปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีโครงสร้าง รูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และมีการกระจายตัวไปตามหน่วยย่อยหรือปัจเจกบุคคลในสังคม ซึ่งสามารถมองเห็นได้ทั้งในมิติแห่งความสัมพันธ์ที่ปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายในสังคมใหญ่ และเครือข่ายในสังคมใหญ่ก็มีความสัมพันธ์กับปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนในท้องถิ่นต่างๆ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, 2548, น. 3)

ความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย

ปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นในยุคปัจจุบันนั้น บางประเด็นปัญหาสามารถแก้ไขและจัดการได้ในระดับชุมชน แต่บางประเด็นปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีระดับการจัดการตั้งแต่ในระดับพื้นที่จนถึงในระดับนโยบายหรือในระดับประเทศ ดังนั้น การเสริมสร้างพลังความร่วมมือในรูปแบบของเครือข่ายทางสังคมที่มาจากความร่วมมือขององค์กรต่างๆ ในพื้นที่จะทำให้กระบวนการแก้ไขปัญหาที่มีทางเลือกมากขึ้นและมีโอกาสที่จะแก้ไขตามความต้องการของเครือข่าย ซึ่งหากพิจารณาถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายแล้ว พบว่า มีหลักการที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ

1. **สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม** ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาที่ซับซ้อนหลากหลาย และขยายตัว เกินความสามารถของกลุ่มหรือองค์กรใด องค์กรหนึ่ง ที่จะดำเนินการแก้ไขได้ จำเป็นต้องมีการรวมพลังและมีกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้น ดังนั้น จำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มและเครือข่าย เพื่อที่จะเชื่อมโยงคน ความรู้และประสบการณ์นั้นให้เป็นกระบวนการทางสังคมแล้วนำไปสู่การจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยนัยนี้ ก็คือ การเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดพลังในการจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งสถานการณ์และปัญหาจะเป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดเครือข่ายขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นการจัดการภายในกลุ่มที่เห็นความจำเป็นของการเข้ามาเสริมสร้างกระบวนการทำงานขององค์กรภายนอกและพลังภายใน

2. **การสร้างพื้นที่ทางสังคม** องค์กรชุมชนและเครือข่ายนั้น เป็นเครื่องมือและยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการระดมทรัพยากรและความคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการ การใช้พลังองค์กรและเครือข่ายในฐานะเครื่องมือดังกล่าว ถือได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางสังคม ที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างพื้นที่ทางสังคม เพราะเมื่อกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีความต้องการคล้ายกัน มีความคิดหรืออุดมคติเหมือนกันมารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับกลุ่มหรือบุคคลและองค์กรอื่นๆ ในสังคม ทำให้กลุ่มตนเองมีความรู้สึกว่ามีพื้นที่ทางสังคมที่ชัดเจน ซึ่งเป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจ ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจให้แก่กันละกัน (ปฐพี มอนซอน และคณะ, 2546, น.2) กระบวนการนั้น จะเป็นการสร้างและให้โอกาสในการพัฒนาศักยภาพของฝ่ายต่างๆ เพื่อที่จะขยายขอบเขตแนวคิดและกระบวนการนั้นให้กว้างขวางออกไปสู่การรับรู้ระหว่างกัน โดยอาศัยช่องทางการสื่อสารและการทำกิจกรรม ซึ่งจะกลายเป็นการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ขององค์กรและเครือข่ายให้ปรากฏภาพลักษณ์ที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น การประสานความร่วมมือของเครือข่ายทางธุรกิจ ก็เพื่อการลดต้นทุนในการผลิต ลดภาวะการแข่งขัน และยกระดับมาตรฐานในการผลิตสินค้าและบริการให้

สูงขึ้น ส่วนในเครือข่ายทางสังคมเพื่อการพัฒนา การประสานความร่วมมือเป็นเครือข่าย ก็เพื่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัย และเพื่อการผลักดันในเชิงนโยบาย ในขณะที่เครือข่ายประเภทอื่นๆ ก็ใช้ยุทธศาสตร์ความเป็นเครือข่าย เพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งทั้งหมดเป็นการสร้างความหมายและการก่อให้เกิดพื้นที่ทางสังคมและใช้พื้นที่นั้นดำเนินกิจกรรมขององค์กรและเครือข่ายตนเอง

3. การประสานผลประโยชน์ ความจำเป็นอีกประการหนึ่งในการเสริมสร้างองค์กรเครือข่ายชุมชน คือ การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม เพราะเมื่อทุกกลุ่ม องค์กร หรือเครือข่ายมีการประสานผลประโยชน์ต่อกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยแล้ว สิ่งที่เกิดตามมาคือ เครือข่ายเกิดการเรียนรู้และมีกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และเกิดกระบวนการใหม่ ความรู้ใหม่ โดยการประสานผลประโยชน์นั้น อาจมีได้หมายถึง การให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนเท่านั้น แต่อาจหมายถึง การให้จังหวะและโอกาสของความเป็นไปได้ในทางเลือกของฝ่ายต่างๆ ที่มีต่อกัน การได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย จะช่วยกระตุ้นให้เกิดองค์กรเครือข่าย และเกิดการรักษาเป้าหมายร่วมของเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งจะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่ต่อเนื่อง ดังนั้น การรวมตัวเป็นเครือข่ายขององค์กรหรือหน่วยย่อยของภาคส่วนต่างๆ จึงเป็นการประสานผลประโยชน์ นอกจากนี้ การดำเนินการภายใต้ระบบที่มีการรักษาผลประโยชน์ต่อกันนั้น จะทำให้องค์กรและเครือข่ายนั้นมีจังหวะในการก้าวเดินและมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

4. การใช้สิทธิและอำนาจของประชาชน ในกระบวนการของความเป็นองค์กรชุมชน และเครือข่ายนั้น ส่วนหนึ่งก็เพื่อการใช้สิทธิและอำนาจของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนเอง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการรวมกลุ่ม องค์กร และสร้างเครือข่ายขึ้นมา เพื่อให้มีอำนาจในการต่อรองและการใช้สิทธิเพื่อประโยชน์การทำงานของชุมชน

ความสำคัญของความเป็นเครือข่าย

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น สิ่งหนึ่งที่ได้รับนอกจากผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ ความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังนี้

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลและผู้ที่เข้ามาดำเนินงานร่วมกับองค์กรชุมชนและเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่ถือว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นทุนภายในตัวเอง คือ ทุกคนมีความรู้ ความสามารถ และมีประสบการณ์มากขึ้น หลังจากที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการทำงานร่วมกัน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้จะช่วยให้อุทิศและองค์กรได้มีการ

ปรับตัวในการแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ และแนวร่วมใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยให้การทำงานในด้านต่างๆ ของเครือข่ายมีประสิทธิผลมากขึ้น

2. การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา องค์กรชุมชนและเครือข่ายจำนวนไม่น้อยเช่นกัน ที่พยายามผลักดันในการแก้ไขปัญหาภายในกลุ่มองค์กรของตน แต่ส่วนหนึ่งไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากปัญหาที่ประสบอยู่นั้น เป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับกลุ่มองค์กรอื่นหรือปัญหาอื่นๆ การรวมกลุ่มและการประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา ที่มาจากการระดมความคิดเห็น และความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งถ้าไม่มีการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายแล้ว โอกาสในการแก้ปัญหานั้นอาจไม่ได้รับการตอบสนองจากฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพราะขาดแนวร่วมในการดำเนินงาน

3. เกิดการพึ่งพาตนเอง เมื่อองค์กรชุมชน เครือข่ายมีกระบวนการทำงานที่เข้มแข็ง และสามารถแก้ไขปัญหาขององค์กรชุมชนและเครือข่ายได้แล้ว สมาชิกในเครือข่ายก็สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ ทั้งในด้านการพึ่งพาทุน ทรัพยากร ความรู้ และการจัดการ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรที่ทำงานด้านเกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรอินทรีย์ ที่ร่วมกันผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี ให้แก่ผู้บริโภค จนทำให้เกิดเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ที่พึ่งพาตนเองได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งพาอาศัยกัน

4. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ในสังคมไทยองค์กรชุมชนและเครือข่ายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่นั้น มักจะเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายในเชิงพื้นที่ ที่กลุ่มประชาชนในพื้นที่นั้นๆ ได้ร่วมกันก่อตัวขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า ลุ่มน้ำ การเรียนรู้ และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งถ้าหากไม่มีการรวมกลุ่มกัน กระบวนการดังกล่าว อาจไม่เกิดขึ้น และสุดท้ายก็กลายเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข ดังนั้น การรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย จึงถือได้ว่า เป็นความสำเร็จของเครือข่ายในการที่จะร่วมกันพัฒนาและจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายดังกล่าว มีพลังขับเคลื่อนในหลายๆ พื้นที่ เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อมใน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน หินกรูดและบ้านบ่อนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

5. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ในสังคมไทยประเด็นปัญหาสาธารณะจำนวนไม่น้อยที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่ข้อยุติด้วยพลังของเครือข่ายและการจัดการในเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกลุ่มองค์กร เครือข่ายที่ทำงานในด้านทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมที่พยายามผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับประชาชนให้มีการนำเสนอต่อการพิจารณาของรัฐสภา และการจัดทำมาตรฐานการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นต้น กระบวนการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นพลังของเครือข่ายในการร่วมผลักดันประเด็นปัญหาในเชิงนโยบาย เพราะว่าปัญหาบางปัญหานั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายซึ่งบางครั้งไม่สามารถที่จะแก้ไขด้วยพลังของเครือข่ายและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การเชื่อมประสานกับเครือข่ายและภาคอื่นๆ จะทำให้เครือข่ายมีอำนาจในการต่อรองที่สูงขึ้น

6. เกิดอำนาจหรือพลัง อำนาจที่แฝงอยู่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กร และเครือข่าย อำนาจหรือการต่อรองนี้จะไม่มีการเกิดขึ้นได้ หากไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรต่างๆ เข้าด้วยกัน พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้ บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่นๆ ให้ความยอมรับในระบบการจัดการและสามารถนำมาเป็นการต่อรอง ในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้

ความสำคัญขององค์กรชุมชนเครือข่ายดังกล่าวนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความสำเร็จที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้รับ แต่สิ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นเครือข่ายมากกว่าผลสำเร็จในทางตรง คือ ความสามัคคีที่มีต่อกันของสมาชิกและผู้คนในสังคม ดังนั้น ไม่ว่า องค์กรชุมชนเครือข่ายจะมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายของตนเองอย่างไร สิ่งที่ทุกองค์กรและเครือข่ายควรดำเนินการอย่างยิ่ง คือการสร้างความเป็นมิตรภาพและการพึ่งพาอาศัย ซึ่งปัจจัยทั้งสองประการดังกล่าว จะช่วยให้ภารกิจขององค์กรชุมชนและเครือข่ายบรรลุผลสำเร็จตามที่คาดหวัง

องค์ประกอบของเครือข่าย

ในการรวมตัวกันเป็นองค์กรเครือข่ายจะต้องมีองค์ประกอบเพื่อให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนในการทำงาน ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญขององค์กรเครือข่าย มี 5 ประการ คือ

1. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก หน่วยชีวิตและสมาชิกเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความ เป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์ต่อกัน โดยแต่ละปัจเจกบุคคล แต่ละกลุ่ม จะเข้ามาดำเนินการสานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ร่วมกัน ตามหลักของธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องและเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ถ้าขาดสมาชิกกลุ่ม และแนวร่วมในการพัฒนา จะทำให้เกิดองค์กรและเครือข่ายไม่ได้ ดังนั้น หน่วยชีวิต หรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดองค์กรชุมชน และความเป็นเครือข่าย

2. จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะหากว่าบุคคล กลุ่มองค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยได้รับความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่า เป็นเครือข่ายชุมชน เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง “การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

3. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลจะมาร่วมกันนั้น สิ่งที่จะยึดโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่มาจากส่วนลึกภายในจิตใจของตนแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องหาผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่ม เป็นองค์กรเครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุปนิสัยใจคอที่คล้ายคลึงกันแล้ว บุคคล ยังต้องมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละบุคคล ย่อมเป็นแรงขับที่นำไปสู่การคิดวิเคราะห์และการค้นหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้นๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน ทั้งนี้ เพราะความเป็นเครือข่ายนั้น สามารถที่จะตอบสนองของกระบวนการแก้ไขปัญหาได้มากกว่า

4. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน ในองค์ประกอบของความเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะขาดมิได้ ก็คือ การมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิก จะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้องค์กรและเครือข่ายนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะนำไปสู่การให้และการรวบรวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันนั้นบรรลุถึงเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จึงเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการสร้างข้อมูลต่อเนื่องเพราะถ้าไม่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่มาจากการมีส่วนร่วมแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้าๆ และอาจถดถอยลง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกที่เป็นแรงผลักดันให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

5. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถ้ากล่าวถึงองค์กรชุมชนและเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย คือ ข้อมูล และการสื่อสารระหว่าง

กัน นับตั้งแต่ การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์กรชุมชนและเครือข่าย ถ้าระบบความสัมพันธ์นี้ได้รับการตอบสนองหรือขาดการติดต่อแล้ว ความเป็นองค์กรและเครือข่ายก็อยู่ในภาวะที่เสื่อมถอย ดังนั้น การพัฒนาระบบองค์กรชุมชนและเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่ายนั้นๆ

ประเภทของเครือข่าย

ในสังคมไทยนั้นเครือข่ายเกิดขึ้นอย่างมากมาย โดยเป็นทั้งองค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ภาครัฐให้การสนับสนุน องค์กรเครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และ องค์กรเครือข่ายของภาคประชาชน ซึ่งแต่ละองค์กร แต่ละเครือข่ายก็มี แนวคิด กิจกรรมแตกต่างกันไป ในที่นี้จะกล่าวถึงเกณฑ์บางประการในการจัดประเภทขององค์กรเครือข่าย เพื่อนำไปการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของทุกฝ่าย ดังนี้

1. **เครือข่ายเชิงพื้นที่** หมายถึง องค์กรชุมชน เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นปัจจัยหลักในการทำกิจกรรม เป็นการดำเนินการแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนของประเด็นปัญหาและการพัฒนาออกจากกัน ยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรชุมชน และเครือข่ายย่อย

โครงสร้างความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนและเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น สามารถจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น การแบ่งองค์กรชุมชนและเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ ได้แก่ เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล และเครือข่ายระดับอำเภอ เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบลแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายภาคประชาคมอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จังหวัดน่าน เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย และเครือข่ายขององค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคุ่มน้ำโขง และขององค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) เป็นต้น หรือแบ่งพื้นที่ตามแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาตอก เป็นต้น โดยมีกระบวนการทำงานทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ มีการรวมศูนย์

กิจกรรมเข้าสู่ส่วนกลางในระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ และอาจมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดกิจกรรมและการสื่อสารระหว่างกัน

2. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม เป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่างๆ เป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ซึ่งมีขอบเขตจำกัดเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม ยาเสพติด สิทธิชุมชน การพัฒนาการศึกษา เป็นต้น แล้วพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นร่วมของประชาชนในหลายพื้นที่และเป็นประเด็นในระดับนโยบายที่จะต้องมีการดำเนินการในเชิงกฎหมายและการจัดการในลักษณะสหวิทยาการ โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้นสามารถจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนเครือข่ายได้อย่างมากมาย ตามความสนใจที่เกิดขึ้น โดยไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมหรือประเด็นที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนด เช่น เครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมดำเนินการผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เป็นเครือข่ายที่นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่เครือข่ายธนาคารหมู่บ้านและกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นเครือข่ายที่รวมกลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินการในเรื่องการออมทรัพย์ของประชาชน เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค เป็นเครือข่ายที่รวมกลุ่มของผู้ที่ต้องการให้มีการคุ้มครองผู้บริโภคในมิติต่างๆ หรือเครือข่ายอื่นที่มีการตั้งชื่อตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เป็นต้น โดยมีโครงสร้างความสัมพันธ์ทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ และจะมีองค์กรแม่ข่ายหรือหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้นๆ เป็นผู้ให้การสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่ ซึ่งแต่ละเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆ ก็มีความเป็นอิสระในการที่จะดำเนินการกับประเด็นนั้นๆ กิจกรรมนั้นๆ ภายใต้ศักยภาพของตนเอง

3. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นหรืออาศัยภารกิจและการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นแนวทางในการจัดการองค์กรและเครือข่าย โดยเป็นองค์กรและเครือข่ายที่มุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้นๆ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจให้การสนับสนุนในจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีกระบวนการดำเนินการที่สอดคล้องกับภารกิจ และเป้าหมายหลักของกลุ่มผลประโยชน์หรือหน่วยงานนั้นๆ ซึ่งเครือข่ายในแต่ละภาคส่วนนั้น

การทำงานร่วมกันของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม

กระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนและเครือข่ายนั้น มีบทบาทและระดับการทำงานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาหรือตามประเด็นปัญหาของพื้นที่นั้นๆ ดังนั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนและเครือข่ายควรคำนึงถึงบทบาทในการทำงานขององค์กรชุมชนและเครือข่าย เพราะองค์กรชุมชนและเครือข่าย แต่ละองค์กร/เครือข่ายต่างก็มีบทบาทที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ บางองค์กรชุมชน บางเครือข่ายอาจมีบทบาทเป็นผู้กระทำหรือนำเน้นการทำงานในระดับกิจกรรมและพื้นที่ บางเครือข่ายก็มีบทบาทและหน้าที่เป็นผู้ประสานงานเพื่อให้เกิดกิจกรรมความเคลื่อนไหวในระดับจังหวัดและภูมิภาคหรือพื้นที่ขยายออกไป บางองค์กรชุมชนและเครือข่ายมีหน้าที่ให้การสนับสนุนในด้านทุน ทรัพยากร และการให้คำปรึกษาแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายย่อยอื่นๆ ซึ่งบทบาทขององค์กรชุมชนและเครือข่าย สามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. **“ทีมทำ”** ได้แก่ องค์กรชุมชนและเครือข่ายที่เน้นกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่หรือในประเด็นปัญหานั้นๆ เป็นสำคัญ มีการทำงานกันตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ มีแบบแผนการปฏิบัติงานที่เป็นลักษณะคล้ายงานประจำ มีกระบวนการจัดการและการทำงานที่เน้นการพึ่งพาอาศัยคนและทรัพยากรในพื้นที่เป็นสำคัญ มีโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่ซับซ้อน ซึ่งส่วนใหญ่องค์กรชุมชนและเครือข่ายในระดับนี้ จะเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายย่อยที่ทำงานพื้นที่ เช่น กลุ่มออมทรัพย์/สัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เครือข่ายประชาคมตำบล เป็นต้น ที่มีการรวมตัวกันเพื่อทำงานในกิจกรรมนั้นอย่างต่อเนื่อง

2. **“ทีมนำ”** ได้แก่ องค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างองค์กรชุมชน เครือข่าย และภาคีต่างๆ ในการพัฒนา โดยมีบทบาทในการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเครือข่ายย่อยในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อมูลทางเลือกในกระบวนการทำงาน มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวกับองค์กรชุมชนและเครือข่ายต่างๆ ที่ต่อเนื่อง ซึ่งองค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ทำงานในระดับนี้ อาจเป็นทั้งองค์กรชุมชนและเครือข่ายเชิงพื้นที่ ที่มีการทำงานครอบคลุมในระดับจังหวัดหรือภูมิภาค และองค์กรชุมชนและเครือข่ายเชิงประเด็นที่ทำงานเฉพาะด้าน ตัวอย่างเช่น การรวมตัวของเครือข่ายสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือ ที่ให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด เป็นต้น

3. **“ทีมหนุน”** ได้แก่ เครือข่ายขององค์กร สถาบัน และหน่วยงานหลักทางสังคมที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนา และพัฒนาเป็นเครือข่าย เช่น การสนับสนุนและการเกิดขึ้นของเครือข่ายภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ

วิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) สถาบันพระปกเกล้าฯ สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งการส่งเสริมของเครือข่ายดังกล่าว จะเป็นลักษณะของการให้คำปรึกษาและให้แนวทางการปฏิบัติแก่เครือข่ายอื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ดังนั้น ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปในลักษณะของการให้เพื่อให้เกิดผลสำเร็จมากกว่าการมีส่วนร่วมและการทำงานในเชิงลึก

บทบาทและการทำงานร่วมกันขององค์กรชุมชนและเครือข่ายดังกล่าว จะเห็นได้มีระดับของการมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการทำงานที่แตกต่าง องค์กรชุมชนและเครือข่ายย่อยในพื้นที่ หรือองค์กรชุมชนและเครือข่ายเชิงประเด็นเล็กๆ อาจพึ่งพาอาศัยสภาองค์กรชุมชนและเครือข่ายในระดับจังหวัดซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานและการให้คำปรึกษาหารือ นอกจากนี้ องค์กรชุมชนและเครือข่ายในระดับจังหวัดนั้น ก็อาจให้การสนับสนุนทุน ข้อคิดเห็นตามกิจกรรมและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งทำหน้าที่ประสานงานกับองค์กร สถาบันที่ให้การสนับสนุนแหล่งทุน ซึ่งเป็นภาคีในระดับประเทศ ส่วนองค์กรเครือข่ายในระดับประเทศก็จะทำหน้าที่ในการสนับสนุนทุน ทรัพยากรและการให้แนวนโยบายที่เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศ

อย่างไรก็ตาม ทุกองค์กรชุมชน ทุกเครือข่าย และทุกระดับการทำงาน อาจจะมีการประสานเชื่อมโยงความร่วมมือในมิติอื่นก็ได้ ซึ่งการกำหนดบทบาทและการทำงานที่ชัดเจนจะช่วยให้งานกิจและกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนและเครือข่ายบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการทำงานระดับท้องถิ่น องค์กรชุมชนและเครือข่ายที่เป็น “ทีมทำ” จะต้องมีบทบาทอย่างยิ่งในการร่วมนำเสนอแนวคิด ประสพการณ์ และแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้การพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในพื้นที่ ซึ่งผลรวมของการทำหน้าที่ขององค์กรชุมชนเครือข่ายในระดับต่างๆ นั้น ล้วนมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ “ทีมเรียนรู้” ซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ

แนวโน้มและทิศทางของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม

ปัจจุบัน “เครือข่าย” ได้เกิดขึ้นอย่างมากมายในสถานที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นละแวกหมู่บ้าน ชุมชน ที่ทำงาน บรรษัทขนาดใหญ่ หรือองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งถ้าหากพิจารณาอย่างแท้จริงแล้วจะพบว่า องค์กรชุมชนและสังคมเครือข่ายนั้นเกิดขึ้นด้วยปัจจัยหลายประการทั้งในด้านบวกและลบ ซึ่งคาสเทลส์ (1998) กล่าวว่า สังคมเครือข่ายในยุคสารสนเทศ เกิดขึ้นพร้อมกับความไม่เท่าเทียมในสังคม การแบ่งขั้วเป็นฝักฝ่าย การกีดกันทางสังคม วิกฤตการณ์ของภาครัฐที่ไม่อาจรักษาสัญญาในการจัดสวัสดิการแก่ประชาชน และความแข็งแกร่งของสถาบันภาครัฐซึ่งเป็นอุปสรรค

ต่อกระบวนการพัฒนาและกำลังพ่ายแพ้ต่อความยืดหยุ่นของการทำงานในท้องถิ่น นอกจากนี้ การรุกเข้ามาของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ที่ใช้อำนาจของเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการครอบงำความคิด ทุน และการจัดการ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีส่วนผลักดันให้เกิดการก่อตัวเป็น “องค์กรชุมชนและเครือข่ายใหม่”

“เครือข่าย” เป็นองค์กรในการจัดการกิจกรรมของมนุษย์ในรูปแบบใหม่ ที่เริ่มต้นจากผู้คนในกลุ่มเล็กๆ องค์กรเล็กๆ ที่ร่วมกันสร้างชุมชนหรือพื้นที่ของตนเองขึ้นมา เพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกผูกพัน ความสนใจในการแก้ไขปัญหา หรือมีแรงปรารถนาที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกันด้วยความคาดหวังและการกำหนดแนวทางของการดำรงอยู่ในพื้นที่นั้นๆ ภายใต้เงื่อนไขที่ทำให้องค์กรชุมชนและเครือข่าวนั้นมีอัตลักษณ์ มีการสร้างพื้นที่ทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อยึดติดต่อสู้กับสิ่งรุกรานจากภายนอก อันได้แก่ การครอบงำของเครือข่ายทุนนิยม ระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ และเครือข่ายอาชญากรรม เป็นต้น ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อการทำงานในท้องถิ่นต่างๆ ถึงแม้ว่าจะอยู่ในชนบทที่ห่างไกล องค์กรชุมชนและเครือข่าย จะดำรงอยู่ต่อไปได้ด้วยการสร้างความร่วมมือและสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ประกอบด้วยความรู้สึกร่วมและมีการปรับบทบาทระหว่างกัน เพื่อให้กระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการสร้างความสมดุลและความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งในสังคม โดยวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นนั้น จะค่อย ๆ เข้าไปทำลายโครงสร้างบางประการที่ไม่พึงปรารถนาของวัฒนธรรมดั้งเดิม กล่าวคือ องค์กรชุมชนและสังคมเครือข่าย จะเข้าไปแทนที่โครงสร้างทางอำนาจเดิมที่มีความแข็งตัวและไม่ตอบสนองต่อกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของประชาชน ดังนั้น การสร้างตัวตนและการปรับบทบาทระหว่างกันขององค์กรชุมชนและเครือข่าย รัฐ ทุนนิยม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการก้าวเดินของทุกฝ่าย รวมทั้งองค์กรชุมชน เครือข่าย และการพัฒนาในระดับท้องถิ่น

แนวโน้มและทิศทางการทำงานขององค์กรชุมชนและเครือข่ายที่จะขึ้นในอนาคตกับท้องถิ่นต่างๆ และขยายไปตามลำดับจนถึงการพัฒนาในระดับประเทศนั้น จะต้องมีการสร้างจุดยืนหรืออัตลักษณ์ของตนเอง ต้องมีการปรับบทบาทความสัมพันธ์ต่อทุกฝ่ายทั้งผู้ที่ทำงานในท้องถิ่นภาครัฐ และระหว่างองค์กรชุมชนและเครือข่ายด้วยตนเอง โดยมีข้อที่ควรพิจารณา ดังนี้

1. **การปรับฐานคิดในการทำงาน** ทุกฝ่ายที่ทำงานในพื้นที่ต่างๆ นั้น จะต้องมีการปรับฐานคิดในการทำงานของตนเอง โดยมองถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม การมีส่วนร่วม เป้าหมายรวม ผลสำเร็จ และกระบวนการที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาว่า ทุกฝ่ายมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญ ถ้าทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของกันและกัน จะช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถมองเห็น

ภาพกว้างในการทำงาน สามารถการสร้างจุดมุ่งหมายร่วม และมีการปรับท่าทีระหว่างกัน เพื่อ
ขจัดความขัดแย้งในสังคมและการจัดการกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2. การบูรณาการแผนงานและเป้าหมายร่วม เป็นขั้นตอนการจัดการกับความ
เปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมหรือการพัฒนาในระดับต่างๆ ที่พึงประสงค์ ภายใต้
เงื่อนไขของพื้นที่และสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา โดยในเบื้องต้นสิ่งที่ทุกฝ่าย จะต้อง
ตระหนักและให้ความสำคัญ คือ การเข้าใจถึงแนวคิดและการบูรณาการที่ยึดหลักการดำเนินการ
ตามแผนงานและเป้าหมายที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการพัฒนาท้องถิ่น และ
ประเทศ รวมทั้งสังคมเครือข่าย เพื่อให้กระบวนการนั้นเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม

3. ร่วมแสวงหาทางออกและวิธีการที่เหมาะสม การพัฒนาเพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ
กว่า เหมาะสมกว่า เช่น ระบบเทคโนโลยี หรือการสร้างวัฒนธรรมในการทำงานแบบใหม่ เป็น
กระบวนการที่ทรงพลังและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กรและการพัฒนาในระดับท้องถิ่น
เพราะถ้าทุกฝ่ายมีการแสวงหาทางออกด้วยการจัดการความรู้ และกำหนดทางเลือกที่เหมาะสม
กับสภาพการณ์นั้นๆ สิ่งเกิดตามมา ก็คือ การเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาและการลดความขัดแย้ง
ที่เกิดจากการรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตน

4. ร่วมปกป้องรักษารัฐธรรมนูญในท้องถิ่น องค์กรชุมชน เครือข่าย และท้องถิ่น
จะต้องคำนึงถึงการปกป้องและรักษารัฐธรรมนูญทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม อัน
หมายถึงวิถีชีวิตที่มีสอดคล้องกับท้องถิ่น เพื่อเป็นการรักษาความสมดุลของชีวิต สังคม และ
วัฒนธรรมของชุมชน โดยมุ่งเน้นให้ภาคประชาชนร่วมแสดงสิทธิอำนาจในการจัดการฐาน
ทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองเพื่อสร้างพลังและกระบวนการพัฒนาในพื้นที่ร่วมกัน

5. การปรับเปลี่ยนและจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง องค์กรและเครือข่ายจะต้องมี
การปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีการจัดการตนเองโดยการกระจาย
อำนาจและจัดรูปแบบองค์กรที่สามารถตอบโต้กับการพัฒนาที่มาจากทั้งภายในท้องถิ่นและ
ภายนอกได้ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนการสร้างคุณค่าทางสังคมที่เกิดจากประสบการณ์ของ
องค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ยึดเอาผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นหลักในการดำเนินการ
แนวคิดเครือข่ายทางสังคม สามารถนำมาประยุกต์ในการเสริมสร้างเครือข่ายของวัดที่
เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การสร้างความร่วมมือในด้านต่างๆ ทั้งในด้าน
ความสะอาดพื้นฐาน การติดต่อสื่อสาร และการสร้างเรียนรู้ร่วมกัน

2.1.5 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งซึ่งแสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี (http://www.creativeculturethailand.com/detail_page.php?sub) ซึ่ง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมาของตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้"

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เริ่มขึ้นมาพร้อมๆ กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นเน้นการพัฒนาภูมิปัญญา ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมและประเพณีอื่นๆ เพื่อให้เกิดมุมมองใหม่ๆ สิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้คือการศึกษเพื่อทราบที่มาที่ไปและความสำคัญ เช่น เมื่อจะไปเที่ยวสงกรานต์ จำเป็นต้องศึกษาเพื่อทราบประวัติศาตร์ความเป็นมาและกิจกรรมการเล่นต่าง ๆ นานา ของ ท้องถิ่นนั้น เช่นประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีปี ใหม่ของไทยซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณ ในแต่ละท้องถิ่นมีกิจกรรม การละเล่นต่างกัน เช่นประเพณีสงกรานต์ที่เชียงใหม่กับที่สมุทรปราการ นั้นต่างกัน การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงเป็นการ เรียนรู้ผู้อื่นเพื่อย้อนกลับมาตนเองอย่างเข้าใจ ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นงาน ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีกินเจ หรืองานไหว้พระแก้ววัด และยังมี การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบ ใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม คือ "โฮมสเตย์" (home stay) ในการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ผู้ท่องเที่ยวจะได้เข้าไปพักอาศัยกับชาวบ้าน ในชุมชน และดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นการก่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมที่ต่างกัน

ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีหลายประเภท เช่น

1. มรดกโลก ได้แก่ สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ถึงคุณค่าของสิ่งที่มนุษยชาติหรือธรรมชาติสร้างขึ้นมา ควรแก่การอนุรักษ์ปกป้องให้ตกทอดไปยังชนรุ่นหลังและเป็นสิ่งที่ทุกคนในโลกปัจจุบันนี้เป็นเจ้าของร่วมกัน แบ่งออกเป็น มรดกแห่งความทรงจำของโลก มรดกโลกทางวัฒนธรรม มรดกโลกทางธรรมชาติ

2. อุทยานประวัติศาสตร์ หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยใดสมัยหนึ่งของประเทศ หลักฐานและความสำคัญดังกล่าวอาจเป็นทางวัฒนธรรม การเมือง และสังคมวิทยาได้

3. พิพิธภัณฑ์ คือ หน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไร เป็นสถาบันที่ถาวรในการรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย สื่อสาร และจัดแสดงนิทรรศการ ให้บริการแก่สังคมเพื่อการพัฒนา โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการค้นคว้าการศึกษา และความเพลิดเพลิน โดยแสดงหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อม สิ่งซึ่งสงวนรักษาและจัดแสดงนั้นไม่ใช่เป็นเพียงวัตถุ แต่ได้รวมถึงสิ่งที่มีชีวิตด้วยโดยรวมไปถึง สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน สถานที่สงวนสัตว์น้ำ และสถานที่อื่นจัดเป็นเขตสงวนอื่นๆ รวมทั้งโบราณสถานและแหล่งอนุสรณ์สถาน ศูนย์วิทยาศาสตร์และท้องฟ้าจำลอง

4. แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ตรงกับข้ามกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เมืองขนาดใหญ่ ๆ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชมสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมทางประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน สถานที่ที่รัฐบาลก่อสร้างขึ้นเช่น พระราชวัง วัด หรือ อาคารเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ

5. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เกิดจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ประกอบด้วย สภาพภูมิอากาศ (Climate) ทิวทัศน์ที่สวยงาม (Scenery) และสัตว์ป่า (Wildlife) นับได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จในการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุด แต่แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวเหล่านี้จะต้องได้รับการดูแลและบำรุงรักษาเป็นอย่างดีจากทุกฝ่าย เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจทำลายความสวยงามอันทรงคุณค่าเหล่านี้ลงได้

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในประเทศไทย

ประเทศไทยเมื่อกล่าวถึงในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยส่วนใหญ่จะมองว่าเป็นประเทศที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่งดงาม โดยเฉพาะเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งได้ให้ความสนใจและต้องการ

ที่จะศึกษา ปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา และในปรัชญา วิธีชีวิตแบบชาวตะวันออก โดยการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาและการปฏิบัติในทางศาสนา หรือการเดินทางเพื่อการแสวงบุญของศาสนิกชนต่างๆ นั้น เป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของผู้เดินทาง ดังเช่น พุทธศาสนิกชน เดินทางไปมัสการสังเวชนียสถาน 4 ตำบล ในประเทศอินเดีย และการเดินทางไปทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ตามต่างจังหวัดในเทศกาลต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมทางศาสนาเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้คนเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ซึ่งนักท่องเที่ยว (ชาวต่างประเทศ) กลุ่มหนึ่งได้เลือกกิจกรรมทางศาสนาดังกล่าว เป็นทางเลือกในการเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันสูง ผู้คนยึดติดในวัตถุ ทำให้จิตใจของผู้คนตกต่ำ หลายคนจึงแสวงหาความสงบสุขจากจิตใจ ภายใน และสิ่งที่เป็นธรรมชาติมากขึ้น กอปรกับการท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้มีลักษณะของการทำลายทรัพยากรท่องเที่ยว-สิ่งแวดล้อม และการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เช่น การกดขี่ในทางเพศ หรือการกระทำที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต-ทรัพย์สิน วิธีชีวิต และวัฒนธรรมของผู้คนในสังคมนั้นๆ อันเป็นการครอบงำและลดศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาถึงข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะพิจารณาถึง และปัจจุบันนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศก็ให้ความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยในการศึกษาเบื้องต้นของผู้เขียน พบว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ได้สนใจและฝึกปฏิบัติ เกี่ยวกับสมาธิ วิปัสสนา เฉพาะที่กองวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ และบ้านแสงธรรม (House of Dhamma) ซึ่งได้จัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา และเป็นศูนย์ข้อมูลทางพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ โดยเฉลี่ยแล้วจะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่สนใจและทดลองปฏิบัติจำนวนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีการสอนเกี่ยวกับสมาธิ วิปัสสนาตามวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าในบรรดานักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ยังมีนักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งให้ความสนใจ ศึกษา และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ซึ่งจัดเป็นการเดินทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ และความสงบสุขต่อผู้เดินทางและเพื่อนมนุษย์ โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าว กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยวชาวยุโรปผู้สูงอายุ และนักการศึกษาที่สนใจในวิถีชีวิตของชาวเอเชีย นับได้ว่าการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาและปฏิบัติทางศาสนาได้เป็นทางเลือกหนึ่งในการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งสมควรที่จะมีการศึกษาและส่งเสริมกันอย่างจริงจัง ในฐานะประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวในแนวพุทธ มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มีความมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีค่านิยมต่างๆ เช่น "ธรรมสังวร" "การจาริกแสวงบุญ" "การเดินทางแสวงบุญ" หรือแม้แต่ในปัจจุบันที่ว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธ หรือ Buddhist Tourism ซึ่งถ้าหากกล่าวถึงพระพุทธทวณะในคราวที่ส่งสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ว่า "จรธ ภิกขเว พุชนหิตาย พุชนสุขาย โลกานุกมปกาย ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก" หรือกล่าวโดยย่อว่า "จงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก" จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธ ในแต่ละนิกาย ล้วนมีความหมายเพื่อการแสวงหาความรู้ ศึกษาหาข้อปฏิบัติอันเป็นหลักการในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งหมายถึงเป็นการเดินทางที่ก่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวและผู้ให้บริการ อันจะนำมาซึ่งความสงบสุข สันติภาพ แก่มวลมนุษยชาติทุกหมู่เหล่า มิได้เป็นการเดินทางเพื่อบังเบียดผู้อื่น หรือเพื่อสนองความต้องการอยากของนักท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเดินทางที่ควบคู่ไปกับการศึกษา การพัฒนาจิตใจของผู้เดินทาง และการปฏิบัติในหนทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์ รวมถึงหมู่มสัตว์ และสิ่งแวดล้อมอันวิจิตรแห่งธรรมชาติ อันยิ่งใหญ่ที่ทุกสรรพสิ่งล้วนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเพื่อความดีงามของสังคมและสรรพสิ่งในโลก ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปว่า "การท่องเที่ยวแนวพุทธ คือ การเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจ และการปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสิ่ง" (พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุน), 2542)

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

จากนิยามและความหมายดังกล่าว การท่องเที่ยวแนวพุทธ มีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วไป ที่เป็นการเดินทางเพื่อชื่นชมความงดงามจากภายนอกที่เป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจน แต่มิได้เป็นการพัฒนาในด้านจิตใจ หรือการเข้าถึงนามธรรมที่เป็นองค์รวมของสรรพสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม ดังนั้น จึงควรมีการพิจารณาถึงการเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจ และการปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งสามารถระบุวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. เป็นการเดินทางเพื่อการศึกษา เรียนรู้ และปฏิบัติ ในแนวทางที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา
2. เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต และจิตใจของผู้เดินทางให้มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง
3. เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างเพื่อนมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม

4. เพื่อเป็นการสร้างประโยชน์ ความสงบสุข สันติภาพ ต่อมวลมนุษยชาติและต่อสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการมุ่งหวังเพื่อสร้างความดีงามทั้งของนักท่องเที่ยวและสังคม ในการที่จะปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น ในแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในหลักการของ ศิล สมาธิ และปัญญา กล่าวคือ เริ่มต้นจากศีล คือข้อปฏิบัติทางกาย วาจา ที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ไม่โกหก หลอกลวง โกงค่าบริการ หรือการแสวงหาความสุขทางกามารมณ์ (Sex Tour) แล้วแสวงหาความรู้ ความเข้าใจทางด้านจิตใจ คือเพื่อให้เข้าใจตนเองมากขึ้นจากการเรียนรู้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม และฝึกฝนจิตใจ สมาธิ โดยจากประสบการณ์ของผู้เขียนที่ได้พบปะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนหนึ่ง พบว่า หลายคน มีความสนใจที่จะศึกษาและปฏิบัติเกี่ยวกับสมาธิ วิปัสสนา ตามหลักของพระพุทธศาสนา และสุดท้ายคือ เป็นการพัฒนาให้เกิดปัญญา ซึ่งจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงามแก่เพื่อนมนุษย์ และต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่เกื้อกูลกัน

ลักษณะและแนวทางการปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

1. เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ เป็นการศึกษาหาความรู้จากสิ่งที่มีมองเห็นจากภายนอก ทั้งทางธรรมชาติ และทางศิลปวัฒนธรรม แล้วมองสรรพสิ่งโดยเป็นองค์รวม ให้เกิดความเข้าใจในความหมาย และซาบซึ้งถึงภายในอันเป็นนามธรรม และสามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2. เป็นการสร้างประโยชน์เกื้อกูลให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย ทั้งผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวและผู้ให้บริการ รวมถึงสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ หรือให้มีผลกระทบน้อยที่สุด

3. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้เกิดความดีงามต่อตนเองและผู้อื่นในลักษณะที่เกื้อกูลกัน กล่าวคือ เป็นการเยี่ยมเยือน ชื่นชม ชุมชน สังคม และวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าร่วมกัน

4. เป็นการท่องเที่ยว ที่ยึดหลักของ ศิล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือ มีข้อปฏิบัติทางกาย วาจาร่วมกันในทางที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และยึดมั่นในหลักการของความถูกต้องและเป็นธรรม

5. เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาต่อตนเอง ชุมชน สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์

ซึ่งจากลักษณะของการท่องเที่ยวดังกล่าวจะเป็นการเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมพร้อมๆ กัน โดยมีแนวทางในการปฏิบัติ ดังนี้

1. ยึดหลักการปฏิสังขาร คือ อามิสปฏิสังขาร และธรรมปฏิสังขาร กล่าวคือ อามิสปฏิสังขาร เป็นการต้อนรับ เชิญชวน ให้ท่องเที่ยวในด้านรูปธรรม คือการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เพื่อชื่นชม ความงดงามจากภายนอก และควรให้มีธรรมปฏิสังขาร คือการให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ชาบซึ่งถึงธรรมนามที่อยู่ภายในของสิ่งต่างๆ เหล่านั้น มีความเข้าใจอันดีในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเพื่อให้เกิดการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องจากความรู้ในทางธรรมะ คือความเป็นจริงแห่งชีวิตและสรรพสิ่งที่ทุกคนควรปฏิบัติต่อกัน

2. ยึดหลักความถูกต้องและเป็นธรรมในบทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ให้บริการ รู้จักเคารพ และให้เกียรติแก่นักท่องเที่ยว ผู้เดินทาง ไม่หลอกลวงในทางเสียหาย และนักท่องเที่ยวก็ควรยกย่อง ชื่นชม ความเป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน หรือของสิ่งคมนั้นๆ รวมถึงไม่ทำลายแหล่งท่องเที่ยว หรือขโมยความหลากหลายทางชีวภาพ อันเป็นทรัพยากรของท้องถิ่นหรือประเทศนั้นๆ

3. ยึดหลักการเรียนรู้ร่วมกัน คือ มีการฝึกอบรม เรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยมีความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ ทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้ให้บริการบริการและนักท่องเที่ยว โดยมีแนวทางปฏิบัติ คือ

3.1 มัคคุเทศก์ ควรเป็นผู้แสดงแนวทาง เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในความหมายแห่งการเดินทางอย่างแท้จริง คือ ให้ทั้งอามิสปฏิสังขาร และธรรมปฏิสังขาร เพื่อให้การเดินทางครั้งนั้นๆ มีบุญเปล่า ปราศจากคุณค่าทางด้านจิตใจและการปฏิบัติที่ดีงามต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

3.2 เจ้าของสถานที่พัก โรงแรม ควรมีลักษณะ ของการให้ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ให้ความสะดวก ปลอดภัยแก่ผู้มาพักผ่อน ปิยวาจา เป็นผู้พูดจา ไพเราะเสนาะหู ต้อนรับด้วยอัธยาศัยอันดี สมานัตตตา ประพฤติตนสม่ำเสมอไม่แยกความมั่งมีหรือยากจนหรือแบ่งแยกผิวพรรณ วรรณะในการให้บริการ และอิตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็ประโยชน์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมร่วมกัน และทั้งนี้ นักท่องเที่ยวก็ได้รับความพึงพอใจและประทับใจการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งผลที่ตามก็คือ ประเทศไทยได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่ผู้คนในท้องถิ่นนั่นเอง

3.3 องค์การที่รับผิดชอบของรัฐ ควรส่งเสริมการเรียนรู้ในหลักการที่กล่าวมาแล้วอย่างจริงจัง ด้วยความสำนึกในความกตัญญูรู้คุณของแผ่นดินหรือทรัพยากรท่องเที่ยวที่ประเทศไทยมี

อยู่ ด้วยความพยายามรักษามิให้เสื่อมโทรมไปมากกว่านี้ เพราะว่า ประเทศไทยคงจะหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่มาทดแทนไม่ได้ ด้วยการกำหนดมาตรการต่างๆ ให้ชัดเจน

3.4 สำหรับนักท่องเที่ยว ควรเป็นผู้ที่แสวงหาความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาตนเอง และจิตใจ คือ มองสรรพสิ่งจากกฎธรรมและนามธรรมให้เป็นองค์รวมและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พร้อมทั้งสามารถปฏิบัติให้ถูกต้องต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล

4. ยึดหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ในการแก้ไขปัญหา หรือเพื่อการพัฒนาในวงการท่องเที่ยว คือ ให้มีความสุขจิต จริใจ ในการให้บริการ แนะนำ ตักเตือนให้นักท่องเที่ยวในทางที่ถูกต้อง และเสนอปรัชญาของการท่องเที่ยวในแต่ละด้าน เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หรือการท่องเที่ยวแนวพุทธ เป็นต้น

จากแนวคิดและหลักการดังกล่าวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้ประกอบสามารถจัดรูปแบบของการท่องเที่ยวแนวพุทธได้ เช่น การเที่ยวชมความงามของวัดพระแก้วหรือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โดยมีมุมมองจากรูปธรรม จิตรกรรมฝาผนัง พุทธศิลป์ อันเป็นรูปธรรมภายนอก แล้วจัดให้มีการสอน การฝึกปฏิบัติ สมาธิ วิปัสสนาในระดับเบื้องต้น อันเป็นการเรียนรู้ และฝึกฝนทางด้านจิตใจ ให้แก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจ โดยพระภิกษุ หรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว ในสถานที่เหมาะสมแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือการเที่ยวชม ศิลปวัฒนธรรม วัดวาอาราม ในจังหวัดเชียงใหม่ แล้วฝึกปฏิบัติตามวัดที่มีการจัดสอนสมาธิ วิปัสสนา ซึ่งจะเป็นการต้อนรับทั้งอาคันตุกะและธรรมปฏิบัติ อันจะเป็นการนำมาซึ่งความเจริญ ความสงบสุขและประโยชน์เกื้อกูลของทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะเป็นลักษณะและกิจกรรมของการท่องเที่ยวในแนวพุทธได้

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ เป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาในสถานการณ์ที่การท่องเที่ยวได้มีความหลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการเรียนรู้ของผู้คน นักท่องเที่ยว ที่สนใจในการศึกษา พัฒนาจิตใจ และการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อความสัมพันธ์ทางสังคม และการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อทุกๆ ฝ่าย เปรียบประดุจหมุ่มกมร เทียวชื่นชมความงามของมวลบุปผา โดยมีทำลายความงามของมวลดอกไม้ ฉะนั้น ดังนั้น หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ควรพิจารณาเพื่อเป็นทางเลือกในการดำเนินงาน และประชาสัมพันธ์ ให้เกิดขึ้นในกิจกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทย ในฐานะที่เป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศรีพร สมบุญธรรม (2537, น. 20) ได้สรุปรายงานของ Lynda Thorn ; Alister Mathieson and Geoffrey Wall ถึงการประเมินผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยว พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่

1) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของคนในชุมชนเป็นผลให้เกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเหมาะสม

2) การติดต่อสื่อสารระหว่างคนที่มาจากสังคมที่ต่างกันอาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรม ฯลฯ ทั้งต่อผู้มาเยือนและเจ้าของชุมชนนั้น ๆ

3) การเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการของสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับตัว เพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในสังคมและการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก

สุรศักดิ์ ศิลาวรรณ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา : บทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหาร และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” การศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า วัดมีความสำคัญต่อสังคมไทย มาตั้งแต่อดีตกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ แม้บทบาทและหน้าที่ของวัดจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยบ้าง หากแต่ วัดก็ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวไทยพุทธ และชาวต่างชาติที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมวัด นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เดินทางมาเยี่ยมชมวัดส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 20 ปีขึ้นไป แรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาที่วัดเพราะต้องการชมความสวยงามของโบราณสถาน และพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในวัด รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆภายในวัด อาทิเช่น การทำบุญตักบาตร บริจาคทาน และเดินชมเพื่อท่องเที่ยวบริเวณโดยรอบของวัด

ผลจากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวมีอิทธิพลทั้งในแง่บวกและแง่ลบต่อสังคมไทย ดังนั้น การที่จะนำวัดมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ควรตระหนักถึงผลกระทบที่วัดจะได้รับมาในภายหลัง แม้ว่าวัดจะมีบทบาทคลาดเคลื่อนไปอย่างไรก็ตาม วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของสังคมไทย และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ และพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

กฤษณะ เดชาสุวัชรชัย (2552 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมและทัศนคติของนักท่องเที่ยวอิสระชาวต่างชาติที่มีต่อวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร” ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากประเทศในแถบยุโรป ซึ่งเป็นเพศชายและหญิงมีจำนวนใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ มีอายุ 21-30 ปี อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน รายได้ส่วนบุคคลต่อปี น้อยกว่าหรือ เท่ากับ US\$ 10,000 วัดอุประสงค์หลักการเดินทางเข้ามาในประเทศไทย คือ มาท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวอิสระชาวต่างชาติส่วนใหญ่ไม่เคยเที่ยววัดอื่นใน

ประเทศไทยมาก่อน สำหรับพฤติกรรมการท่องเที่ยววัดโพธิ์ ของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินั้น พบว่า ส่วนใหญ่เดินทางมาเที่ยววัดโพธิ์ เป็นครั้งแรก การรับรู้ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว จากแหล่งอื่นๆ ได้แก่ หนังสือแนะนำการท่องเที่ยว เช่น Lonely Planet, Guide Book และแหล่งข้อมูล การท่องเที่ยว เป็นต้น ใช้เวลาในการท่องเที่ยวภายในบริเวณวัดโพธิ์ประมาณ 2 ชั่วโมง โดยมี วัตถุประสงค์หลักต่อการท่องเที่ยววัดโพธิ์ คือ สนใจในศิลปะและประวัติศาสตร์ตะวันออก โดย ช่วงเวลาในการเดินทางเข้าเที่ยวชมวัดโพธิ์ คือ 11:00-12:59 น นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมา เที่ยววันธรรมดาไปกับเพื่อน และจะกลับมาท่องเที่ยวพร้อมทั้งแนะนำผู้อื่นมาท่องเที่ยววัด โพธิ์เช่นกันพร้อมกันนี้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการท่องเที่ยววัดโพธิ์ ด้าน โบราณสถานโบราณวัตถุและด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก ในระดับ ดี ในด้านอื่นๆ อยู่ในระดับปานกลาง

อรพิน บุญแย้ม (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้ามาเที่ยวในวัดพระศรีสรรเพชญ์” พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีความสนใจและประทับใจในประวัติศาสตร์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ทางโบราณคดี และความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรมศิลปกรรมของวัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยส่วนใหญ่เป็นการเดินทาง มาเที่ยวเป็นครั้งแรกซึ่งได้รู้จักวัดพระศรีสรรเพชญ์จากการแนะนำของเพื่อน พร้อมกันนี้ นักท่องเที่ยวยังเห็นว่าการเดินทางมายังวัดพระศรีสรรเพชญ์สะดวกสบาย ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในการ เดินทางไม่เกิน 500 บาท การใช้จ่ายในการท่องเที่ยวครั้งนี้ได้มุ่งเน้นใช้จ่ายค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ความคิดเห็นของผู้มาเที่ยวที่มีต่อวัดพระศรีสรรเพชญ์ สถานที่ท่องเที่ยวเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญเห็นด้วยมากที่สุด ในส่วนของขนาดของแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์มีความเห็นด้วย ค่อนข้างมาก การประชาสัมพันธ์และการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวจัดอยู่ในระดับความคิดเห็นด้วยค่อนข้างมาก ในส่วนของราคาบัตรเข้าชมก็จะอยู่ในราคาที่เหมาะสมไม่แพงเกินไป สำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมถึงพนักงานขายบัตรและพนักงานรักษา ความปลอดภัยก็มีมนุษยสัมพันธ์ในระดับความคิดเห็นค่อนข้างมาก พร้อมทั้งจะต้อนรับและบริการ นักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ ร้านขายของที่ระลึกและร้านอาหารประจำท้องถิ่นจัดอยู่ในชั้นความคิดเห็นที่ค่อนข้างมาก การเดินทางในการมาท่องเที่ยวถือว่ามีความสะดวกค่อนข้างมากเพราะอยู่ ใกล้กับกรุงเทพมหานครสามารถเดินทางได้ทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ ซึ่งจัดอยู่ในระดับความคิดเห็น ค่อนข้างดีมาก ในส่วนของบรรยากาศภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็ถือว่าร่มรื่น และสวยงามสร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวมากพอสมควร และมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวมากเพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่

เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งตรงจุดนี้ถือว่าเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความสบายใจเกี่ยวกับชีวิต และทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

รุ่งกาญจน์ แสงกาญจน์ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ตัดสินใจมาท่องเที่ยวและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีผลต่อการท่องเที่ยว ณ วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง” ผลการวิจัยพบว่า

1) การศึกษาปัจจัยที่ตัดสินใจของนักท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวจะเข้ามาท่องเที่ยวภายในวัดเนื่องจากต้องการมาสักการะรูปหล่อ สมเด็จพระพุฒาจารย์โตและเดินทางมาเพื่อต้องการไหว้พระ นักท่องเที่ยวจะเดินทางมาโดยรถยนต์ส่วนตัวโดยส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวจะเสีย ค่าใช้จ่ายไปกับค่าพาหนะซึ่งระยะทางในการท่องเที่ยวไม่มีผลต่อการท่องเที่ยว เพราะต้องการไหว้พระและเดินทางสะดวก สำหรับการเข้ามาท่องเที่ยวนี้ นักท่องเที่ยวจะรับทราบข้อมูลจากญาติ/เพื่อนแนะนำ ส่วนกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว นั้น คือ งานแข่งเรือยาวและการบริการที่สนใจเข้ามาท่องเที่ยว คือ มีความสะดวกสบายและง่ายในการเดินทาง

2) การศึกษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีผลแหล่งท่องเที่ยว ณ วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง พบว่า ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านสถานที่ ด้าน การอำนวยความสะดวกมีระดับความพึงพอใจอยู่ในเกณฑ์พึงพอใจมาก และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านการให้บริการร้านอาหาร ด้านบุคลากรให้บริการมีระดับความพึงพอใจอยู่ในเกณฑ์พึงพอใจปานกลาง

3) การเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยว จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่านักท่องเที่ยวที่มีเพศ สถานภาพ ระดับการศึกษาแตกต่างกันมีระดับความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน ส่วนอายุ อาชีพ รายได้ส่วนบุคคลต่อเดือนแตกต่างกัน มีระดับความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยวแตกต่างกัน

4) การเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยว จำแนกตามปัจจัยที่ตัดสินใจมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว พบว่า ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการท่องเที่ยว ระยะทางในการท่องเที่ยว การรับทราบข้อมูลการท่องเที่ยว กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริการที่สนใจเข้ามาท่องเที่ยวแตกต่างกัน มีระดับความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยวแตกต่างกัน

กฤติยาภรณ์ ไชยรัช (2533, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีต่อทัศนคติและการปฏิบัติทางศาสนา : ศึกษาเปรียบเทียบ กรณีชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลจากการศึกษาภาคเอกสารพบว่า

นโยบายการท่องเที่ยวของรัฐบาลและการพัฒนาการท่องเที่ยวในอำเภอเกาะสมุย ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงเรื่องความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ และทางด้านวัตถุที่จะนำไปสู่รายได้ ธุรกิจการปลูกสร้างอาคารสถานที่และเครื่องอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว อันเป็นปัจจัยผลประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจเพียงด้านเดียว โดยขาดการคำนึงถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในแง่ความคิดและการปฏิบัติศาสนาของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม

ส่วนผลจากการวิจัยภาคสนามพบว่า 1) กลุ่มชาวไทยพุทธและกลุ่มชาวไทยมุสลิมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมีการยอมรับกิจกรรมการท่องเที่ยวมากกว่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประชากร กลุ่มดังกล่าวได้รับผลประโยชน์ในด้านรายได้จากการพัฒนาการท่องเที่ยวมากกว่าประชากรอีกสองกลุ่มที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว 2) การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนหลายด้าน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาค่าครองชีพสูง ปัญหายาเสพติด ปัญหาการลักขโมย ปัญหาอาชญากรรม ซึ่งมีแนวโน้มเกิดขึ้นกับกลุ่มประชากรที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมากกว่ากลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยพุทธ 3) โดยทั่วไปกลุ่มชาวไทยมุสลิมจะเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีต่อความคิดและการปฏิบัติศาสนามากกว่ากลุ่มชาวไทยพุทธ 4) แม้ว่าการยึดมั่นในความเชื่อถือ และการปฏิบัติศาสนาโดยทั่วไปจะคลายความเคร่งครัดลง ซึ่งพบมากในกลุ่มชาวไทยพุทธทั้งสองกลุ่มมากกว่ากลุ่มชาวไทยมุสลิมทั้งสองกลุ่ม ระหว่างกลุ่มชาวไทยมุสลิมทั้งสองกลุ่ม เกิดขึ้นในกลุ่มแรกมากกว่ากลุ่มหลัง มีแนวโน้มเกิดขึ้นมาก ในกลุ่มวัยรุ่นทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมทั้งสองกลุ่ม

จินดารักษ์ แสงกาญจน์วนิช (2534,บทคัดย่อ) ได้ศึกษาขีดความสามารถทางสังคมของแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน ศึกษาเฉพาะกรณีวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของประเทศไทย และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและ ชาวต่างประเทศ ส่วนระดับความหนาแน่นในปัจจุบันของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อยู่ในระดับ 24.30 ตารางเมตรต่อคน และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อระดับความหนาแน่น ระหว่าง 14 - 26 ตารางเมตรต่อคน เฉลี่ย 18.61 ตารางเมตรต่อคน สำหรับลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 32 ปี ระดับการศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพลูกจ้าง รายได้ต่อเดือนเฉลี่ย 57,674 บาท และส่วนใหญ่ ที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิก รูปแบบการมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่มี

วัตถุประสงค์ในการ เดินทางมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อชมโบราณสถานที่มีความงามทางสถาปัตยกรรม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มาเที่ยวกันเองและมาเที่ยวครั้งนี้เป็นครั้งแรก ใช้ระยะเวลาในการเข้าชมระหว่าง 61 - 120 นาที และต้องการระยะห่างจากกลุ่มข้างเคียงระหว่าง 1 - 7 เมตร สภาพแวดล้อมของ พื้นที่ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ แต่รู้สึก เหนื่อย ๆ ต่อสิ่งอำนวยความสะดวก กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องการกลับมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องจากประทับใจในความงามทางสถาปัตยกรรม ปัญหาที่ประสบ คือ เสียงดัง คนมาก และเวลาการจำหน่ายตั๋ว

ปริญญ์ เหลืองประเสริฐ (2539, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผนปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาสะพานข้ามแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาสรุปเป็นแผนพัฒนาบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำแคว โดยมีฐานมาจากความคิดเห็นและการยอมรับจากประชาชน โดยประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับอนุสรณ์สถานที่ทำการศึกษา ซึ่งนำไปสู่การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การเสริมสร้างความรู้โดยการประชาสัมพันธ์และเก็บรวบรวมความรู้ต่างๆ แล้วนำเสนอไว้ในพิพิธภัณฑ์ และการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกที่สอดคล้องกับกิจกรรม กลมกลืนกับธรรมชาติ และความสำคัญของพื้นที่ในทางประวัติศาสตร์ กระบวนการประเมินโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ท้องถิ่นและตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่อาศัยการสำรวจความคิดเห็นด้วยแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์พิเศษ ยืนยันว่าแผนพัฒนาที่กำหนดมีความเป็นไปได้สูงในการนำไปปฏิบัติและสนับสนุนความคิดที่ว่า เมื่อได้รับแรงสนับสนุนจากประชาชนย่อมจะทำให้สามารถกำหนดแผน ที่มีมาตรการในการปฏิบัติจริงที่มีประสิทธิภาพในการบรรลุวัตถุประสงค์ให้สูงขึ้น

เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ (2539 น. 24-27) ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทย นักท่องเที่ยวชาวไทยตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไป โดยเฉลี่ยเดินทางท่องเที่ยวประมาณปีละ 2.7 ครั้ง ๆ ละ 3-4 วัน และเดินทางไปท่องเที่ยวด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การพักผ่อน เยี่ยมญาติ และปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา แหล่งท่องเที่ยวที่ไปเที่ยวมาก คือ ศูนย์การค้า ตลาดในเมือง วัด ภูเขา น้ำตก ทะเล และเกาะ ตามลำดับ และจะคำนึงถึงสภาพของแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย ความสะดวกในการเดินทาง และระยะเวลาเป็นแนวทางสำคัญที่นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการตัดสินใจ และศึกษาถึงภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว ดังนี้ พบว่า นักท่องเที่ยวชายจะไปท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน และการสัมนามากกว่า นักท่องเที่ยวหญิงจะไปเยี่ยมญาติ และประกอบกิจกรรมทางศาสนา อายุ พบว่า กลุ่มที่มีอายุน้อย จะไปทัศนศึกษามากกว่า กลุ่มกลางคนจะไปประชุม สัมมนา เจรจา

ธุรกิจ กลุ่มผู้สูงอายุจะไปปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา สถานภาพสมรส พบว่า ผู้สมรสแล้วจะไปเพื่อเยี่ยมญาติ ส่วนผู้ยังไม่สมรส หรือ หย่า หม้าย จะไปเพื่อการพักผ่อน อาชีพ กลุ่มที่มีรายได้เป็นเงินเดือนประจำจะไปท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน กลุ่มเกษตรกร จะไปเพื่อเยี่ยมญาติ ระดับการศึกษา กลุ่มที่มีการศึกษาสูงจะไปเพื่อพักผ่อนและมีอำนาจการตัดสินใจในการเลือกแหล่งท่องเที่ยว ส่วนผู้ที่มีการศึกษาต่ำจะไปเพื่อเยี่ยมญาติและประกอบกิจกรรมทางศาสนา รายได้ กลุ่มที่มีรายได้สูงจะไปเที่ยวเพื่อพักผ่อน เขตที่อยู่อาศัย พบว่า ผู้ที่อยู่ในเขตเทศบาลจะไปเที่ยวเพื่อการพักผ่อน ส่วนผู้ที่อยู่นอกเขตเทศบาลจะไปเยี่ยมญาติ และทั้งสองกลุ่ม ชื่นชอบการไปเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทยจากกลุ่มตัวอย่างพบว่า ร้อยละ 48.0 คาดหมายว่าจะไปท่องเที่ยวภายในประเทศ โดยจังหวัดที่ตั้งใจไปเที่ยวคือ เชียงใหม่ ภูเก็ต ชลบุรี(พัทยา) ตามลำดับ และร้อยละ 11.6 ต้องการเดินทางไปเที่ยวยังต่างประเทศ

เจริญศรี จวนสา (2552 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการมาไหว้พระ 9 วัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งมีผลการวิจัยดังนี้

1) ปัจจัยส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 62.5 อายุ 36 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 34.0 สถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ 51.0 การศึกษาอยู่ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย / ปวช. คิดเป็นร้อยละ 39.6 อาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชนคิดเป็นร้อยละ 49.3 และมีรายได้ต่อเดือน 5,001- 30,000 บาท ร้อยละ 36.5

2) พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการมาไหว้พระ 9 วัด นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่รับรู้ข้อมูลจากการบอกของญาติ/เพื่อนแนะนำ วัดที่นิยมมาท่องเที่ยวมากที่สุด คือ วัดพนัญเชิงวรวิหาร วิธีเดินทางมาท่องเที่ยวโดยใช้พาหนะรถยนต์ส่วนตัว วัดอุประสงค์ในการเดินทางมาไหว้พระเพื่อไหว้พระขอพร เหตุผลที่เลือกมาไหว้พระ 9 วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพราะมีวัดมากมาย บุคคลที่เดินทางมากับนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมากับญาติพี่น้อง เสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาไหว้พระ 9 วัด ประมาณ 500 - 1,000 บาทต่อครั้ง และวันที่นักท่องเที่ยวนิยมมาไหว้พระ 9 วัด คือวันเสาร์ – อาทิตย์

3) นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับมากในด้านศาสนสถาน ราคา ช่องทางการจัดจำหน่ายและด้านการส่งเสริมการตลาด และเมื่อวิเคราะห์รายละเอียดแต่ละด้าน นักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับมากในด้านศาสนสถาน ด้านราคา และด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ส่วนด้านการส่งเสริมการตลาด มีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง

4) การเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน สรุปผลการศึกษาดังนี้

(1) นักท่องเที่ยวที่มีเพศต่างกัน มีระดับความพึงพอใจ ด้านศาสนสถาน ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดไม่แตกต่างกัน

(2) นักท่องเที่ยวที่มีอายุและอาชีพต่างกัน มีระดับความพึงพอใจ ด้านศาสนสถาน ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

(3) นักท่องเที่ยวที่มีสถานภาพสมรส และรายได้ต่อเดือนที่ต่างกัน มีระดับความพึงพอใจด้านการส่งเสริมการตลาดไม่แตกต่างกัน แต่พบว่าสถานภาพสมรสต่างกัน มีระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ด้านศาสนสถาน ด้านราคา และด้านช่องทางการจัดจำหน่ายแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

(4) นักท่องเที่ยวที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีระดับความพึงพอใจ ด้านช่องทางการจัดจำหน่ายไม่แตกต่างกัน แต่พบว่าระดับการศึกษาต่างกัน มีระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้านศาสนสถาน ด้านราคา และด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกัน

5. ผลการเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มาไหว้พระ 9 วัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

(1) นักท่องเที่ยวรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยว วิธีเดินทางมาท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาไหว้พระ วันที่นักท่องเที่ยวนิยมมาไหว้พระต่างกัน มีระดับความพึงพอใจด้านศาสนสถาน ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

(2) วัดอุประสงฆ์ที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาไหว้พระ มีระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ด้านศาสนสถาน ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดไม่ต่างกัน ส่วนวัดอุประสงฆ์ที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาไหว้พระต่างกัน มีระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้านราคาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

(3) เหตุผลที่นักท่องเที่ยวเลือกมาไหว้พระ 9 วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีระดับความพึงพอใจ ด้านศาสนสถาน และด้านราคาไม่ต่างกัน แต่พบว่าเหตุผลที่นักท่องเที่ยวเลือกมาไหว้พระ 9 วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่างกัน มีระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกัน

อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ และเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพึ่งพาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้สำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธและทำการประเมินศักยภาพ กำหนดปัจจัยและเกณฑ์การชี้วัดเพื่อประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีองค์ประกอบ 2 ด้าน คือศักยภาพในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวและศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ผลการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ 6 จังหวัด มีทั้งสิ้น 80 แห่ง ประกอบด้วย

จังหวัดอุบลราชธานี 21 แห่ง จังหวัดนครราชสีมา 18 แห่ง จังหวัดศรีสะเกษ 11 แห่ง จังหวัดสุรินทร์ 11 แห่ง จังหวัดชัยภูมิ 10 แห่ง และจังหวัดบุรีรัมย์ 9 แห่ง ผลการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน 8 แห่ง คือ วัดเขาจันทร์งาม วัดศาลาลอย วัดบ้านไร่ วัดป่าสาละวัน วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม วัดสุทธจินดา วัดบึง และวัดตระคร้อ จังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน 5 วัด คือ วัดศรีอุบลรัตนาราม วัดมหาวนาราม วัดทุ่งศรีเมือง วัดหนองป่าพง และวัดสุปฏิตนาราม จังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ที่มีศักยภาพมาก จำนวน 5 วัด คือ วัดเขากระโดง วัดโพธิ์ชัย วัดเกาะแก้ว วัดขุนก้อง และวัดศิระระเรด จังหวัดชัยภูมิ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก มีจำนวน 5 วัด คือ วัดชัยภูมิพิทักษ์ วัดกลางเมืองเก่า วัดชัยสามหมอก วัดพระธาตุสามหมื่น และวัดเทพบุตรบรรพต จังหวัดศรีสะเกษ มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน 3 วัด คือ วัดสระกำแพงใหญ่ วัดมหาพุทธารามและวัดบ้านสร้างเรือง จังหวัดสุรินทร์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน 3 วัด คือ วัดบูรพาราม วัดเพชรบุรี และวัดพระพุทธบาทเขาพนมดิน

ส่วนการกำหนดยุทธศาสตร์การพึ่งพาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาและการท่องเที่ยวเชิงพุทธพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ผลปรากฏว่ายุทธศาสตร์ที่กำหนดมี 3 ด้วยกัน คือ

ข้อที่ 1 การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวภายในจังหวัด

ข้อที่ 2 การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวกับจังหวัดใกล้เคียงภายในประเทศ มี 2 เส้นทาง คือ เส้นทางแรก เริ่มจากกรุงเทพฯ เข้าสู่จังหวัดฉะเชิงเทรา สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์

ศรีสะเกษ สิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี เส้นทางที่ 2 เริ่มจากเมืองพัทยา สู่จังหวัดระยอง สระแก้ว บุรีรัมย์ นครราชสีมา และสิ้นสุดที่จังหวัดชัยภูมิ ยุทธศาสตร์

ข้อที่ 3 การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน กำหนด 4 เส้นทาง คือ เส้นทางแรก กรุงเทพฯ สุรินทร์ เสียมราฐ เส้นทางที่ 2 กรุงเทพฯ สระแก้ว เสียมราฐ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา และกลับเข้าสู่กรุงเทพฯ เส้นทางที่ 3 กรุงเทพฯ เสียมราฐ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และลาว เส้นทางที่ 4 กรุงเทพฯ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด เกาะกง กำปงธม เสียมราฐ ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ และสิ้นสุดที่กรุงเทพฯ เช่นกัน

การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวจะต้องเป็นไปแบบบูรณาการระหว่างบริษัทนำเที่ยวทั้งในระดับจังหวัด ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ รวมไปถึงองค์กรท้องถิ่นชุมชนและจังหวัด จะทำให้การพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้ในการวางแผนเสนอแนะการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และโปรแกรมท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับชาติที่เหมาะสมกับศักยภาพที่มี รวมทั้งข้อเสนอแนะในการปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีศักยภาพเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

2.3 สรุป

การทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทนี้ มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางนวัตกรรม (Diffusion Theory) จะทำให้เกิดการเข้าใจในการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการท่องเที่ยว การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวกับสภาพแวดล้อมหรือสถานที่ท่องเที่ยวที่ไปเยี่ยมชม แนวคิดการสื่อสารเชิงพุทธและพุทธวิถีในการสอนจะทำให้เข้าใจกระบวนการสื่อสารเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อนักท่องเที่ยวซึ่งจะทำให้เกิดการสื่อสารที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดมากขึ้น ส่วนแนวคิดการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ (KM) นั้นจะทำให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวจากการที่ได้ไปเที่ยวชมและศึกษาจากวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือและเครือข่ายตามแนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ในขณะที่แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรมจะเป็นแนวทางที่สำคัญของการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัด การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและประวัติศาสตร์ที่ยั่งยืน

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และเพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

3.1 วิธีการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการศึกษาวิจัยในเชิงปฏิบัติการทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณที่เชื่อมโยงชุดความรู้ บุคลากร และกระบวนการจัดการด้านการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน โดยมีวิธีการศึกษาใน 4 ลักษณะ ได้แก่

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับวัด คณะสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงแนวทางการเรียนรู้ และกระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด
3. การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการสนับสนุนให้วัดและองค์กร/หน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษาในทุกภูมิภาค ผู้ประกอบการและภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การเพิ่มพูนความรู้ การสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว
4. การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว/หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของบุคคลและสังคมหรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

3.2 พื้นที่ศึกษา ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากเป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาในรูปแบบของพื้นที่กรณีศึกษาใน 4 ภูมิภาค โดยมีเกณฑ์ดังนี้

1. เป็นวัด/หน่วยงานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนและประเทศหรือเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีโครงการ/กิจกรรมที่แสดงถึงการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

2. เป็นวัด/หน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ที่เชื่อมโยงกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และเชื่อมโยงกับเส้นทางการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ในเขตพื้นที่เดียวกัน

3. เป็นวัดหน่วยงานที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน และมีการดำเนินการเกี่ยวกับเรียนรู้ การฝึกฝนตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดในลักษณะของพื้นที่ใน 4 ภูมิภาค ดังนี้

1) ภาคเหนือ วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัตินิธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

2) ภาคกลาง วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดพระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

4) ภาคใต้ วัดธารน้ำไหล/สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดยมีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงกิจกรรม ความรู้ และกระบวนการของการศึกษาวิจัย

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

1) คณะสงฆ์ พระเถระ ตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว การส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดและหน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษา โดยจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า แต่ละวัดจะมีพระสงฆ์ และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ประมาณ

วัดละ 10-15 รูป/คน ดังนั้น คณะผู้ศึกษาจะใช้เป็นประชากรในการศึกษาทั้งหมด โดยวิธีการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์ตามที่กล่าวแล้ว

ส่วนผู้ประกอบการนำเที่ยว ภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ จะกำหนดกลุ่มประชากรรวม 50 คน โดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน

2) นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการท่องเที่ยว โดยเป็นนักศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาและผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในวัดดังกล่าว ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 200 คน รวมจำนวน 400 คน โดยกำหนดจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนแต่ละวัด/องค์กรในพื้นที่ 4 ภูมิภาคตามที่กล่าวแล้ว

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลพื้นฐาน ความรู้ เจตคติ ผลลัพธ์การเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจจากการฝึกปฏิบัติของแหล่งท่องเที่ยว ประเภทวัดทั้งในด้านพุทธศิลป์ คุณค่า สารการเรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา รวมทั้งสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อมูลการท่องเที่ยวอื่น เช่น ความสะดวกในการเข้าถึงและเส้นทางคมนาคม เป็นต้น

2. แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ สำหรับคณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นต้น

3. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงวิชาการเพื่อวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารคุณค่าและแนวปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น รวมทั้งการค้นหารูปแบบ กลไก และแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสม

4. การสังเกตการเรียนรู้และการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาของนักท่องเที่ยว

5. การใช้เทคนิคการถ่ายภาพ การจัดแผนภูมิ/แผนภาพ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดสภาพการณ์ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์พระสงฆ์ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนาจิตใจจากการฝึกปฏิบัติของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดทั้งในด้านพุทธศิลป์ คุณค่า สาระการเรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในวัด เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดและแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

3. การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศในด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรมหรือด้านพุทธศิลป์ (สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม) ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้ด้านกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

4. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงวิชาการเพื่อศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

5. การสังเกตและการใช้เทคนิคการถ่ายภาพเพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยง ความรู้ และกระบวนการเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในพื้นที่วัดทั้ง 4 วัด การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และได้แบบสอบถามกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์

1) รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรม ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้ด้านกิจกรรม และวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ทั้งด้านศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนธรรม เป็นต้น

2) กระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

3) กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน ความรู้ และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

4) การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน

5) การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสารเชิงพุทธและการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและกิจกรรมประเพณี

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศจำนวน 400 คน โดยมีขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS/PC (Statistical Package for the Social Science)

2) แบบสอบถามตอนที่ 1 ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ความสนใจและกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย

3) แบบสอบถามตอนที่ 2 ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดระบบข้อมูล การให้บริการ และการจัดการและการส่งเสริมการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย (X) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 1.00 - 1.50 = มีความเหมาะสมในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย 1.51- 2.50 = มีความเหมาะสมในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 2.51- 3.50 = มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 3.51- 4.50 = มีความเหมาะสมในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 4.51- 5.00 = มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

4) แบบสอบถามส่วนที่ 3 ซึ่งเป็นข้อมูลด้านเจตคติและผลลัพธ์จากการปฏิบัติในการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การฝึกหัดสมาธิ เป็นต้น โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย (X) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 1.00 - 1.50 = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย 1.51- 2.50 = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 2.51- 3.50 = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 3.51- 4.50 = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 4.51- 5.00 = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับมากที่สุด

5) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อศึกษาค่าเป็นกลางทางสถิติ และเพื่อการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลกับความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวของวัด

6) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การใช้ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และค่า S.D. ในการอธิบายข้อมูลทั่วไป
2. การใช้สถิติ เช่น t-test และ f-test ในการหาค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เช่น การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานของนักท่องเที่ยวกับผลลัพธ์ของการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เป็นต้น
3. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากทุกฝ่ายดังกล่าว โดยการเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว

3.7 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรมและวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และหลักสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

รวมทั้งการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ความรู้ทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

3.8 สรุป

การศึกษาวิจัย “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นพระสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว/การเรียนรู้ภายในวัด ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว และจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศรวมจำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interviews) การสังเกตแบบมี

ส่วนร่วม (Observations Participant) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิง
 วิชาการเป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ด้วยสถิติ
 พื้นฐาน เช่น การแจกแจงความถี่ การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (X)
 และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นต้น เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา แล้วทำการ
 วิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

บทที่ 4 ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

บทนี้ เป็นผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และ 3) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

โดยผลการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของวัด ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของวัด กิจกรรมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของวัด ความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย รวมกับพระเถระ พระภิกษุ-สามเณร นักวิชาการ ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวภายในวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่ง และนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัย ได้กำหนดการนำเสนอไว้เป็น 7 ส่วน ดังต่อไปนี้

4.1 ประวัติความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐาน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นกรณีศึกษา

4.2 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา

4.3 ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

4.4 ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

4.5 ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

4.6 ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย

4.7 การอภิปรายผลการศึกษา ซึ่งเป็นการอภิปรายผลในเชิงวิเคราะห์และความสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีผลการศึกษา ดังนี้

4.1 ประวัติ ข้อมูลพื้นฐาน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัด

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐาน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ การปฏิบัติธรรม และกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นกรณีศึกษา ดังนี้

1. วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัตินิธรรมนานาชาติ จ.เชียงใหม่

วัดสวนดอก ตั้งอยู่เลขที่ 139 ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่จำนวน 35 ไร่ 2 งาน 44 ตารางวา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย พระเจ้ากือนาธรรมิกราช กษัตริย์ลำดับที่ 6 แห่งราชวงศ์มังราย ในสมัยอาณาจักรล้านนา ทรงสร้างวัดสวนดอกขึ้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นวัดที่มีความสำคัญ พระองค์ทรงสร้างขึ้นด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นสถานที่พำนักและปฏิบัติธรรมของพระองค์ คือ "พระมหาเถระสุนน" ผู้ประดิษฐานพระพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ในแผ่นดินล้านนา และสร้างองค์พระเจดีย์เพื่อประดิษฐาน "พระบรมสารีริกธาตุ" ที่ "พระมหาเถระสุนน" อัญเชิญมาจากสุโขทัย ในปี พ.ศ.1912 และเพื่อเป็นที่ทำบุญประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของชาวล้านนา ซึ่งคาดว่าได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ.1962 เหตุที่ได้ชื่อว่า วัดสวนดอก ก็เพราะพระเจ้ากือนาธรรมิกราช ได้ทรงพระราชทานพระราชอุทยานดอกไม้ม ตามตำนานกล่าวว่า บริเวณอุทยานดอกไม้นั้นจะเต็มไปด้วยต้นพยอม ซึ่งบางท่านก็เรียกว่าสวนดอกพยอม และพระราชทานนามว่าวัดบุปผารามซึ่งเป็นภาษาบาลี แปลเป็นภาษาไทยหมายถึง วัดสวนดอก ต่อมาชาวบ้านนิยมเรียกง่ายๆ ว่า วัดสวนดอก

ในสมัยราชวงศ์มังรายแห่งอาณาจักรล้านนา วัดสวนดอก มีความเจริญรุ่งเรืองมาก แต่หลังจากสิ้นราชวงศ์มังราย บ้านเมืองตกอยู่ในอำนาจพม่า ทั้งเกิดจลาจลวุ่นวาย วัดนี้จึงกลายเป็นวัดร้างไป วัดสวนดอกได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่อีกครั้งในรัชสมัยพระเจ้าบรมราชาธิบดีกาวิละแห่งราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์ (เจ้าเจ็ดตน) และ

ได้รับการทำนุบำรุงจากเจ้านายฝ่ายเหนือและประชาชนเชียงใหม่สืบต่อมา โดยได้รับการบูรณะครั้งสำคัญ 2 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2450 พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญรวบรวมพระอัฐิ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และ พระประยูรญาติ มาประดิษฐานรวมกัน และต่อมาอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2475 เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระวิหารโดย ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา

ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญของวัดสวนดอก

1) **พระเจดีย์ใหญ่ทรงลังกา** สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1914 ในสมัยของพระเจ้ากือนาธรรมิราช โดยโปรดเกล้าให้สร้าง "พระเจดีย์ทรงลังกา" ขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่พระมหาเถระสุนนได้อัญเชิญมาจากสุโขทัย พระเจดีย์องค์ใหญ่สูง 24 วา ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม 2478

2) **พระเจ้าเก้าตื้อ** พระพุทธรูปภายในพระอุโบสถวัดสวนดอกเป็นพระพุทธรูปหล่อองค์ใหญ่ สร้างด้วยโลหะหนัก 9 โกฏิตำลึง ("ตื้อ" เป็นคำในภาษาไทยเหนือ แปลว่า หนักพันชั่ง) พระเจ้าเมืองแก้ว กษัตริย์องค์ที่ 13 แห่งราชวงศ์เม็งราย โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2047 "พระเจ้าเก้าตื้อ" เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนฝีมือช่างล้านนาและสุโขทัย หน้าตักกว้าง 8 ศอก หรือ 3 เมตร สูง 4.70 เมตร เพื่อเป็นพระองค์ประธานในวัดพระสิงห์ แต่เนื่องมีน้ำหนักมากไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้จึงได้ถวายเรือนหลวงของพระองค์เป็นพระวิหาร พระราชทานชื่อว่า "วัดเก้าตื้อ" แทน ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยครุฑาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ในปี พ.ศ. 2475 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม 2478

3) **พระพุทธรูปภูมาคำคิง** (เท่าพระวรกาย) เป็นพระประธานในพระวิหารหลวง สร้างในสมัยพระเจ้ากือนา พ.ศ. 1916 หล่อด้วยทองสำริด ขนาดเท่าพระวรกายของพระเจ้ากือนา หน้าตักกว้างสองเมตร สูงสองเมตรครึ่ง เรียกชื่อตามภาษาถิ่นล้านนาว่า "พระเจ้าคำคิง"

4) **กู่เจ้านายฝ่ายเหนือ** สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2450 โดยพระดำริในพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายฝ่ายเหนือในราชตระกูล ณ เชียงใหม่ ซึ่งทรงเห็นว่าทำเลที่ตั้งของวัดสวนดอกกว้างขวาง จึงโปรดให้อัญเชิญรวบรวมพระอัฐิของ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และ พระประยูรญาติ มาประดิษฐานรวมกัน ณ ที่นี้ รวมทั้งได้ประทานทรัพย์ให้การทำนุบำรุงมาโดยตลอดพระชนม์ชีพ หลังจาก พระราชชายา เจ้าดารารัศมี สิ้นพระชนม์ ได้มีการแบ่งพระอัฐิของพระองค์มาประดิษฐานไว้ ณ กู่เจ้านายฝ่ายเหนือแห่งนี้ ปัจจุบัน กู่เจ้านายฝ่ายเหนือ แห่งนี้ ได้ถูกจัดทะเบียนให้เป็นโบราณสถานสำคัญ ภายใต้การกำกับดูแลของกรมศิลปากร ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม 2478

วัดสวนดอกได้รับการยกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างจากกรมการศาสนาเมื่อ พ.ศ. 2509 ต่อมาเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 ได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญนับว่าเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของเชียงใหม่

ปัจจุบันวัดสวนดอก เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ เป็นที่ตั้งของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ เป็นสถานที่เรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาของชาวต่างประเทศในนามของ “Monk Chat” ซึ่งได้ขยายสถานที่ไปยังอำเภอ สันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และกลายเป็นศูนย์ศึกษาและปฏิบัติธรรมฐานนานาชาติที่มี นักท่องเที่ยวมาเรียนรู้และปฏิบัติธรรมมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดสวนดอก

และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่

1) กิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นวัดที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของล้านนา มีปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุที่สวยงาม ดังนั้น จึงเป็น แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยวัดสวนดอกมีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริม การเรียนรู้และเพื่อการท่องเที่ยวตามความเชื่อและประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณี ทำบุญสลากภัต (วัดจัดขึ้นในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี) ประเพณีตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์ มหาชาติหลังออกพรรษาในทุกปี ประเพณีทำบุญสงฆ์น้ำพระบรมธาตุ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน ธันวาคมในทุกปี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำบุญจำนวนมาก ผลที่เกิดขึ้น การได้เรียนรู้เรื่องพระพุทธศาสนาและประเพณีของท้องถิ่น

2) กิจกรรมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ในฐานะที่วัดสวนดอกเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ จึงมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทาง มาศึกษาเยี่ยมชม โดยเฉพาะชาวต่างประเทศมีความสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีการสอบถามเรื่องสมาธิและวิถีทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระสงฆ์นำโดย ดร.พระปลัดเสน่ห์ ฐมฺมวโร และ ดร.พระมหาบุญช่วย ชุตินฺธโร เห็นโอกาสดังกล่าว จึงได้จัดตั้งชมรม Monk Chat (การสนทนากับพระสงฆ์) ขึ้น เพื่อตอบคำถามทางพระพุทธศาสนาและสอนวิธีการปฏิบัติขั้น พื้นฐานให้กับชาวต่างประเทศ มีการตั้งกองทุน เพื่อเผยแพร่ธรรมแก่ชาวต่างประเทศ มีการ อบรมด้านวิปัสสนาจนจำนวนนักท่องเที่ยว เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และต่อมาได้มีการขยาย พื้นที่ฝึกปฏิบัติไปยังอำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่ มีการจัดหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้น ในด้านสมาธิ วิปัสสนาให้กับชาวต่างประเทศที่ สนใจ ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามา

ฝึกอบรมจนกลายเป็นศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักท่องเที่ยวและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ขยายกิจกรรมไปยังการพัฒนาชุมชนและชุมชนในด้านอื่นๆ อีกมากมาย

3) กิจกรรมการเรียนรู้ด้านการบำเพ็ญประโยชน์และอาสาสมัครชุมชน นอกจากจะเป็นวัดในทางพระพุทธศาสนาทั่วไปแล้ว วัดสวนดอกยังเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ดังนั้น จึงเป็นสถานที่เรียนรู้และการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งในส่วนของวัด ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ กล่าว คือ ทุกฝ่ายต่างเกื้อกูลการเรียนรู้ร่วมกัน พระนิสิต นักศึกษามีโอกาสได้ฝึกสนทนาภาษาอังกฤษกับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ในขณะที่นักท่องเที่ยวก็ได้รับความรู้ทางพระพุทธศาสนาและวิธีการ

ปฏิบัติธรรม เมื่อมีการขยายผลขอบเขตการทำงานให้กว้างออกไป ทำให้เกิดกิจกรรมใหม่ขึ้นมา คือ การบำเพ็ญประโยชน์และอาสาสมัครในการพัฒนาชุมชนและสังคม มีการจัดตั้งมูลนิธิศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อบ้าน การจัดทำโครงการพระธรรมจาริกบนดอยสูงเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาในพื้นที่ชนบท มีการจัดกิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน โดยนักท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาและการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เป็นต้นแบบของโครงการเผยแผ่ความรู้และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

2. วัดพระธาตุพนม จัหวัดนครพนม

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร เป็นวัดเก่าแก่ที่มีประวัติควบคู่มาับองค์พระธาตุพนม โดยในตำนานอุรังคนิทานได้กล่าวถึงการก่อสร้างพระธาตุพนมในยุคแรกว่า พระมหากัสสปเถระซึ่งเป็นพุทธสาวกองค์สำคัญ พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ นำพระอัฐิธาตุจากประเทศอินเดียแล้วร่วมกับเจ้าพญาทั้ง 5 นคร คือ

1. พญาสุวรรณภิงคาร ผู้ครองเมืองหนองหานหลวง
2. พญาคำแดง ผู้ครองเมืองหนองหานน้อย
3. พญาจุลณีพรหมทัต ผู้ครองแคว้น 12 จุไทย
4. พญาอินทปฐุนคร ผู้ครองแคว้น เขมรโบราณ
5. พญานันทเสน ผู้ครองอาณาจักรศรีโคตรบูรณ (โคตรบูร)

พระมหากัสสปเถระได้ให้พญาทั้ง 5 นคร ก่อสร้างองค์พระธาตุพนมที่ดอยกปณศิรี หรือภูเก้าว่าอยู่ในอาณาจักรศรีโคตรบูรณ เมื่อสร้างพระธาตุพนมเสร็จ พระมหากัสสปเถระและเหล่าพระอรหันต์ เจ้าพญาเสด็จกลับไปแล้ว พระอินทร์และเหล่าเทพยดาทั้งปวงก็เสด็จมาฉลองพระธาตุเป็นการใหญ่นับเป็นงานพระธาตุครั้งแรก

ในปี พ.ศ.200 ในยุคของพญาสุมิตตธรรมวงศาผู้ครองเมืองมรุกนคร และอาณาจักรศรีโคตรบูรณองค์ต่อมา ได้ร่วมกับพระอรหันต์ทั้ง 5 คือ พระมหารัตนเถระ พระรัตนเถระ พระมหาสุวรรณปราสาทเถระ พระจุลสุวรรณปราสาทเถระและพระสังขวิชาเถระ ได้ร่วมกันบูรณะองค์พระธาตุพนมให้สูงขึ้นราว 24 เมตร หลังจากบูรณะปฏิสังขรณ์พระองค์ได้ถวายทรัพย์สินมีค่ามากมายบูชาพระธาตุแล้วยังได้มอบหมายให้หมู่บ้านทั้ง 8 แห่งในเขตแดนนั้นซึ่งมีจำนวนมากถึง 3,000 คน เป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุโดยไม่ต้องเสียส่วยอากรซึ่งเรียกว่า “ข้าโอกาสพระธาตุพนม” จากนั้นมาก็เข้าใจว่าคงจะมีงานพระธาตุเรื่อยมา

พ.ศ. 2233 – 2263 เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก พระเถระชาวเวียงจันทน์ได้นำครอบครัวชาวเวียงจันทน์ประมาณ 3,000 ครอบครัว ล่องเรือมาตามแม่น้ำโขงและท่านได้เป็นผู้นำในการบูรณะองค์พระธาตุพนมครั้งใหญ่ โดยเสริมยอดพระธาตุพนมให้สูงขึ้นเป็น 47 เมตร ใช้เวลาในการบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. 2236 – 2245 รวม 9 ปี เมื่อบูรณะเสร็จแล้วท่านได้นำครอบครัวเหล่านั้นไปอยู่ที่นครจำปาศักดิ์จนกระทั่งมรณภาพในปี พ.ศ. 2263 รวมอายุ 90 ปี

ในหนังสือประวัติเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก เรียบเรียงโดยพระมหาแก้ว เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2482 มีข้อความตอนหนึ่งว่า “อย่างน้อยท่านคงไปมาระหว่างจำปาศักดิ์กับพระธาตุพนมปีละครั้งในงานนมัสการเป็นกิจวัตร” แสดงให้เห็นว่างานนมัสการพระธาตุ

พนมประจำปีมีขึ้นก่อน ยุคนั้นมาแล้ว ต่อมา พ.ศ. 2444 ท่านพระครูอุตรพิทักษ์ (บุญรอด สมจิตร) ท่านได้เดินทางมาพร้อมคณะโดยทางเกวียนถึงวัดพระธาตุพนมและเริ่มลงมือบูรณะพระธาตุพนม เมื่อวันขึ้น 14 ค่ำ เดือนอ้าย ปี พ.ศ. 2444 ท่านพระครูใช้เวลาบูรณะองค์พระธาตุพนม ประมาณ 2 เดือน จึงสำเร็จบริบูรณ์ได้ทำการฉลอง ณ วันพุธ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 จนถึงวันเพ็ญป็นซึ่งเป็นวันมาฆบูชา และได้กลายเป็นประเพณีสำคัญที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2485 วัดพระธาตุพนมได้รับการยกฐานะเป็น พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร และเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2518 เวลา 19.38 น. พระธาตุพนมได้ล้มทลายลงทั้งองค์ เนื่องจากความเก่าแก่ขององค์พระธาตุพนม และประจวบกับระหว่างนั้นฝนตกพายุพัดแรงติดต่อกันหลายวัน ประชาชนทั้งประเทศได้ร่วมบริจาคทุนทรัพย์ และรัฐบาลได้ก่อสร้างองค์พระธาตุขึ้นใหม่ตามแบบเดิม การก่อสร้างนี้เสร็จสิ้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2522 นอกจากพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุในองค์พระธาตุแล้วยังมีของมีค่ามากมายนับหมื่นชิ้น โดยเฉพาะฉัตรทองคำบนยอดพระธาตุมีน้ำหนักถึง 110 กิโลกรัม ปัจจุบันองค์พระธาตุ มีฐานกว้างด้านละ 12.33 เมตร สูง 53.60 เมตร เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมสูงแลดูสง่างาม

ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ พุทธศิลปกรรมที่สำคัญภายในวัดพระธาตุพนม

1) **องค์พระธาตุพนม** อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนหัวอก) ของพระพุทธรูป เป็นพระธาตุเจดีย์คู่บ้านคูเมือง มีอายุเก่าแก่มากกว่าสองพันห้าร้อยปี สร้างขึ้นด้วยแรงศรัทธา วิริยะ อุตสาหะ และสติปัญญา ของบรรพชนในสมัยแคว้นศรีโคตบูรเจริญรุ่งเรือง

2) **พระอุโบสถ** สร้างมาแต่สมัยโบราณโดย พระยาจันทสุริยวงศ์ (กิง) เจ้าเมืองมุกดาหารเมื่อ พ.ศ. 2349 ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกขององค์พระธาตุพนมคู่กันกับหอพระแก้ว ได้รื้อบูรณะใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2500 ขยายยื่นออกมาทางด้านหน้า 7 เมตร ด้านหลังเป็นมุข ภายในซุ้มเรือนแก้วสำหรับประดิษฐานพระประธาน ยื่นออกมากว้าง 1 เมตร ศิลปกรรมของพระอุโบสถ เป็นแบบล้านนา

3) **วิหารหอพระแก้ว** สร้างขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2082 – 2102 สมัยพระเจ้าโพธิสาราช กษัตริย์ในราชวงศ์ล้านช้างองค์ที่ 40 แห่งเมืองหลวงพระบาง ทรงสร้างเอาไว้โดยก่ออิฐถือปูน เดิม

เป็นวิหารใหญ่เรียกว่า "วิหารหลวง" มีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง จนถึงปี พ.ศ. 2518 ฤกษ์พระธาตุพนมล้มทับพังยับเยินเหลือแต่ฐานสูงประมาณ 1 เมตรเศษ ทำให้หอพระแก้วได้รับความเสียหายมาก ตัวหอพระแก้วยังไม่ได้สร้างขึ้นใหม่มีแต่องค์พระมารวิชัยศาสดาซึ่งเป็นพระประธานในหอพระแก้วประดิษฐาน เด่นเป็นสง่าหน้าองค์พระธาตุพนม

4) **วิหารคต รอบองค์พระธาตุพนม** พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว กนฺโตภาโส) ได้สร้างขึ้นเมื่อครั้งเป็นพระมหาแก้ว พ.ศ.2481 วิหารนี้มีทั้งหมด 107 ห้อง ยาวห้องละ 3 เมตร และประตูอีก 3 ห้อง รวม 110 ห้อง ชุ่มประตูทิศตะวันออก ด้านหน้าวัด 3 ชุ่ม เฉพาะประตูใหญ่ตัวกลางได้สร้างขึ้นใหม่ เจาะประตูอีก 2 ข้าง วิหารคตด้านทิศตะวันตก ด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ก่อประตูใช้เวลาสร้าง 11 ปี จึงแล้วเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ. 2491

5) **หอบูชาข้าวพระ** รูปลักษณะคล้ายปราสาทฝั่งสมัยโบราณทรงมณฑป ศิลปะแบบอีสาน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ภายในลานพระธาตุในกำแพงแก้วชั้นที่ 3 หอบูชาข้าวพระนี้ใช้เป็นที่ถวายข้าวบูชาพระธาตุซึ่งเป็นประเพณีของชาวบ้าน สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2101 - 2114 สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช มีอยู่ 2 หลัง คือ ด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก เฉพาะด้านทิศตะวันตก ได้จำลองแบบออกไปประดิษฐานที่กำแพงแก้วชั้นนอกด้านทิศเหนือส่วนด้านทิศตะวันออกได้ถูกพระธาตุพนมล้มทับพังเมื่อครั้งพระธาตุพนมล้มใน พ.ศ. 2518

6) **วิหารพุทธไสยาสน์** อยู่นอกวิหารคตด้านทิศเหนือ นอกเขตพุทธาวาส ใกล้สระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์และพระพุทธรูปจำลอง กล่าวกันว่า ก่อนที่จะนำพระอัฐธาตุเข้ามาประดิษฐานในอุโมงค์กู่พานั้น บริเวณนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐธาตุ

7) **เสาหลักศิลาเสมา** เป็นศิลปะแบบทวารวดีกว้างประมาณ 15 นิ้ว สูง 3 เมตรเศษปักเป็นเขตพระบรมธาตุ ตรงมุมกำแพงแก้วชั้นนอกทั้ง 4 ด้าน พร้อมรูปสัตว์ประหลาดอักษมุขี

8) **สระน้ำมูรธาภิเษก** เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์โบราณเรียกว่า "บ่อน้ำพระอินทร์" มีบ่อน้ำจืดใสสะอาดอยู่ในป่าตาลใกล้หอพระพุทธรูปไสยาสน์ ปัจจุบันทำเป็นเขื่อนไว้โดยรอบ ถือว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ 1 ในจำนวน 18 แห่งที่เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์นำมาใช้ในพิธีบรมราชาภิเษกให้พระมหากษัตริย์ทรงที่เรียกว่า "สรทมูรธาภิเษก" นอกจากสระน้ำแห่งนี้แล้ว ยังมีสระพังทอง เป็นสระน้ำโบราณขนาดใหญ่อยู่ตอนหลังอีกแห่งหนึ่ง โบราณวัตถุอื่น ๆ นอกจากนี้ก็มียูบปั้นเทพารักษ์อยู่ปลายถนนกุศลรัษฎากร หน้าวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ประตูโขงปลายสะพานวัด พระเจดีย์พระธาตุพนมจำลอง และศิลาจารึก เช่น ศิลาจารึกเจ้าพระยานคร บันทึกเหตุการณ์ที่พระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตบูรหลวง มาบูรณะวัดพระธาตุพนม เมื่อ พ.ศ. 2157 เก็บรักษาไว้ที่เชิงปราสาทหอบูชาข้าวพระด้านหน้าพระธาตุพนม จึงถูกพระธาตุพนมพังทับด้วย

9) **ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตรบูร** ก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฉลองอายุครบ 80 ปี พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมาลา) มีความกว้างทั้งหมด 12 เมตรและยาว 10 เมตร ภายในจัดแสดงพระพุทธรูปหินและทองเหลือง เครื่องสักการะ เครื่องอุปโภคของสงฆ์ เครื่องประดับ และฉัตรพระธาตุพนมองค์เดิม ซึ่งขุดพบที่กำแพงพระธาตุที่พระวิหารหอแก้ว นอกจากนี้ ยังมีภาพเขียนที่ฝาผนังโดยรอบ เนื้อหาในภาพอิงคำสอนทางศาสนา (กรรม ความเป็นมา ความชั่ว ฯลฯ) และยังมีตู้หนังสือพระธรรม ศิลาจารึกพระยาพิชิตราชธานีศรีโคตรบูร ผู้มาบูรณะพระธาตุพนม พ.ศ. 2157

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดพระธาตุพนม

เนื่องจากวัดพระธาตุพนมรวมหาวีร เป็นสถานที่ประดิษฐานองค์พระธาตุพนมและถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาอย่างยาวนาน จึงมีความสำคัญต่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. วัดพระธาตุพนมเป็น พระอารามหลวง ชนิดรวมหาวีร ถือเป็นสถานที่ อันศักดิ์สิทธิ์ ถึงคราวพระราชพิธีราชาภิเษกทูลกระหม่อมฯ จะต้องนำน้ำจากสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ไปร่วมพิธีด้วย เพื่อประกอบพิธีมุรธาภิเษก และเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ตามประเพณีเดิม จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานต้นไม้ ทอง เงิน น้ำอบและผ้าคลุมส่งไปนมัสการพระธาตุพนมทุกปี และเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษา ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเทียนพรรษาเป็นพุทธบูชาทุกปี

2. ด้านประเพณีและความเชื่อ ความเชื่อแต่โบราณในสมัยโบราณ บรรดาชาวพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และในประเทศลาวเชื่อถือสืบ ๆ กันมาว่า ถ้าใครมีโอกาสเดินทางไปไหว้พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์ ทำบุญกุศลถวายเครื่องสักการบูชา บริจาคทรัพย์ สวดมนต์ ท่องบ่น สาธยายคัมภีร์พระธรรมและเจริญเมตตาภาวนาเฉพาะหน้าองค์พระธาตุพนม จิตใจจะสงบเยือกเย็นอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งถ้ายังไม่บรรลุนิพพานในชาตินี้ เมื่อตายแล้ววิญญาณก็จะได้ไปสู่สวรรค์ เพราะฉะนั้น ด้วยพลังของความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ได้ผลักดันให้ชาวพุทธพยายาม ขวนขวายหาเพื่อบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เท่าที่สามารถจะทำได้ ชาวพุทธในถิ่นนี้ถือกันว่า องค์พระธาตุพนมไม่เพียงแต่จะเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าท่านนั้น แต่ยังเป็นสถานที่ซึ่งครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ได้ทรงเสด็จมาประทับแรมอยู่หนึ่งราตรี ซึ่งเรื่องนี้กล่าวไว้ในตำนานพระธาตุพนม

3. ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม ทุกๆ ปี จะมีงานเทศกาลนมัสการองค์พระธาตุพนม ปีละหนึ่งครั้ง เริ่มวันขึ้น 10 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี เป็นเวลา 7 วัน 7 คืนโดยเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม มีความยิ่งใหญ่ และจัดเป็นประจำทุกปีในปลายเดือนมกราคม ถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ระหว่างขึ้น 10 ค่ำจนถึงวันเพ็ญเดือน 3 (วันมาฆบูชาชาวพุทธทั้งหมด ถือเป็นโอกาสอันดี ที่จะได้นำผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ตามฤดูกาล มาเป็นพุทธบูชา และกลายเป็นประเพณีการถวาย "ข้าวพืชมงคล"และถวายกอง "กองบุญ" ด้วยทุนทรัพย์อันจากพุทธศาสนิกชน อันถือเป็นสิริมงคล

4. พระธาตุพนมกลายเป็นจุดรวมแห่งการแสวงบุญ ในกรณีของพระธาตุพนมก็เหมือนกับปูชนียสถานในประเทศอื่น ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา คือ ได้ดัดแปลงรูปแบบแห่งการเคารพบูชาจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งในจำนวน 4 แห่ง ซึ่งได้แก่สถานที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ในความหมายว่า พระบรมสารีริกธาตุและส่วนที่เหลืออื่น ๆ ของพระพุทธรูปเจ้า เป็นสื่อแทนพระองค์ในความรู้สึกของผู้มีศรัทธา ดังนั้น พระสถูปเจดีย์ซึ่งเป็นที่บรรจุบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้า พร้อมส่วนที่เหลืออื่น ๆ จึงถือเป็นจุดรวมแห่งการแสวงบุญอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ

5. พระธาตุพนมในฐานะสถานที่ท่องเที่ยว วัดพระธาตุพนมมรรหาววิหาร ได้รับยอมรับโดยทั่วไปในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนรู้จักและมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านทั้งในช่วงเทศกาลประจำปี และช่วงปกติ เช่น ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวของ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้พูดถึงลักษณะเด่นของพื้นที่ที่น่าสนใจของวัดพระธาตุพนมมรรหาววิหารว่าเป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ.1200-1400 ภายในองค์พระธาตุบรรจุพระอุรังคธาตุของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้โดยการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ระบุกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวจะได้รับในการเข้ามาเที่ยวชมวัดพระธาตุพนมมรรหาววิหารก็ คือ การไหว้พระ ถ่ายรูป การปฏิบัติธรรม การทำบุญตามความเชื่อของชาวพุทธ ซึ่งสามารถสรุปกิจกรรมได้ดังนี้

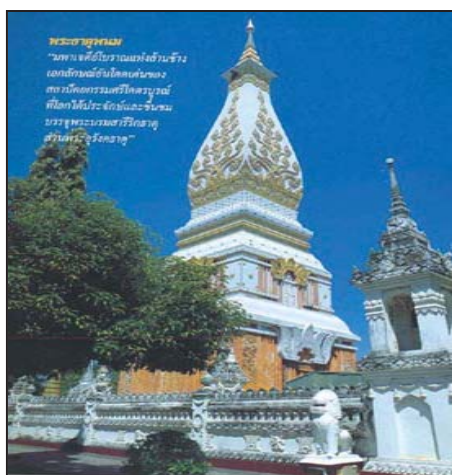
1) กิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นวัดที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของล้านช้างมีปูชนียสถานที่สำคัญ ดังนั้น จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยวัดพระธาตุพนมมีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และเพื่อการท่องเที่ยวตามความเชื่อและประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีนมัสการพระ

ธาตุ (วัดพระธาตุพนมจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี) ประเพณีทำบุญของภาคอีสาน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำบุญจำนวนมาก นอกจากนี้ ทางวัดยังได้มีการจัดก่อตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของท้องถิ่น ผลที่เกิดขึ้นการได้เรียนรู้เรื่องพระพุทธศาสนาและประเพณีของท้องถิ่น

2) กิจกรรมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ในฐานะที่วัดพระธาตุพนมเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และเป็นเสมือนศูนย์กลางของจังหวัดนครพนม ที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมาศึกษาเยี่ยมชม ดังนั้น ทางวัดจึงได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยมีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ การเข้าค่ายพุทธบุตร การจัดส่งเสริมให้มีการเจริญสมาธิ และมีวัดสาขาในเขตพื้นที่ใกล้เคียงร่วมดำเนินการ ผลที่เกิดขึ้นทำให้วัดพระธาตุพนมมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นสถานที่นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนในประเทศลุ่มน้ำโขง ซึ่งสมควรแก่การส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ส่วนพื้นที่ภายในวัดเนื่องจากเป็นวัดขนาดใหญ่มีพื้นที่ใช้สอยเป็นจำนวนมาก มีสถานที่ทั้งภายในวัดและภายนอกวัดซึ่งเป็นพื้นที่ของเทศบาลตำบลธาตุพนม มีการจัดทำป้ายบอกทางบอกสถานที่สำคัญ ๆ อย่างชัดเจน มีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว มีร้านค้าขายของที่ระลึกที่จัดไว้รองรับนักท่องเที่ยว มีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกสำหรับผู้ที่มาไหว้พระธาตุพนม มีการประชาสัมพันธ์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งมีการจำหน่ายหนังสือและวัตถุมงคลภายในบริเวณวัดอีกด้วย

3. ประวัติสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ประวัติความเป็นมาของสวนโมกขพลาราม สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่หนึ่ง ประวัติความเป็นมาของสวนโมกข์พุมเรียงหรือวัดตระพังจิก และระยะที่สอง คือ ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสวนโมกขพลารามไชยาหรือวัดธารน้ำไหล

1) ประวัติความเป็นมาของสวนโมกข์พุมเรียง (วัดตระพังจิกหรือสวนโมกข์เก่า) วัดตระพังจิก เป็นวัดโบราณวัดหนึ่งที่มีประวัติการก่อตั้งวัดมาเป็นเวลานานไม่น้อยกว่าสมัยอยุธยาตอนปลาย ใครเป็นผู้สร้างและสร้างมาตั้งแต่สมัยไหนไม่มีหลักฐานปรากฏที่ชัดเจน พึ่งมีหลักฐานเรื่องราวชัดเจนกล่าวถึงวัดตระพังจิกในสมัยรัชกาลที่ 3 บริเวณวัดด้านทิศใต้มีสระน้ำใหญ่ขนาดกว้างด้านละ 500 เมตร เรียกว่า “ตระพัง” ริมสระน้ำมีต้นจิกขึ้นอยู่โดยรอบผลิดอกห้อยระย้าเป็นพวงสีแดง เมื่อต้องลมพัดก็กวัดแกว่งไปมา กลีบดอกและเกสรสีแดงร่วงลงสู่พื้นน้ำลอยเป็นแพดูกับบุปผาด้วยผ้ากำมะหยี่สีแดงดูสวยงามมาก อันเป็นที่มาของชื่อวัดว่า “วัดตระพังจิก”

ในอดีตวัดตระพังจิก เป็นวัดที่สำคัญมากวัดหนึ่ง นอกจากเป็นสำนักเรียนให้ความรู้ทั้งด้านสามัญและบาลีแล้ว ยังเป็นวัดที่เจ้าคณะใหญ่เมืองไชยา คือ พระครูรัตนมนีศรีสังฆราชลังกา แก้วหรือพระสมุห์พิน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถแตกฉานในพระธรรมวินัย มีวัตรปฏิบัติบริสุทธิ์งดงามเป็นเจ้าอาวาสด้วย จึงทำให้วัดตระพังจิกในสมัยนั้นรุ่งเรืองถึงขีดสุด ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2392 เจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีกรมท่าและสมุหพระกลาโหม ยกทัพกลับจากไปปราบหัวเมืองทางชายแดนปักชำได้ ผ่านพุมเรียงซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองไชยาในสมัยนั้น ก่อนจะกลับไปกรุงเทพมหานคร ได้สร้าง “วัดสมุหนิมิตร” คนทั่วไปเรียกว่า “วัดล่าง” เมื่อได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดจนเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์แล้วนิมนต์เชิงบังคับพระครูรัตนมนีศรีสังฆราชลังกาแก้วให้ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสมุหนิมิตร หลังจากนั้นไม่นานวัดตระพังจิกก็เริ่มร่วงโรย จากวัดที่เคยมีพระภิกษุจำพรรษาอยู่หลายรูป จนสุดท้ายเหลือเพียงพระภิกษุชราภาพเพียงรูปเดียวและเมื่อท่านมรณภาพลงวัดจึงได้ถูกปล่อยทิ้งกลายเป็นวัดร้างนับตั้งแต่นั้นมา

ในปี พ.ศ. 2475 พระมหาเงื่อม อินฺทปญฺโญ (พุทธทาสภิกขุ หรือพระธรรมโกศาจารย์) พร้อมด้วยน้องชาย คือ นายยีเกย หรือนายธรรมทาส พานิช และอุบาสกคณะธรรมทานประมาณ 4 - 5 คน ได้ช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดตระพังจิกซึ่งเป็นวัดร้างมานานมีเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่ สภาพทั่วไปของบริเวณวัดเป็นป่ารกครึ้ม มีสระน้ำใหญ่ เมื่อพิจารณาเห็นว่า เป็นสถานที่มีความวิเวกและเหมาะสมจะเป็นสถานที่เพื่อทดลองปฏิบัติธรรมตามรอยพระอรหันต์ได้ จึงได้จัดทำเพิงที่พักอยู่หลังพระพุทธรูปเก่าซึ่งเป็นพระประธานในวัดร้างนั้น เมื่อเข้าไปอยู่ได้ไม่กี่วัน วัดร้างที่มีนามว่า “ตระพังจิก” นี้ ก็ได้รับการตั้งนามขึ้นใหม่ซึ่งท่านพุทธทาสเห็นว่า บริเวณใกล้ที่พักนั้นมีต้นโมก

และ ต้นพลาขึ้นอยู่ทั่วไปจึงคิดนำคำทั้งสองมาต่อเติมขึ้นใหม่ให้มีความหมายในทางธรรม จึงเกิด คำว่า “สวนโมกขพลาราม” อันหมายถึง สวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้นทุกข์ ขึ้นในโลก ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความดำริในการจัดสร้างสวนโมกขพลาราม และสภาพของวัดตระพังจิตในขณะนั้นว่า “ในปลายปี พ.ศ.2474 ระหว่างที่ฉันยังศึกษาอยู่ในกรุงเทพฯ ได้มีการติดต่อกับนายธรรมทาส พานิช โดยทางจดหมายอยู่เสมอ ในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการส่งเสริมปฏิบัติธรรมตามความสามารถในที่สุดในตอนจะสิ้นปีนั้นเอง เราได้ตกลงกันถึงเรื่องจะจัดสร้างสถานที่ส่งเสริมปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะขึ้นสักแห่งหนึ่ง เพื่อความสะดวกแก่ภิกษุสามเณรผู้ใคร่ในทางนี้ ซึ่งรวมทั้งตัวเองด้วย โดยหวังไปถึงว่า ข้อนั้นจะเป็นการช่วยกันส่งเสริมความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคซึ่งเราสมมติกันว่า เป็นกึ่งพุทธกาลส่วนหนึ่งด้วย เมื่อไม่มีที่ใดที่เหมาะสมสำหรับพวกเราจะจัดทำยิ่งไปกว่าที่ไชยาเราก็ตกลงกันว่าจำเป็นที่เราจะต้องจัดสร้างที่นี่” (พุทธทาสภิกขุ, 2549, น. 13)

ดังนั้น สวนโมกขพลาราม เมื่อแรกเริ่มได้ถือกำเนิดขึ้น ณ วัดตระพังจิต เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2475 อันตรงกับวันวิสาขบูชา ตามเจตนารมณ์ที่ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า การจัดตั้งสวนโมกขพลารามมีเจตนารมณ์ตั้งไว้ 3 ข้อ การค้นคว้าพระไตรปิฎก (ปริยัติ), การตามรอยพระอรหันต์ (ปฏิบัติ), การเผยแผ่ความรู้ธรรมะชั้นลึก มั่นก็ค่อย ๆ ตอนหลังมานี้มีการเพิ่มปณิธาน 3 ข้อเข้าไปว่าให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน ๆ ให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างศาสนาและช่วยกันเห็นโลกให้ออกจากวัตถุนิยม เป็นการทำให้ก้าวหน้าหรือมีน้ำหนักรวมมากขึ้น พอส่งเสริมปริยัติ ส่งเสริมปฏิบัติได้สำเร็จ คนก็เข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ความเข้าใจศาสนาของเพื่อนก็จะดีขึ้น ถ้าศาสนามีอิทธิพลในหมู่คนมากขึ้น เขาก็จะพากันออกจากวัตถุนิยมของเขาเอง ภายหลังจากการบุกเบิกพัฒนาสวนโมกขพลารามตลอดระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ. 2475-2486) แนวคิดและวิธีการปฏิบัติของสวนโมกขพลาราม ก็ได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้างในระดับหนึ่ง และดูเหมือนว่าจะมีโอกาสได้รับการพัฒนาให้รุ่งเรืองต่อไปได้ ส่งผลให้สวนโมกข์พุมเรียง (วัดตระพังจิต) ได้คับแคบลง พื้นที่ไม่สามารถรองรับการเพิ่มของกิจกรรมสวนโมกข์ต่อไปได้ ท่านพุทธทาสเห็นว่า สวนโมกข์ (วัดตระพังจิต) ไม่เหมาะแก่การขยายกิจกรรมได้ และเพราะเป็นพื้นที่ที่คณะธรรมทานขอเช่าจากรัฐบาลมาชั่วคราว จึงคิดจะขยับขยายหาที่สร้างสวนโมกข์แห่งใหม่ จนได้มาพบพื้นที่ป่าไม้อันน่านรมรื่นดี มีภูเขาและมีธารน้ำไหลผ่านที่สำคัญมีเจ้าของกรรมสิทธิ์สามารถซื้อขายได้ซึ่งก็คือ สวนโมกขพลารามในปัจจุบัน

2) วัดธารน้ำไหลหรือสวนโมกขพลารามในปัจจุบัน ชาวบ้านเรียกสั้น ๆ ว่า “สวนโมกข์” ตั้งอยู่ที่เลขที่ 68 หมู่ 6 ถนนเพชรเกษม ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ภายหลังจากการดำเนินงานตามอุดมคติ โดยปรับเปลี่ยนวัดร้างตระพังจิกพุมเรียงให้กลายเป็น “สวนโมกขพลาราม” และได้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ.2486 ท่านพุทธทาสและคณะธรรมทานได้ค้นพบพื้นที่บริเวณธารน้ำไหลเขาพุทททองอันเป็นสถานที่ป่าน่าร่มรื่น สงบเหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติธรรมของสมณะสงฆ์ ซึ่งเป็นพื้นที่สวนร้างของหลวงพรหมปัญญา (ต้นตระกูลสุตบุตร) อดีตผู้พิพากษาได้มาสร้างไว้ มีเนื้อที่ประมาณ 90 ไร่ ต่อมาได้เลิกร้างไปจึงกลายเป็นป่าทึบ ติดกับสวนเป็นเนินเขาเล็ก ๆ ชื่อ “เขาพุทททอง” บนยอดเขามีซากปรักหักพังของเจดีย์เก่า ซึ่งสันนิษฐานว่า มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยศรีวิชัย ถัดจากเขาพุทททองเป็นเขานางเอและเขาโพธิ์ ทางทิศใต้มีธารน้ำไหลเย็นตลอดปี เห็นเป็นสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมมากกว่าสวนโมกข์ที่พุมเรียงจึงตกลงจะสร้างสวนโมกข์แห่งใหม่ ณ สถานที่แห่งนี้

เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2486 ได้เริ่มโครงการก่อสร้างที่สวนโมกขพลารามแห่งใหม่ โดยแบ่งลักษณะการจัดการพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ บริเวณที่ลาดต่ำเชิงเขาพุทททองด้านตะวันออก โดยความยาวจากทิศเหนือไปทิศใต้และไปจรดกับเขตของถนนยุทธศาสตร์สายธนบุรี-หาดใหญ่นั้น ได้จัดให้เป็นพื้นที่เหมือนกับวัดทั่วไปเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นบุญฟังธรรม อีกส่วนหนึ่งเป็นบริเวณเนินเขาและตอนหลังของเนินเขา ซึ่งบริเวณไปจรดกับป่าทึบเนื่องเป็นแนวเดียวกันกับเขานางเอ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ได้จัดเป็นสถานที่วิปัสสนาธุระหรือสวนโมกขพลารามแห่งใหม่ และได้สร้างกุฏิที่พักถาวรเป็นหลังเล็ก ๆ เฉพาะภิกษุรูปเดียวเรียงรายรอบเนินเขา ส่วนตอนล่างจะสร้างกุฏิธรรมธรรมาและธรรมศาลาขนาดใหญ่ขึ้นหลังหนึ่ง เพื่อใช้เป็นที่พักสงฆ์แสดงธรรมและเป็นที่พักของอาคันตุกะผู้ไปเยือน

สวนโมกขพลารามแห่งใหม่ มีชื่อจดทะเบียนเป็นวัดตามระเบียบของทางคณะสงฆ์ว่า “วัดธารน้ำไหล” สอดคล้องกับสถานที่ที่มีธารน้ำไหลผ่าน ในระยะแรกท่านพุทธทาสตั้งใจจะให้วัดธารน้ำไหลและสวนโมกขพลารามมีการบริหารแยกจากกัน โดยให้สวนโมกขพลารามเป็นองค์กรอิสระแบบเอกชน เพื่อให้สามารถทำงานสร้างสรรค์ได้เต็มที่โดยไม่ต้องติดขัดกับกฎระเบียบของวัด แต่เพื่อมิให้เป็นการขัดแย้งกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์จึงได้จดทะเบียนเป็นวัดให้ถูกต้องตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามการดำเนินงานทั้ง 2 ส่วน เป็นไปโดยราบรื่นจนกลายเป็นส่วนเดียวในที่สุด ปัจจุบันสวนโมกขพลาราม เป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและต่างประเทศ มีการขยายสาขาสวนโมกข์ออกไปในหลายพื้นที่ หลายหน่วยงานนำแนวคิดการปฏิบัติแบบสวนโมกข์ไปปฏิบัติ ถึงแม้ว่าหลวงพ่อกุญชรพุทธทาสจะมรณภาพไปแล้วก็ตาม

สถานที่สำคัญ กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของสวนโมกขพลาราม

1. **กิจกรรมการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม** การสร้างเสนาสนะที่สวนโมกขพลารามมีอยู่ 2 ส่วน คือ บริเวณที่ลาดต่ำเชิงเขาพุทธทองจัดขึ้นเป็นวัดธรรมดา เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นที่ทำบุญ ฟังธรรม อีกส่วนหนึ่งเป็นบริเวณเนินเขาติดกับป่าทึบได้จัดเป็นสถานที่วิปัสสนาธุระโดยสร้างที่พักถาวรเป็นหลังเล็ก ๆ ไว้เฉพาะภิกษุรูปหนึ่ง ๆ เรียงรายรอบเนินเขา ส่วนตอนล่างนั้นได้สร้างกฎัธรรมธรรมดาและธรรมศาลาขนาดใหญ่ขึ้นหลังหนึ่ง เพื่อใช้เป็นที่พักประชุมสงฆ์ สวดมนต์ แสดงธรรม และเป็นที่พักของอาคันตุกะผู้ไปเยือน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในสวนโมกขพลาราม ทุกอย่างล้วนเน้นความประหยัด เรียบง่ายตามธรรมชาติ แต่มีความมั่นคงถาวรคำนึงถึงประโยชน์การใช้สอยและแฝงไปด้วยปริศนาธรรม ในที่นี้จะกล่าวถึงสิ่งก่อสร้างที่สำคัญและการเรียนรู้ ดังนี้

อุโบสถ อุโบสถของสวนโมกขพลาราม ตั้งอยู่บนยอดเขาพุทธทอง เป็นอุโบสถตามธรรมชาติอันเป็นคติเดิมแท้ ไม่มีสิ่งก่อสร้างอย่างอุโบสถของวัดอื่น ๆ แต่เดิมไม่มีพระประธาน ไม่มีหลังคา ไม่มีฝาผนัง เพียงแต่จัดแต่งธรรมชาติรอบข้างให้เหมาะแก่ประโยชน์ใช้สอย กล่าวคือ มีพื้นเป็นดินใช้รกขชาติที่ขึ้นอยู่โดยรอบแทนผนังโบสถ์และกำแพงแก้ว ใช้ท้องฟ้าและร่มไม้แทนหลังคา มีเสาปักไว้ในทิศต่าง ๆ เป็นนิมิต กำหนดเป็นเขตวิสุงคามสีมา มีพระพุทธรูปอยู่ตรงกลาง แต่อุโบสถนี้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ คือ ใช้เป็นที่ประชุมทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ เช่น การทำอุโบสถกรรม การอุปสมบท ทั้งยังเป็นพุทธสถานสำหรับเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วย ต่อมา เมื่อสวนโมกขพลารามได้เป็นวัดเรียบร้อยแล้ว จึงได้ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาที่ถูกต้องโดยสมบูรณ์ เมื่อปี พ.ศ.2515

ลานหินโค้ง ลานหินโค้งเริ่มสร้างขึ้นราวปี พ.ศ.2506 เพื่อใช้เป็นที่พักบิณฑบาตต่าง ๆ ของพุทธบริษัท ลักษณะของลานหินโค้ง สร้างด้วยหินวางซ้อนกันสูงราวครึ่งเมตร จัดเรียงกันเป็นโค้งครึ่งวงกลม 2 ชั้น ลาดด้วยทรายเป็นพื้นเรียบ ๆ สำหรับนั่ง ด้านหน้ามีก้อนหินวางไว้สำหรับนั่ง ปัจจุบันลานหินโค้งใช้เป็นสถานที่ทำวัตรเช้า-เย็นของพุทธบริษัท ใช้เป็นที่รับแขกและเป็นสถานที่ประชุมสัมมนาและอบรมต่าง ๆ ในวันทำบุญพิเศษจะใช้เป็นที่ดับบาตรสาธิต นอกจากนี้ ลักษณะของลานหินโค้งยังได้สร้างขึ้น เพื่อจำลองรูปแบบวิถีการดำรงชีวิตของพระสงฆ์สมัยพุทธกาลและเพื่อรองรับการถวายภัตตาหารแบบเดียวกับในสมัยพุทธกาลที่พระสงฆ์นั่งฉันบนพื้นดิน แทนที่จะประกอบพิธีกรรมกันบนศาลาการเปรียญดังที่นิยมกันในปัจจุบัน ดังนั้น ลานหินโค้งจึงเป็นจุดกำเนิดประเพณีดับบาตรสาธิตและการฉันสาธิต แสดงให้เห็นว่า สมัยพุทธกาลรูปแบบการฉัน (ถวาย) การฉันภัตตาหารของพระสงฆ์เป็นอย่างไร

ศาลาโรงธรรม ศาลาโรงธรรมหรือธรรมศาลาเป็นอาคารไม้ 2 ชั้น มีความกว้าง 6 วา 3 ศอกยาว 12 วา 1 ศอก นับเป็นอาคารใหญ่หลังแรกสวนโมกขพลาราม ตั้งอยู่เนินเขาพื้นไม่เสมอกัน ก่อนก่อสร้างศาลาโรงธรรม ต้องขุดดินตอหินและสกัดพังทลายเนินส่วนนั้นให้ราบจนมีที่พอบปลูกสร้างได้ ซึ่งสำเร็จด้วยกำลังแรงของชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา อาคารหลังนี้สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ.2491 ตรงกลางเป็นห้องโถง ใช้เป็นที่ฟังธรรมและเป็นที่ประชุม ชั้นบนรอบ ๆ มีห้องโถงเป็นที่พักของอาคันตุกะ เดิมที่ศาลาโรงธรรมใช้เป็นที่เลี้ยงพระ สวดมนต์ ทำวัตร ฟังเทศน์ ทั้งยังมีอุปกรณ์การสอนธรรมะที่ไม่เคยมีในที่ใดก่อน นั่นคือ นางงามสวนโมกข์ ได้แก่ โครงกระดูกของมนุษย์ 3 โครง เป็นหญิง 1 ชาย 1 และเด็กอีก 1 แขนงไว้ที่ฝาผนัง มีข้อความเขียนติดไว้ใต้โครงกระดูกทั้ง 3 ว่า “งามอยู่ที่ซากผี คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย” เพื่อให้ผู้พบเห็นเกิดมรณานุสสติ พิจารณาถึงไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปัจจุบันนี้ศาลาโรงธรรมใช้เป็นพักของอาคันตุกะภิกษุผู้มาเยือนสวนโมกขพลาราม

สระนาฬิกา สระนาฬิกา เป็นอุปกรณ์สอนธรรมอย่างหนึ่งของสวนโมกขพลาราม สระนาฬิกา คือ สระน้ำ ตรงกลางเป็นเกาะมีต้นมะพร้าวขึ้นอยู่โดดเดี่ยว 1 ต้น ท่านพุทธทาสสร้างที่นี่ให้เป็นสื่อสอนธรรมอีกอย่างหนึ่งของสวนโมกขพลาราม โดยอาศัยเนื้อเพลงในบทกล่อมลูกของคนโบราณแถวรอบอ่าวบ้านดอน ตามบทที่ว่า

เอ๋ยน้องเอ๋ย มะพร้าวนาฬิกา

ต้นเดียวโนเน่ กลางทะเลขี้ผึ้ง

ฝนตกไม่ต้อง พาร้องไม่ถึง

กลางทะเลขี้ผึ้ง ถึงได้แต่ผู้พันบุญเอ๋ย (พุทธทาสภิกขุ, 2549, น. 142)

เนื้อหาของบทกล่อม มีใจความสำคัญเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่า พระนิพพานนั้นอยู่ในท่ามกลางวิภวสงสารหรือความรู้อ้างแห่งทุกข์ แท้ที่จริงพระนิพพานอยู่ในท่ามกลางความทุกข์นั่นเอง ต้นมะพร้าว คือ สัญลักษณ์แทนพระนิพพาน อันเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ส่วนน้ำหมายถึง วิภวสงสาร คือ ความดับทุกข์เวียนว่ายตายเกิด รวมความได้ว่า พระนิพพานนั้นอยู่ในท่ามกลางวิภวสงสาร สระนาฬิกา นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อคำสอนหัวใจของพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านพุทธทาสยังต้องการให้เป็นอนุสรณ์รำลึกถึงภูมิปัญญาของบรรพชนแต่ก่อน ซึ่งเป็นผู้เข้าใจธรรมะอันลึกซึ้งจนนำเรื่องพระนิพพานมาแสดงออกในรูปแบบของเพลงกล่อมลูกได้

ดังท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ในหนังสือ เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา ว่า มาจากบทกล่อมลูกของคนปักษ์ใต้ โดยเฉพาะที่ไชยา ที่มีความหมายลึกในทางโลกุตตรธรรม เราให้สร้างสระนี้ เพื่อเป็นที่ระลึกถึงความเอาจริงเอาจังในทางธรรมของปู่ ย่า ตา ยาย สมัยนั้นในบทกล่อมลูกประมาณ 4-6

ร้อยบพนี้ มีบพธรรมะสูงสูดในทำนองโลกุตตระอยู่ 3-4 บพ เราเลือกเอาบพนี้ มันมีความ หมายว่า นิพพานนั้นอยู่กึ่งกลางวิญญูสงสาร เราสอนกันมาตามโรงเรียนนักธรรม เราสอนว่าโลกียะกับโลกุตตระ ต้องแยกกันอยู่คนละทิศละทาง เหมือนฟ้ากับดิน ทั้งนี้เพราะเราพากันลืมเสีย ตามที่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า มีทุกข์ที่ไหน ต้องดับทุกข์ที่นั่น นิพพานคือดับทุกข์ที่สุด มันก็ต้องอยู่ตรงกลาง ที่มีความทุกข์ที่สุดนั่นแหละ ในสวนโมกข์นี้เราต้องการจะสร้างอะไรชนิดที่ช่วยให้สะดุคตา สะดุคใจ เพื่อเป็นชนวนสำหรับพิจารณารู้สึกนึกถึงธรรมะขึ้นมาได้หลาย ๆ อย่าง รวมทั้งสระนาฬิกานี้ ด้วย เรียกว่าอุปกรณ์ของมหรสพทางวิญญูญาณ (พุทธทาสภิกขุ, 2546, น. 200)

ศาลาธรรมโฆษณ ศาลาธรรมโฆษณ สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่สวนโมกขพลารามก่อตั้งได้ครบ 50 ปี เมื่อ พ.ศ.2525 ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน ใช้เป็นคลังเก็บรวบรวมงานคิด งานเขียนและสื่ออื่น ๆ ทั้งหมดของท่านพุทธทาสทั้งเป็นหนังสือและแถบหนังสือ นอกจากนั้น ศาลาธรรมโฆษณท่านพุทธทาสได้สร้างเพื่อเตรียมไว้เป็นอนุสรณ์ของท่านเอง ซึ่งในปัจจุบันนอกจากจะเป็นที่เก็บรวบรวมแสดงผลงานของท่านพุทธทาสแล้ว ยังเป็นที่บรรจ้อัฐิของท่านด้วย

เรือธรรมนาวา สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักเก็บน้ำฝน จะได้มีน้ำสะอาดพอใช้ดื่มได้ตลอดปี แต่เพื่อให้เกิดประโยชน์ในทางปริศนาธรรมจึงสร้างเป็นรูปเรือ ให้เป็นสัญลักษณ์ของธรรมนาวาที่จะพาสรรพสัตว์ข้ามห้วงโอชะสงสาร มีจำนวน 2 ลำ ลำแรก ท้องเรือใช้เป็นที่พักเก็บน้ำฝน ดาดฟ้าเรือทำเป็นสวนหินแบบเซน ตรงหัวเรือมีหอคอย 3 ชั้น ชั้นบนสุดเป็นที่ตั้งของสถูปจำลองแบบสาญจีของอินเดีย ชั้นต่อมาเป็นหอระฆัง ชั้นล่างเป็นหอกลอง เรือลำนี้ท่านพุทธทาสตั้งชื่อว่า “ธรรมวารีนาวาอิศรกุลณมิติ” ตามชื่อของผู้บริจาคในการก่อสร้าง คือ คุณทองดี อิศรกุล ลำที่สอง สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักเก็บน้ำฝนเช่นกัน เนื่องจากลำแรกเก็บน้ำฝนไม่พอ เรือลำใหญ่ซึ่งก็แฝงด้วยปริศนาธรรมที่ว่า เรือลำใหญ่นั้นจะสามารถนำคนให้ข้ามพ้นห้วงแห่งโอชะสงสารได้มากกว่าด้านหัวเรือใช้เป็นห้องสมุด “โมกขพลบรรณาลัย” ภายในใช้เป็นห้องประชุมและที่ทำวัตรสวดมนต์ แทนลานหินโค้งเวลาฝนตก ชั้นสองใช้เป็นที่พักพระอาคันตุกะ และฆราวาสชายที่เดินทางมาศึกษาธรรมของสวนโมกขพลาราม

โรงมหรสพทางวิญญูญาณ โรงมหรสพทางวิญญูญาณ หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า “โรงหนัง” นับเป็นสถานที่สำคัญยิ่งของสวนโมกข์ ใช้เวลาในการก่อสร้างนับสิบปี (เริ่มสร้าง พ.ศ.2505) โรงหนังสร้างขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ในการสื่อธรรมแก่ประชาชนผู้แวะมาเยือนสวนโมกขพลาราม ท่านพุทธทาสเคยกล่าวไว้ว่า “โรงมหรสพทางวิญญูญาณมีความจำเป็นยิ่งกว่าโบสถ์วิหาร สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในสวนโมกข์ ถ้าไม่นับการสร้างหนังสือแล้ว โรงหนังจะเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์

มากที่สุดแก่ประชาชน” โรงมหรสพทางวิญญูณเป็นอาคารสองชั้น บนผนังติดด้านนอกตรงทางเข้ามีภาพขนาดใหญ่ ชื่อ ภาพแจกวงตาแห่งธรรม ซึ่งหมายถึง การเผยแผ่ธรรมนั่นเอง บนพื้นที่ทุกตารางนิ้วของโรงมหรสพทั้งด้านนอกและด้านใน ล้วนประกอบด้วยอุปกรณ์การสอนธรรมะ เช่น สุภาสิตคำพังเพยไทย ภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องปริศนาธรรมชุดต่าง ๆ รวมทั้งโสตทัศนะอื่น ๆ ส่วนด้านนอกโรงหนังมีฝาผนังประดับด้วยภาพปูนดำ ซึ่งจำลองภาพสลักหินของอินเดีย อันเป็นภาพที่แสดงถึงปรัชญาธรรม และพุทธประวัติที่ยังไม่นิยมพระพุทธรูป

โรงปั้นและภาพปั้นชุดพุทธประวัติ ภายหลังจากที่ได้ก่อสร้างโรงมหรสพทางวิญญูณเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในขณะที่กำลังมีการจัดสื่อธรรมะที่จะแสดงในโรงมหรสพทางวิญญูณ ด้านในโรงหนังเป็นรูปภาพปริศนาธรรมต่าง ๆ ส่วนข้างนอกท่านพุทธทาสคิดว่าจะ เป็นภาพหินสลักชุดพุทธประวัติที่คล้ายคลึงกับที่ประเทศอินเดีย เนื่องจากท่านพุทธทาสได้ศึกษาโบราณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาในอินเดียมานาน และได้รู้จักภาพพุทธประวัติหินสลักชุดแรกในโลก (ราว พ.ศ.400-700) ซึ่งไม่มีพุทธรูปแทนองค์พระพุทธรเจ้า แต่จะใช้สัญลักษณ์ เช่น เว้นว่างไว้ หรือใช้ดอกบัวหรือธรรมจักรแทน จึงได้สร้างโรงปั้นขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.2505 เพื่อปั้นจำลองภาพพุทธประวัติชุดนี้ไว้จัดแสดงด้านนอกของโรงมหรสพทางวิญญูณ จึงเป็นเหตุให้ต้องมีโรงปั้นขึ้นมา

รูปปั้นอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สร้างขึ้นตามความเชื่อของคนเมื่อครั้งสมัยศรีวิชัยที่ว่า ประชาชนในสมัยศรีวิชัยใช้รูปนี้เป็นที่บูชาสักการะทั้งในวัดและในบ้าน นอกจากนี้ ยังเกิดจากความพอใจของท่านพุทธทาสเมื่อครั้งศึกษาเรื่องโบราณคดีศรีวิชัย รูปปั้นอวโลกิเตศวรนี้สร้างโดยโกวิท เขมานันท์ โดยจำลองมาจากรูปแบบของจริงที่พิพิธภัณฑ์ที่อำเภอไชยา

กุฏิกรรมฐาน ในสวนโมกขพลาราม มีที่พักอยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรเป็นกุฏิกรรมฐานขนาดเล็กไว้ สำหรับอยู่เฉพาะรูปเดียวประกอบด้วยเสา 6 ต้น กว้าง 4 ศอก ยาว 9 ศอก และสูงจากพื้นดินถึงพื้นห้อง 3 ศอก ตอนหนึ่งกั้นเป็นห้องเล็ก ๆ ห้องเดียว อีกตอนหนึ่งเปิดโล่งไว้เป็นเฉลียงด้านหน้ากั้นไว้ด้วยลูกกรง หลังคามุงกระเบื้อง พื้นปูไม้กระดาน ฝากระดาน มีประตู 1 บาน และหน้าต่างทั้ง 3 ด้าน บันไดกุฏิอยู่ตรงเฉลียงด้านหน้า เพดานห้องตีด้วยกระดานมิดชิด เพื่อเป็นการป้องกันยุงได้อย่างดี กุฏิกรรมฐานลักษณะเช่นนี้มีกระจายแทรกอยู่ท่ามกลางป่าขุน เขาในเขตพื้นที่วัด 310 ไร่ แวดล้อมด้วยแมกไม้และป่าเขา เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้ปลีกเร้นอยู่กับความสงบวิเวก เริ่มระยะแรกมีเพียง 3 หลัง ภายหลังได้ก่อสร้างเพิ่มขึ้นเป็น 25 หลัง ในปัจจุบันได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมอีกจำนวน 82 หลัง เครื่องใช้สอยภายในเสนาสนะของพระสงฆ์สามเณรในสวนโมกขพลาราม ตามปกติในกุฏิจะมีเพียงเสื่อและหมอนที่ทำด้วยไม้ ส่วน

ไฟฟ้าที่ให้แสงสว่างภายในกุฏิจะมีเวลาเปิด-ปิดที่แน่นอน คือ ตอนเช้าเปิดเวลาตี 4 ถึงประมาณ 6 โมงเช้า ในเวลาเย็นจะเปิดตั้งแต่เวลา 6 โมงเย็นถึง 4 ทุ่ม เพียงเท่านั้นกุฏิหลังเล็ก ๆ ได้ใช้ทั้งเป็นที่หลับนอน เป็นที่บำเพ็ญสมาธิภาวนาได้ทุกประการ

สิ่งก่อสร้างในสวนโมกขพลาราม ทุกอย่างล้วนสร้างขึ้นอย่างมีระเบียบเพื่อประโยชน์ในทางวิปัสสนาธุระและในความงาม การก่อสร้างกุฏิและอื่น ๆ การตัดถนนเล็ก ๆ และการปลูกต้นไม้ เหล่านี้ทำไปเพื่อให้เกิดประโยชน์ในสองอย่างข้างต้น คือ ให้ประโยชน์ทางธรรมะหรือวิปัสสนาธุระและความงาม สวนโมกขพลารามจึงน่ารื่นรมย์และเกิดความเจริญงามตาตึงใจแก่ผู้หวังความสงบทางธรรมชาตินิ่ง

2) กิจกรรมการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม-ประเพณี สวนโมกข์ มีลักษณะกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งมีลักษณะเรียบง่ายเน้นความเป็นธรรมชาติซึ่งส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่เชื่อมโยงต่อการพัฒนาจิตใจผ่านกิจกรรมศึกษาและปฏิบัติธรรมในโอกาสต่าง ๆ กิจกรรมเชิงวัฒนธรรมประเพณีจะเน้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตามหลักของพระธรรมวินัยเช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันทอดกฐิน และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันสำคัญเหล่านี้วัดสวนโมกข์จะถือเป็นโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้ร่วมกิจกรรมตามระเบียบปฏิบัติอันแท้จริงของพุทธศาสนา และยังเป็นโอกาสจัดกิจกรรมในการพัฒนาจิตใจด้วยการฝึกสมถะและวิปัสสนาเป็นโอกาสพิเศษอีกด้วย

นอกจากกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีกิจกรรมพิเศษภายในสวนโมกขพลาราม เป็นประเพณีประจำปีของสวนโมกขพลาราม ประกอบด้วยวันกิจกรรมที่สำคัญ คือ วันทำวัตรทำนุพุทธทาส หรือเรียกว่า “วันเยี่ยมสวนโมกข์” ตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ซึ่งเป็นวันที่กำหนดขึ้นเองโดยสหายธรรมและศิษยานุศิษย์ เป็นวันที่พระภิกษุสามเณรต้องมาที่สวนโมกขพลาราม เพื่อทำวัตรและรำลึกถึงคุณของท่านพุทธทาสภิกขุในฐานะที่เป็นบุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อถึงวันนี้คณะศิษย์ทั่วประเทศทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์จะเดินทางมาพร้อมกันที่สวนโมกขพลาราม การจัดกิจกรรมที่จัดขึ้นจะเป็นการพบปะพูดคุย การสนทนาธรรมและการฟังธรรมเทศนาที่ลานหินโค้งโดยท่านพุทธทาสภิกขุ แต่ปัจจุบันจะใช้เปิดเทปแทน หลังจากนั้นก็จะแยกย้ายกันกลับ สำหรับผู้มีความประสงค์จะพักค้างคืนที่สวนโมกขพลารามจะจัดหาที่พักไว้ให้ด้วย วันล้ออายุ เป็นประเพณีวันเกิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งตรงกับวันที่ 27 พฤษภาคมของทุกปี ในวันนี้จะมีกิจกรรมที่สำคัญ เช่น การฟังพระธรรมเทศนาจากท่านพุทธทาส ซึ่งจะว่าด้วยเรื่องอายุของตนเอง เพื่อชี้ให้เห็นว่า มีความเปลี่ยนแปลงไปของสังขาร มันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ในระยะเวลา 1 ปี เมื่อครบรอบถึงวันล้ออายุทุกคนจะต้องปลงและ

ตัดสิ่งนี้ออกจากใจ อย่าไปยึดติดกับตัวกู-ของกู นอกจากนั้น ยังมีการสนทนาธรรมและการสัมมนาทางวิชาการ

วันกรรมกร ตรงกับวัน 7 ค่ำ และวันโกนของทุกเดือน พระภิกษุสามเณรในสวนโมกขพลารามจะถือว่าเป็นวันประเพณีอาบเหงื่อข้างตัวกูเป็นงานเสียสละ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว เป็นการปฏิบัติธรรมขั้นลึกที่มีอยู่ในตัว คือ ทำงานโดยไม่ได้รับผลตอบแทนอะไรแม้แต่คำว่า “ขอบใจ” กิจกรรมที่จัดขึ้นในวันกรรมกรอีกอย่างหนึ่ง คือ การฟังพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับการงานตามหน้าที่เป็นการปฏิบัติที่ยิ่งใหญ่กว่าสิ่งอื่นใด และการทำงานที่เหน็ดเหนื่อยที่ถือเป็นการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นการทำงานที่ไม่คิดจะรับผลตอบแทน ดังนั้น การกระทำเช่นนี้ เป็นการปฏิบัติธรรมที่ยิ่งใหญ่กว่าการนั่งทำวิปัสสนา วันกรรมกรพระภิกษุสามเณรในสวนโมกขพลารามทั้งหมด ต้องมารวมตัวกันเพื่อระลึกถึงวันทำงานอาบเหงื่อเพื่อชำระล้างตัวกูให้สะอาดนั่นเอง ซึ่งการจัดกิจกรรมต่างๆ จะดำเนินการโดยมีคณะกรรมการ ซึ่งได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิ เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2496 ให้ชื่อว่า “ธรรมทานมูลนิธิ” ใช้ตัวย่อว่า ธ.ท.ม. ใช้ชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า “Dhammadana Mulanidhi” ใช้เครื่องหมายเป็นรูปพุทธบริษัทหมุนจักรแห่งธรรม

ธรรมทานมูลนิธิมีวัตถุประสงค์เป็นองค์การที่มีทุนไว้บำรุงส่งเสริมให้เกิดการเผยแผ่ธรรม และการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนาอย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคง โดยแยกวิธีดำเนินการเป็น 3 ประเภท คือ 1) ทำการเผยแผ่ธรรม และการให้การอุดหนุนบำรุงกิจการเผยแผ่ธรรมขององค์การกุศลหรือสมาคมที่มูลนิธิเลื่อมใส 2) ทำหน้าที่ทายกและไวยาวัจกรในการจัดหาจัดสร้างและรักษาปัจจัยสี่ เพื่อบำรุงภิกษุสามเณรในสำนักปฏิบัติธรรม ในการบำรุงของมูลนิธิ 3) ให้ทุกเล่าเรียนแก่นักเรียน นักศึกษา ครู ที่มีความประพฤติดีและสนใจในการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งคณะกรรมการนี้จะป็นอํานาจพยายของการรื้อฟื้นและส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และวัฒนธรรมประเพณีตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ซึ่ง แบ่งเป็น 3 แผนก ประกอบด้วย 19 ภาระงาน ดังนี้ (<http://www.buddhadharma.org/html/life-work/dhammadana/dream.html>)

แผนกสวนโมกขพลาราม

- แผนกวิชาการและตุ้สมุด ทำการค้นคว้าทางฝ่ายหลักวิชาโดยเฉพาะ
- แผนกสัมภารการ และปฏิคม ทำการจัดสถานที่และต้อนรับแขกของสถานนี้
- แผนกสื่อสาร และแลกเปลี่ยนความรู้ ทำการติดต่อกับคนทั่วไป
- แผนกนักปฏิบัติธรรม ทำการค้นคว้าด้วยทางวิปัสสนาโดยเฉพาะ
- แผนกเผยแพร่วิชชาที่ค้นได้ ด้วยวิธีทันสมัยและมีศิลปะ
- พิพิธภัณฑ์ ภาวนูปกรณ์ มีวัตถุและภาพเกื้อกูลแก่การศึกษาแก่มัฐานทุชน

แผนกคณะกรรมการ

- แผนกจาริกแพร่ธรรมทั่วทุกจังหวัด หรือทั่วประเทศ.
- แผนกทำการเทศนาประจำสำนัก หรือเฉพาะในเขตไชยา
- แผนกห้องอ่านหนังสือประชาชน จูงให้รักการศึกษา
- แผนกห้องสมุดสำหรับการค้นคว้า สร้างตู้สมุดให้เพียงพอแก่การงานที่ทำ
- แผนกกองวิชาธิการ ทำการค้นคว้าร้อยกรองสรรพวิชาทางพุทธศาสนา
- แผนกดำเนิน วิถีโฆษณาการที่ทันสมัย ตลอดถึงนโยบาย
- แผนกหนังสือพิมพ์ ออกตามรายคาบตามสามารถ เพื่อโฆษณาธรรมและสื่อสาร
- แผนกหนังสือเอกสาร พิมพ์หนังสือจำหน่ายเอกุศลเป็นกำไรและแจกฟรี
- แผนกโรงพิมพ์ เพื่อบำบัดความยุ่งยากอันเกิดจากการพิมพ์ที่อื่นไกล
- แผนกโรงเรียนอบรมตามหลักพุทธศาสนา และพุทธวิทยาลัย
- แผนกบำเพ็ญทาน
- แผนกบำเพ็ญทานประจำสัปดาห์ หรือปักษ์ (เช่น สังฆทาน)
- แผนกบำเพ็ญทานประจำปี (เช่น กฐินตามวิธีที่ถูกทางธรรม)
- แผนกบำเพ็ญทานคราวพิเศษ (เช่น ทุฬิกขภัย โรงเรียนเด็กอนาถา)

ในปัจจุบัน คณะกรรมการตั้งอยู่ที่อาคารธรรมทาน เลขที่ 68/1 หมู่ที่ 6 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี การดำเนินกิจการของคณะกรรมการยังคงสานต่อเจตนารมณ์เพื่อมีส่วนช่วยเหลือให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น โดยเผยแผ่ความจริงในพระธรรมวินัยอย่างไม่ปิดบังซ่อนเร้น เพื่อให้พุทธบริษัทได้มีความรู้ ยิ่งกันและกันให้ชำระล้างความชั่วอันเป็นเลี่ยนหนามและเพาะปลูกการประพฤติชอบแท้จริงอันเป็นความสุข

3) กิจกรรมการเรียนรู้เชิงวิถีชีวิต ลักษณะวิถีชีวิตของพระสงฆ์ในวัดสวนโมกขนิมิตนั้นมีรูปแบบเป็นสังคมทางเลือกใหม่ที่ให้ทุกคนในสังคมมีสิทธิความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้ศีลและทิวฐิในพระธรรมวินัย หรือเรียกว่า สีสสามัญญตา ความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน และทิวฐิสามัญญตา ความเป็นผู้มีความเห็นเสมอกัน เมื่อชุมชนสังฆะมีศีลสามัญญตาและทิวฐิสามัญญตา จะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนสังฆะมีความประพฤติปฏิบัติและมีความเห็นชอบถูกต้อง มีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้หลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้ ลักษณะวิถีชีวิตชุมชนสังฆะ เป็นวิถีชีวิตที่มีความมักน้อยสันโดษอยู่ได้เพราะอาศัยปัจจัย 4 ได้แก่ จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะและเภสัช ยินดีพอใจในสิ่งที่มีอยู่หรือหามาได้ และไม่ขัดขัดต่อศีลธรรมและขนบประเพณี ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกใน

ชุมชนสังฆะจะไม่ปล่อยใจให้ระวนระวายเพราะอำนาจของกิเลสตัณหา สามารถตัดความกังวล และได้มีเวลาที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมได้ สามารถเข้าถึงธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งหรือแม้กระทั่งได้บรรลุถึงพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธ ศาสนา ซึ่งการจะเข้าถึงสภาวะธรรมที่เรียกว่าพระนิพพานนั้นได้ คุณลักษณะและรูปแบบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ในสวนโมกขพลาราม ได้พบว่า มีลักษณะที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับหลักการตามนัยของพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังนี้

(1) เป็นชุมชนที่มีความเสมอภาคกันโดยศีลและทฎฐิภายใต้วรรณวินัยสมาชิกชุมชนสังฆะในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็น ศาสนทายาทผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา การประพฤติปฏิบัติตนและการดำรงอยู่ของสงฆ์ต้องอยู่ภายในกฎระเบียบแห่งพระธรรมวินัย ทั้งนี้ เพราะพระธรรมวินัยเป็นที่รับรองพระสงฆ์ พระสงฆ์นั้นเกิดจากพุทธบัญญัติในพระไตรปิฎก หมายถึงว่า พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่รวมกันเป็นสังฆะได้ บวชเข้ามาในพุทธศาสนาและอยู่ได้ด้วยพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ดังนั้น พระธรรมวินัย จึงเป็นที่บรรจุไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ กติกา คือ พุทธบัญญัติที่รักษาไว้ซึ่งภิกษุสังฆะไว้ พระธรรมวินัยนั้นเป็นที่ก่อให้เกิดและทรงไว้ซึ่งชุมชนสังฆะ ในขณะที่เดียวกันชุมชนสังฆะเองก็ต้องทำหน้าที่รักษาพระธรรมวินัยเพื่อจะสืบทอดอายุของพระศาสนาต่อไป

(2) ชุมชนสังฆะมีวิถีการดำรงอยู่อย่างสันโดษวิถีการดำรงอยู่อย่างสันโดษของชุมชนสังฆะ ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่า ความสันโดษเป็นหลักการที่สำคัญในชุมชนสังฆะ วิธีการปฏิบัติหรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนสังฆะจะยึดหลักของความสันโดษเป็นอุดมคติ วิถีชีวิตในสวนโมกขพลาราม ท่านพุทธทาสภิกขุจะเน้นที่ความเรียบง่าย กินอยู่สมถะ ตามหลักอุดมคติที่ถือปฏิบัติกันมาว่า "กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคูล นอนกฏิเล่าห่ม พึงยุงร้องเพลง " และถือว่า "การทำงานคือการปฏิบัติธรรม" โดยให้ยึดหลัก "ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง" คือว่างจากตัวตน (ตัวกู ของกู) ดังนั้น กระบวนการศึกษาเรียนรู้ธรรมะ จึงสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในสวนโมกขพลารามตลอดเวลา มิได้แยกเป็นเวลาส่วนตัวกับเวลาปฏิบัติศึกษาธรรมออกจากกัน โดยมีวิถีชีวิตของท่านพุทธทาสเป็นผู้แสดงให้เห็นถึงหลักการและวิถีเกี่ยวกับความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายในด้านวิถีการดำรงตน พระภิกษุสามเณรในสวนโมกขพลาราม จะมีชีวิตด้วยความสมถะ เรียบง่ายตามแบบพระปายึดพระวินัย 227 ข้อ เป็นหลักอย่างเคร่งครัดและถือธุดงค์วัตรบางข้อเป็นนิตย วิถีชีวิตของการอยู่อาศัยและการทำงานในสวนโมกขพลารามของบุคคล ต่าง ๆ จึงดำเนินไปตามแบบอย่างของท่านพุทธทาส พระอุปัฏฐากและผู้รับใช้งานอย่างใกล้ชิดจะกล่าวเสมอว่า ไม่ว่าสภาพแวดล้อมทางวัตถุจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคทันสมัยอย่างไร มีความ

สะดวกสบายเพิ่มมากขึ้นเพียงใด เช่น เมื่อถนนสายเอเชียตัดผ่านหน้าวัด นำความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพหลายประการมาสู่สวนโมกข์ อาทิ ข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกิน ฯลฯ ท่านพุทธทาสยังคงเลือกที่จะดำรงองค์ท่านด้วยแบบแผนอย่างเดิม คือ สมถะเรียบง่าย มุ่งการอยู่ด้วยคุณค่าแท้มากกว่าคุณค่าเทียม ท่านพุทธทาสจึงใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดที่สุดและพยายามที่จะใช้ให้น้อยแม้แต่ปัจจัย 4 อีกทั้งยังเน้นการอยู่กับธรรมชาติเป็นหลักการใหญ่ ท่านยังคงใช้สมุนไพรและยาตำรับไทย รวมทั้งใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านในการรักษาโรคที่ท่านเคยใช้ได้ผล วิธีชีวิตและการทำงานในสวนโมกข์ตามหลักคิดของท่านพุทธทาสมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามเงื่อนไขและเหตุปัจจัยของยุคสมัยเพื่อความเหมาะสม โดยที่ยังคงหลักการสำคัญของการใช้ชีวิต คือ "กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง" และ "การทำงานคือการปฏิบัติธรรม" ตามวัตรปฏิบัติของท่านพุทธทาสตลอดมา

(3) หลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลารามนั้น ได้ถือปฏิบัติตามหลักการ วิธีการและอุดมการณ์ในพระพุทธศาสนา สวนโมกขพลารามเป็นส่วนหนึ่งในนามองค์กรเผยแผ่หลักคำสอนในทางศาสนา โดยผ่านผลงานการเผยแผ่ของท่านพุทธทาส ซึ่งมีปรากฏอยู่มากมายทั้งในรูปพระธรรมเทศนา งานเขียนและสื่ออื่น ๆ โดยท่านพุทธทาสตั้งใจทำการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาให้อยู่ในฐานะที่เป็น “พุทธะ” ศาสนาอย่างแท้จริง นั่นคือเป็นศาสนาแห่งความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน ซึ่งคำสอนส่วนมากจะคล้อยตามหลักการ วิธีการและอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา หลักการและวิธีการของชุมชนสังฆะ เนื่องจากที่สวนโมกขพลารามมีหลักการให้คนได้อยู่ใกล้กับธรรมชาติ เป็นเกลอกับธรรมชาติ เพื่อรู้จักกฎของธรรมชาติและเพื่อเป็นการศึกษาเรียนรู้จากธรรมชาติให้มากที่สุด ซึ่งล้วนแต่ช่วยให้เข้าใจธรรมะได้โดยง่าย เพราะธรรมะคือตัวธรรมชาติ การเรียนรู้จากธรรมชาติจึงเป็นที่สำคัญยิ่ง ท่านพุทธทาสเห็นว่าธรรมะทั้งหมดเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ

ดังนั้น กิจกรรมต่าง ๆ ในสวนสวนโมกขพลาราม จึงได้ยึดหลักให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด คือ ไม่ปรุงแต่งอะไรให้มากที่สุด เพราะยิ่งปรุงแต่ก็ยิ่งยุ่งยากและยิ่งทุกข์ หลักการสวนโมกขพลาราม จึงมีว่า “กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู นอนในเล้าหมู เป็นอยู่อย่างทาส หรือ เป็นอยู่อย่างตายแล้ว” อนึ่ง หลักวิธีปฏิบัติที่ชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลาราม ได้ยึดถือปฏิบัติการมาอีกอย่างหนึ่ง คือ การพยายามสืบสานปณิธานธรรมของท่านพุทธทาส ซึ่งท่านได้ฝากไว้เป็นมรดกธรรม คือ มรดกที่ 2-5 กล่าวถึงปณิธาน 3 ประการ ที่ควรแก่ผู้ที่เป็นพุทธทาสทุกคนถือเป็นหลักในการทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่โลก คือ พยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ คือ การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการปฏิบัติดี-ตรง-เป็นธรรม-สมควรแก่

การหลุดพ้น เพื่อสนองพุทธประสงค์โดยตรงได้อย่างแท้จริงพยายามช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตถุนิยม คือ การทำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยมหรือรสนันเกิดจากวัตถุทางเนื้อหนังนั้น ควรเป็นกิจกรรมแบบสหกรณ์ ของคนทุกคนในโลกและทุกศาสนา เพื่อโลกจะเป็นโลกสะอาด-สว่าง-สงบ จากสภาพที่เป็นอยู่ ในปัจจุบันพยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา คือ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา นี่เป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ เพราะโลกนี้ต้องมีศาสนาเท่ากับชนิดของคนในโลก เพื่อจะอยู่ร่วมโลกกันได้โดยสันติ และทุกศาสนาล้วนแต่สอนความไม่เห็นแก่ตัว จะต่างกันบ้างก็แต่วิธีการเท่านั้น

สวนโมกขพลารามได้พยายามดำเนินตามปณิธานทั้งสามนี้ตลอดมา กล่าวคือ มุ่งประสานประโยชน์คำสอนของพุทธศาสนา และกระตุ้นเร่งเร้าให้ศาสนิกชนของทุกศาสนาสนใจค้นคว้าปฏิบัติธรรมตามแนวทางของแต่ละคน แต่ละศาสนานั้น ตลอดจนเปิดโปงให้รู้จักธาตุแท้ของวัตถุนิยมเพื่อให้มนุษย์ตื่นตัวถอยออกมาเสียจากการครอบงำของอารยธรรมเหล่านั้น

4) กิจกรรมการเรียนรู้เชิงธรรมะ ในด้านการเผยแผ่ สวนโมกขพลารามร่วมกับธรรมทานมูลนิธิ จัดให้มีการอบรมสมาธิภาวนาแบบอานาปานสติ ซึ่งเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติจนตรัสรู้และทรงแนะนำให้ศึกษาให้มาก เพราะอำนวยการประโยชน์ทั้งด้านความสงบ (สมถะ) และความรอบรู้ (วิปัสสนา) คณะธรรมทาน จะเป็นผู้สนับสนุนคอยดูแลและประสานงาน รวมถึงการจัดสถานที่อบรมด้วย ลักษณะการอบรมยึดถือแนวทางการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้สมบูรณ์ครบถ้วน ตามระบบองค์รวมแห่งพุทธธรรมทั้งสามด้าน กล่าวคือ ศีล-สมาธิ-ปัญญา อันจะนำไปสู่วิถีชีวิตที่เป็นสุข สงบ เย็น ก้าวหน้าอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนทั้งส่วนตนและสังคม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสวนโมกขพลารามแบ่งออกเป็นโครงการอบรมธรรมมาศรมนานาชาติ (สวนโมกขนานาชาติ) การอบรมธรรมมาศรณรรมาตา การอบรมธรรมมาศรณรรพต การอบรมค่ายพุทธบุตร

(1) โครงการอบรมธรรมมาศรมนานาชาติ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาธรรมมาศรมนานาชาติหรือสวนโมกขนานาชาติ แบ่งเป็น 2 คอร์ส คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างชาติ เป็นการอบรมที่จัดขึ้นเพื่อชาวต่าง ชาติโดยเฉพาะ ระยะเวลาในการอบรม 10 วัน คือ ในวันที่ 1-10 ของทุกเดือน มีคนชาวต่าง ประเทศต่างศาสนาจากทั่วโลกที่เข้าร่วมโครงการอบรมปฏิบัติธรรม (อานาปานสติภาวนา) การอบรมแต่ละครั้งจะมีชาวต่างชาติเข้าร่วมประมาณ 70- 100 คน

โครงการเผยแผ่ของสวนโมกขพลาราม โดยการอบรมชาวต่างประเทศเป็นวิธีการเผยแผ่และส่งเสริมให้ชาวต่างประเทศได้ปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาที่สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองปณิธานของท่านพุทธทาสข้อที่ว่า ให้ทุกคนทำความเข้าใจระหว่างศาสนา ซึ่งชาวต่างชาติที่เข้ามาอบรมที่สวนโมกขพลาราม จะมาจากต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา ต่างภาษา การอบรมพร้อมกับการปฏิบัติธรรมจึงเป็นการวิธีหลอมบุคคลให้มีความเข้าใจที่ตรงกัน โดยใช้ศาสนาเป็นสื่อกลาง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่คนไทย (พุทธศาสนิกชนทั่วไป) จะจัดอบรมพุทธศาสนิกชนทุกวัน ที่ 20-26 ของทุกเดือน การอบรมพุทธศาสนิกชนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป และเป็นโครงการเผยแผ่และส่งเสริมการปฏิบัติที่ตอบสนองปณิธานของท่านพุทธทาสข้อที่ว่า ต้องการให้คนมีความเข้าใจในศาสนาของตนเอง คนไทยผู้ประสงค์จะเข้าร่วมอบรมตามโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องเข้าร่วมด้วยความศรัทธาที่คิดว่า การศึกษาธรรมะและการปฏิบัติธรรมจะช่วยแก้ปัญหาได้ คือ มีปัญหาส่วนตัว ปัญหาในหน้าที่การงานที่ทำให้จิตใจไม่มีความสุข กิจกรรมในการอบรมที่สวนโมกขพลารามจัดขึ้นจะช่วยสร้างความสบายใจ จิตใจมีสมาธิ ไม่คิดฟุ้งซ่านจากปัญหาการงาน กิจกรรมการอบรม เช่น การทำวัตรเช้า-เย็น เป็นการสวดมนต์ภาวนาเพื่อระลึกถึงคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การนั่งสมาธิเดินจงกรม เพื่อฝึกจิตให้ปล่อยวางกับการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ การฟังพระธรรมเทศนาเพื่อให้จิตเข้าสู่ภาวะที่เป็นจริง การสนทนาธรรม รวมทั้งการฝึกฝนในเรื่องการใช้ชีวิตเกี่ยวกับการกิน การนอน โครงการอบรมนี้เป็นโครงการที่สร้างคนโดยส่งเสริมให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นคนที่มีคุณภาพจะได้พัฒนาตน พัฒนาคน พัฒนางานให้เจริญต่อไปได้

(2) การอบรมธรรมาศรมธรรมมาตา เป็นโครงการอบรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่สตรีเพศผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ผู้ต้องการสละทางโลกอุทิศชีวิตแด่พระธรรม ผู้จะเข้าเป็นสมาชิกธรรมาศรมธรรมมาตาจะต้องมีเจตจำนงที่แน่วแน่ มีจิตสำนึกที่เสียสละกัลยาณู ชื่อตรงต่อพระธรรมและชื่อสัจย์ต่อตนเอง มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายสมาทานศีล 8 และในวันพระจะสมาทานศีลอุโบสถ มีความเป็นอยู่เรียบง่ายอย่างนักบวช มีความอดทนต่อการตรากตรำทั้งทางกายและทางใจ มุ่งทุ่มเทชีวิตเพื่อการประพฤติปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่ธรรม

อยู่ทุกขณะ ศึกษาในด้านปริยัติ ได้แก่ ธรรมะพื้นฐานที่ควรรู้และธรรมะเพื่อการดับทุกข์ ด้านการฝึกปฏิบัติด้วยอานาปานสติภาวนา มีสติในทุกอิริยาบถ

(3) การอบรมธรรมมาศรมธรรมทูต เป็นโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปทั่วโลก สวณโมกขพลารามมีความพยายามที่ให้โลกมนุษย์ปราศจากกำแพงทางศาสนามาขวางกั้น ต้องการให้คนมีความเข้าใจกันระหว่างศาสนา และต้องการให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลก โดยใช้ศาสนาเป็นสื่อกลาง โครงการอบรมพระธรรมทูต จึงเกิดขึ้นเพื่อจะได้มีตัวแทนทางศาสนาออกไปประสานความเข้าใจ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างคนต่างชาติ ต่างศาสนานั้นเอง เดิมทีโครงการอบรมพระธรรมทูต จัดขึ้นที่สวณโมกขนานาชาติเป็นรุ่น ๆ ซึ่งมีทั้งพระ ภิกษุ สามเณรและบุคคลทั่วไป สำหรับอบรมเฉพาะชาวต่างชาติโดยตรง มีพระสันติกโรภิกขุ เป็นพระภิกษุชาวต่างชาติที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและบวชเป็นพระภิกษุมาหลายปีเป็นคนะทำงาน แต่ในปัจจุบันนี้ ทางสวณโมกขพลารามได้จัดสร้างธรรมมาศรมธรรมทูตหรือเรียกว่า สวณป่าดอนเคี่ยมซึ่งเป็นโครงการเผยแผ่ที่ท่านพุทธทาสจัดขึ้นมาเพื่อใช้อบรมพระธรรมทูตชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะพระธรรมทูตต่างประเทศจะเป็นบุคลากรสำคัญยิ่งที่จะนำธรรมะออกไปเผยแผ่ทั่วโลก

(4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามความประสงค์ขององค์กรต่าง ๆ ปัจจุบันการเผยแผ่ตามโครงการของสวณโมกขพลารามนอกจากจะมีค่ายพุทธบุตร (อบรมเฉพาะพระภิกษุสามเณร) อบรมพระนวกะ (3 เดือนเข้าพรรษา) ยังมีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชน โรงเรียน มหาวิทยาลัย ที่เห็นความสำคัญของการปลูกฝังธรรมะแก่บุคคลากร โดยใช้สถานที่ของสวณโมกขพลารามเป็นสถานที่จัดอบรม พระครูใบฎีกาณตเทียร มณฺฑุโร (สัมภาษณ์, มี.ค. 2554) กล่าวสรุปไว้ว่า การให้ความช่วยเหลือแก่หน่วยงานต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้สถานที่และพระวิทยากรเพื่ออบรมความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ในปีหนึ่ง ๆ จะมีหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนทั้งในเขตอำเภอ จังหวัด และต่างจังหวัด ได้แจ้งความประสงค์ให้มีการอบรมธรรมะมากมาย สามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) การอบรมระยะสั้น เป็นการอบรมธรรมะที่มีเวลาตั้งแต่ 30 นาที หรือ 1-2 วัน ซึ่งกิจกรรมที่สวนโมกขพลารามจัดให้ ส่วนใหญ่จะเป็นการฟังธรรมบรรยายที่โรงมหรสพทางวิญญาน ซึ่งขึ้นอยู่กับเวลา ที่โรงมหรสพทางวิญญานจะมีพระสงฆ์ผู้รับผิดชอบบรรยายภาพปริศนาธรรมให้เชื่อมโยงกับหลักธรรมให้เห็นภาพพจน์ออกมาด้วยความสามารถ และลีลาการบรรยายที่น่าฟัง ไม่น่าเบื่อ จาก นั้นจะมีการนั่งสมาธิเพียงเพื่อให้ทราบหลักการทำสมาธิวิปัสสนาเบื้องต้น เพื่อจะได้นำหลักการไปฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง นอกจากนี้ ในสวนโมกขพลารามยังมีสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมสำหรับผู้มีเวลาน้อย เช่น ที่โรงปั้น รูปปั้นโพธิสัตว์อโลกิตศวร หรือศาลาโรงธรรม เป็นต้น ที่ใช้เป็นสื่อในการสอนธรรมะและสอดแทรกการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อจะได้นำธรรมะที่ได้กลับไปพัฒนาตนเองต่อไป

2) การอบรมระยะยาว สวนโมกขพลาราม จะมีโครงการอบรมพิเศษที่จัดให้แก่หมู่คณะหรือหน่วยงานที่แจ้งความประสงค์เข้ารับการอบรมธรรมะ ระยะเวลาในการอบรม 7 วัน คือวันที่ 12-18 ของเดือน โดยจะใช้โครงการอบรมอานาปานสติ ที่สวนโมกขนานาชาติ กิจกรรมและตารางกิจวัตรประจำวันจะเหมือน กับโครงการที่จัดอบรมต่าง ๆ เช่น การทำสมาธิฝึกจิตด้วยการกำหนดลมหายใจ การสนทนาธรรม การสวดมนต์ภาวนา การฟังพระธรรมเทศนา รวมทั้งการฝึกความอดทนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย เช่น การกินอาหาร การนอนที่ไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวก เป็นต้น

กิจกรรมการเรียนรู้ของสวนโมกขพลารามดังกล่าว นับว่าเป็นแบบอย่างของการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความรู้และการพัฒนาสติปัญญา เป็นการเสริมสร้างความรู้ที่เป็นทักษะของชีวิต มีความลึกซึ้งมากกว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจมาร่วมศึกษาปฏิบัติจำนวนมาก มีการขยายกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางของสวนโมกข์ไปยังพื้นที่ต่างๆ เช่น

1) การจัดตั้งหอจดหมายเหตุพุทธทาสภิกขุ ทั้งในส่วนของกรุงเทพ และที่สุราษฎร์ธานี เพื่อให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประวัติ ผลงานและวิถีการปฏิบัติตามแนวของหลวงพ่พุทธทาส

2) การจัดตั้งสวนโมกข์กรุงเทพ และสวนโมกข์ในสถานที่ต่างๆ เช่น สวนโมกข์เชียงราย เป็นต้น เพื่อสืบสานเจตนารมณ์ของหลวงพ่พุทธทาส โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มากมาย รวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงธรรมที่เป็นประโยชน์ของผู้สนใจสืบต่อไป

3) การขยายแนวปฏิบัติตามแบบสวนโมกข์และหลวงพ่ เช่น สายวัดสวนแก้ว วัดปัญญานันทาราม เป็นต้น

4. วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี

วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้รับการประกาศตั้งเป็นวัด เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2534 มีประวัติความเป็นมานับตั้งแต่อาจารย์เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ (อดีตผู้อำนวยการวิจัย (Research Specialist) สำนักข่าวสารอเมริกันกรุงเทพ) ปัจจุบันหลวงพ่อดพระราชนิพนธ์ ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน 4 เพื่อถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่รู้จักในหมู่ศิษยานุศิษย์ผู้ปฏิบัติธรรมนี้ว่า “วิชาธรรมกาย” (วิชา = วิทยา, รู้แจ้ง, ปรีชา; ธรรมกาย = กองหรือหมู่แห่งธรรม) และได้มอบตัวเป็นศิษย์ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อด พระภิกษุโกศลเถร รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ผู้เป็นศิษย์โดยตรง และสืบทอดวิชาธรรมกายทั้งหมด จากพระเดชพระคุณหลวงพ่อดวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

ในปี พ.ศ.2529 เมื่ออาจารย์เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ ผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและวิปัสสนาของสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกายมีอายุย่าง 57 ปี ได้ตัดสินใจที่จะเข้าสู่ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในบวรพุทธศาสนา มีฉายาว่า “ชยมงคล” ณ พัทธสีมาวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ในระหว่างที่พระอาจารย์เสริมชัย ชยมงคล อยู่จำพรรษาที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ได้รับการศึกษาอบรมทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติภาวนาธรรมอยู่ เป็นเวลา 5 พรรษานั้น ท่านต้องบริหารโครงการให้การศึกษาอบรมและเผยแผ่ธรรมปฏิบัติทั้ง 2 โครงการ ในส่วนกลางกรุงเทพมหานคร คือ โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ โครงการพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย วัดสระเกศ และสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี รวมทั้งจัดการด้านบุคลากร การเงิน และทรัพย์สินของมูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย ทั้งหมดให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ จัดซื้อที่ดินและจัดสร้างเสนาสนะเพิ่มขึ้น รวมทั้งการก่อสร้างอุโบสถ และจัดให้มีพระภิกษุสามเณรอยู่จำพรรษา ให้ได้รับการศึกษาอบรมทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติพระสัทธรรมเพิ่มขึ้นตาม ลำดับ เมื่อสมควรแก่เวลา ในปลายปี 2529 มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย โดยศาสตราจารย์บัญญัติ สุชีวะ ประธานมูลนิธิฯ ได้ยื่นคำขอต่อกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขออนุญาตสร้างวัดบนที่ดิน 72.5 ไร่ ภายในบริเวณที่ดินของมูลนิธิ/สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกายแห่งนี้ และได้รับอนุญาตให้สร้างวัดได้ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2530 และได้ตั้งเป็นวัดขึ้นในพระพุทธศาสนาขึ้น ชื่อ “วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม” เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่หลวงพ่อดวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติและสอนภาวนาถึงธรรมกายและพระนิพพานตามพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2534 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2534

เมื่อพระมหาเสริมชัย ชยมงคล (ปัจจุบันคือ หลวงพ่อ พระราชญาณวิสิฐ) อุปสมบทได้ 5 พรรษา อายุได้ 62 ปี ได้ศึกษาภาคปริยัติจากสำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ จนสำเร็จเปรียญธรรม 3 ประโยค และ นักธรรมเอก เป็นพระมหาเปรียญได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2534 และเมื่อต้นปี พ.ศ.2537 (เมื่ออายุ 65 ปี) วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จึงได้ก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมสืบต่อวัตถุประสงค์ของ สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกายเพื่อสืบพระพุทธศาสนาวิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า ที่พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้สั่งสอนและถ่ายทอดไว้ให้วัฒนาถาวรยิ่งๆ ขึ้นไป

ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญของวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

1) อุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายารามได้รับรางวัล "อนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยดีเด่น" เมื่อปี พ.ศ.2539 อุโบสถ มี 3 ชั้นชั้นบนมีห้องพระ เป็นห้องกระจก เป็นที่ประดิษฐานพระประธานและพระคูบารมีพระประธานรัตนบัลลังก์ทั้งหมด เป็นศิลปะปูนปั้นช่างพื้นบ้านสุพรรณบุรี ประดับรัตนชาติชนิดต่างๆ เช่น ทับทิม พลอยสีต่างๆ หยก หินพลีและรัตนชาติอื่นๆ อีกมากมาย ฝาผนัง เป็นลายไทยลงรักปิดทอง ผนังด้านหลังพระประธาน ประกอบด้วยซุ้ม 5 ซุ้ม ซุ้มใหญ่ 3 ซุ้ม เจาะผนังเป็นช่องบรรจุผอบหรือโล้ว ซึ่งภายในผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ เพื่อให้พุทธได้กราบไหว้บูชา ส่วนด้านนอกของห้องพระ เป็นบริเวณพื้นที่ที่พระภิกษุใช้ทำสังฆกรรมต่างๆ เช่น บรรพชาอุปสมบทกุลบุตร ฟังพระปาฏิโมกข์ รวมทั้งใช้เป็นสถานที่เจริญภาวนาชั้นสูงของผู้ถึงธรรมกายด้วย บานประตู และบานหน้าต่าง สำเร็จด้วยทองแดงเป็นลายฉนวน แสดงปริศนาธรรม เพื่อความคงทนถาวรและสะดวกในการบำรุงรักษา และให้ผู้ศึกษาสมาธิปฏิบัติ ได้ทราบความหมายจากปริศนาธรรมนั้น

ชั้นที่ 2 เป็นชั้นลอย มีห้องเก็บรักษาพระพุทธรูปของวัด ผนังด้านนอก เป็นที่จารึกรายชื่อผู้ทำบุญสร้างอุโบสถ โดยจารึกลงในแผ่นหินอ่อนแล้วปิดทอง เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งบุญอันสำคัญในการที่เหล่าพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา ได้ร่วมกันสร้างอุโบสถแห่งนี้ขึ้น พื้นที่ด้านนอก ใช้เป็นที่สอนภาวนา ต่อธรรมะสำหรับผู้เห็นดวงเห็นกายให้ถึงธรรมกาย ชั้นล่างสุดเป็นห้องโถง สามารถจุคนได้

ประมาณ 100 คน ใช้เป็นที่สอนภavanaเบื้องต้นได้ ที่ฝาผนังมีแผ่นหินอ่อนจารึกประวัติการสร้างวัดและกฎระเบียบวัดไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบถึงประวัติของวัดแห่งนี้

2) อาคารรอบอุโบสถ ประกอบด้วย วิหารกลบ 2 หลัง และศาลาราย 4 หลัง วิหารกลบ คือ วิหารเล็ก 2 หลัง ที่สร้างขนานกับตัวอุโบสถเพื่อเสริมอุโบสถให้สูงเด่นขึ้น โดยวิหารกลบด้านทิศใต้ของอุโบสถ เป็นที่ประดิษฐานพระต้นแบบของพระประธานในอุโบสถ พร้อมทั้งประดิษฐานพระหินทรายสมัยทวารวดี อันมีค่าประมาณมิได้ และพระที่สำเร็จจากรัตนชาติอื่นๆ อีกมาก ส่วนวิหารกลบด้านทิศเหนือ เป็นสถานที่จะนำพระพุทธรูปเข้าประดิษฐานต่อไป

3) ศาลาราย คือ ศาลาหลังเล็กๆ 4 หลัง ที่มุมทั้ง 4 ของอุโบสถ เป็นส่วนเสริมอุโบสถให้เด่นขึ้น ใช้เป็นสถานที่สอนภavanaธรรม และศาลารายหลังอุโบสถ เป็นที่ที่หลวงพ่เจ้าอาวาส ใช้ต้อนรับแขกและญาติโยม ที่ต้องการพบด้วย

4) สิม่า ตัวสิม่าสำเร็จจากทองเหลือง ก่ออยู่บนฐานปูนปั้นปูนหินอ่อน อยู่รายรอบอุโบสถทั้ง 4 ด้าน เป็นเครื่องหมายอันประกาศให้รู้ถึงเขตแดนที่พระสงฆ์จะทำสังฆกรรม และเป็นเครื่องเตือนสติด้วยว่าเมื่อเข้าสู่เขตของอุโบสถแล้ว "เราต้องสำรวม"

5) หอระฆังหอระฆัง มี 3 ชั้น เป็นศิลปะแบบเดียวกันกับอุโบสถชั้นบนสุด เป็นที่ตั้งระฆัง ใช้สำหรับตีให้สัญญาณเพื่อเรียกประชุมสงฆ์ เช่น ในเวลาทำวัตรเช้า-เย็น ชั้นที่สอง เป็นที่ตั้งของฆ้อง ใช้สำหรับตีในเวลาที่มีกิจจำเป็น แต่ในปัจจุบันไม่นิยมใช้ ชั้นล่าง เป็นที่ตั้งของกลองใหญ่ ใช้สำหรับตีให้สัญญาณเวลาเพล ในการรวมของภิกษุเพื่อทำวัตรกิจ และเวลาประชุมสงฆ์ในการทำอุโบสถ คือฟังพระปาฏิโมกข์ รวมทั้งตีเป็นจังหวะพร้อมกับระฆังเมื่อมีการเวียนเทียนคือทำประทักษิณ 3 รอบ ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา เป็นต้น

6) ศาลาอเนกประสงค์ เมื่อก้าวเข้าสู่วัดหลวงพ่อดช นอกจากจะได้เห็นอุโบสถ ที่เห็นเด่นเป็นสง่าสวยงามแล้ว สถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ ศาลาอเนกประสงค์ ซึ่งได้สร้างขึ้นใน พ.ศ.2529 โดยมีคุณอิฐ - สุธาร สุขยางค์ เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบ ใช้งบประมาณการก่อสร้าง

ประมาณ 5.6 ล้านบาท มีลักษณะเป็นศาลา
ยอดแหลม ทรงสูง หน้าต่างประตูเป็นกระจกใส
บานใหญ่ ให้ความรู้สึกโปร่งโล่ง ไม่ทึบอึดอัด
เหมาะแก่การเจริญภาวนาธรรม และช่วย
ประหยัดค่ากระแสไฟฟ้าด้านแสงสว่างด้วย เป็น
การออกแบบเพื่อประโยชน์ใช้สอยสูงสุด

7) **วิหารหลวงพ่อดำ** อีกจุดหนึ่งของ
สถานที่อันเป็นเสมือนดวงตาของวัดหลวงพ่อดำ นั่นก็คือ
"วิหารหลวงพ่อดำ" วัดปากน้ำ มีลักษณะโดดเด่นแบบเรือน
ไทย สีขาวสะอาด สร้างเสร็จในปี พ.ศ.2537 โดยมี เจ้าประคุณ
หลวงพ่อดำ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ
เป็นเจ้าภาพใหญ่ในการก่อสร้าง ร่วมกับญาติโยมอื่นๆ มีพระ
มหาสุจิตต สุจิตโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นวิศวกรควบคุมการ
ก่อสร้าง งบประมาณทั้งสิ้น 5.5 ล้านบาท สร้างขึ้นบนเกาะ
กลางน้ำ บริเวณรอบวิหาร มีพรรณไม้มีค่ามากมาย ปลูกราย

ล้อมไว้อย่างร่มรื่น ท่ามกลางวิหาร ท่านจะเห็นรูปเหมือนหลวงพ่อดำตั้งยื่นสง่า และรูป
เหมือนในท่านั่งขนาดเท่าองค์จริง ไว้ให้ปิดทอง เพื่อเป็นสังฆานุสสติ เป็นที่ระลึกนึกถึงพระคุณของ
ท่าน ที่ได้ปฏิบัติและสอนภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 ถึงธรรมกายและพระนิพพาน และได้
แนะนำสั่งสอนถ่ายทอดสืบต่อมาถึง พวกเราได้ปฏิบัติตาม ดังนั้น ท่านจึงเสมือนผู้ให้แสงสว่างใน
การปฏิบัติธรรม เปิดดวงตาของผู้ปฏิบัติตาม ให้เห็นสัจธรรมที่เป็นจริง ให้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็นกาย
ในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิตและธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายนอก และ ณ ภายใน จนสุด
ละเอียด ถึงธรรมกาย ตามรอยบาทพระพุทธองค์

8) **โรงเรียนพระปริยัติธรรม**

สถานที่สำคัญในวัดอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ให้
ความรู้ในทางปริยัติ แก่พระภิกษุสามเณร
เพื่อที่จะเป็นพระวิทยากรที่ดี ทรงคุณวุฒิทั้ง
การศึกษาและปฏิบัติ นั่นก็คือ สำนักเรียนพระ
ปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี เฉพาะ
แผนกบาลี วัดหลวงพ่อดำธรรมกายาราม ได้รับ

การจัดตั้งเป็น โรงเรียนปริยัติธรรม (แผนกบาลี) ประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ 2) เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2542 โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม ทั้ง 2 แผนก (แผนกธรรมและแผนกบาลี) ประกอบด้วยอาคาร 3 ชั้น 2 หลัง มีสะพานเชื่อมต่อกัน สร้างอย่างอาคารทั่วไป เรียบง่าย ขาว สะอาด เพื่อสะดวกในการดูแลรักษา และการใช้สอย รวมทั้งเพื่อประหยัดงบประมาณในการก่อสร้าง โดยพระมหาสุจิตต สุจิตโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นวิศวกรควบคุมการก่อสร้างค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 14 ล้านบาท อาคารหลังแรก คือ "อาคารเฉลิมพระเกียรติ ร.9" มีธนาคารสหธนาคาร จำกัด (มหาชน) โดยคุณบรรเจิด ชลวิจารณ์ ร่วมเป็นเจ้าภาพใหญ่ ในการก่อสร้างร่วมกับญาติโยมและสาธุชนอื่นๆ สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ.2539 อาคารหลังที่ 2 ชื่อ "อาคารมงคลเทพมุนี" มีอาจารย์ตรีธา เนียมขำ นายกสมาคมศิษย์หลวงพ่อดูปากน้ำ พร้อมกับญาติโยมสาธุชนเป็นเจ้าภาพ สร้างเสร็จในปี พ.ศ.2540 โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนิตตามาตุ ได้เสด็จแทนพระองค์มาทรงเปิดอาคาร ทั้ง 2 หลังนี้ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2540 อาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง 2 หลัง ใช้เป็นสถานที่ศึกษาพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้จัดการศึกษาตามระเบียบของคณะสงฆ์ไทย

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม

1) **กิจกรรมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม** เนื่องจากเป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมที่สวยงาม มีการรวบรวมพุทธศิลป์ในแขนงต่างๆ ดังนั้น จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางสถาปัตยกรรมและพุทธศิลป์ โดยวัดหลวงพ่อดุสิตมีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และเพื่อการท่องเที่ยวโดยมีการให้ความรู้ด้านสถาปัตยกรรม พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก ผลที่เกิดขึ้นการได้เรียนรู้เรื่องพระพุทธศาสนาและคุณค่าของพุทธศิลปกรรม

2) **กิจกรรมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา** ในฐานะที่วัดหลวงพ่อดุสิตเป็นวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาโดยตรง ดังนั้นมีผู้สนใจเรียนรู้และมาปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ทั้งที่มาปฏิบัติโดยส่วนบุคคลและเป็นหมู่คณะที่องค์กรต่างๆ ได้จัดขึ้น ในแต่ละปีมีผู้ที่มาปฏิบัติที่วัดหลวงพ่อดุสิตมากกว่า 10,000 ราย ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สำหรับปฏิบัติของวัดหลวงพ่อดุสิตนั้น เน้นการเจริญในสติปัญญา 4

3) **กิจกรรมการเรียนรู้เชิงวิถีชีวิตและธรรมชาติ** เนื่องจากวัดหลวงพ่อดุสิตมีธรรมชาติที่ร่มรื่นและมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เข้ากับวิถีชีวิตชาวพุทธ เช่น การเรียนพระปริยัติธรรม ดังนั้น จึงเกิดกิจกรรมการเรียนรู้และการสร้างความเข้าใจในชีวิต โดยมีการให้ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งวิทยุ สิ่งพิมพ์ และสื่ออื่นๆ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่สอดคล้องกับจริตของบุคคล

สรุปกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดกรณีศึกษา

1. **กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** กิจกรรมการเรียนรู้นี้ มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจได้ศึกษาเที่ยวชมความงดงามของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมแบบเรียบง่าย มีความเป็นธรรมชาติสูง และมุ่งสู่การเรียนรู้เพื่อเข้าใจธรรมชาติและวิถีชีวิต สิ่งที่ปรากฏในสวนโมกข์ เช่น โรงมหรสพทางวิญญาณ ศาลาปฏิบัติธรรม สวนแบบเซน หรือแม้แต่วัดอื่น เช่น ลานจงกรม หอปฏิบัติธรรมแสดงพุทธศิลป์แบบเรียบง่าย เป็นต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และการน้อมจิตของผู้ที่เที่ยวชมให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ เพื่อรับสิ่งใหม่เข้ามาในชีวิต

โดยสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ คือ สื่อธรรมชาติ เช่น ทางเดินธรรมชาติ สถานที่จงกรม สวนเซน และสื่อที่สร้างขึ้นอย่างเรียบง่าย เช่น ป้ายแสดงพุทธศาสนสุภาษิต จิตรกรรมแสดงภาพวิถีชีวิต มหรสพทางวิญญาณ สวนเซน พระพุทธรูปได้ต้นไม้ หรือแม้กระทั่งต้นไม้มีป้ายสื่อแสดงความจริงของธรรมชาติและสรรพสิ่ง ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้ผู้ที่เข้ามาสัมผัส เรียนรู้ด้วยตนเอง ปราศจากสิ่งยั่วยุให้เกิดความร้อนแรงตามธรรมชาติของมนุษย์ กิจกรรมการเรียนรู้ในข้อนี้ ยังมีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งที่เดินทางไปศึกษา โดยเฉลี่ยวัดละ 50-300 คน/วัน

2. **กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-วิถีชีวิต** ในความเรียบง่ายของวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติดังกล่าว การไหว้พระ สวดมนต์ การทำบุญใส่บาตร การพิจารณาอาหาร การเจริญสมาธิ การเดินจงกรม การฝึกวิปัสสนาในอารมณ์ต่างๆ ล้วนเป็นที่ลี้ภัยค้นพบได้ง่ายสำหรับผู้สนใจหรือนักท่องเที่ยวที่ไร้ความรีบเร่ง ทำให้เกิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของตนเองและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ โดยไม่ต้องอธิบายด้วยภาษาหรือหนังสือแนะนำ แต่มาจากการร่วมปฏิบัติในวัฒนธรรมของชาวพุทธ ที่จะทำได้เครื่องเตือนใจหรือสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตมิให้ตกลงในความประมาท นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการไหว้พระ การท่องเที่ยวตามเทศกาลและวันสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีของไทย และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งล้วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและศาสนวัตถุที่มีอยู่ภายในวัด ยกเว้นกรณี

ของวัดพระธาตุพนมถึงแม้ว่าจะมีการจัดงานนมัสการพระธาตุประจำปี แต่ก็มี การนำเสนอคุณค่าของวัฒนธรรมกับการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

สำหรับสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ สื่อหนังสือ/เทป ซีดี/ธรรมะ สื่อวิทยุ สื่อสารสนเทศทางอินเทอร์เน็ต สื่อบุคคล สื่อชุมชนแห่งกัลยาณมิตร (คนที่มาปฏิบัติร่วมกัน) สื่อทางวัฒนธรรม เช่น พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรม และสื่อมวลชนในการส่งเสริมให้เกิดการรับรู้และเรียนรู้ โดยมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาศึกษา เฉลี่ยวัดละ 50-300 คน เช่นกัน

3. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการพัฒนาจิตใจและปัญญา (ศาสนาธรรม) กิจกรรมเรียนรู้มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้ในเชิงลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองและการดำรงอยู่ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ด้านหลักธรรมผ่านการสนทนาธรรม การฟังเทศน์ การเรียนรู้ในคัมภีร์ธรรม/หนังสือธรรมะ และการฝึกสมาธิด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ การพิจารณาโดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 หลักอาณานสติ เป็นต้น เป็นสิ่งที่ถือว่าเป็นกิจกรรมหลักของวัดที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นโครงการหรือคอร์สฝึกอบรมระยะสั้น ระยะยาว ให้กับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยว นับตั้งแต่คอร์สสั้นๆ 1-2 ชั่วโมง ใน 1 วัน (ผ่านการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ การสนทนาธรรม) หรือ ระยะ 1 คืน 1 วันสำหรับการฝึกระยะสั้น (การสวดมนต์ทำวัตร การทำบุญใส่บาตร การฝึกสมาธิการจงกรม) และระยะ 3 คืน 4 วัน สำหรับผู้ที่สนใจระยะยาวในการเรียนรู้มากขึ้น (ดำเนินการทุกกิจกรรม ทั้งไหว้พระ สวดมนต์ ทำกิจกรรม ทำบุญใส่บาตร สนทนาธรรม ฝึกสมาธิ ฯลฯ) โดยกิจกรรมนี้จะมีนักท่องเที่ยว/ผู้ปฏิบัติจำนวน 30-200 ต่อโครงการ สำหรับวัดสวนดอกหรือศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติกรรมฐานนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่มีนักท่องเที่ยวที่สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก (โดยภาพรวมนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเฉลี่ยปีละ 3,000 คน) ส่วนสวนโมกขมีนักท่องเที่ยวที่สนใจมาปฏิบัติในจำนวนที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ไม่มากจนเกินไป

สำหรับสื่อที่ใช้เป็นหลัก คือ สื่อบุคคล (พระสงฆ์/พระวิปัสสนาจารย์) และสื่อชุมชนแห่งกัลยาณมิตรที่มาจากการปฏิบัติของบุคคลที่มีความสนใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน โดยมีหัวข้อธรรมในการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาที่พระอาจารย์สอนคล้ายคลึงกัน คือ หลัก

ไตรสิกขา หลักไตรลักษณ์ พรหมวิหาร 4 ศีล 5 อริยสัจ 4 สังคหวัตถุ 4 หลักสติปัฏฐาน 4 อนุสติ 10 โพธิปักขิยธรรม 37 มรรค 8 หลักความไม่ประมาทในชีวิต การบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวถึงแนวปฏิบัติเพื่อการสอนในตอนต่อไป

4. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชีวิตและสังคม หลังจากมีการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติของกลุ่มผู้สนใจ/นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝน คือ การเข้าใจตนเองและการใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์มากขึ้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้เพิ่มขึ้น คือ การที่นักท่องเที่ยวร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม เช่น การสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเถร ชาวเขา การบำเพ็ญสาธารณะสงเคราะห์ การบริจาค การตั้งกองทุนมูลนิธิเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่าย เป็นต้น ในกิจกรรมนี้จะมีผู้ร่วมดำเนินการประมาณ 20-300/ปี/วัด

สำหรับสื่อที่ใช้ คือ สื่อบุคคล สื่อชุมชน สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และสื่อสารมวลชน ในการช่วยกันเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์

4.2 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวในด้านการจัดการท่องเที่ยวและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา

4.2.1 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย

จากการสำรวจข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน ที่เดินทางไปศึกษาเรียนรู้และท่องเที่ยวในวัด 4 วัด สามารถสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐาน ดังนี้

ตารางที่ 4.1
ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	64	32.0
หญิง	136	68.0
รวม	200	100.0
อายุ		
น้อยกว่า 20 ปี	15	7.5
21 – 30 ปี	39	19.5
31 – 40 ปี	60	30.0
41 – 50 ปี	45	22.5
51 – 60 ปี	24	12.0
มากกว่า 60 ปี	17	8.5
รวม	200	100.0
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	15	7.5
มัธยมศึกษา	36	18.0
อนุปริญญา	22	11.0
ปริญญาตรี	88	44.0
สูงกว่าปริญญาตรี	33	16.5
อื่นๆ เช่น การศึกษาพิเศษ เป็นต้น	6	3.0
รวม	200	100.0

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพ		
ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	42	21.0
ธุรกิจส่วนตัว	63	31.5
เกษตรกร	13	6.5
พนักงานบริษัทเอกชน	41	20.5
นักเรียน/นักศึกษา	29	14.5
อื่นๆ รับจ้าง	12	6.0
รวม	200	100.0
เหตุผลหลักในการเดินทางท่องเที่ยว (ตอบได้หลายข้อ)		
พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน	119	59.5
ร่วมประชุม / ศึกษาดูงาน / ทัศนศึกษา	38	19.0
เยี่ยมญาติและคนรู้จัก	41	20.5
เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีของท้องถิ่น	59	29.5
เลือกซื้อสินค้า-บริการ/ติดต่อธุรกิจ	17	8.5
อื่นๆ เช่น สนใจด้านวัฒนธรรม	17	8.5
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	291	
เหตุผลในการเดินทางเพื่อศึกษาหรือเยี่ยมชมวัดและสถานที่ทางวัฒนธรรม (ตอบได้หลายข้อ)		
เพื่อชมความงามของวัดและพุทธศิลป์	108	54.0
เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด	139	69.5
เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกนั่งสมาธิ	82	41.0
เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัด/ท้องถิ่น	67	33.5
เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา	77	38.0
อื่นๆ เช่น เพื่อศึกษาวัฒนธรรม-วิถีชีวิต	4	2.0
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	477	

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
การขึ้นชอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา (ตอบได้หลายข้อ)		
การไหว้พระ-สวดมนต์	132	66.0
การทำบุญใส่บาตร	90	44.0
การรับฟังพระธรรมเทศนา	77	38.5
การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา	101	50.5
การศึกษาค้นคว้าทางพุทธศาสนา	69	34.5
การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ	87	43.5
อื่น ๆ เช่น เที่ยวชมเฉย ๆ	3	1.5
รวม	488	100.0

จากตารางที่ 4.1 โดยเป็นการสรุปข้อมูลจากแบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย 200 คน จะเห็นได้ว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เดินทางมาเที่ยวชมภายในวัดทั้ง 4 วัดเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยมีอายุอยู่ในระหว่าง 31-40 ปีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ อายุ 41-50 ปี และกลุ่มผู้ที่มีอายุระหว่าง 21-30 ปีตามลำดับ ในขณะที่ผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 20 ปี มีเพียงจำนวนน้อย สำหรับพื้นฐานการศึกษาของนักท่องเที่ยวชาวไทยนั้น ส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และสูงกว่าปริญญาตรีตามลำดับ โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัวมากที่สุด รองลงมา เป็นกลุ่มผู้ที่ทำงานอยู่ในภาครัฐและธุรกิจเอกชนตามลำดับ ในขณะที่อาชีพอื่นมีเพียงจำนวนน้อย โดยเหตุผลหลักในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย คือ การไปพักผ่อนกับครอบครัว เพื่อน รองลงมา ได้แก่ การเดินทางไปไหว้พระ ชมวัด เข้าร่วมประเพณีในท้องถิ่น รวมทั้งการเดินทางมาประชุม ทัศนศึกษาแล้วแวะเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะวัดในบริเวณใกล้เคียง

สำหรับเหตุผลในการเดินทางไปศึกษาหรือเยี่ยมชมวัด ศาสนสถานของนักท่องเที่ยวได้แก่ เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การเที่ยวชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ การร่วมสวดมนต์และฝึกนั่งสมาธิ และการศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนาตามลำดับ ส่วน กิจกรรมทางพุทธศาสนาที่นักท่องเที่ยวชื่นชอบ ได้แก่ การไหว้พระ-สวดมนต์ การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา การทำบุญใส่บาตร การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ และการฟังพระธรรมเทศนา ตามลำดับ

ตารางที่ 4.2
ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยเกี่ยวกับ
การจัดการเรียนรู้ การสื่อสาร และการพัฒนาจิตใจของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ข้อ	ความคิดเห็นด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	ด้านการให้ความรู้			
1	การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผ่นพับประวัติของวัด	4.26	0.78	ดี
2	การจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้อธิบายประวัติและแนะนำสถานที่ภายในวัด	3.95	0.84	ดี
3	การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม	4.16	0.80	ดี
4	การให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร	4.04	0.78	ดี
5	การให้ความรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น การมีหนังสือธรรมะ	4.28	0.76	ดี
6	การให้ความรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจ เช่น การจัดสื่อการสอนสมาธิ เป็นต้น	4.22	0.75	ดี
	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้			
7	การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด เช่น การจัดงานไหว้พระประจำปี	4.08	0.79	ดี
8	การจัดนิทรรศการ/กิจกรรมเพื่อให้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน	3.98	0.78	ดี
9	การจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตร	4.16	0.79	ดี
10	การจัดกิจกรรมการไหว้พระ-สวดมนต์ประจำวัน	4.29	0.71	ดี
11	การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้แบบไทย การนวดไทย	3.76	0.85	ดี
12	การจัดพื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชาวพุทธ เช่น สถานที่สวดมนต์	4.33	0.71	ดี
13	การดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานภายในวัด	4.24	0.74	ดี

ข้อ	ความคิดเห็นด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา			
14	การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม	4.34	0.69	ดี
15	การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ	4.31	0.70	ดี
16	การจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/นักท่องเที่ยว	4.22	0.70	ดี
17	การจัดโครงการบรรพชา-อุปสมบทแก่ผู้สนใจ	4.14	0.73	ดี
18	การจัดสวนพุทธธรรม/สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษาฝึกสมาธิ	4.27	0.65	ดี
19	การจัดเส้นทางธรรมชาติภายในวัดเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ	4.24	0.72	ดี
20	การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทางพระพุทธศาสนา	4.14	0.76	ดี

จากตารางที่ 4.2 ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การจัดระบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 4 แห่ง ทางวัดได้มีการดำเนินการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ นับตั้งแต่การให้ข้อมูลความรู้ ไปจนถึงการพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยการให้ความรู้ นั้น กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า ทางวัดได้มีการส่งเสริมและให้ความรู้ในการปฏิบัติตามธรรม เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม มากที่สุด รองลงมาได้แก่ การจัดพื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชาวพุทธ สถานที่สวดมนต์ และ การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ เป็นต้น ส่วนการทำกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ พบว่า ทางวัดได้ดำเนินการตามวิถีของชาวพุทธเป็นหลักใหญ่ ได้การทำบุญใส่บาตร การไหว้พระ สวดมนต์ การเจริญสมาธิวิปัสสนา การจัดโครงการเพื่อฝึกอบรมให้กับผู้สนใจ การแสดงพระธรรมเทศนาให้กับผู้ที่เข้ามารับฟัง เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ที่เน้นการตื่นรู้ การเข้าใจชีวิตมากกว่าการดำเนินการตามกระแสทางวัฒนธรรม เป็นการปลูกให้ตื่น ให้เข้าใจกับวิถีชีวิตของตนเองและผู้อื่น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจของวัดทั้ง 4 นั้น มุ่งไปสู่การเรียนรู้อย่างเรียบง่าย โดยมีหลักการอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เบื้องหลัง เน้นความสำคัญของการฝึกตนกับการรับรู้และการสร้างความเข้าใจกับตนเอง

ตารางที่ 4.3
ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยเกี่ยวกับ
ผลลัพธ์จากเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ข้อ	ผลจากการเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
1	การได้รับความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา	4.34	0.66	ดี
2	การได้รับความรู้/หลักธรรมเพื่อความไม่ประมาทในชีวิต	4.29	0.70	ดี
3	การได้รับความรู้และหลักธรรมเพื่อความกตัญญูรู้คุณ	4.37	0.70	ดี
4	การได้รับความรู้และหลักการในการทำบุญให้ทาน	4.31	0.71	ดี
5	การได้รับความรู้ในการฝึกสมาธิและจิตใจ	4.32	0.77	ดี
6	การได้รับความรู้ในการพัฒนาปัญญา	4.32	0.74	ดี
7	การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย	4.38	0.68	ดี
8	การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ	4.35	0.66	ดี
9	การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์	4.38	0.68	ดี
10	การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล	4.36	0.66	ดี
11	การเห็นคุณค่าของเข้าถึงความจริงหรือสัจธรรมในชีวิต	4.25	0.69	ดี
12	การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา	4.35	0.67	ดี
13	การเห็นคุณค่าของพุทธศิลปกรรม	4.27	0.72	ดี
14	การเข้าใจเกี่ยวกับเหตุปัจจัยของการดำเนินชีวิต	4.32	0.65	ดี
15	การเข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรม	4.32	0.74	ดี
16	การยอมรับการเปลี่ยนแปลงและความเป็นจริงของชีวิต	4.27	0.74	ดี
17	การนำหลักอริยสัจ 4 ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต	4.26	0.67	ดี
18	การใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น	4.33	0.66	ดี
	รวม	4.32	0.69	

จากตารางที่ 4.3 จะเห็นว่า ผลลัพธ์จากการเรียนรู้และการฝึกตนของนักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจการเดินทางไปศึกษาและปฏิบัติธรรมที่วัดนั้น ส่วนใหญ่ยอมรับว่าได้รับความรู้ มีความเข้าใจ และมีความตระหนักในหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.32 อยู่ในระดับดี กล่าวคือ นักท่องเที่ยวระบุว่า ได้มีการเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การ

เห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณีชาวพุทธ เป็นต้น และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยกลุ่มตัวอย่างสามารถชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ให้มากขึ้น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ ผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาในเชิงลึกโดยการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่า นักท่องเที่ยวสนใจศึกษา พระพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการฝึกสมาธิที่ทำให้รู้สึกผ่อนคลายกับการใช้ชีวิต เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง รู้จักตนเองมากขึ้น มีสติกับตัวเองและเข้าใจชีวิตมากขึ้น โดยนักท่องเที่ยวบางรายระบุว่า การที่เดินทางมาวัดก็เพื่อมาฝึกสมาธิโดยตรง

4.2.2 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

จากการสำรวจข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 194 คน (เฉพาะแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์) ที่เดินทางไปศึกษาเรียนรู้และท่องเที่ยวใน 4 วัดหรือสำนักปฏิบัติธรรม สามารถสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐาน ดังนี้

ตารางที่ 4.4
ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	94	48.5
หญิง	100	51.5
รวม	194	100.0
อายุ		
น้อยกว่า 20 ปี	3	1.5
21 – 30 ปี	94	48.5
31 – 40 ปี	59	30.4
41 – 50 ปี	31	16.0
51 – 60 ปี	4	2.1
มากกว่า 60 ปี	3	1.5
รวม	200	100.0

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	1	0.5
มัธยมศึกษา	30	15.5
อนุปริญญา	42	21.6
ปริญญาตรี	70	36.1
สูงกว่าปริญญาตรี	42	21.6
อื่นๆ เช่น การศึกษาพิเศษ เป็นต้น	9	4.6
รวม	194	100.0
อาชีพ		
ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	3	1.5
ธุรกิจส่วนตัว	15	7.7
เกษตรกร	0	0.0
พนักงานบริษัทเอกชน	33	17.0
นักเรียน/นักศึกษา	31	16.0
อื่นๆ (ส่วนใหญ่ไม่ระบุ)	112	57.7
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	194	100.0
เหตุผลหลักในการเดินทางท่องเที่ยว (ตอบได้หลายข้อ)		
พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน	100	51.5
ร่วมประชุม / ศึกษาดูงาน / ทัศนศึกษา	44	22.7
เยี่ยมญาติและคนรู้จัก	2	1.0
เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีของท้องถิ่น	75	38.7
เลือกซื้อสินค้า-บริการ/ติดต่อธุรกิจ	0	0.0
อื่นๆ เช่น สนใจด้านวัฒนธรรม	78	40.2
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	299	-

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
เหตุผลในการเดินทางเพื่อศึกษาหรือเยี่ยมชมวัดและสถานที่ทางวัฒนธรรม (ตอบได้หลายข้อ)		
เพื่อชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ	78	40.2
เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด	14	7.2
เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกนั่งสมาธิ	143	73.7
เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัด/ท้องถิ่น	31	16.0
เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา	110	56.7
อื่นๆ เช่น เพื่อศึกษาวัฒนธรรม-วิถีชีวิต	7	3.6
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	383	-
การชื่นชอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา (ตอบได้หลายข้อ)		
การไหว้พระ-สวดมนต์	48	24.7
การทำบุญใส่บาตร	11	5.7
การรับฟังพระธรรมเทศนา	14	7.2
การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา	174	89.7
การศึกษาค้นคว้าความรู้ทางพุทธศาสนา	115	59.3
การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ	36	18.6
อื่นๆ เช่น รู้สึกปกติ	8	4.1
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	406	-

จากตารางที่ 4.4 จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 200 คน ที่เดินทางมาศึกษาเยี่ยมชมภายในวัดทั้ง 4 วัด ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง โดยมีอายุอยู่ในระหว่าง 21-30 ปีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ อายุ 31-40 ปี และ กลุ่มผู้ที่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี ตามลำดับ ในขณะที่ผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปี และน้อยกว่า 20 ปี มีจำนวนเพียงเล็กน้อย สำหรับพื้นฐานการศึกษาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ อนุปริญญาและสูงกว่าระดับปริญญาตรี ตามลำดับ โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่ได้ระบุถึงอาชีพของตนเอง รองลงมาได้แก่ เป็นกลุ่มผู้ที่ทำงานอยู่ในภาคธุรกิจบริษัทเอกชน ในขณะที่อาชีพอื่นมีเพียงจำนวนน้อย โดยเหตุผลหลักในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

คือ การไปพักผ่อนกับครอบครัว เพื่อน รองลงมา ได้แก่ การสนใจทางวัฒนธรรม ประเพณีของไทย และการเดินทางไปไหว้พระ ชมวัด เข้าร่วมประเพณีในท้องถิ่น การประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน ตามลำดับแล้วแวะเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมในบริเวณใกล้เคียง

สำหรับเหตุผลในการเดินทางไปศึกษาหรือเยี่ยมชมวัดศาสนสถานของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ได้แก่ การร่วมสวดมนต์และฝึกสมาธิเจริญปัญญา มากที่สุด รองลงมาได้แก่ การศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา การเที่ยวชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ การเข้าร่วมประเพณีท้องถิ่นตามลำดับ ส่วนกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่นักท่องเที่ยวชื่นชอบ ได้แก่ การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา การศึกษาความรู้ทางพุทธศาสนา การไหว้พระสวดมนต์ ตามลำดับ

ตารางที่ 4.5

ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกี่ยวกับ
การจัดการเรียนรู้ การสื่อสาร และการพัฒนาจิตใจของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ข้อ	ความคิดเห็นด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	ด้านการให้ความรู้			
1	การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผ่นพับประวัติของวัด	3.50	0.96	พอใช้
2	การจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้อธิบายประวัติและแนะนำสถานที่ภายในวัด	3.66	0.97	ดี
3	การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม	3.22	0.99	พอใช้
4	การให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร	3.37	1.05	พอใช้
5	การให้ความรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น การมีหนังสือธรรมะ	3.49	1.21	พอใช้
6	การให้ความรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจ เช่น การจัดสื่อการสอนสมาธิ เป็นต้น	3.99	1.00	ดี
	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้			
7	การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด เช่น การจัดงานไหว้พระประจำปี	3.37	0.94	พอใช้

ข้อ	ความคิดเห็นด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
8	การจัดนิทรรศการ/กิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน	3.42	1.00	พอใช้
9	การจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตร	3.47	0.99	พอใช้
10	การจัดกิจกรรมการไหว้พระ-สวดมนต์ประจำวัน	3.66	1.01	ดี
11	การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้แบบไทย การนวดไทย	3.11	1.02	พอใช้
12	การจัดพื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชาวพุทธ เช่น สถานที่สวดมนต์	3.73	0.98	ดี
13	การดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน ภายในวัด	3.63	1.05	ดี
14	การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม	4.45	0.84	ดี
15	การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ	3.51	1.04	ดี
16	การจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/นักท่องเที่ยว	4.38	0.85	ดี
17	การจัดโครงการบรรพชา-อุปสมบทแก่ผู้สนใจ	3.28	0.98	พอใช้
18	การจัดสวนพุทธธรรม/สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษา/ฝึกสมาธิ	4.24	0.74	ดี
19	การจัดเส้นทางธรรมชาติภายในวัดเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ	3.99	0.97	ดี
20	การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทางพระพุทธศาสนา	3.61	0.98	ดี

จากตารางที่ 4.5 ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การจัดระบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 4 แห่ง ที่ทางวัดได้ดำเนินการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ นับตั้งแต่การให้ข้อมูลความรู้ การเสริมสร้างความตระหนักรู้ ไปจนถึงการพัฒนาจิตใจและปัญญานั้น กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศให้ความคิดเห็นว่า ทางวัดได้มีการส่งเสริมและให้ความรู้และการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเป็นอย่างดี โดยเห็นว่า การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม เป็นกิจกรรมที่เหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/นักท่องเที่ยว และการจัดสวนพุทธธรรม/สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษา/ฝึกสมาธิ

ตามลำดับ ส่วนประเด็นที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ เห็นว่าวัดยังไม่ได้ดำเนินการให้เหมาะสมเท่าที่ควร ได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้แบบไทย การนวดไทย การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น สำหรับการทำกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ พบว่า ทางวัดได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมดำเนินการตามวิถีของชาวพุทธเป็นหลักใหญ่ เช่น การแนะนำการทำบุญใส่บาตร การไหว้พระ สวดมนต์ การเจริญสมาธิวิปัสสนา การจัดโครงการเพื่อฝึกอบรมให้กับผู้ที่สนใจ การแสดงพระธรรมเทศนาให้กับผู้ที่เข้ามารับฟัง เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการทางพระพุทธศาสนา ที่เน้นการตื่นรู้ การเข้าใจชีวิต มากกว่าการดำเนินการตามกระแสทางวัฒนธรรม โดยเป็นการฝึกจิตเพื่อปลูกให้ตื่นจากความไม่รู้ และเพื่อให้เข้าใจกับวิถีชีวิตของตนเองและผู้อื่น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และการสื่อสารของวัดทั้ง 4 ในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเห็นว่า มีความเหมาะสมในเรื่องการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่การให้ข้อมูลความรู้ทั่วไป เช่น การประชาสัมพันธ์ การแนะนำข้อมูลอื่นๆ นั้น ยังต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

ตารางที่ 4.6

ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกี่ยวกับ
ผลลัพธ์จากการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ข้อ	ผลจากการเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
1	การได้รับความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา	4.27	0.81	ดี
2	การได้รับความรู้/หลักธรรมเพื่อความไม่ประมาทในชีวิต	4.12	0.82	ดี
3	การได้รับความรู้และหลักธรรมเพื่อความกตัญญูรู้คุณ	4.12	0.79	ดี
4	การได้รับความรู้และหลักการในการทำบุญให้ทาน	3.91	0.83	ดี
5	การได้รับความรู้ในการฝึกสมาธิและจิตใจ	4.51	0.72	ดีมาก
6	การได้รับความรู้ในการพัฒนาปัญญา	4.07	0.90	ดี
7	การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย	3.67	1.02	ดี
8	การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ	4.10	0.95	ดี
9	การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์	4.15	0.85	ดี
10	การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล	4.00	0.88	ดี

ข้อ	ผลจากการเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
11	การเห็นคุณค่าของเข้าถึงความจริงหรือสัจธรรมในชีวิต	4.16	0.90	ดี
12	การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา	4.52	0.73	ดีมาก
13	การเห็นคุณค่าของพุทธศิลปกรรม	3.07	1.09	พอใช้
14	การเข้าใจเกี่ยวกับเหตุปัจจัยของการดำเนินชีวิต	4.04	0.88	ดี
15	การเข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรม	3.87	0.88	ดี
16	การยอมรับการเปลี่ยนแปลงและความเป็นจริงของชีวิต	4.07	0.92	ดี
17	การนำหลักอริยสัจ 4 หรือหลักธรรมอื่นๆ ไปใช้ในการแก้ไข ปัญหาชีวิต	3.71	1.09	ดี
18	การใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น	4.11	0.95	ดี
	รวม	4.03	0.89	ดี

จากตารางที่ 4.6 จะเห็นว่า กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศได้ระบุว่า สิ่งที่ได้รับจากการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา คือ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การได้รับความรู้ในการฝึกสมาธิและจิตใจ และการได้รับความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาตามลำดับ ซึ่งผลลัพธ์จากการเรียนรู้และการฝึกตนของผู้ที่สนใจนักท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ เกิดการความสนใจใฝ่รู้ และยอมรับว่าได้รับความรู้ มีความเข้าใจ มีความตระหนัก และสามารถนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ในชีวิตได้มากขึ้น โดยสามารถมองคุณค่าของชีวิตและการดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้

จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ทำให้นักท่องเที่ยวบางส่วนเดินทางกลับมาท่องเที่ยวและศึกษาทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในหลายๆ ครั้ง บางรายมีความสนใจมากเป็นพิเศษ และได้ชักชวนเพื่อนมาปฏิบัติธรรมร่วมกันอีก โดยเฉพาะที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติกรรมฐานนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ และสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานีนั้น มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางมาปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา โดยอาจจะมึนักท่องเที่ยวจำนวนน้อยบ้าง มากบ้างตามสภาพแวดล้อมและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น แต่โดยรวมถือเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยวในประเทศไทยที่นักท่องเที่ยวสามารถเลือกสรรกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง เป็นการสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ได้รับความริบเร่ง มีผลกระทบต่องสภาพแวดล้อมน้อยลง และเกิดความประทับใจต่อสังคมไทยมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยกับชาวต่างประเทศ โดยนักท่องเที่ยวชาวไทยยังมีจุดหมายเพื่อไหว้พระขอพรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าชาวต่างประเทศ ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสนใจฝึกปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังมากกว่า ดังตารางต่อไปนี้

**ตารางที่ 4.7 ข้อมูลเปรียบเทียบลักษณะกิจกรรมและความสนใจ
ด้านการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ**

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	นักท่องเที่ยวชาวไทย
เหตุผลในการเดินทางเพื่อศึกษา/เยี่ยมชมวัดและสถานที่ทางวัฒนธรรม		
เพื่อชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ	78	108
เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด	14	139
เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกนั่งสมาธิ	143	82
เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัด/ท้องถิ่น	31	67
เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา	110	77
อื่นๆ เช่น เพื่อศึกษาวัฒนธรรม-วิถีชีวิต	7	4
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	383	477
การชื่นชอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา (ตอบได้หลายข้อ)		
การไหว้พระ-สวดมนต์	48	132
การทำบุญใส่บาตร	11	90
การรับฟังพระธรรมเทศนา	14	77
การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา	174	101
การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทางพุทธศาสนา	115	69
การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ	36	87
อื่นๆ เช่น รู้ลึกปกติเฉยๆ	8	3
รวม (เฉพาะที่ตอบ)	406	488

4.3 ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

คำถามการวิจัยข้อที่ 1 วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบ และกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไร ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ โดยเฉพาะในด้านกายภาพหรือด้านศิลปกรรม และด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นกรณีศึกษาในตอนต้นดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวใน 4 ลักษณะ คือ

1. **กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัดพุทธธรรม** ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเที่ยวชมความงดงามของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับความงดงามทางด้านพุทธศิลปกรรม อันประกอบด้วย สถาปัตยกรรม ประติมากรรม รวมทั้งจิตรกรรมที่เรียบง่ายของวัด โดยไม่เน้นวัดพุทธธรรมมากนัก เช่น โรงมหรสพทางวิญญูณศาลาปฏิบัติธรรม สวนเซนแบบพระพุทธศาสนาสายมหายาน เส้นทางธรรมชาติ ลานจงกรม หอปฏิบัติธรรม การแสดงพุทธศิลป์แบบเรียบง่ายที่สื่อความเป็นธรรมชาติของชีวิตและหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และการน้อมจิตของผู้ที่เที่ยวชมให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ การตั้งสติพิจารณา เพื่อปรับฐานคิดในการมองชีวิตและการทดลองปรับเปลี่ยนมุมมองต่อสิ่งรอบตัวและกิจกรรมตามธรรมชาติที่สอดคล้องกับวิถีพุทธ โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่สนใจที่จะศึกษาสภาพธรรมชาติ และพื้นที่ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และการเรียนรู้จากป้ายสื่อธรรมที่ทางวัดได้ติดไว้เพื่อเป็นข้อคิดให้นึกถึงความดีงาม และความเป็นจริงของชีวิต

2. **กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-วิถีแห่งชุมชนสังฆะ** ที่เน้นความเรียบง่ายของวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้และวิถีชีวิตของพระสงฆ์ การร่วมทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การไหว้พระ สวดมนต์ การทำบุญใส่บาตร การพิจารณาการบริโภคอาหาร การนั่ง-นอนแบบมีสติ การเจริญสมาธิ การเดินจงกรม การฝึกวิปัสสนาในอารมณ์ต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ค้นพบได้ง่ายสำหรับผู้สนใจหรือนักท่องเที่ยวที่ไร้ความรีบเร่ง ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาและสนใจในกิจกรรมดังกล่าว จะมีความสนใจที่จะศึกษามากขึ้น โดยส่วนหนึ่งจะเข้าร่วมเป็นชุมชนแห่งสังฆะที่มีความเป็นกัลยาณมิตร มีการแนะนำ สนทนาแลกเปลี่ยนด้วยประเด็นที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา บางคนสมัครเป็นอาสาสมัครการทำกิจกรรมดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในวิถีทางวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา โดยความเป็นชุมชนสังฆะนั้น ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกันที่นำไปสู่การเรียนรู้ในระยะยาว

3. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการพัฒนาจิตใจและปัญญา

กิจกรรมเรียนรู้ภายใต้การท่องเที่ยวประเภทนี้ มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้ในเชิงลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองและการดำรงอยู่อย่างมีสติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีกระบวนการเรียนรู้ในมิติต่างๆ เช่น การเรียนรู้ด้านธรรมะและประวัติพระพุทธศาสนา ผ่านการสนทนาธรรม การฟังเทศน์ จากพระสงฆ์ การเรียนรู้ในคัมภีร์ธรรม/หนังสือธรรมะ และการเรียนรู้จากการฝึกสมาธิ วิปัสสนาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ การพิจารณาโดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 หลักอานาปานสติ ซึ่งล้วนเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้ปฏิบัติ จากการศึกษาพบว่า ทุกวัดมีการแนะนำให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองศึกษา ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจของตนเอง แต่ระดับการสอนและการปฏิบัติธรรมะมีความแตกต่างกัน โดยแต่ละวัดจะมีการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ดังกล่าวตามช่วงเวลาที่เหมาะสมของแต่ละวัด โดยวัดที่มุ่งเน้นการปฏิบัติเป็นการเฉพาะ เช่น สวนโมกขพลาราม และสถานศึกษาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ แห่งวัดสวนดอก และวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม จะมุ่งเน้นการปฏิบัติสมาธิได้ตลอดทั้งปี กรณีที่มีผู้สนใจจะปฏิบัติ แต่ในส่วนของวัดพระธาตุพนม จะมีการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว ตามวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยจะมีพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติจำนวนมาก

4. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชีวิตและสังคม

หลังจากมีการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติธรรมของกลุ่มผู้สนใจ/นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝน คือ การเข้าใจตนเองและการใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมมากขึ้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้เพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง คือ การที่นักท่องเที่ยวร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม เช่น การสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเณร ชาวเขา การบำเพ็ญสาธารณะสงเคราะห์ การบริจาคทุนการศึกษา การตั้งกองทุนมูลนิธิเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนา เป็นต้น ทำให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมมากขึ้น ซึ่งจะกลายเป็นการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น อันเป็นผลสะท้อนมาจากการปฏิบัติภายในจิตใจของบุคคลที่ได้รับจากการเรียนรู้และปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา

ดังนั้น รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เป็นกรณีศึกษา จึงรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing)
2. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing)
3. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking)

โดยรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว เกิดจากการเรียนรู้ในด้านศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล ศาสนธรรม และกิจกรรมตามประเพณี ในที่นี้จะกล่าวถึงรูปแบบและกระบวนการการเรียนรู้ในแต่ละรูปแบบ ดังนี้

1. **รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing)** รูปแบบการเรียนรู้ในด้านนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยว/ผู้ที่เดินทางมาศึกษาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้ (เฝ้ามองดู) จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และจากการเที่ยวชมความงดงามและสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีการปรับแต่งให้ผสมผสานระหว่างธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างตามพุทธศิลปกรรมที่เรียบง่าย โดยเน้นการเรียนรู้จากการเที่ยวชมหรือทัศนศึกษา เพื่อเป็นการน้อมจิตใจของผู้มาเที่ยวให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ มีสติในการพิจารณาสิ่งรอบข้างที่เกิดขึ้นตามความรู้สึกในขณะนั้น และเพื่อให้ผู้มาเที่ยวชมได้กำหนดความสงบและการปรับฐานคิดในการมองชีวิตและสิ่งรอบตัวอันเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยใช้ป้ายสื่อธรรมะและสื่อตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

รูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะนี้ เป็นเสมือนการทัศนศึกษาทั่วไปแต่มีความต่างในเรื่องของสถานที่และสาระสำคัญของการศึกษาเรียนรู้ โดยสื่อธรรมะที่ทางวัดนำเสนอส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิตมากกว่าความรู้เพื่อความบันเทิง เป็นการนำเสนอมุมมองของความสุขที่มาจากภายในหรือความสุขในเชิง happiness ซึ่งเป็นความสุขที่สัมพันธ์กับความรู้สึกทางจิต (mind) และใจ (heart) มีลักษณะสงบและดำรงอยู่ที่ยาวนาน เป็นความรู้สึกแห่งการปลดปล่อยที่ปราศจากความรู้สึกทุกข์ทรมาน ซึ่งแตกต่างไปจากการท่องเที่ยวในทางวัฒนธรรมหรือสถานที่อื่นๆ ที่เน้นความสุขเชิงหฤหรรษ์ (pleasure) โดยผูกพันกับรูป เสียง กลิ่น รส ที่แปรเปลี่ยนได้อย่างรวดเร็วหรือการชอชโคลลาบ ดังนั้น จึงมีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ที่สูงอายุหรือคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรียนรู้ในเชิงการปฏิบัตินี้ มาศึกษาและเที่ยวชมมากขึ้น

สำหรับกระบวนการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบนี้ ทางวัดและสำนักปฏิบัติธรรมจะมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน นับตั้งแต่การกำหนดแนวคิด มุมมอง ต่อวิถีแห่งการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ การวางแผนปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับวิถีแห่งชาติและวัฒนธรรม การสื่อสารให้ผู้สนใจได้รับทราบ และการใช้การใช่วิธีการตามแนวพระพุทธศาสนาทั่วไป คือ การมุ่งค้นหาความสงบ สว่าง สะอาดของบุคคลและสถานที่ แต่เน้นการเสนอทางเลือกในการปฏิบัติ โดยอาศัยหลักธรรมะและความมีชื่อเสียงของพระเถระ นักเทศน์ นักสอน รวมทั้งสถานที่ที่เป็นสัปปายะเหมาะสมกับการปฏิบัติเป็นจุดนำเสนอ

เบื้องต้นเพื่อให้ผู้เยี่ยมชมได้เห็นความแตกต่างๆ จากการท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวประเภทวัดทั่วไปที่อาศัยความงดงามทางด้านศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์ และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นของสถานที่ปฏิบัติธรรมเหล่านี้ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามกระบวนการที่เป็นธรรมชาติ มิได้เร่งร้อนให้เกิดขึ้นเหมือนการสร้างวัตถุสิ่งของ ค่อยเป็นค่อยไป โดยมีการเลือกใช้สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ และสื่อชุมชนเป็นเครื่องมือช่วยในการดำเนินการ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) **การกำหนดแนวคิดและมุมมองในการสอนทางพระพุทธศาสนา** จากการศึกษาพบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เป็นกรณีศึกษาจะมีความตั้งใจมุ่งมั่นในการพลิกฟื้นการสอนในทางพระพุทธศาสนาในแนวที่สอดคล้องกับหลักการดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา คือ การลดอัตตาตัวตนของบุคคลและสังคม ให้บุคคลมีศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นความเรียบง่าย และสอดคล้องกับหลักการฝึกตน โดยมีให้การสอนของวัดเป็นไปตามกระแสทางวัฒนธรรมเสมือนวัดส่วนใหญ่ที่เน้นเฉพาะการเรียนรู้ในเชิงพิธีกรรมเท่านั้น เป็นการนำเสนอทางเลือกและวิถีการปฏิบัติตามรากฐานความเชื่อและแนวทางที่เหมาะสม ซึ่งการกำหนดแนวคิดและมุมมองดังกล่าวไม่ง่ายต่อการปฏิบัติในกระแสของโลกยุคปัจจุบัน ต้องมีการพัฒนาตนเองของคณะสงฆ์ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาในมิติอื่นเพื่อให้สังคมเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

2) **การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ** ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธที่มาจากการกำหนดแนวคิดในการสอนดังกล่าวข้างต้น จะนำไปสู่การจัดกิจกรรมเรียนรู้ตามธรรมชาติที่สอดคล้องกับวิถีของพระพุทธศาสนา คือ ความเรียบง่าย ความเป็นธรรมชาติ และความเป็นกันเอง ดังนั้น วัดที่เป็นกรณีศึกษาจึงมีการจัดการกิจกรรมให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ที่มาจากจิตใจภายใน โดยการปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวัฒนธรรมเชิงพุทธ โดยจะให้ผู้ที่มาเยี่ยมชมหรือศึกษาเรียนรู้กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก่อนที่จะเรียนด้วยการปฏิบัติสืบต่อไป กิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น เช่น การเยี่ยมชมโรงมหรสพทางวิญญาณ สวนเซนแบบพระพุทธศาสนาสายมหายาน เส้นทางธรรมชาติ ลานจงกรม การแสดงพุทธศิลป์แบบเรียบง่าย เป็นต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และการโน้มน้าวจิตใจของผู้ที่เยี่ยมชมให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติเพื่อปรับฐานคิดในการมองชีวิตและวิถีแห่งธรรมชาติ

3) **การจัดทำป้ายการสื่อสารแบบธรรมชาติ** นอกจากการจัดสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติแล้ว ทางวัดยังจัดให้มีป้ายสื่อธรรมและข้อคิดต่างๆ ในการสื่อสารให้กับผู้คนที่มาเยี่ยมชมได้อ่านแนวคิด หลักการในการดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา โดยป้ายและสื่อธรรมชาติที่มีอยู่จะมีความเรียบง่าย และมีสาระสำคัญ คือ การ

สร้างความเข้าใจต่อกระบวนการปฏิบัติ ที่จะเกิดขึ้นหลังจากเรียนรู้ในเบื้องต้น กิจกรรมการเดินจงกรมในเส้นทางธรรมชาติ และการโอบกอดต้นไม้ของผู้ที่มาเรียนรู้ ทำให้เกิดการเรียนรู้ในเชิงลึกต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดและมุมมองของตนเอง

(ป้ายสื่อธรรมะ ณ สวนโมกขพลาราม จ. สุราษฎร์ธานี)

4) การจัดกิจกรรมเรียนรู้จากธรรมชาติ เป็นกิจกรรมที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา โดยทางวัดจะจัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้จากธรรมชาติ โดยอาจารย์ผู้สอนจะนำผู้ที่สนใจเข้าศึกษาและทดลองปฏิบัติกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยการยกตัวอย่างจากธรรมชาติมาเป็นคติคำสอนในการปรับฐานคิดของผู้ที่เข้ามาศึกษา ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจกับสภาพแวดล้อมเริ่มตั้งแต่การมองเห็น ดังนั้น การเรียนรู้ด้วยรูปแบบนี้จึงก่อให้เกิดการปรับฐานความคิดและอารมณ์ความรู้สึกเบื้องต้นก่อนที่จะน้อมเข้าสู่การปฏิบัติสืบต่อไป

นอกจากกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางธรรมชาติดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า วัดทุกวัดได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสืบสานและส่งเสริมการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย โดยมีการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญของพระพุทธศาสนาเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาและเข้าร่วมพิธี เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันถวายผ้ากฐิน เป็นต้น โดยมีการเผยแพร่หลักคำสอนผ่านสื่อที่เหมาะสม เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่นๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจทาง

พระพุทธศาสนาได้เรียนรู้ และมีการจัดทำแหล่งการเรียนรู้ โดยใช้สถานที่บริเวณรอบอุโบสถ ศาลา ในการให้ความรู้แก่ประชาชนที่เข้ามาวัด เป็นต้น

สื่อที่ใช้ในการส่งเสริมรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) จากการศึกษาพบว่า สื่อที่ทางวัดและสำนักปฏิบัติธรรมใช้ คือ สื่อธรรมชาติ ป้ายสื่อ ธรรมชาติ สื่อการแสดงทางวิญญาน และสื่อกิจกรรมเลียนแบบธรรมชาติ โดยสื่อเหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในเชิงทัศนศึกษามาก โดยนักท่องเที่ยวบางคนจะมีเวลาเรียนรู้ในการเดินทางแบบนี้ไม่มากนัก ดังนั้น การเรียนรู้จากธรรมชาติ ป้ายสื่อธรรมชาติ การเข้าชมโรงมหรสพทาง วิญญาน การไหว้พระ ณ หอปฏิบัติธรรม อุโบสถ จะทำให้เกิดความเข้าใจและเรียนรู้เพื่อฝึกตนเอง มากขึ้น ส่วนผู้ที่ตั้งใจมาปฏิบัติธรรมในระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น จะให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม มากขึ้น ดังนั้น สื่อธรรมชาติ ป้ายสื่อธรรมชาติ เป็นต้น จึงเป็นกระบวนการสื่อสารที่มาจากภายนอก แต่มีสาระที่เข้าสู่ภายในจิตใจของผู้เยี่ยมชม โดยทางคณะสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับวัดบอกว่า เป็นการ เรียนรู้จากการสัมผัสระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ สัมพันธ์กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ ที่เข้ามากระทบ ถ้ามีการจัดสื่อธรรมชาติที่ เหมาะสม ไม่กระตุ้น ยั่วให้เกิดตามความบันเทิงของกระแสโลก โกรธ หลง แล้ว สื่อจะเป็นตัวนำ ให้ไปสู่การค้นหาคำรู้และความจริงที่ลึกซึ้งมากขึ้น ดังนั้น ทางวัดจึงเลือกใช้สื่อที่เรียบง่าย เป็น ธรรมชาติและเสนอสาระสำคัญที่มาจากหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

ผลลัพธ์ของรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) จาก การศึกษาเบื้องต้น พบว่า นักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับป้ายสื่อธรรมชาติ และการเดินเรียนรู้ใน เส้นทางธรรมชาติ ลานธรรม สวนเซน มีการจัดบันทึกข้อความดีๆ ภายใต้บรรยากาศที่เหมาะสม กับการเรียนรู้ที่เป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ทางสติปัญญา ซึ่งมีความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งบันเทิงหรือทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มุ่งเน้นเพื่อหาความสุขของชีวิต จากการสังเกต พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่า หลายคนอยู่ในอาการสงบ ค่อยๆ เรียนรู้ ค่อยๆ เดินใน เส้นทางที่เป็นธรรมชาติ ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจะให้ความสนใจกับสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้างในมิติของพระพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็น ว่า การเรียนรู้ในเชิงพุทธสามารถนำพาบุคคลไปสู่การฝึกฝน การเรียนรู้ ที่จะเกิดประโยชน์ต่อ ตนเองและสังคมได้ โดยผลที่ปรากฏชัดเจน คือ

- 1) การสำรวจระวางในการเที่ยวชมและศึกษาของนักท่องเที่ยว เพื่อมิให้มีผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อม
- 2) การเคารพต่อสถานที่และบุคคล รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด

- 3) การยอมรับความแตกต่างในวิถีการปฏิบัติ
- 4) การปรับพื้นฐานจิตใจของตนเองกับสภาพแวดล้อมและสื่อธรรมะ
- 5) การน้อมจิตของตนเข้าสู่การเรียนรู้

(การสนทนาธรรมของนักท่องเที่ยวกับพระอาจารย์ผู้สอน วัดหลวงพ่อดฯ จ.ราชบุรี)

2. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) รูปแบบการเรียนรู้ในแนวนี้นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาศึกษาที่วัดหรือสถานปฏิบัติธรรมได้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติตามหลักของการเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาและเป็นเป้าหมายของนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาฝึกปฏิบัติในด้านนี้โดยตรง การปฏิบัติด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การเจริญวิปัสสนา หรือกิจกรรมการฝึกจิตด้านอื่นๆ เป็นสิ่งที่ทางวัดและผู้ที่เกี่ยวข้องได้สนับสนุนให้มีการฝึกปฏิบัติตลอดเวลา โดยมีการดำเนินการทั้งในระยะสั้นและในระยะยาวแก่ผู้สนใจ เช่น การจัดฝึกอบรมแบบการสนทนาธรรมและการเจริญสมาธิรายวันแก่ผู้ที่มาเที่ยวชมในระยะสั้นๆ การจัดฝึกอบรมเป็นรายโครงการหรือคอร์สที่เน้นการฝึกสมาธิตามแนวสติปัฏฐานอย่างเต็มที่ โดยมีการกำหนดระยะเวลา 3-5 วัน และระยะยาวกว่านั้น เช่น 7-15 วัน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ฝึกอบรมด้านจิตภาวนาอย่างเต็มที่ นอกจากนี้มี การจัดโปรแกรมการเจริญสมาธิให้นักท่องเที่ยวได้เลือกตามความสนใจ โดยมีพระวิปัสสนาจารย์

หรืออาจารย์คอยแนะนำการฝึกปฏิบัติ มีการสนทนาธรรมเพื่อให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาเพิ่มเติม มีการทดสอบอารมณ์ก็มีมาตรฐานตามที่ผู้สนใจได้ฝึกปฏิบัติ เป็นต้น ซึ่งเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติที่จะนำความรู้ ความเข้าใจ และการส่งเสริมให้ได้รับประสบการณ์ตรงแก่นักท่องเที่ยว

ข้อสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติในรูปแบบนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้ปฏิบัติหรือผู้เรียนรู้ หรือระหว่างผู้ที่ท่องเที่ยวกับวัดหรือชุมชน ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในด้านต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสรรค์หรือพัฒนาผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง ดังนั้น จึงนับได้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำด้วยจิตใจของตนเอง อันจะนำไปสู่เป้าหมายคือ การฝึกตน หรือเป้าหมายในด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญาของแต่ละบุคคล

รูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะนี้ เป็นเสมือนการปฏิบัติตามหลักการเจริญสมาธิภาวนาของพระพุทธศาสนาซึ่งสามารถพบได้ในสำนักปฏิบัติธรรมที่คณะสงฆ์ไทยให้ดำเนินการทั่วประเทศ แต่ส่วนของวัดที่กรณีศึกษาทั้ง 4 แห่งดังกล่าว มีความต่างในเรื่องของแนวการสอน การใช้สื่อเทคนิคที่เหมาะสม และการจัดกิจกรรมที่มีการดำเนินการในเกือบทุกช่วงเวลา ตามที่ผู้สนใจต้องการที่จะปฏิบัติ โดยสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของผู้ที่มาปฏิบัติ คือ แนวการสอนที่เน้นการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยอาศัยความศรัทธาหรือการยอมรับนับถือของพระอาจารย์ผู้สอน เช่น หลวงพ่อพุทธทาส พระอาจารย์เสนห์ ธมฺมวโร เป็นต้น นอกจากนี้ ยังอาศัยทักษะการสอนด้วยภาษาอังกฤษ รวมทั้งกระบวนการจัดการภายในวัดที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติแก่ผู้ที่มาศึกษา ส่วนหลักธรรมที่ทางพระวิปัสสนาจารย์และทางวัดได้นำมาสอน ส่วนใหญ่จะเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับหลักสติปัฏฐาน 4 การเจริญจิตภาวนาด้วยหลักอาณานาปาสติ และการสอนแบบแนวพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นไปเพื่อพัฒนาความสงบของจิตใจผู้ปฏิบัติ และการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในชีวิตและความสุขที่มาจากภายในที่สัมพันธ์กับความรู้สึทางด้านจิตใจ

สำหรับขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัตินี้ มีขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่

1) การสร้างความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาเบื้องต้น ด้วยเหตุที่การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเพื่อพัฒนาจิตดังกล่าวนั้นมีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น ขั้นตอนแรกของการเรียนรู้จึงเริ่มต้นด้วยการให้ความรู้ ความเข้าใจด้านพระพุทธศาสนาและระเบียบการปฏิบัติแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจ การให้ความรู้ด้านพุทธประวัติ ศาสนพิธี การถามตอบเพื่อแก้ความสงสัยในข้อธรรมต่างๆ จึงเป็นบทเริ่มต้นของการเรียนรู้ นอกจากการสนทนาด้วยความเคารพในสิทธิและความรู้ของแต่ละฝ่าย ในกรณีของสถานศึกษาและปฏิบัติธรรมที่จังหวัด

เชียงใหม่ นั้น จะเริ่มต้นด้วยการนัดหมายให้ผู้สนใจมาพร้อมกันที่วัดสวนดอก เพื่อให้ความรู้ และถามตอบข้อสงสัย ก่อนที่จะนำไปสถานที่ปฏิบัติธรรม ส่วนที่วัดอื่น ส่วนใหญ่จะเป็นการเดินทางมาด้วยตนเองของนักท่องเที่ยว ดังนั้น จึงมีหน่วยบริการข่าวสารที่จะให้ข้อมูลความรู้เบื้องต้น ทั้งด้วยการสนทนาปราศรัยด้วยไมตรีจิต และการให้อ่านหนังสือ ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้ และความเข้าใจแก่ผู้ที่ต้องการปฏิบัติ ซึ่งกระบวนการให้ความรู้ ความเข้าใจเบื้องต้นนี้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและวัดกับผู้ที่มาเที่ยวชมให้มีความรู้สึกที่ดีต่อการที่จะนำความรู้ไปปฏิบัติ ซึ่งนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

(การทำ ความเข้าใจพระพุทธศาสนาเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยว วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่)

2) การปรับฐานจิตด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ หลังจากมีแนะนำให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาแล้ว กิจกรรมการปฏิบัติของทุกคน คือ การฝึกไหว้พระ สวดมนต์ ในมิติของพระพุทธศาสนาซึ่งจะเป็นการโน้มน้าวจิตใจของผู้ปฏิบัติเข้าสู่ความสงบ ที่สวนโมกขพลาราม มีการแปลบทสวดมนต์เพื่อให้ความหมายของบทสวด ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นหลักการพิจารณาชีวิตและการแผ่เมตตาให้สรรพสิ่ง เช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ก็จะมีการอธิบายความหมายของการสวดมนต์ให้ผู้ร่วมปฏิบัติได้รับทราบ การทำกิจกรรมด้วยการไหว้พระ สวดมนต์นี้ เป็นการปรับพื้นฐานจิตของผู้ที่มาปฏิบัติ เป็นการระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวล หรือความไม่นิ่งของจิตใจ เพื่อที่นำไปสู่การเจริญจิตภาวนาต่อไป

3) **การเจริญจิตภาวนา** หัวใจการเดินทางของนักท่องเที่ยวด้านการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาอยู่ที่การเจริญจิตภาวนาหรือการฝึกสมาธิตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การฝึกสมาธิตามขั้นตอนโดยนัยต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การกำหนดลมหายใจเข้าออก เพื่อพัฒนาจิตใจของตนเอง จึงเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ทั้งชาวไทยและเทศและพุทธศาสนิกชนชาวไทย โดยปกติแล้ววัดและสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย จะมีวิธีการสอนที่แตกต่างกัน เช่น การสอนแนวอานาปานสติ คือ การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ของสวนโมกขพลาราม การสอนแบบสติปัฏฐาน 4 โดยเน้นการกำหนดอริยาบถ 4 ในร่างกายของวัดมหาธาตุและวัดพระธาตุพนม การสอนแบบการพิจารณาจิต คือ การดูอารมณ์ที่เกิดขึ้นตามวาระจิต ของสถานศึกษาและปฏิบัติธรรม วัดสวนดอก เป็นต้น การสอนแต่ละแนวล้วนเพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจสงบและพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง หรือที่เรียกว่า “สมถวิปัสสนา”

ดังนั้น การที่วัดทั้ง 4 แห่ง ได้มีการสอนการเจริญจิตภาวนาจึงทำให้นักท่องเที่ยวยุคใหม่ทั้งชาวไทยและเทศและพุทธศาสนิกชนชาวไทยสนใจที่จะศึกษาและปฏิบัติจำนวนมาก โดยมีการกำหนดสอนเป็นทั้งรายวัน รายโครงการ หรือระยะเวลาที่นานขึ้นตามที่กล่าวแล้ว สำหรับขั้นตอนการปฏิบัตินั้น จะเป็นไปในลักษณะคล้ายกัน คือ การพิจารณาสภาพความเป็นจริงของชีวิต การกำหนดสติอยู่ที่ปัจจุบันขณะ ผลที่เกิดขึ้นความสงบของจิตและการเกิดปัญญาจากการพิจารณาในสิ่งต่างๆ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การสอนการเจริญจิตภาวนา คือ สิ่งนักท่องเที่ยวยุคใหม่ให้ความสำคัญมาก

(การเจริญจิตภาวนาของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ ณ สถานศึกษาและปฏิบัติธรรม อ.สันทราย จ.เชียงใหม่)

4) **การกำหนดสอบอารมณ์** เป็นวิธีการหนึ่งของการเจริญจิตภาวนาเป็นการสนทนากับผู้ปฏิบัติของพระอาจารย์ผู้สอน โดยจะเป็นการถาม-ตอบเรื่องของการปฏิบัติ และสภาวะที่เกิดขึ้นกับจิตของตนเอง เพื่อให้รู้ว่าผู้ปฏิบัติหรือนักท่องเที่ยวมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร และต้องการที่จะเรียนรู้อะไรในทางพระพุทธศาสนาและสภาวะจิตของตนเอง และเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติยิ่งขึ้น วิธีการสอบอารมณ์นี้ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนรู้ซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและการเข้าใจตนเองของผู้ปฏิบัติ ผลที่ตามมา คือ การต้องการที่จะฝึกปฏิบัติให้เหมาะสมกับตนเองมากยิ่งขึ้น

(การทดสอบจิตภาวนาของนักท่องเที่ยว ณ สถานศึกษาและปฏิบัติธรรม อ.สันทราย จ.เชียงใหม่)

(การบรรยายธรรมแก่นักท่องเที่ยว ณ สวนโมกขพลาราม จ.สุราษฎร์ธานี)

5) **การทํากิจวัตรประจำวันด้วยสติ** หลังจากมีการปฏิบัติธรรมตามหลักสมณะและวิปัสสนาด้วยการกำหนดสติปัฏฐาน 4 แล้ว การให้นักท่องเที่ยวทดลองปฏิบัติภารกิจประจำวันของตนเองในแต่ละช่วงเวลาด้วยการกำหนดสติ เป็นสิ่งที่เสริมสร้างความงดงามให้แก่บุคคล เพราะทุกอย่างเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีความจริงใจและผ่อนคลาย การให้ใส่บาตร เดินจงกรม กวาดลานวัด ล้างถ้วยชาม เป็นต้น ล้วนพบเห็นได้ในวัดที่มีการฝึกฝนทั้ง 4 แห่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการลดอัตตาตัวตนของผู้ปฏิบัติให้เข้าใจถึงภาระหน้าที่ที่จะต้องทำ แต่เป็นการทำอย่างมีสติ ไม่ทุลักทุเล ทุ้อทุ๊ ทุ้งทุ้ง ทุ้งทุ้ง ทำให้บุคคลมีจิตใจที่อ่อนลง เกิดความเมตตาต่อสรรพสัตว์และสิ่งต่างๆ ที่สำคัญสอนให้บุคคลรู้จักหน้าที่ของตนเองที่จะต้องทำให้เกิดความสมบูรณ์มากที่สุด

(การฝึกใส่บาตรของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ณ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่)

6) **การแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์** เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตและปัญญา เมื่อนักท่องเที่ยวได้ทดลองปฏิบัติตามหลักสมณะวิปัสสนาที่กล่าวแล้ว ในช่วงสุดท้ายพระอาจารย์ผู้สอนจะชวนผู้ปฏิบัติทุกคนร่วมกันแผ่เมตตาให้แก่สรรพสัตว์และสรรพสิ่งที่ตนเองได้ล่วงละเมิด เพื่อขออภัยในสิ่งที่ได้กระทำลงไป และเพื่อขอให้สรรพสัตว์มีความสุข ความเจริญ อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ในขั้นตอนจึงถือว่าการเรียนรู้ที่มาจากภายในจิตใจของทุกคน เพราะก่อให้เกิดความเมตตาต่อสิ่งต่างๆ ลดความพยาบาทที่มีต่อบุคคลอื่น

รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อเจริญจิตภาวนาดังกล่าว เป็นรูปแบบที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึกเป็นการพัฒนาจิตใจและ

สติปัญญาของผู้ปฏิบัติ ก่อให้เกิดสภาวะการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี มีจิตปลอดโปร่ง ผ่องใส สามารถนำไปประยุกต์ในการทำงานให้ดีขึ้น ซึ่งจากการศึกษาในส่วนของวัดสวนดอกและสถานศึกษาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ นั้น พบว่า มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาฝึกอบรม และผ่านการฝึกอบรมจำนวน 71 ประเทศ หรือมากกว่า 400 - 600 คน/เดือน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจและสติปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคคลในทุกสถานะและต่างศาสนา ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว เพราะหลายคนกลับมาปฏิบัติในครั้งที่ 2 และมีจำนวนครั้งที่มากขึ้นซึ่งแสดงว่าการท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าวได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น

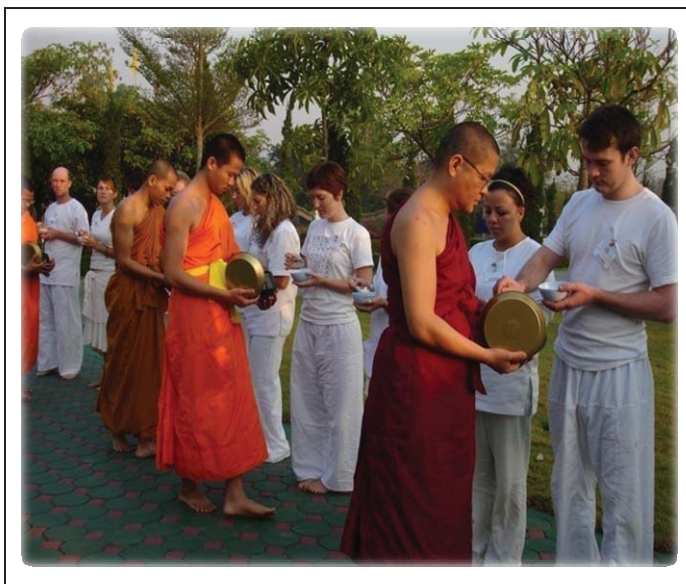

(ถ่ายรูปหมู่ของผู้ปฏิบัติธรรม ณ สถานศึกษาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่)

สำหรับสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติดังกล่าว ส่วนใหญ่จะพบว่า เป็นสื่อบุคคล คือ พระอาจารย์ผู้สอน ซึ่งเป็นผู้นำการฝึกปฏิบัติและกำหนดสอบอารมณ์ สื่อเชิงประเพณี เช่น การทำบุญใส่บาตร และสื่อธรรมะ คือ การอธิบายเนื้อหาการสอนที่เน้นการฝึกจิตและการเจริญสมณะวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 และอานาปานสติ นอกจากนี้ยังมีการใช้เทคนิคการบรรยายแบบนิทาน การสอนนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การกำหนดลมหายใจ เข้า-ออก เป็นต้น โดยทุกระบวนการในการสื่อสารนั้น มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สะดวก สบายแก่ผู้ปฏิบัติ

3. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking)

หลังจากนักท่องเที่ยวนักศึกษาทางพระพุทธศาสนาได้มีการทำบุญ ทดลองปฏิบัติสมาธิ ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ตามแนวพระพุทธศาสนา และมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในมิติต่างๆ แล้ว สิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องของการเรียนรู้ คือ การสร้างสังคมแห่งกัลยาณมิตร และเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม โดยมีผู้ปฏิบัติจำนวนหนึ่ง ได้มีจิตอาสา และสมัครในการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับวัด ชุมชน และสังคม โดยกลุ่มผู้ปฏิบัติ มีการเสนอความคิด และการลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ เช่น การสอนภาษา การทำกิจกรรม สาธารณประโยชน์ การจัดตั้งมูลนิธิ การบริจาคปัจจัยต่างๆ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การสร้างสวัสดิการ ชุมชนและสังคมให้กับผู้ยากไร้ใน บริเวณใกล้เคียงหรือในสถานที่ที่ทุก ฝ่ายร่วมกันกำหนดขึ้นเพื่อร่วมกัน พัฒนาสังคม จนนำไปสู่การสร้าง เครือข่ายทางสังคมที่เน้นการ สนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการ ลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งในด้านพระพุทธศาสนา และกิจกรรมเพื่อสังคมซึ่งกระบวนการ เรียนรู้ดังกล่าว ก่อให้เกิดความยั่งยืน ใน 4 มิติ คือ

- 1) การพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติหรือนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องในการร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
- 2) เกิดการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นการสร้าง พื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม
- 3) ก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีนักท่องเที่ยว จำนวนมากที่กลับมาปฏิบัติในครั้งที่ 2-3
- 4) เกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การกระบวนกรพัฒนาในด้านอื่นๆ ของผู้ปฏิบัติ เช่น การจัดทำสื่อและระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการฝึกตนเองและ กิจกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย

สำหรับขั้นตอนการส่งเสริมเรียนรู้ในเชิงเครือข่ายทางสังคมอันมีลักษณะของการร่วมกันบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์นี้ มีขั้นตอนที่สำคัญ 4 คือ

1. การเสริมสร้างจิตอาสา
2. การสร้างสรรค์กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์
3. การดำเนินกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์
4. การสื่อสารทางสังคมและการพัฒนาเครือข่าย

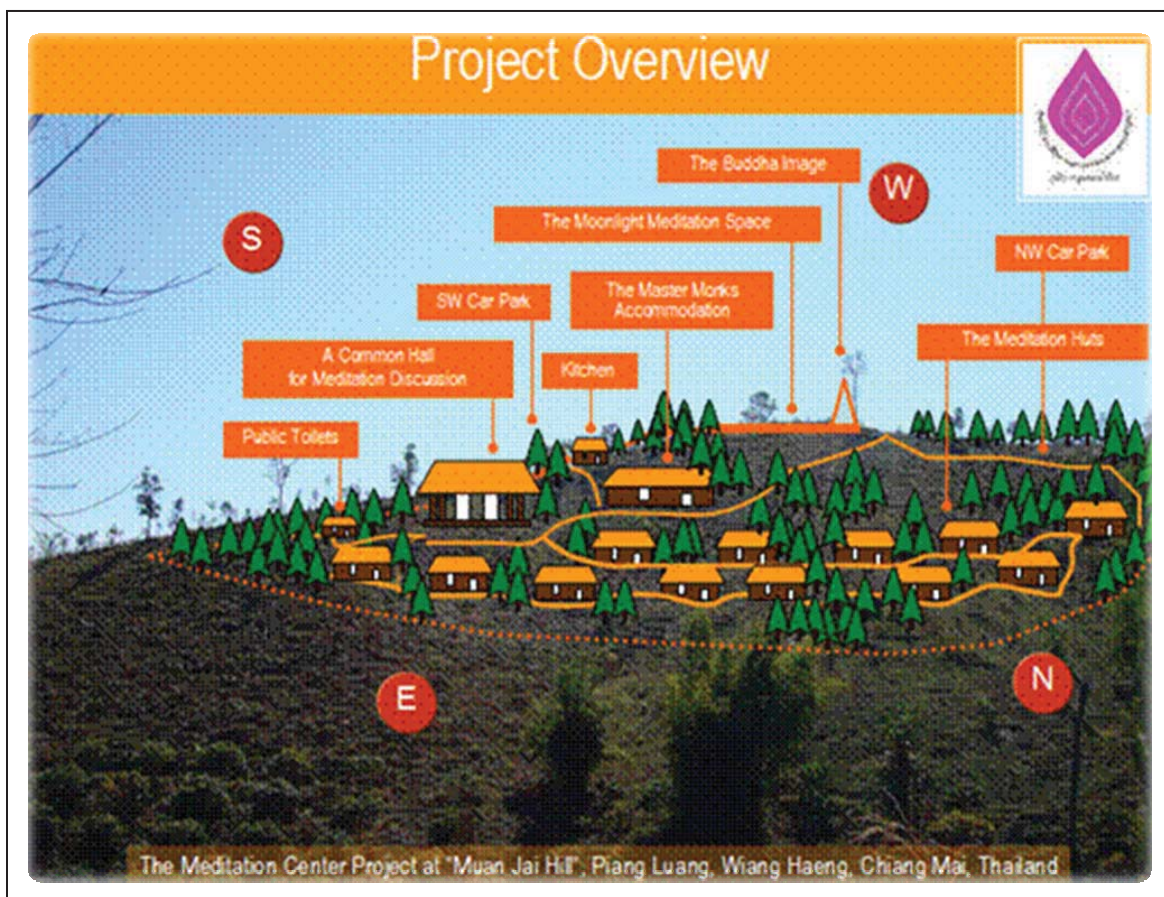
1. การเสริมสร้างจิตอาสา เป็นขั้นตอนหนึ่งที่นักท่องเที่ยวนึ่งได้ชักถามถึงการสร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคมว่า จะก่อให้เกิดในการพัฒนาจิตใจของตนเองอย่างไร ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงประโยชน์ 3 ประการที่บุคคลจะพึงได้รับ คือ ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือการหลีกหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังนั้น การให้ความสนใจและให้ตระหนักถึงการพัฒนาจิตใจที่มีต่อสาธารณะจึงเป็นเรื่องที่นักท่องเที่ยวนึ่งและอาจารย์ผู้สอนได้มีโอกาสสนทนากัน โดยประเด็นด้านจิตอาสาที่มีต่อสังคมเป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานความเชื่อที่มาจากปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา โดยอาจารย์ผู้สอนจะแนะนำการทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ รวมทั้งการแบ่งปันความสุขแก่ผู้อื่นให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวในครั้งนั้นๆ ซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานเพื่อสังคม

(กิจกรรมการสอนภาษาแก่เยาวชนของนักท่องเที่ยวนึ่ง จ.เชียงใหม่)

2. การสร้างสรรค์กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นการดำเนินการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม หลังจากทีมนักท่องเที่ยวนึ่งได้เรียนรู้จากการปฏิบัติตามมาตรฐานหลักพระพุทธศาสนาและได้สนทนาเพื่อการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน จึงได้มีการสร้างสรรค์กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ เช่น การสอนหนังสือแก่เด็กและเยาวชน การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

การจัดตั้งกองทุนอาหาร และการจัดสวัสดิการอื่นๆ แก่ชุมชน รวมทั้งการสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม สำหรับนักท่องเที่ยวในพื้นที่ชนบท ซึ่งการสร้างสวัสดิการกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์นี้ นำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนพร้อมกับกิจกรรมการพัฒนาเพื่อประโยชน์ต่อสังคมมากขึ้น

(ตัวอย่างโครงการพัฒนาศูนย์ปฏิบัติธรรมและสวัสดิการชุมชน จ.เชียงใหม่)

3. การดำเนินกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ การบำเพ็ญประโยชน์ในด้านต่างๆ ถือว่าเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ ที่มาจากการเรียนรู้ในด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย โดยนักท่องเที่ยวได้ร่วมกันทำกิจกรรม เช่น การสอนหนังสือ การลงมือช่วยชุมชนในการทำงาน หรือการทำบุญทอดผ้าป่าเพื่อชุมชน เป็นต้น จึงเป็นภาพที่เกิดขึ้นได้ การทำกิจกรรมเหล่านี้ เกิดขึ้นมิได้ หากขาดการเรียนรู้ในเชิงวัฒนธรรม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรมสามารถนำไปสู่การบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมได้

(การทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมของนักท่องเที่ยวน ใน จ.เชียงใหม่)

4. การสื่อสารทางสังคมและการพัฒนาเครือข่าย นอกจากจะเป็นเรียนรู้ที่เกิดจากการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ การเชื่อมประสานความรู้ ประสบการณ์ และการติดต่อสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน และระหว่างนักท่องเที่ยวด้วยกัน โดยมีหลายชุมชน เช่น ที่ชุมชนเปียงหลวง จ.เชียงใหม่ รวมตัวกันสร้างชุมชนของตนเองเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยว มีการจัดสวัสดิการชุมชนอย่างต่อเนื่อง และมีการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวและการศึกษาขึ้นมา เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ทำให้เครือข่ายเติบโตและมีพลังในการที่จะช่วยเหลือสังคมและการพัฒนาตัวบุคคลให้มีความห่วงใยต่อกัน โดย

มีความร่วมมือของกลุ่ม องค์การชุมชน และเครือข่ายต่างๆ ในการพัฒนาท้องถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งกระบวนการทำงานของกลุ่มและเครือข่ายการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องนั้นมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้นในสังคม มารวมกันเป็นเพื่อน เป็นคนร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อแก้ไขปัญหาและการสร้างสรรค์พัฒนาในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน บางแห่งมีการดำเนินการจนเกิดศูนย์การเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม อันมาจากการพัฒนาเครือข่ายของฝ่ายต่างๆ ร่วมกัน

(ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จ.นครพนม ที่มาจากการประสานงานด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว)

รูปแบบการเรียนรู้ด้วยด้วยการสร้างเครือข่าย เป็นผลมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม โดยการเรียนรู้ดังกล่าวก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายทางสังคม มีการสื่อสารระหว่างกันของทั้งชุมชนกับนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวกับนักท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมและความยั่งยืนของการท่องเที่ยว

4.4 การศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

คำถามการวิจัยข้อที่ 2 วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยเฉพาะกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติทางพุทธศาสนา (การฝึกสมาธิ) และหลักพุทธธรรม ที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลปกรรม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่จะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

ในส่วนนี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และการประชุมสัมมนาร่วมกับพระเถระ พระสงฆ์และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดทั้ง 4 วัด ละคร 10-15 รูป/คน โดยเป็นการศึกษาถึงการกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของวัดนั้นๆ ซึ่งเป็นการดำเนินการภายในของวัดที่ได้มีการถ่ายทอด สื่อสาร และฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว เป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา การตระหนักถึงคุณค่าด้านจิตใจ และการเชื่อมโยงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ในด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ให้คุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว ในที่นี้จะกล่าวถึงกระบวนการดังกล่าวใน 2 มิติ คือ

- 1) มิติการสื่อสารเชิงพุทธที่มุ่งเน้นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก
- 2) มิติการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo, 1960) ที่เน้นการสื่อสารตามหลัก

SMCR (S = Sender M = Message C = Channel และ R = Receiver)

4.4.1 การสื่อสารเชิงพุทธที่มุ่งเน้นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก

กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายในวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้น ล้วนมีรากฐานมาจากความเชื่อและวิถีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาที่ต้องการพัฒนาบุคคลให้เข้าถึงความดีงาม ละเว้นความชั่ว การทำจิตใจให้ผ่องใส และต้องการพัฒนาสังคมให้เกิดการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ดังนั้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงมุ่งไปสู่เป้าหมายดังกล่าว แต่การที่จะให้บุคคลหรือนักท่องเที่ยวได้เดินทางสู่เป้าหมายนั้น จำเป็นต้องมีการฝึกฝน เรียนรู้และการสื่อสารระหว่างกัน การสื่อสารจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญเพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา ในที่นี้จะกล่าวถึงขั้นตอนการสื่อสารของวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่ง ตามหลักการสอนเชิงพุทธ ดังนี้

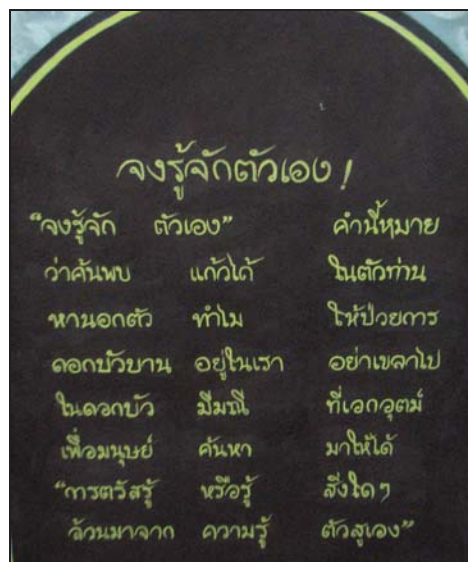
4.4.1.1 จุดมุ่งหมายในการสอนและการสื่อสาร

จากการศึกษาพบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่ง ได้กำหนดจุดมุ่งหมายในการสอน การสื่อสารแก่บุคคลที่เข้ามาวัดอย่างชัดเจน โดยเฉพาะสวนโมกขพลาราม สุราษฎร์ธานี วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี และศูนย์ศึกษาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ มุ่งเน้นการสอนและการปฏิบัติธรรม การเจริญสมาธิวิปัสสนาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาบุคคลอย่างจริงจัง ในขณะที่วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ถึงแม้จะไม่มุ่งเน้นการสอนด้านสมาธิวิปัสสนาอย่างจริงจังก็ตาม แต่เน้นการฝึกอบรมที่ให้ความรู้เบื้องต้นของการปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อให้บุคคลเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและวิถีการดำเนินชีวิตในเชิงวัฒนธรรม

สำหรับจุดมุ่งหมายในการสอนของวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้นมีความสอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนา คือ

1) การสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น กล่าวคือ พระสงฆ์ พระวิปัสสนาจารย์ต้องการสอนให้นักท่องเที่ยวให้รู้ เข้าใจในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติธรรมโดยการให้ฝึกฝน ไหว้พระ สวดมนต์ เจริญสมาธิวิปัสสนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มาจากภายใน จนเกิดความเข้าใจที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เรียนรู้

2) การสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ โดยพระสงฆ์ได้แสดงธรรมอย่างมีเหตุผลให้ผู้ฟังคิดพิจารณาตามให้เห็นด้วยตนเอง เพราะพระธรรมเทศนาทางพระพุทธศาสนาไม่ยากเกินไปจนถึงกับคิดพิจารณาแล้วก็ไม่เห็น และไม่ยากเกินไปจนไม่ต้องขบคิดก็เห็นได้ วิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป เพราะฉะนั้น พระอาจารย์ผู้สอนจึงใช้สื่อที่เหมาะสม เช่น การจัดสถานที่ภายในวัดให้มีความเงียบสงบ เป็นธรรมชาติ อาคารสถานที่เป็นที่สบายเหมาะสมกับการฝึกจิต และมีการสอนที่เป็นไปตามธรรมชาติ คือ การสอนใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง เป็นต้น

3) การสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร โดยพระสงฆ์ได้แสดงธรรม และได้ฝึกปฏิบัติให้นักท่องเที่ยวมีสติอยู่กับตนเอง เพื่อให้ได้รับผลจากการปฏิบัติด้านจิตใจ ผลที่เกิดขึ้น คือ ผู้ปฏิบัติได้รับความสงบใจและเรียนรู้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจาก

แบบสอบถามนักท่องเที่ยวที่ระบุว่า ได้มีความสงบของจิตใจมากขึ้น ทำให้ผู้เรียนรู้ได้รู้แจ้งในข้อที่สงสัยเกี่ยวกับการปฏิบัติเกิดศรัทธา และร่าเริงบันเทิงใจในการที่จะพัฒนาตนเองให้มีความสงบ มีความสุขุมรอบคอบมากขึ้น

4) การสอนเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 นั้น มีจุดมุ่งหมายในการสอน คือ การเสริมสร้างความเข้าใจในตนเองและสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกัน สอนเพื่อรู้จักในการทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับฐานะและโอกาส หรือการรู้จักหน้าที่ของตนเอง รวมทั้งการสอนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในการพัฒนาสังคม ด้วยการให้รู้จักเสียสละและทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นทำให้นักท่องเที่ยวเป็นอาสาสมัครให้กับวัดและองค์กรต่างๆ เพื่อพัฒนาสังคม

4.4.1.2 วิธีการสอนและการสื่อสาร

วิธีการสอนและการสื่อสารคุณค่าเพื่อพัฒนาจิตใจตามแนวพุทธศาสนาแก่นักท่องเที่ยวย่อมมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและการพัฒนาจิตใจ ซึ่งวิธีการสื่อสาร เช่น การให้ร่วมทำกิจกรรม การไหว้พระสวดมนต์ การฝึกนั่งสมาธิ การเจริญวิปัสสนา เป็นต้น ล้วนจำเป็นต้องมีเป้าหมายและเนื้อหาการสื่อสารที่ชัดเจน โดยกระบวนการที่ปรากฏในวัดและสถานที่ปฏิบัติทั้ง 4 แห่งนั้น จะมีกระบวนการและขั้นตอนการสื่อสารและการสอนที่คล้ายคลึงกัน คือ

1) การสื่อสารหรือสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ เช่น การสื่อสารโดยใช้ปริศนาจากธรรมชาติและสัญลักษณ์แทนความหมายอื่นๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้จากสิ่งรอบข้าง ดังเช่น การสร้างสวนเซน โรงมหรสพทางวิญญาณ ในสวนโมกขพลาราม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ป็นธรรมชาติการให้เข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการรับรู้เชิงสังคมของวัดพระธาตุนพม เป็นต้น

2) การสื่อสาร/การสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไปทีเรียกว่า สอนแบบอนุพัพพิททา เช่น การสอนที่เริ่มต้นจากเรื่องการปฏิบัติตามประเพณีของชาวพุทธ การให้ทาน การรักษาศีล และค่อยเข้าสู่การปฏิบัติทางใจ หรือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน อันการปฏิบัติที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลอย่างต่อเนื่อง โดยวิธีการนี้จะ

ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจในหลักการของพระพุทธศาสนา และน้อมนำมาปฏิบัติตามนิสัยของตนเอง

3) การสื่อสารโดยเน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง โดยวัดส่วนใหญ่จะสอนด้วยสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริงให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง และปฏิบัติเอง เช่น การให้ทดลองปฏิบัติสมาธิด้วยตนเอง มีการแนะนำในการกำหนดสติ ลมหายใจ และอิริยาบถในการยืน เดิน นั่ง นอน กิน อยู่ เป็นต้น ซึ่งเป็นการสื่อสารด้วยการปฏิบัติ และให้ได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง เพราะฉะนั้นจึงพบนักท่องเที่ยวนั่งสมาธิกันอย่างจริงจัง

4) การสื่อสาร/การสอนตรงเนื้อหา โดยแต่ละวัดจะเน้นการสอนด้านพระพุทธศาสนาเป็นหลัก คือ การสอน เรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญา ยกเว้นแต่ระดับเนื้อหาในการสอนแตกต่างกัน บางวัด เช่น สวนโมกขพลาราม วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ เชียงใหม่ อาจจะมุ่งการสอนการเจริญสมาธิและปัญญา ในขณะที่บางวัด เช่น วัดพระธาตุพนม จะสอนในเชิงรูปแบบพิธีกรรม เพื่อให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติและการเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนา

5) การสื่อสาร/การสอนมีเหตุผล ให้พิจารณาหรือตรงตามเห็นจริงได้ เนื้อหาที่วัดส่วนใหญ่นำเสนอ คือ ความมีเหตุผลและสติปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยยกหลักธรรมขึ้นมาอธิบาย ดังนั้น จึงทำให้ผู้ฟังนึกตรึกตรองเห็นตามความเป็นจริงได้ เช่น การสอนสติปัฏฐาน 4 ของวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม ที่เน้นการปฏิบัติโดยพิจารณาจากขั้นต้น คือ กาย เวทนา จิต และธรรม คือให้มีเหตุตามสภาวะที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล

6) การสื่อสาร/การสอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ วัดทั้ง 4 แห่ง จะสอนให้เหมาะสมกับเวลาเพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ได้ผลจากการเรียนรู้ คือ มีการสอนในระยะเวลาและเนื้อหาที่เหมาะสมกับการเรียนรู้และการปฏิบัติของแต่ละกลุ่มคนหรือแต่ละคนที่มาศึกษา โดยมองไปยังพื้นฐานของผู้ที่มาศึกษาว่า มีความแตกต่างกัน โดยวัดจะมีการจัดโครงการ (คอร์ส) ฝึกอบรมตามความสนใจและความรู้พื้นฐานของแต่ละบุคคล เช่น อาจสอน 1-2 ชั่วโมงสำหรับผู้เริ่มต้น และการฝึกสมาธิ 3 วันสำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติอย่างจริงจัง

7) การสื่อสาร/การสอนในสิ่งที่มีความหมายและเป็นประโยชน์ เพื่อให้ผู้ที่มาเรียนรู้จะได้ศึกษาเรียนรู้และเข้าใจในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองและสังคม เช่น การสอนให้ทำบุญใส่บาตร การไหว้พระสวดมนต์ การเจริญสมาธิวิปัสสนา และการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ดังนั้น เนื้อหาที่สอนจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาตนโดยเน้นในหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติธรรมมากกว่าการให้ทำบุญในเชิงการบริจาคหรือการทำบุญเหมือนวัดต่างๆ ในสังคมไทย

กระบวนการสื่อสารคุณค่าทางด้านจิตใจและสติปัญญาดังกล่าว เป็นกระบวนการฝึกฝนผู้ที่มาศึกษาได้เรียนรู้และปฏิบัติในขั้นตอนต่างๆ ตามหลักการของพระพุทธศาสนาจนเกิดผลดีต่อตนเองและสังคม ซึ่งกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจนั้นมีความสัมพันธ์กับการสอนในทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่ไม่แยกออกจากกัน แต่ถ้าหากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่า มีเทคนิคและวิธีการสอนเพื่อสื่อสารและพัฒนาจิตใจของนักท่องเที่ยวใน 4 รูปแบบ คือ

1) วิธีการสอนแบบการสนทนา ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกใช้การสนทนาปราศรัยอยู่เป็นประจำกับพุทธบริษัทหรือผู้สนใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดๆ ก็ตาม การสนทนาปราศรัยของพระพุทธองค์และพระสาวกนั้น บางทีก็ใช้กับคนจำนวนมาก หรือบางทีก็ใช้เป็นรายบุคคล ตามแต่สถานการณ์ในช่วงเวลานั้น ประเด็นหลักของการสนทนา คือ

- (1) เพื่อเป็นการทักทายปราศรัยซึ่งกันและกัน
- (2) เพื่อเป็นการหยั่งถึงสภาพของผู้ฟังว่า มีความเข้าใจในหลักธรรมมากน้อยเพียงใด
- (3) เพื่อเป็นการเปิดประเด็นเข้าสู่เนื้อหาของธรรมะ
- (4) เพื่อเป็นการสำรวจบุคคลผู้มาเข้าหาว่า มีความสนใจหรือเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยหรือไม่
- (5) เพื่อเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่อกัน

วิธีการสอนแบบสนทนานี้เป็นวิธีการสอนที่พระสงฆ์ในวัดทั้ง 4 ใช้บ่อยที่สุด ในการอบรมสั่งสอนนักท่องเที่ยวนักบวชหรือชาวพุทธ และเป็นการแลกเปลี่ยนมุมมองทัศนะของกันและกัน เมื่อมีผู้มาเยี่ยมชมหรือสนใจ หากบุคคลนั้นยังไม่ได้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย หรือยังไม่รู้ไม่เข้าใจถึงหลักพระธรรมวินัยและศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนา ในการสนทนานั้น พระภิกษุก็จะเป็นฝ่ายเริ่มถามก่อน เพื่อนำคู่สนทนาเข้าสู่หลักธรรมทางพุทธศาสนา ให้มีการซักถามแลกเปลี่ยนในประเด็นที่นักท่องเที่ยวนักบวชสนใจ จนนำไปสู่การปฏิบัติธรรมตามหลักการทาง

พระพุทธศาสนา ดังตัวอย่าง วิธีการสอนของวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม สวนโมกขพลาราม และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ เป็นต้น

2) วิธีการสอนแบบบรรยาย เป็นวิธีที่พระพุทธรเจ้าและพระสาวกใช้อยู่เป็นประจำ ในการบรรยายธรรมะให้กับพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะเป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้ฟังจำนวนมากได้เรียนรู้เนื้อหาสาระหรือข้อมูลความรู้ได้ในเวลาเดียวกัน ดังเช่น การบรรยายหัวข้อธรรมต่างๆ เป็นต้น วิธีการสอนแบบบรรยายนี้ พระภิกษุในวัดทั้ง 4 ใช้บรรยายธรรมให้แก่ผู้ฟังจำนวนมาก เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ถึงเนื้อหาสาระของแก่นธรรมที่นำมาแสดงและเพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของหลักธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง รวมถึงอานิสงส์ที่จะพึงได้รับจากการฟังการบรรยาย วิธีการสอนโดยใช้การบรรยายนี้ เป็นวิธีการที่มุ่งช่วยให้ผู้ฟังจำนวนมากได้เรียนรู้เนื้อหาสาระหรือข้อมูลองค์ความรู้จำนวนมากพร้อมๆ กันได้ในเวลาที่จำกัด ซึ่งแต่ละวัดจะมีการบรรยายธรรมในช่วงเวลาที่วัดกำหนดขึ้นมาเอง เช่น วันเสาร์ อาทิตย์ ต้นเดือน ทุกวันพระ ทุกวันอาทิตย์ หรือทุกวันที่ 15 ของเดือน เป็นต้น ซึ่งทำให้ประชาชนได้ข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนและเข้าร่วมเรียนรู้ตามที่วัดได้กำหนดไว้

3) วิธีการสอนแบบตอบปัญหา เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธรเจ้าและพระสาวกใช้ตอบปัญหากับผู้ที่มาถามปัญหา ซึ่งในการตอบปัญหานี้จะมีหลักในการตอบปัญหาอยู่ คือ ตอบปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ก่อนจะตอบปัญหาก็ก่อนถามก่อนแล้วจึงตอบปัญหา ตอบปัญหาโดยการแยกตอบเป็นบางประเด็น และ งดตอบปัญหาในเรื่องที่ไร้ประโยชน์นำไปสู่ความขัดแย้ง เป็นต้น แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่พึงประสงค์ต่อไป เช่น เมื่อนักท่องเที่ยวถามเรื่องวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธว่าทำไมจึงเป็นแบบนี้ แบบนั้น พระอาจารย์ก็จะอธิบายด้วยการตอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักการนั้นๆ และแนะนำแนวทางที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระเถระที่สอนกรรมฐานพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะถามถึงวิธีการฝึกสมาธิ การควบคุมจิตใจ เป็นต้น วิธีการสอนแบบตอบปัญหานี้ เป็นวิธีการที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศถามมากที่สุด ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวไทย ไม่ค่อยตั้งคำถามในการเรียนรู้และปฏิบัติเท่าใด

4) วิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับ เป็นวิธีการสอนที่พระพุทธรเจ้าใช้กับเหล่าภิกษุ ภิกษุณี สามเณร เพื่อมิให้ประพฤติดนินทาพระธรรมวินัย และเพื่อป้องกันความเสื่อมเสียหรือความ

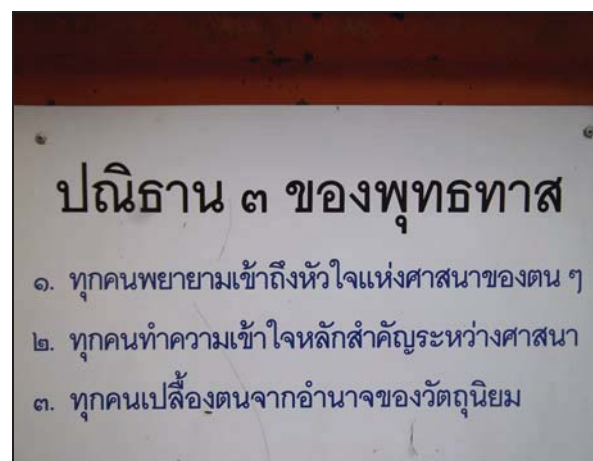
เสียหายที่จะก่อให้เกิดแก่หมู่คณะ โดยการจัดวางระเบียบข้อวัตรปฏิบัติไว้ด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ วิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับนี้ วัดทั้ง 4 วัด ก็มีการตั้งกฎ กติกา เพื่อให้ภิกษุ ทเญวหรือผู้ที่มาปฏิบัติธรรม ได้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของวัด อันจะนำไปสู่การฝึกตนเองและการเจริญสมาธิและสติปัญญาได้อย่างดียิ่งขึ้น การกำหนดฝึกปฏิบัติ เช่น การตื่นนอนในเวลา 04.30 น. และทำวัตรสวดมนต์ เวลา 05.00 น. และทำบุญใส่บาตร เวลา 06.30 น. และการปฏิบัติตามระเบียบอื่นๆ จะทำให้นักท่องเที่ยวผู้ปฏิบัติได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติอย่างจริงจัง

ตารางอวรมณเฑียรในวันสงกรานต์ปีเก่าต้อนรับปีใหม่
ระหว่างวันที่ ๓๐ ธันวาคม - ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕

วัน	เวลา	กิจกรรม	สถานที่	เวลา	กิจกรรม	สถานที่
วันพฤหัสบดี	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง
วันศุกร์	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง
วันเสาร์	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง
วันอาทิตย์	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง	๐๕.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า/เจริญภาวนา	วัดหลวงพ่อดึง

(ตัวอย่างระเบียบปฏิบัติ ของวัดหลวงพ่อดึง ที่นักท่องเที่ยวจะต้องปฏิบัติในช่วงการปฏิบัติธรรม)

5) วิธีการสอนโดยการทำให้เป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการสอน การสื่อสารที่เหมาะสมที่สุดอย่างหนึ่งในการสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู ปฏิบัติให้เห็น ทำให้เป็นตัวอย่าง โดยอาศัยจริยาวัตรตามพระธรรมวินัย ซึ่งพระสงฆ์ทั้ง 4 วัด ได้ดำเนินการตั้งแต่การนำสวดมนต์ไหว้พระ การให้สมาทานศีล การเจริญสมาธิและวิปัสสนา การมกนั้อยสนโดษ การรู้จักความพอเพียง เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยวผู้ปฏิบัติตามเกิดศรัทธาและมีความเชื่อมั่นต่อการเรียนรู้และการปฏิบัตินั้นๆ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่วัดทั้ง 4 วัดมีคนจำนวนมากเข้าไปปฏิบัติธรรม ส่วนใหญ่หนึ่งมาจากการสอนและการทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีของ

เถระ โดยพระสงฆ์จากวัดสวนดอกระบุว่า การสอนเรื่องสมาธิและวิปัสสนานั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญในการฝึกฝนนักท่องเทียว แต่การที่พระสงฆ์ร่วมปฏิบัติด้วยจะทำให้ให้นักท่องเทียวมีกำลังใจและทดลองปฏิบัติตาม

วิธีการสอนและการสื่อสารดังกล่าว นักท่องเทียวชาวไทยอาจพบเห็นได้ทั่วไป แต่สำหรับนักท่องเทียวชาวต่างประเทศถือว่า เป็นประสบการณ์ใหม่ที่น่าประทับใจ ดังนั้น การสอนของพระสงฆ์จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติตามธรรมมากขึ้น

4.4.1.3 สื่อในการสอน/การสื่อสารของวัดและพระสงฆ์

สื่อ คือ ช่องทางหรือประตูที่จะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาจิตใจและปัญญา ก่อนจะนำเข้าสู่การปฏิบัติธรรมหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับจริตหรือนิสัยพื้นฐานของกลุ่มคนที่เข้ามาเยี่ยมชมภายในวัด กรณีถ้าเป็นนักเรียน นักศึกษา พระสงฆ์ก็จะเลือกใช้สื่อที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนเหมาะสมกับการเรียนรู้ เช่น ภาพถ่าย หนังสือธรรมะแบบง่าย เป็นต้น แต่ถ้าเป็นที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาพอสมควรก็จะเลือกใช้สื่ออีกประเภทหนึ่ง เช่น ภาพปริศนาธรรม หนังสือธรรมะที่อธิบายธรรมะอย่างลึกซึ้ง เป็นต้น หรือบางครั้งก็มีการใช้สื่อธรรมชาติ เป็นเครื่องมือในการสอน

อย่างไรก็ตามจากการศึกษากระบวนการสื่อสารของพระสงฆ์ทั้ง 4 วัด พบว่า มีสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณีและกิจกรรม 4) สื่อมวลชน โดยมีการใช้สื่อเพื่อการสอนในแต่ละประเภท ดังนี้

1) **สื่อบุคคล** หมายถึง การสื่อสารด้วยตัวบุคคลของพระสงฆ์ที่สอนหรือให้ความรู้และแนวปฏิบัติแก่นักท่องเทียว ดังที่กล่าวแล้วว่า การที่นักท่องเทียวสนใจเรียนรู้พระพุทธศาสนาจากการสั่งสอนที่ดีของพระอาจารย์ผู้สอน ดังนั้น พระอาจารย์ผู้สอนจำเป็นต้องใช้สื่อบุคคลทั้งตนเองและผู้อื่น เพื่อยกขึ้นเป็นอุทาหรณ์ในการประพฤติปฏิบัติ และการอธิบายหลักธรรมที่สำคัญ ซึ่งเป็นการยกตัวอย่างที่รู้เห็นและเข้าใจได้ง่าย เช่น การสอนเกี่ยวกับขันธ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ก็ยกเอาร่างกายมาเป็นสื่อในการสอน เพื่อส่งเสริมการรับรู้ขั้นพื้นฐานเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาจิตใจและปัญญา สื่อบุคคลที่ทำให้เกิดการรับรู้

นี้มีอยู่ 2 ประการ คือ สื่อภายในบุคคลและสื่อระหว่างบุคคล ซึ่งการสื่อสารเชิงพุทธนั้น ถือว่า การเรียนรู้เริ่มต้นมาจากการรับรู้ระหว่าง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือเรียกว่า “อายตนะภายใน” เพราะเหตุที่เป็นบ่อเกิดหรือเป็นแดนแห่งการรับรู้ที่อยู่ภายใน เมื่อเปิดการรับรู้ไว้ก็จะเป็นบ่อเกิดหรือช่องทางหรือทำหน้าที่ในการสัมพันธ์กับโลกภายนอกแล้วก้าวไปสู่กระบวนการแห่งการรับรู้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งต้องกาย) ธรรม (สิ่งที่ใจคิด) ทั้ง 6 อย่างนี้ เรียกว่า “อายตนะภายนอก” เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้หรือเป็นแหล่งแห่งความรู้ ดังนั้น พระอาจารย์ผู้สอนก็จะใช้สื่อบุคคลสอนเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจกับกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในร่างกายและจิตใจของตนเอง ส่วนสื่อระหว่างบุคคล ได้แก่ กาย วาจา และใจ ซึ่งเป็นช่องทางที่สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สื่อประเภทนี้มีหน้าที่แสดงออกต่อโลกภายนอกเมื่อช่องทางทั้ง 3 นั้น ได้มีโอกาสทำหน้าที่ ก็จะมีการกระทำเกิดขึ้น เรียกว่า การกระทำ การพูด การคิด เรียกทางภาษาธรรมว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม สื่อประเภทนี้เป็นสื่อที่มนุษย์สามารถพัฒนาปรุงแต่งให้เป็นไปในทางดี (กุศล) หรือทางชั่ว (อกุศล) ก็ได้และในบรรดากรรม 3 อย่าง มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดเริ่มต้น ที่คนจะต้องคิดก่อนแล้วจึงแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น กายกรรม และวจีกรรม จึงขยายผลออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง ที่สำคัญ มโนกรรมนั้น จะรวมถึงความเชื่อถือ ความเห็น แนวความคิดและค่านิยมต่าง ๆ หรือเรียกว่า “ทิฏฐิ” ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็นหรือนิยมอย่างไร ก็กระทำการต่าง ๆ กัน พูดจาสั่งสอน ชักชวนกันไปตามที่เชื่อ ที่เห็น ที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ การดำริ การพูดจาและการกระทำต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย สื่อระหว่างบุคคลนี้ ผลต่อความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น โดยการแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ สามารถที่จะบอกให้รู้ได้ว่า ผู้นั้นเป็นคนพาลหรือบัณฑิต

ในการสอนของพระสงฆ์ทั้ง 4 วัดนั้น เมื่อมีการสอนด้านการฝึกสมาธิ การเจริญวิปัสสนา พระสงฆ์ก็จะใช้สื่อบุคคลดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการสอน การอธิบายธรรมะ แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งผลที่เกิดก็คือ การการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายในจิตใจของตัวบุคคล ซึ่งเป็นเรียนรู้ที่ยั่งยืนกว่าการเรียนรู้โดยทั่วไป

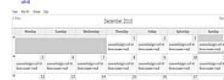
2) **สื่อธรรมชาติ** เป็นอุปกรณ์การสื่อสารที่มีอยู่โดยธรรมชาติหรือเลียนแบบธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ สวนดอกไม้ สวนเซนแบบญี่ปุ่น-จีน วัสดุ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น เป็นอุปกรณ์การสื่อสารที่พระสงฆ์นำมาสอนให้กับบุคคลที่เข้ามาเรียนรู้และปฏิบัติ ดังยกตัวอย่างการนำไปไม่มาเป็นอุปกรณ์การสอนว่า เป็นเสมือนคนที่ห่างไกลแก่นคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการเข้าถึง

แก่นธรรมว่า เป็นเหมือนแก่นไม้ เป็นต้น ล้วนเป็นวิธีการที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะการให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ปฏิบัติได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติเพื่อเข้าใจถึงสภาพตามธรรมชาติเป็นกลอุบายที่มีความสำคัญยิ่ง ทั้งการเดินจงกรมและการนั่งสมาธิภายใต้ต้นไม้ ซึ่งเป็นผลให้จิตใจของผู้ปฏิบัติมีความสงบและเข้าใจถึงสภาวะตามธรรมชาติมากขึ้น

3) สื่อประเพณีและกิจกรรม เป็นสื่อที่เกิดขึ้นตามปกติของวิถีทางพระพุทธศาสนา การจัดให้กิจกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญใส่บาตร การไหว้พระสวดมนต์ การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม เป็นต้น ล้วนเป็นกิจกรรมเชิงประเพณีหรือศาสนพิธีที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ รวมทั้งแนวคิดที่สอดแทรกอยู่ภายในกิจกรรมเหล่านั้น คือ การรู้จักให้ทานเวลาใส่บาตร การทำจิตใจให้สงบกรณิ์ไหว้พระสวดมนต์ การนั่งสมาธิเพื่อฝึกจิตของตนเอง เป็นต้น นอกจากนี้ การจัดกิจกรรม เช่น การจัดนิทรรศการ มหรสพทางวิญญาณ การจัดภาพปริศนาธรรม การแสดงพุทธศิลป์ เป็นต้น ล้วนเป็นสื่อเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้คบคิดกับคติ คำสอนที่สอดแทรกอยู่ภายในกิจกรรมเหล่านั้น ดังนั้น จึงพบว่า พระสงฆ์และในวัดทั้ง 4 ได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้และการฝึกตนโดยการใช้สื่อเชิงประเพณีและกิจกรรมอย่างแพร่หลาย ผลที่เกิดขึ้นทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้จากสื่อที่ปรากฏและมีการตีความ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนาและคตินของตนเอง และเมื่อเกิดความสงสัยก็มีการสอบถามกับพระอาจารย์ผู้สอน

4) สื่อมวลชน ในที่นี้หมายถึง สื่อที่ทางวัดจัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่ความรู้และผลงานตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สิ่งเทคโนโลยี เช่น ซีดี วิทยู เทป และสื่อทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ที่มีผลต่อการเผยแพร่ในวงกว้าง เพื่อให้ผู้ที่สนใจทั้งที่เดินทางมาปฏิบัติที่วัดและมิได้เดินทางมาเข้าถึงแนวคิด ความรู้และหลักการของทางวัด จากการศึกษพบว่าทางวัดได้มีการจัดทำหนังสือธรรมะ ซีดีธรรมะหรือการบรรยายธรรม รวมทั้งมีการจัดรายการวิทยุของวัด เพื่อให้ผู้สนใจฟังและเข้าร่วมปฏิบัติตามวันเวลาที่กำหนด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ศสค. ศูนย์ฯ ภาคกลาง วัดหลวงพอสดา โครงการ ความเป็นมา พันธกิจ วิสัยทัศน์ โครงสร้างองค์กร วิสัยทัศน์ บุคลากร แผนงาน เครือข่ายศูนย์ฯ ศูนย์ฯ ส่วนกลาง ศูนย์ฯ ภาคกลาง วัดหลวงพอสดา ราชบุรี ศูนย์ฯ ภาคเหนือ วัดพระธาตุคอกยี่สิบห้า เชียงใหม่ ศูนย์ฯ ภาคอีสาน มจร. ขอนแก่น วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ วัดกลาง กทม.สันติ ศูนย์ฯ ภาคใต้	เครือข่าย สถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา วิทยากร ครูพระ/พระอาสา แนะนำ/สัมภาษณ์ วิชาการ ดาวน์โหลดหลักสูตรอบรมฯ กิจกรรมการสอน E-education	ข่าว/กิจกรรม ศูนย์ฯ วัดหลวงพอสดา - อบรมผู้บริหาร-ครูผู้สอน สพท.นครปฐม เขต 2 - ค่ายคุณธรรมฯ มศว.องครักษ์-มธ.รังสิต ภาคกลาง ปฏิทินกิจกรรม 	สื่อภาพ/วิดีโอ Blog ก.เอ๋ยกอโก ก.เอ๋ยกอโก ก.เอ๋ยกอโก เว็บบอร์ด ก.เอ๋ยกอโก ก.เอ๋ยกอโก ก.เอ๋ยกอโก TWITTER! FOLLOW ME ON TWITTER

(สื่อบนเว็บไซต์ของวัดหลวงพอสดธรรมกายรวม จ.ราชบุรี)

###PANTIP.COM### คาเฟ่

ข่าวหอจดหมายเหตุฯ

หน้าหลัก

ธรรมทานมูลนิธิ

Search...

Prev

รับอาสาสมัครช่วยงานถอดเทป

กิจกรรมประจำ -- เอื้ออำนวยโดย ธรรมะภาค (ปี ๒๕๕๔)

ระบบอาสาสมัครธรรมภาค ของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

เมนูหลัก

- หน้าหลัก
- กิจกรรม
- บทความ
- ข่าวหอจดหมายเหตุ

หน้าหลัก

Live Looping - ดนตรีเพื่อสมาธิ

รับเสิร์ฟที่ 20 สิงหาคม 2011 เวลา 02:44 น. Activity

หนึ่งชั่วโมงของการทำสมาธิยามตะวันตกดิน ผ่อนคลายทั้งกายและใจไปกับเสียงดนตรีที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นพิเศษเพื่อนำความสงบเย็นมาสู่จิตใจ

(เว็บไซต์หอจดหมายเหตุหลวงพ่พุทททาส)

สำหรับหนังสือธรรมะ ของพระสงฆ์และวัดทั้งหมดนั้น มีจำนวนมาก โดยเฉพาะหนังสือของหลวงพ่พุทททาส สวนโมกขพลาราม และของหลวงพ่พวราชญาณวิสิฐ วัดหลวงพ่สธรรมกายารามนั้น มีเป็นจำนวนมาก ดังเช่น หนังสือของหลวงพ่พุทททาส

1. พระพุทธรูปองค์ไหน
2. การศึกษาคืออะไร?
3. การงานคืออะไร?
4. ทรัพย์สมบัติคืออะไร?
5. สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์
6. ปัญหาที่เกิดจากการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ
7. ปวโรณาและธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา
8. ชาตินิยมในปัจจุสมุปบาท
9. ทางออกที่ 3 แห่งยุคปัจจุบัน
10. การบวชคืออะไร?
11. ศาสนาคืออะไร?
12. ตัวตนคืออะไร?
13. อานาปานสติภาวนา
14. ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาทั้งชนิดมีตัวตน และไม่มีตัวตน
15. คุณพระไม่ตาย
16. คุณพระไม่ตาย และเกิดมาทำไม
17. ความรักดี
18. เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"
18. ครู คือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก
20. การทำวัตรตามแบบโบราณ เป็นต้น

ส่วนสื่อสำหรับการเผยแพร่พุทธธรรมของพระราชาคณะวิสุทธ เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อด
ธรรมกายาราม ก็มีมากมาย ดังนี้

1) สื่อโทรทัศน์ การเผยแพร่ทางโทรทัศน์ เป็นการเผยแพร่ที่พระราชาคณะวิสุทธ (เสริมชัย
ชยมงคล) ได้ใช้สื่อสารเพื่อแสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เช่น

(1) รายการ “บ้านของเรา” ในวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ 1 และ 3 ของเดือน เวลา
05.00-05.30 น. ทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 9

(2) รายการ “มงคลธรรม” ทุกเช้าวันอาทิตย์- เสาร์ เวลา 05.00-06.00 น. ทุกวัน
ทางสถานีโทรทัศน์ People Channel

(3) รายการ “มงคลธรรม” ทุกวัน เวลา 11.00 – 11.30 น. ทางสถานีโทรทัศน์โลกพระพุทธศาสนา (WBTV) วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร

(4) รายการ “พุทธธรรมนำไทย” วันเสาร์ - อาทิตย์ ทางสถานีโทรทัศน์ MV TV. 5

2) วิทยู การเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุ เป็นการเผยแผ่ที่พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) ได้ใช้สื่อสารเพื่อแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถาบรรยายธรรม เป็นประจำ โดยเฉพาะสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ โดยการเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ มีรายการดังต่อไปนี้

(1) รายการ “ปาฐกถาธรรม” ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ถ่ายทอดทุกสถานีทั่วประเทศ ทุกวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ 3 ของเดือน เวลา 08.00-08.30 น.

(2) รายการถ่ายทอดสด (จากวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม) รายการ “เปิดโลกเมืองไทย” ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง กรมอุตุนิยมวิทยา A.M 1287 KHZ ทุกวันอาทิตย์

(3) รายการ “พระธรรมเทศนา” โดยเฉลี่ย 2 เดือน/ครั้ง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เวลา 08.00-08.30 น.

(4) รายการ “ธรรมสู่สันติ” เผยแผ่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

3) หนังสือธรรมะ พระธรรมเทศนา ธรรมบรรยาย ปาฐกถาธรรม และธรรมปฏิบัติของ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) จากข้อมูลที่ได้ศึกษาซึ่งปรากฏมีหนังสือธรรมะ เช่น

(1) หนังสือ “คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา”

(2) หนังสือ “หลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน (เบื้องต้น)”

(3) หนังสือ “ทางมรรคผลนิพพาน ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกาย และนิพพาน”

(4) หนังสือ “อริยสัจ ๔ (ลักษณะและอาการแห่งตลอด)”

(5) หนังสือ “สมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔” เป็นต้น

จากสื่อดังกล่าวจะเห็นได้ว่า วัดและพระสงฆ์ที่เป็นส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวมีการใช้สื่อที่เหมาะสมกับการเผยแผ่พุทธธรรมเป็นอย่างมาก

กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวดังกล่าว มีความสัมพันธ์กับการสอนตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นการเฉพาะของวัดที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาจิตใจและปัญญาของปัจเจกบุคคล โดยแต่ละบุคคลจะได้รับผลตามการปฏิบัติของตนเอง แต่ผลลัพธ์ในเชิงการท่องเที่ยว คือ การทำให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของไทย

4.4.2 มิติการสื่อสารของเบอร์โล (Berlo) ที่เน้นการสื่อสารตามหลัก SMCR

กระบวนการสื่อสารคุณค่าทางด้านจิตใจที่เกิดขึ้นในวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ดังกล่าว ถ้าหากพิจารณาตามแนวคิดทางการสื่อสารของเบอร์โลที่ยึดหลัก SMCR คือ S ผู้ส่งสาร (Sender /Source) M ข่าวนสาร (Message) คือเนื้อหา สัญลักษณ์ และวิธีการส่ง C ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ให้ผู้รับได้ด้วยประสิทธิภาพสัมพัทธ์ทั้ง 5 และ R ผู้รับสาร (Receiver) ผู้ที่มีความสามารถในการรับรู้ได้อย่างถูกต้อง จะพบว่า กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจของวัดทั้ง 4 แห่งนั้น ประกอบด้วยองค์ 4 แห่งการสื่อสาร คือ

1) S = Sender ผู้ส่งสาร คือ พระสงฆ์และวัดจะมีลักษณะการดำเนินการที่เป็นเอกลักษณ์บนความไว้วางใจและความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้น ผู้ส่งสารจะต้องมีคุณสมบัติในตนเอง คือ ความรอบรู้ ความเป็นผู้นำทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีปฏิภาณในการครองตนให้เหมาะสม มีแนวทางการปฏิบัติตามหลักหลักทางพระพุทธศาสนาที่ชัดเจน สามารถนำผู้ที่สนใจฝึกหัดในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ผู้ส่งสารที่สำคัญของแต่ละวัด เช่น หลวงพ่อพุทธทาส พระอาจารย์โพธิ์ แห่งสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) แห่งวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี ดร.พระปลัดเสน่ห์ ธมฺมวโร ดร.พระมหาบุญช่วย ชุตินธโร แห่งวัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ และพระราชธีราจารย์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ทั้งหมดทุกรูปล้วนเป็นที่มีความรู้ ความสามารถในการนำพาผู้ปฏิบัติได้เข้าใจถึงหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้นำปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้ที่สนใจที่นำมาซึ่งความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม เป็นที่รัก ที่เคารพของสาธุชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ว่า ผู้สอนนั้นจำเป็นต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ

1) น่ารัก น่าวางใจได้อย่างสนิทสนม อยากเข้าไปหาเพื่อปรึกษาหารือสอบถามเรื่องวิชาการและอื่น ๆ

2) น่าเคารพ เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เข้าไปหาเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย

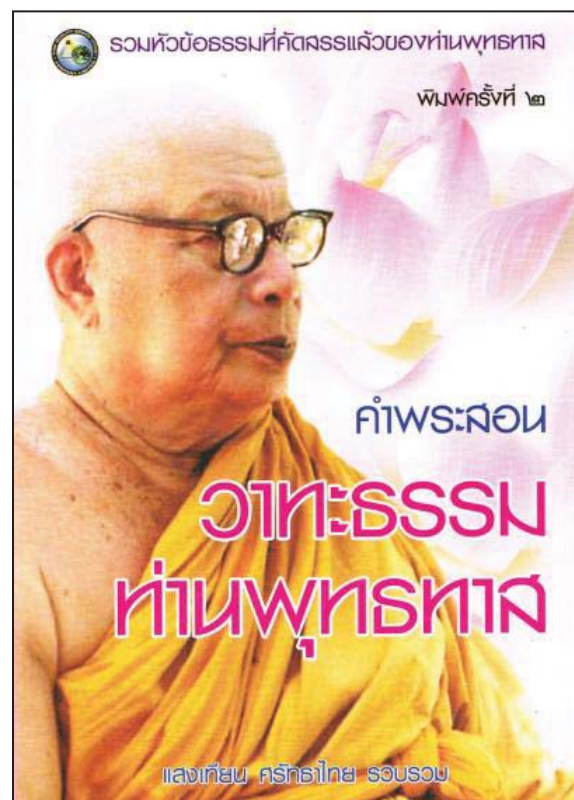
- 3) นายกองเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความสามารถในวิชาการนั้น ๆ
- 4) รู้จักพูด คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี รู้ว่าขณะใดควรพูดอย่างไรให้คำแนะนำประเภทไหน รวมถึงความสามารถที่จะสอนที่จะถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพด้วย
- 5) อุดหนุนถ้อยคำพร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ ของศิษย์เสมอไม่เบื่อหน่าย มีวิญญาณของความเป็นครู รักการสอนถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างแท้จริง
- 6) แกล้งเรื่องเล็กซึ่งได้มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งสามารถอธิบายให้เป็นที่เข้าใจได้ง่าย บางครั้งก็สามารถอธิบายได้อย่างลึกซึ้งละเอียดพิสดาร
- 7) ไม่ชักนำในทางเสียหาย เป็นครูที่ดีจะต้องไม่ชักจูงให้ศิษย์ไปในทางเสียหาย อันนี้รวมถึงตัวครูเองต้องมีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างที่ดีงามของศิษย์ด้วย

2) M = Message ข้อมูลข่าวสาร คือ ตัวสื่อที่พระสงฆ์ได้นำออกมาเผยแพร่ ถึงแม้จะเป็นที่ทราบดีว่า สื่อธรรมะที่พระสงฆ์ได้ให้ความรู้ในส่วนใหญ่นั้นจะเป็นหลักธรรมคำสอนและความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ แต่ก็มีแตกต่างจากวัดและสถานที่อื่นๆ ในสังคมไทย เนื่องจากเป็นวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรม การฝึกจิตใจและการเจริญปัญญามากกว่าการทำกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น สารของสื่อก็คือ ธรรมะ โดยเฉพาะหลักการฝึกสมาธิ การเจริญวิปัสสนา ที่เป็นแนวปฏิบัติที่สำคัญของแต่ละวัด ดังนั้น การอธิบายหลักธรรม เช่น หลักไตรสิกขา ไตรลักษณ์ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 สติปัฏฐาน 4 อานาปานสติ/อนุสติ 10 ปฏิจจสมุปบาท โพธิปักขิยธรรม 37 เป็นต้น ล้วนเป็นข้อมูลที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยการอธิบายหลักธรรมดังกล่าว แต่ละวัดหรือพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีการอธิบายในความหมายที่ต่างกันไป แต่ใจความของธรรมะไม่มีความแตกต่างกันมาก ซึ่งจากการประชุมร่วมกับพระสงฆ์ผู้สอนในวัดดังกล่าว พบว่า สื่อธรรมะที่พระสงฆ์ใช้สอนมีแนวทางเดียวกัน คือ การฝึกเจริญสมาธิวิปัสสนาตามแนวอานาปานสติของหลวงพ่อกุศลพุทธทาส และแนวสติปัฏฐาน 4 ของวัดหลวงพ่อดมธรรมกายาราม วัดสวนดอก/ศูนย์ศึกษาและ

ปฏิบัติธรรมนานาชาติ และวัดพระธาตุพนม ซึ่งหลักการสอนดังกล่าวเน้นการฝึกจน การพัฒนาจิต และใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างรอบคอบ

3) C = Channel ช่องการใช้สื่อสาร
จากการศึกษา พบว่า ช่องทางการสื่อสารของ
วัดและพระสงฆ์จะประกอบด้วยสื่อที่สำคัญ คือ
สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อเชิงประเพณี สื่อ
ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร สื่อวิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์
สื่อมวลชนต่างๆ โดยมีช่องทางการเผยแพร่ที่
หลากหลาย โดยเฉพาะสื่อบุคคล ผู้สอนสมาธิ
การบรรยายธรรมจะมีความสำคัญมาก ที่
นำไปสู่การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนาเพื่อการ
พัฒนาจิตใจและปัญญา สื่อธรรมชาติก็จะช่วย
ให้มีการอธิบายสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น ทำให้เกิดการ
เรียนรู้จากธรรมชาติ สื่อเชิงประเพณีและ
กิจกรรม ก็จะตัวนำไปสู่การเห็นคุณค่าของ
วัฒนธรรมประเพณี และหลักธรรมที่สอดแทรก
ในพิธีกรรมเหล่านั้น ในขณะที่สื่อเชิงกิจกรรม
คือ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดภาพปริศนา
ธรรม เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างความ
ประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาปฏิบัติได้
สำหรับสื่อมวลชนที่มีทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อ
โทรทัศน์ สื่อเทคโนโลยีต่างๆ และอินเทอร์เน็ต
นั้น ทำให้เกิดการแพร่กระจายของความรู้และ
วิธีการปฏิบัติตามที่วัดนั้นได้ดำเนินการวาง
แบบแผนเอาไว้ ดังนั้น การเลือกใช้ช่องทางการ

เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารหรือการเผยแผ่พุทธธรรมที่เหมาะสม ก็จะทำให้เกิดประสิทธิผลต่อการพัฒนาจิตใจ
และปัญญาของบุคคลที่มาปฏิบัติหรือนักท่องเที่ยวในมิติต่างๆ ได้

4) R = Receiver ผู้รับสารหรือนักท่องเที่ยวผู้รับสารนั้น จะเป็นผู้ที่เปิดรับข้อมูล
ข่าวสารและวิธีการปฏิบัติ จากการศึกษาค้นคว้า ผู้ที่เดินทางมาวัดทั้ง 4 แห่งนั้น ล้วนเป็นผู้ที่มี

จุดมุ่งหมายในตัวเอง คือ การเข้ามาไหว้พระ ขอมพร การตั้งใจที่จะทดลองปฏิบัติสมาธิกรรมฐานตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับด้านการฝึกสมาธิ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พวกเขาเหล่านั้นจึงค้นหาและเรียนรู้ เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนเองในมิติต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจต่อการดำเนินชีวิตและความเป็นไปของสังคมโลกอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา คือ การฝึกสมาธิและเจริญปัญญา การให้ไหว้พระสวดมนต์ การสมาทานศีล การจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น รวมทั้งมีการแสดงหลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยมีการใช้สื่อที่เรียบง่าย นับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อเชิงวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม รวมทั้งการขยายการเผยแพร่ด้วยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อมวลชนในแขนงอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ที่กว้างขวาง อันจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจอย่างยั่งยืน

4.5 ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว

ประเภทวัดในประเทศไทย

คำถามการวิจัยข้อที่ 3 วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวอย่างไร

การศึกษาในส่วนนี้ เป็นการศึกษาจากกระบวนการสร้างเครือข่ายของวัดที่เป็นกรณีศึกษาและจากการประชุมสัมมนาร่วมกับคณะสงฆ์ ตัวแทนภาคธุรกิจ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยผลการศึกษาจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในวัดที่เป็นกรณีศึกษา 2) การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดทั้ง 4 แห่ง กับภาคที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพิจารณาจากเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติทางพระพุทธศาสนากับกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและประเด็นการพัฒนาในด้านอื่นในฐานะเครือข่ายทางสังคม ดังนี้

4.5.1 การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในวัดที่เป็นกรณีศึกษา

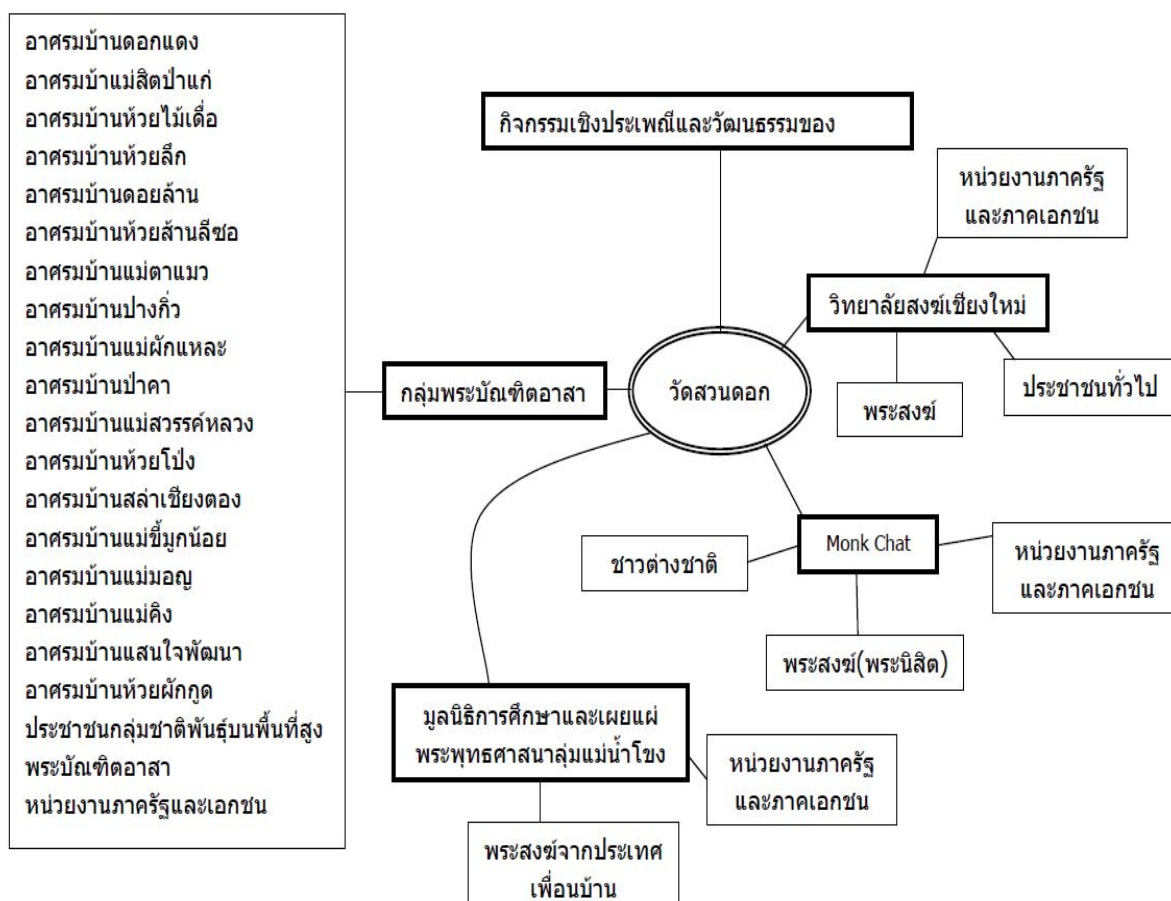
การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้น เกิดจากการขยายกิจกรรมภายในวัดที่ได้ดำเนินการตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาบุคคลและสังคม ดังนั้น เมื่อมีการดำเนินการแล้วจึงเกิดความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนจนเกิดเป็นภาคีเครือข่ายที่มีจุดมุ่งหมายเพิ่มเติม คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในสังคม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายให้สูงขึ้น ดังนี้

1. วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ เชียงใหม่

วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาตินั้น มีจุดเริ่มต้นที่มีได้มีความแตกต่างจากวัดทั่วไปในสังคมไทย คือ เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลและสถานที่เรียนรู้ของพระภิกษุ สามเณร โดยมีการก่อสร้างพระวิหาร อุโบสถ และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่งดงามตามศิลปะของล้านนา แต่ด้วยเหตุที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงมีนักท่องเที่ยวและผู้สนใจมาศึกษาเยี่ยมชมมากขึ้น ประกอบกับวัดได้เป็นสถานที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ดังนั้น จึงมีกิจกรรมการเรียนรู้เพิ่มขึ้น มีการขยายกิจกรรมทั้งที่ทำตามภารกิจ หน้าที่ของมหาวิทยาลัยและการขยายด้วยการสร้างสวรค์กระบวนการเรียนรู้ขึ้นมาเอง เช่น มีการก่อตั้ง Monk Chat สถานที่สนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพระสงฆ์กับชาวต่างประเทศ

จนนำไปสู่การจัดตั้งสถานศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่สนใจพระพุทธศาสนาได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติ มีการก่อตั้งมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำโขง ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการด้านการศึกษาและการปฏิบัติธรรมฐานของนักท่องเที่ยว ที่ต้องการให้มีการพัฒนาสังคมแก่ประชาชนจำนวนมากขึ้น เป็นกิจกรรมเชิงอาสาสมัครและการเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายพระนักพัฒนาบนที่สูงหรือชาวเขาในถิ่นภาคเหนือ โดยความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกัน ดังนี้

แผนภาพที่ 4.1 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดสวนดอก และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่

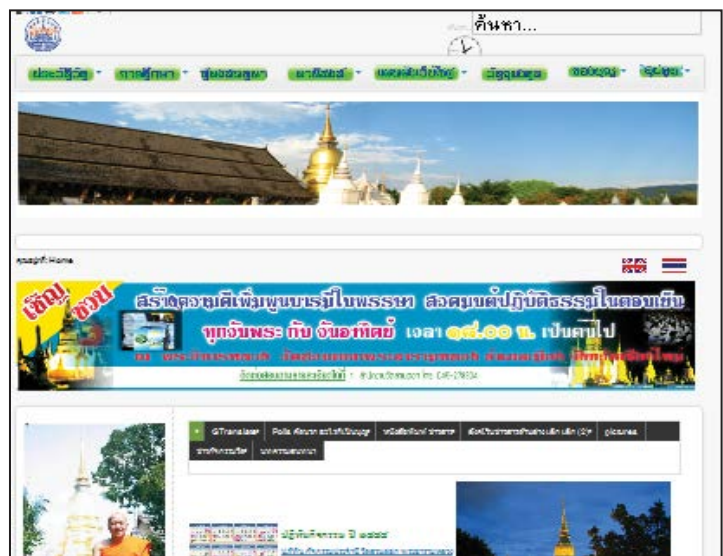

กิจกรรมการเรียนรู้และความสำคัญของวัดมีต่อชุมชน

วัดสวนดอกนั้น เป็นวัดที่มีความสำคัญที่ตั้งอยู่คู่มือเมืองเชียงใหม่และล้านนามาช้านาน ดังนั้น จึงมีความสำคัญต่อชุมชนและการเรียนรู้ในมิติต่างๆ และเกิดเครือข่ายทางสังคม ดังนี้

1) เป็นแบบอย่างของสถาปัตยกรรมและประติมากรรม วัดสวนดอกนั้นมีเจดีย์แบบทรงลังกาและมีทรงผสมระหว่างทรงลังกาและล้านนา โดยเป็นเจดีย์ที่สร้างแบบเหลี่ยมไม้สิบสอง และเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือดอกบัวตูม ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากศิลปะแบบสุโขทัย สร้างในสมัยพระเจ้ากือนาและพระมหาสุมนเถระ นอกจากนี้ในวัดสวนดอกยังมีกุฏิหรืออัฐิของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และญาติพี่น้อง ที่พระเจ้าดาราธรรมิ พระราชชายาในรัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ได้นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดสวนดอก สำหรับรูปแบบและลวดลายของกุฏิเป็นโบราณสถานที่สำคัญของล้านนาที่ได้รับการอนุรักษ์และเป็นที่พักการบูชาแก่ปวงชน นอกจากนี้วัดสวนดอกยังมีพระพุทธรูปที่สำคัญที่ตั้งคู่บ้านคู่มือเมืองเชียงใหม่ คือ พระเจ้าแก้วตื้อ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สวยงามประดิษฐานที่ในพระอุโบสถของวัดสวนดอก โดยพระเจ้าแก้วตื้อเป็นพระพุทธรูปที่เป็นที่สักการบูชาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่พุทธศาสนิกชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2) เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากวัดสวนดอกมีโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่สำคัญมากมายและมีรูปแบบลวดลายที่งดงามเป็นเอกลักษณ์แบบล้านนาซึ่งเป็นจุดดึงดูดความสนใจแก่นักท่องเที่ยวในการเยี่ยมชมและศึกษาประวัติศาสตร์อันยาวนานของวัดสวนดอกและเนื่องจากวัดสวนดอกตั้งอยู่บริเวณที่มีการคมนาคมสะดวกสบายสามารถแวะมาเยี่ยมชมได้อย่างสะดวก จึงทำให้วัดสวนดอกเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่

3) เป็นสถานที่ให้ความรู้และการอบรมทางวิชาการ เนื่องจากวิหารของวัดสวนดอกมีลักษณะโดดเด่น คือ ผนังวิหารวัดมีลักษณะโค้ง ไม่มีฝาผนัง ทำให้มีอากาศถ่ายเทอย่างสะดวก ทั้งนี้คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่และเจ้าหน้าที่ราชการมักจะใช้วิหารของวัดสวนดอก เป็นสถานที่ประชุมอบรมวิชาการตลอดมา ตลอดจนใช้เป็นสถานที่พึ่งพิงเทคนิคมหาชาติ อันเป็นประเพณีของ

ล้านนาที่นิยมปฏิบัติเป็นประจำทุกปี โดยชมรมสหธรรมเชียงใหม่ ได้ใช้วิหารแห่งนี้เป็นสถานที่จัดงานทุกๆ ปีจะเห็นได้ว่าวัดสวนดอกเป็นศูนย์กลางแห่งการอบรมความรู้และวิชาการของชาวเชียงใหม่ตลอดมา

4) เป็นสถานที่ตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิทยาเขตเชียงใหม่) ในบริเวณวัดสวนดอกยังเป็นที่ตั้งของของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งล้านนาซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2526 โดยคณะสงฆ์และคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้มีโอกาสศึกษาในด้านวิทยาการความรู้ตลอดจนพระธรรมวินัยในระดับสูง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เปิดสอนในวันที่ 18 มิถุนายน 2527 เป็นต้นมามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ผลิตบัณฑิตทางพุทธศาสตร์ สังคมศาสตร์ ครุศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อเป็นกำลังในการสืบสานพระพุทธศาสนาและการพัฒนาประเทศชาติ

5) เป็นที่ตั้งของมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาผู้นำโขง และสถานที่ Monk Chat เพื่อการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ด้านภาษา วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา

วัดสวนดอกโดยมีเครือข่ายทางสังคม ดังนี้

1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่

ที่ตั้ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก

เลขที่139 ถ.สุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 โทร. 053-808411-3,278967 / แฟกซ์ ต่อ

111 เว็บไซต์: <http://202.28.109.109/sanga>

ความเป็นมา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2527 ณ วัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากความคิดริเริ่มของ ผศ. รุ่งเรือง บุญญะโรส โดยความร่วมมือของพระราชพรหมจารีย์ พระศรีธรรมนิเทศก์ และพระครูศรีปริยัตยานุรักษ์ พร้อมด้วยคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ เปิดดำเนินการเรียนการสอนครั้งแรกในวันที่ 28 มิถุนายน 2527 โดยใช้ชื่อครั้งแรกว่า วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา เดือนตุลาคม 2528 สภามหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีมติรับวิทยาลัยสงฆ์ล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและใช้ชื่อเป็นทางการว่า มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตเชียงใหม่

การดำเนินการของวิทยาเขตเชียงใหม่ช่วงเริ่มต้น (พ.ศ.2527-2531) ได้เปิดดำเนินการเรียนการสอนเพียงคณะเดียว คือคณะพุทธศาสตร์สาขาวิชาศาสนา และได้รับงบประมาณจากรัฐบาล (กรมการศาสนา) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2532 ต่อมาในปี พ.ศ.2535 มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุงเทพมหานคร ได้เริ่มวางแผนการพัฒนาศึกษาในระดับอุดมศึกษาในช่วงแผนฯ 7 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)

ในปี 2540 วิทยาเขตเชียงใหม่ได้รับการอนุมัติให้ขยายห้องเรียนคณะสังคมศาสตร์ไปยังวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ และในวันที่ 28 สิงหาคม 2540 ได้เปิดศูนย์การศึกษาวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ได้รับการยกฐานะเป็น วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เพื่อขยายเขตการศึกษาไปยังสถานที่ที่เหมาะสมและเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ใกล้เคียงได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาโดยสังกัดอยู่ในวิทยาเขตเชียงใหม่

1 ตุลาคม 2540 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนชื่อ "มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์" เป็น "มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" โดยให้เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐบาล วิทยาเขตเชียงใหม่ได้รับอนุมัติให้เปิดดำเนินการเรียนการสอนระดับประกาศนียบัตร ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก

เครือข่ายย่อยที่เกิดขึ้น ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุสามเณร นิสิต นักศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป

2) โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก)

ที่ตั้ง : โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

139 วัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 โทร. 053 - 278967 ต่อ 310

เว็บไซต์: www.bunditasa.com

ความเป็นมา โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอกเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2543 โดยได้รับการอนุมัติจากสภามหาวิทยาลัย เนื่องจากสภาพของภาคเหนือมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและเป็นเขตติดต่อกับชายแดนของประเทศเพื่อนบ้านมีชาวเขาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยกระจายอยู่บริเวณ รอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียง ปัญหาที่พบคือ ปัญหายาเสพติด ปัญหาการทำลายป่าต้นน้ำและการทำไร่เลื่อนลอย รวมถึงกองกำลังติดอาวุธต่าง ปัญหาค่านิยมทัศนคติ การปรับตัวสถานภาพความเป็นคนไทย การประกอบอาชีพ ปัญหาการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม การแต่งตัวที่เปลี่ยนไป เพราะปัจจุบันเริ่มมีสื่อสารต่าง ๆ เข้าสู่วิถีชีวิต ทำให้เกิดสังคมใหม่บนดอย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้ผลิตพระบัณฑิตออกมารับใช้พระศาสนาและสังคม ได้ตระหนักว่า ควรที่จะขยายภารกิจการเผยแผ่พระศาสนาไปสู่ชาวเขาเหล่านั้นด้วย จึงได้จัดโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 5 ข้อ คือ 1) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา 2) เพื่อช่วยพัฒนาจิตใจตามแนวพระพุทธศาสนาและตอบสนองนโยบายของรัฐบาลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 3) เพื่อให้การศึกษา ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตลอดถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม 4) เพื่อช่วยแนะนำและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

5) เพื่อบรรณสิ่งสอนชี้ให้เห็นถึงหลักการดูแลสุขภาพพื้นฐานและพิษภัยของยาเสพติด โรคเอดส์ ตามพื้นที่เป้าหมายในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยครั้งแรกโครงการได้ตั้งหมู่บ้านเป้าหมายไว้จำนวน 35 หมู่บ้าน ประชากรชาวเขาจำนวน 17,500 คน

ตัวอย่างกิจกรรมหรือโครงการย่อยของโครงการพระบิณฑบาตอาสาพัฒนาชาวเขา เช่น

- พระบัณฑิตอาสาปลูกป่าวันแม่แห่งชาติ
- การประชุมเครือข่ายพระบัณฑิตอาสา 17 สิงหาคม 54
- ศาสนาสัมพันธ์บ้านแม่แดดน้อย
- พระบัณฑิตอาสาอบรมคุณธรรมวันแม่แห่งชาติ
- ทำงานเชิงรุกตามแผนพัฒนาฯ ที่ 11
- บ้านแม่สวรรค์หลวงจัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- ถวายเทียนพรรษา
- โครงการพระบัณฑิตอาสา ร่วมกับชมรมปกาเกณูถวายเทียนพรรษา
- ขึ้นฟูประเพณีเดโปทุ่
- นัดประชุมเครือข่าย
- ประชุมเครือข่ายเขต 5
- พระครูปลัดณรงค์ จิตวฑฒโน ผู้อำนวยการสำนักงานนิเทศาเขตเชียงใหม่ นิมนต์พระ

บัณฑิตอาสา เขตที่ 5 ร่วมประชุม

- พระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัย ตรวเจียมให้กำลังใจพระบัณฑิต
- พระบัณฑิตอาสาฯ จัดอบรมเยาวชนคนดี
- พิธีปฐมนิเทศพระบัณฑิตอาสา ประจำปี 2554
- งานบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ณ อาศรมบ้านดอกแดง

เครือข่ายย่อยที่เกิดขึ้น เช่น

- อาศรมบ้านดอกแดงเป็นชนปกากะญอ ตำบลบ่อสลี อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
- อาศรมบ้านแม่ลิดป่าแก่ ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
- อาศรมบ้านห้วยไม้เตือ ต.เวียง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย
- อาศรมบ้านห้วยลึก ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่
- อาศรมบ้านดอยล้าน ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
- อาศรมบ้านห้วยล้านลีซอ ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย
- อาศรมบ้านแม่ตาแมว ตำบลเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

- อาศรมบ้านปางก๊ว ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
- อาศรมบ้านแม่ฝักเหละ ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
- อาศรมบ้านป่าคา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
- อาศรมบ้านแม่สวรรค์หลวง ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาศรมบ้านห้วยโป่ง ต.เสาหิน อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
- อาศรมบ้านสล่าเชียงตอง ต.เสาหิน อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
- อาศรมบ้านแม่ขี้มูกน้อย ตำบลอาศรมบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
- อาศรมบ้านแม่มอญ ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
- อาศรมบ้านแม่คิง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง
- อาศรมบ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
- อาศรมบ้านห้วยฝักกุด ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
- ประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูง ได้แก่ ปกาเกอญอ ลahu ลีซู ม้ง เมี่ยน อาข่า ลัวะ จีนยูนนาน และไทยลื้อ ไทยใหญ่ ในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง ครอบคลุม
- พระบัณฑิตอาสา
- หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

3) Monk chat กิจกรรมการสนทนาแลกเปลี่ยนด้านภาษา วัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา

WELCOME TO MONK CHAT
MCU - Buddhist University Chiang Mai campus
Wai Suan Dok Suthep rd., Muang, Chiang Mai, Thailand.

HOME ABOUT US NEWS CALENDAR INFORMATION GALLERY CONTACT US

Main Menu

- Home
- Meditation Retreat Workshop
- Buddhism/Thai culture Chat Session
- Buddha Preaching
- Learning Thai
- Photo Gallery
- Monkchat Staff
- Dhamma Talks

Calendar

<< August 2554 >>

Su	Mo	Tu	W	Th	Fr	Sa
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

Web Link

มูลนิธิการศึกษา
และเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ภูมิภาคอุบลราชธานี

Travelling in the north of Thailand is not only an

ที่ตั้ง : วัดสวนดอก เลขที่ 139 ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200 **โทร** 6653-278967 ต่อ 210 **มือถือ** 084-6091357 **เว็บไซต์:** www.monkchat.net

และสถานศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ บ้านศรีวังธาร ต.ป่าไผ่ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่

ความเป็นมา Monk Chat เป็นกิจกรรมหนึ่งภายใต้การดูแลของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมี ดร.พระปลัดเสนห์ ธมฺมวโร และทีมงานได้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2543 เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านภาษา วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมไทยพุทธ และการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานให้กับชาวต่างชาติ

วัตถุประสงค์ของโครงการ Monk Chat 1) เพื่อเปิดโอกาสให้สำหรับชาวต่างชาติได้มีเวทีในการสนทนากับพระสงฆ์เป็นทางการในหัวข้อทั่วไป 2) เพื่อให้โอกาสแก่ชาวต่างชาติในการเรียนรู้แลกเปลี่ยนและหารือเกี่ยวกับความคิดทั่วไปของพุทธศาสนา 3) เพื่อเปิดโอกาสให้พระภิกษุและสามเณรได้แลกเปลี่ยนความคิดกับคนจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันศาสนาและวิถีชีวิต 4) เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องชาวต่างชาติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในบรรยากาศการสนทนาที่เป็นกันเอง

แนวทางในการดำเนินโครงการ Monk Chat สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการจะศึกษาพุทธศาสนาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมทางพุทธศาสนา สามารถเผยแพร่การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่ชาวต่างชาติ ผู้เข้าร่วมโครงการสามารถนำความรู้ในการใช้ชีวิตประจำวันของพวกเขาและในที่สุดนำไปสู่สันติภาพโลก สามารถสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลไทยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม สามารถพัฒนาทักษะองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและทักษะทางการสื่อสารของเจ้าหน้าที่รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ในการเผยแพร่การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) มุณินิการศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

หน้าแรก | คณะกรรมการ | ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิ | สมัครสมาชิก | สมุดเขียนเยี่ยม | ติดต่อสอบถาม

Mainmenu

- + สถานที่ตั้งมูลนิธิ
- + การรับบริจาค
- + วารสารมูลนิธิ
- + หนังสือที่ออก
- + กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่
- + กิจกรรมที่ดำเนินการแล้ว
- + ผู้ให้การอุปถัมภ์
- + วิดีโอ/เสียงธรรม

4-7 พ.ย. 54

เชิญ

จาริกแสวงบุญร่วมทอดกฐินสามัคคี

ณ. วัดน้ำปung นครเชียงใหม่ รัฐฉาน

ติดต่อ: มูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ไร่สวนดอก เชียงใหม่
โทร: 08-4609-1463, Email: mpk_h@hotmail.co.th, www.monkchat.net

Personnel

พระเทพโศภน
ประธานมูลนิธิ
น.ธ.เอก ป.ธ.๖ MA

Gallery

ความเป็นมา เนื่องด้วยโครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน จัดให้มีการถวายหนังสือภาษาบาลีไทเขินและถวายผ้าป่าสมทบทุนบูรณะพระเจดีย์ ณ เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า เมื่อวันที่ 14-17 พฤศจิกายน 2547 ในการนี้ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยมีพระราชวิมลเมธี รองอธิการบดี เป็นประธานและคณะสงฆ์ เชียงตุง โดยมีสมเด็จพระราชาญาณธรรมพระเจ้ามหาสังฆปริณายก เป็นประธานได้ประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย จนได้ข้อสรุปร่วมกันในการก่อตั้งมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงขึ้น เพื่อสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ ไทย (ล้านนา) พม่า (เชียงตุง ตองจี) จีน (เชียงรุ้ง ลีบสองปันนา) และลาว (หลวงพระบาง) ต่อมาคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่และผู้เกี่ยวข้องได้ร่วมประชุมกันพร้อมกับดำเนินการเสนอเรื่องขออนุญาตก่อตั้งมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงต่อทางราชการ จนได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นมูลนิธิ เลขอนุญาตที่ ต.ชม 0023 / 2548 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ คือ 1) เพื่อสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่และองค์กรพระพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 2) เพื่อสนับสนุนส่งเสริมการวิจัยทางพระพุทธศาสนาและการบริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่สังคมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 3) เพื่อสร้างและส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกับองค์กรพระพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 4) เพื่อทำนุบำรุงส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีอันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 5) เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์กิจการด้านสาธารณประโยชน์สาธารณกุศลร่วมกับองค์กรการกุศลอื่นในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6) เพื่อบริหารจัดการทำนิติกรรมทรัพย์สินตามที่มหาวิทยาลัยและผู้อื่นมอบหมายให้ดำเนินการ 7) มูลนิธิไม่ดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

กิจกรรมของมูลนิธิ 1) การจัดนิทรรศการและอบรมสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 2) การให้ทุนศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 3) การจัดพิมพ์เอกสารตำราที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 4) การจัดกิจกรรมด้านธรรมคิตาเพื่อแลกเปลี่ยนพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 5) การติดต่อประสานงานให้พระสงฆ์ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ 6) การถวายทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์ในภูมิภาคลุ่ม

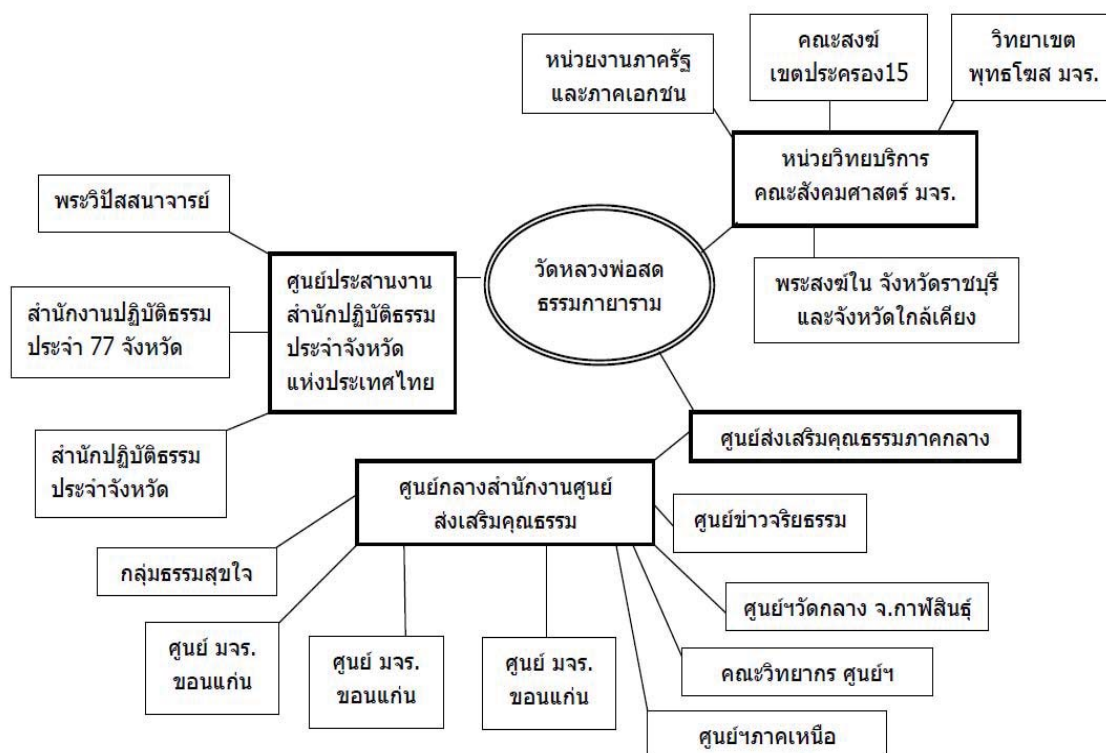
แม่น้ำโขงที่เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ 7) การจัดกิจกรรมจาริกแสวงบุญพระพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 8) การรับ ติดต่อประสานงานระหว่างองค์กรทางพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

เครือข่ายย่อยที่เกิดขึ้น เช่น เครือข่ายพระสงฆ์จากประเทศเพื่อนบ้าน เครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ/เอกชน เครือข่ายด้านการพัฒนาชุมชน

2. วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี

วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม เป็นวัดที่มีความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในยุคปัจจุบัน เป็นสถานที่ฝึกอบรมด้านสมาธิและวิปัสสนาแก่ประชาชนทั่วไปและเป็นศูนย์ส่งเสริม ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย เป็นศูนย์ส่งเสริมคุณธรรมภาคกลาง และเป็นหน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนั้น จึงเกิดเครือข่ายการพัฒนาในมิติต่างๆ อย่างมากมาย ดังนี้

แผนภาพที่ 4.2 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จ.ราชบุรี

กิจกรรมการเรียนรู้ของวัดหลวงพ่อดธรรมกายารามนั้น มีกิจกรรมการฝึกอบรมด้านสมาธิและวิปัสสนาแก่ผู้ที่สนใจตลอดปี มีการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์เพื่อไปเป็นผู้นำในการสอนวิปัสสนากรรมฐานทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีกิจกรรมการอบรมวิปัสสนาให้กับชาวต่างประเทศและชาวไทย มีกิจกรรมการเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์และการวัดการเชิงวัฒนธรรมประเพณี มีการอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรมให้กับข้าราชการ พนักงานของรัฐ เจ้าหน้าที่ในองค์กรภาคเอกชน ตลอดจนถึงประชาชนทั่วไป ดังนั้น จึงเกิดเครือข่ายและเป็นศูนย์ประสานงานเครือข่ายเพื่อให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายย่อยต่างๆ ของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีเครือข่ายที่สำคัญ ดังนี้

1) ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ ประจำวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

ศสค. ศูนย์ฯ ภาคกลาง วัดหลวงพ่อดศา โครงการ ความเป็นมา พันธกิจ วิสัยทัศน์ โครงสร้างองค์กร วิสัยทัศน์การ บุคคลากร แผนงาน เครือข่ายศูนย์ฯ ศูนย์ฯ ส่วนกลาง ศูนย์ฯ ภาคกลาง วัดหลวงพ่อดศา ราชบุรี ศูนย์ฯ ภาคเหนือ วัดพระธาตุคุดยสุเทพา เชียงใหม่ ศูนย์ฯ ภาคอีสาน มจร. ขอนแก่น วัดปากน้ำ อุบลราชธานี วัดกลาง ภาพสินธุ์ ศูนย์ฯ ภาคใต้	เครือข่าย สถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา วิทยากร ครูพระ/พระวาสน แนะนำ/สัมภาษณ์ วิชาการ ดาวโหลดหลักสูตรอบรมฯ กิจกรรมการสอน E-education	ข่าว/กิจกรรม ศูนย์ฯ วัดหลวงพ่อดศา - อบรมผู้บริหาร-ครูผู้สอน สพท. นครปฐม เขต 2 - ค่ายคุณธรรมฯ มศว. องค์กรฯ-มธ. รังสิต ภาคกลาง ปฏิทินกิจกรรม 	สื่อภาพ/วิดีโอ Blog ก.เอ๋ยกอไถ่ ก.เอ๋ยกอไถ่ ก.เอ๋ยกอไถ่ เว็บบอร์ด ก.เอ๋ยกอไถ่ ก.เอ๋ยกอไถ่ ก.เอ๋ยกอไถ่ THWEST THWEST FOLLOW ME ON TWITTER

ความเป็นมา ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมฯ ประจำวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จัดตั้งขึ้นโดยสำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้วยตระหนักว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างชาติไทย พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งประเทศไทยสมัยสุโขทัยทรงยึดมั่นในหลักธรรมพระพุทธศาสนา เป็นแบบแผนในการปกครองประเทศ ประชาชนในชาติล้วนยึดมั่นในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต ทำให้ประเทศไทยมีความเจริญมั่นคงวัฒนาสถาพร มาจนถึงปัจจุบัน การดำเนินงานที่ผ่านมาได้ให้การอบรมแก่เยาวชนจากพื้นที่ต่างๆ

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้เข้ารับการอบรมให้มีความเห็นที่ถูกต้องต่อสถาบันชาติ พระศาสนา และพระมหากษัตริย์ 2) เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและตระหนักถึงในสถาบันชาติ พระศาสนา และพระมหากษัตริย์ แก่ผู้เข้ารับการอบรม 3) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของ “ความสามัคคี” ที่จะป็นเกราะป้องกันภัยที่จะพึงเกิดขึ้นกับสถาบันชาติ พระศาสนา และพระมหากษัตริย์ 4) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ตามอุดมคติที่ว่า “อยู่เย็นด้วยศีลและเป็นสุขด้วยธรรม”

2) เครือข่ายย่อย ของศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ ประจำวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

ประกอบด้วย

(1) หน่วยงานกลาง สำนักงานศูนย์ส่งเสริมฯ ศาลาเฉลิมพระเกียรติฯ วัดสระเกศ ถ.จักรพรรดิพงษ์ แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ 10100 โทร.02-621-1861 โทรสาร 02-621-0357 อีเมลล์ jaryitam2551@hotmail.com
www.jaryitam.com

พระราชปัญญาโสภณ โทร.081-821-1095

พระเมธีสุทธินิกร โทร.081-914-0865

พระครูปลัดพัฒนธีรคุณ โทร.089-788-8788

(2) ศูนย์ข่าวจริยธรรม ศาลาเฉลิมพระเกียรติฯ วัดสระเกศ (ที่ตั้ง/โทร./อีเมลล์ เดียวกันกับสำนักงานฯ ข้างต้น) พระมหาวันรัตน์ รตนญาโณ ผอ.ศูนย์ข่าวจริยธรรม โทร.083-884-2999 พระมงคล วชิรปญฺโญ เลขาธิการศูนย์ข่าวจริยธรรม โทร.080-056-6949

www.jaryitamnews.com

(3) ศูนย์ส่งเสริมฯ ภาคเหนือ: ศูนย์ฯ วัดพระธาตุดอยสุเทพฯ เชียงใหม่ วัดพระธาตุ
ดอยสุเทพ ต.ดอยสุเทพ อ.เมือง เชียงใหม่ 50200 โทร. 081-914-0865

www.dhammatoyou.com

(4) ศูนย์ส่งเสริมฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอนแก่น พระครูสุวิธาน
พัฒนบัณฑิต รองอธิการบดี มจร.ขอนแก่น ต.โคกศรี อ.เมือง ขอนแก่น 40000

โทร.04-322-2101, 04-326-1060 www.siladhamma.com

(5) ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรมฯ วัดปากน้ำ อุบลราชธานี วัดปากน้ำ (บุ่งสระพัง) ต.กุด
ลาด อ.เมือง อุบลราชธานี 34000 โทร.04-540-0728, 089-7203529

www.watpaknamubon.com

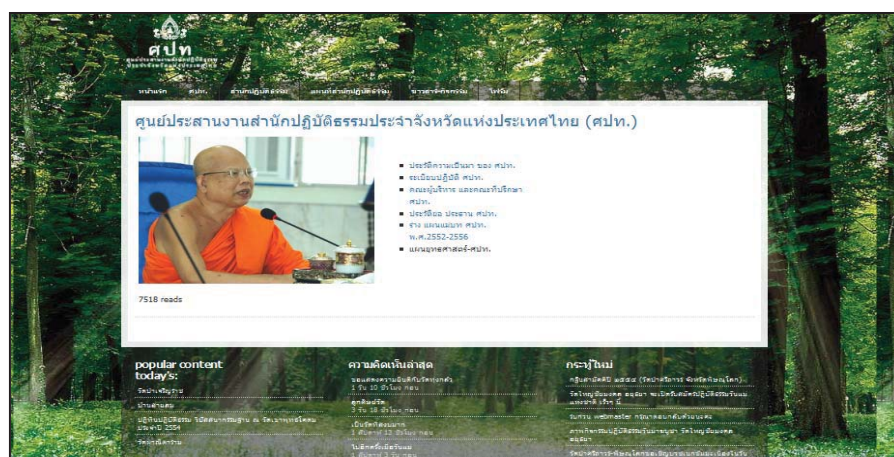

ที่ตั้ง : หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก ราชบุรี 70130

info@mcuratchaburi.com เว็บไซต์ <http://mcuratchaburi.com/>

วัตถุประสงค์ 1) ดำเนินการจัดตั้งและพัฒนาหน่วยวิทยบริการให้เป็นศูนย์กลางการศึกษา และพัฒนาองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และวิทยาการสมัยใหม่ 2) การจัดการศึกษาทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติหลักสูตรทางพระพุทธศาสนา แก่คณะสงฆ์ภาค 15 และพระภิกษุสามเณรทั่วไป 3) การจัดการศึกษาทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาแก่และประชาชนทั่วไป

4) ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) สำนักงานใหญ่ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

ที่ตั้ง : ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี 70130 info@sptcenter.org <http://www.sptcenter.org>

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ในการส่งเสริมสนับสนุน ให้สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยมติมหาเถรสมาคมได้สนอง งานคณะสงฆ์ในการบริหารการให้การศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรมให้บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูง 2) เพื่อให้ความร่วมมือประสานงานระหว่างสำนัก ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในการให้การศึกษาสัมมาปฏิบัติแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม ประเทศชาติ และความเจริญมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ 3) เพื่อให้ความร่วมมือประสาน งานกับเจ้าคณะปกครองและสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในการให้การศึกษาดุริย การศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัจธรรม ให้เป็นไปในแนวทางหลักธรรมเดียวกัน 4) เพื่อ

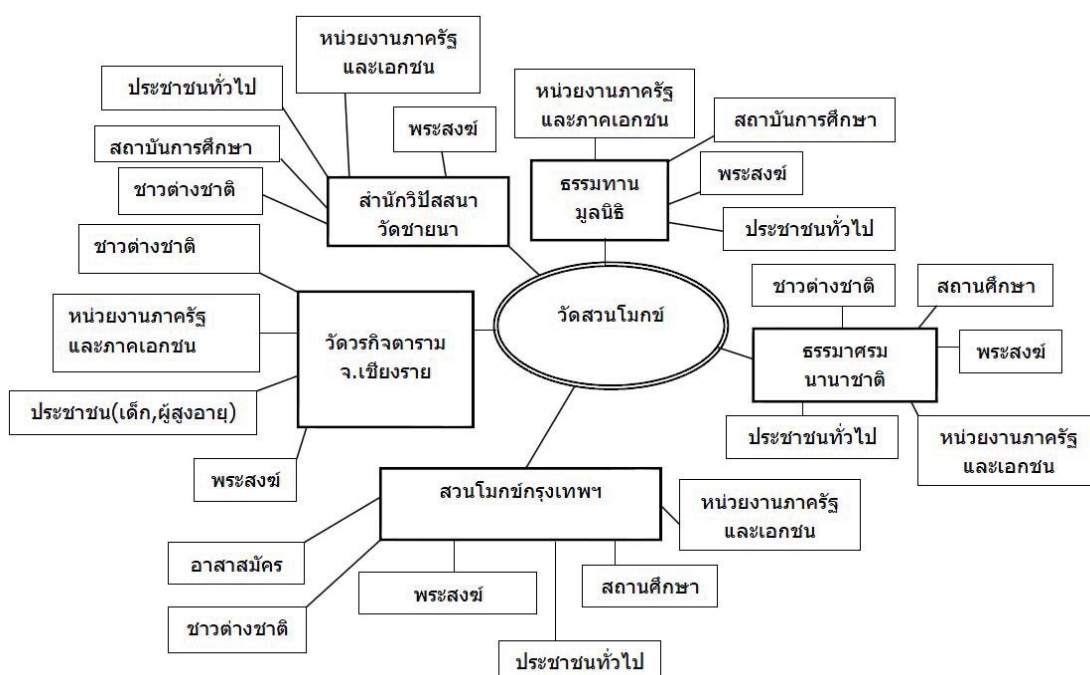
ช่วยเหลือทางวิชาการและอื่นๆ แก่สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเท่าที่จะช่วยได้ 5) เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ ในการช่วยปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา ให้เจริญและมั่นคงเท่าที่สามารถจะกระทำได้ ภายในกรอบแห่งพระธรรมวินัย กฎหมายของบ้านเมือง กฎมหาเถรสมาคมและระเบียบปฏิบัติ/คำสั่งของทางการสงฆ์

เครือข่ายร่วมกับวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม ประกอบด้วย 1) วิทยาเขตบาลีพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) คณะสงฆ์ในเขตปกครองภาค 15 3) กลุ่มพระภิกษุสามเณร โรงเรียน/สถาบันการศึกษาในเขตจังหวัดราชบุรี 4) หน่วยงานทางราชการ/หน่วยงานเอกชน 5) เครือข่ายสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศไทย

3. วัดธารน้ำไหล และสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สวนโมกข์เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ด้วยปณิธานอันแน่วแน่ของหลวงพ่อดุทธาทาสที่ต้องการจรรโลง เผยแผ่พระพุทธศาสนา และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์จึงทำให้สวนโมกข์กลายเป็นสถานที่ศึกษาพระพุทธศาสนา และปฏิบัติธรรมในเชิงลึก มีผู้ที่สนใจนับถือและปฏิบัติตามอย่างมากมาย กิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าหลวงพ่อดุทธาทาสจะละสังขารไปแล้ว แต่กระบวนการและหลักการที่เป็นจริงจึงทำให้สวนโมกข์ขยายกิ่ง ก้าน สาขา ออกไปอย่างไม่ที่สิ้นสุด ในที่จะกล่าวถึงกิจกรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ของสวนโมกขพลารามที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยและสังคมโลก ดังนี้

แผนภาพที่ 4.3 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของสวนโมกขพลาราม

ปัจจุบันสวนโมกขพลาราม ยังได้จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหลายรูปแบบเพื่อเป็นกำลังให้ถึงธรรมเครื่องหลุดพ้นจากทุกข์ เพื่อรองรับผู้ปฏิบัติธรรมอันจะมาจากทิศทั้งสี่ ไม่จำกัดพวก จำกัดชั้น เพื่อเป็นโอกาสแก่ผู้ปรารถนาทุกท่านจะได้มีชีวิตรอยู่ตามต้องการ ในวงแห่งปฏิบัติธรรมเพื่อโลกุตตรสุข โดยมีกิจกรรม เช่น

1) โครงการ ธรรมาศรมธรรมทูต (เขตดอนเคียม) เป็นสถานที่ท่านพุทธทาสจัดขึ้นเพื่อใช้อบรมพระธรรมทูตชาวต่างประเทศโดยเฉพาะ เพื่อพระธรรมทูตช่วยเผยแผ่ธรรมะทั่วโลก ชาวตะวันตกมีอิทธิพลต่อโลกมา ถ้าได้เข้าใจพุทธศาสนา ปฏิบัติจริงเผยแผ่แก่พุทธธรรม โลกก็จะมีสันติภาพเร็วขึ้น ง่ายขึ้น

2) ค่ายธรรมบุตร เป็นสถานที่เดิมของสวนโมกข์ เนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ ใช้เป็นสถานที่อบรมสมาธิภาวนาสำหรับพระภิกษุ วันที่ 1-15 ของเดือน ในช่วงออกพรรษา

3) ธรรมาศรมธรรมมาตา อาศรมสำหรับหญิงผู้เสียสละโลก อุทิศชีวิตแด่พระธรรม เกิดขึ้นตามความดำริของท่านพุทธทาส เพื่อเป็นกตัญญูตเวที ตอบแทนเพศมารดา ให้สมแก่ความเหนื่อยยากลำบาก และเพื่อเสริมแทนภิกษุณีบริษัทที่ยังขาดอยู่ ฝึกอบรมเพศหญิงให้เป็นธรรมทูตสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้สูงสุด

4) หนังสือพิมพ์พุทธศาสนา เป็นวารสารเผยแผ่พระธรรม และแถลงกิจการของคณะธรรมทาน ให้ธรรมะเป็นธรรมทาน ช่วยเพื่อนมนุษย์ดับทุกข์ พบความสุขที่แท้จริง สงบเย็น เป็นประโยชน์

5) กองตำราคณะธรรมทาน รวบรวมและจัดทำหนังสือ สื่อ เพื่อเผยแผ่พระธรรม

6) มุลนิธิพุทธทาส รวบรวมผลงาน คำสอนท่านพุทธทาส แปลเป็นภาษาต่างประเทศ และจัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน เป็นต้น

เครือข่ายการเรียนรู้ของสวนโมกขพลาราม

1) ธรรมาศรมนานาชาติ หรือสวนโมกข์นานาชาติ ท่านพุทธทาสจัดตั้งขึ้นมาเพื่อสนองปณิธานทั้งสามของท่าน คือเป็นสถานที่ให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน เป็นสถานที่ทำความเข้าใจและร่วมมือระหว่างศาสนา และเป็นสถานที่ทำให้โลกหลุดพ้นจากอำนาจวัตถุ ใช้อบรมชาวต่างชาติโดยเฉพาะทุกต้นเดือน และอบรมชาวไทยที่เป็นหมู่คณะประสงค์ให้อบรม ใช้อบรมชาวต่างชาติ วันที่ 1-10 ของทุกเดือน, อบรมคนไทย วันที่ 20-26 ของทุกเดือน อบรมพิเศษแก่หมู่คณะที่ประสงค์ให้อบรมวันที่ 12-18 ของเดือน โดยมีการจัดอบรมอานาปานสติเป็นประจำทุกเดือนตลอดทั้งปี มีทั้งรายการที่จัดสำหรับฆราวาสและพระภิกษุ สามเณร ในส่วนของฆราวาสนั้นมีจัดสำหรับทั้งผู้ใหญ่ ทั้งเด็ก และสำหรับมาเป็นครอบครัว มีจัดการอบรมเป็นภาษาอังกฤษ

สำหรับชาวต่างชาติหรือชาวไทยที่ใช้ภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี กำหนดการจัดอบรมเหล่านี้ มีอยู่ใน ในส่วนของรายการอบรมอานาปานสติที่จัดเป็นภาษาไทย ในระยะที่ผ่านมา มีผู้เดินทางมารับการอบรมมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้สามารถรับลงทะเบียนได้รวดเร็วขึ้น คณะทำงานจึงได้เพิ่มข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ควรรู้เพื่อใช้ในการตัดสินใจมารับการอบรม ขั้นตอนการลงทะเบียน และที่สำคัญ คือ ไฟล์ใบสมัครรับการอบรมให้ผู้ที่จะมารับการอบรมพิมพ์และกรอกให้เรียบร้อยแล้วนำมา พร้อมกับบัตรประชาชนในวันลงทะเบียน

เครือข่ายย่อยภายในธรรมาสนานาชาติ เช่น สมาชิกชาวต่างชาติ กลุ่มพระภิกษุ สามเณร ประชาชนทั่วไป เครือข่ายสถาบันการศึกษา และหน่วยงานราชการ-หน่วยงานเอกชน

Home ส่วนโมกข์มีอะไร ธรรมาสนานาชาติ ธรรมทานมูลนิธิ คำถามที่พบบ่อย การเดินทาง English

สรุปรายการจัดอบรมที่มีทั้งหมด

- ตารางรายการการจัดอบรมทั้งหมด

การจัดอบรมอานาปานสติภาวนา

- สำหรับพระ
- สำหรับผู้ใหญ่ทั้งหญิงและชาย อบรมเป็นภาษาอังกฤษ
- สำหรับผู้ใหญ่ทั้งหญิงและชาย จัดอบรมด้วยภาษาไทย
- สำหรับครอบครัว

สอบถามข้อมูล

ธรรมาสนานาชาติ

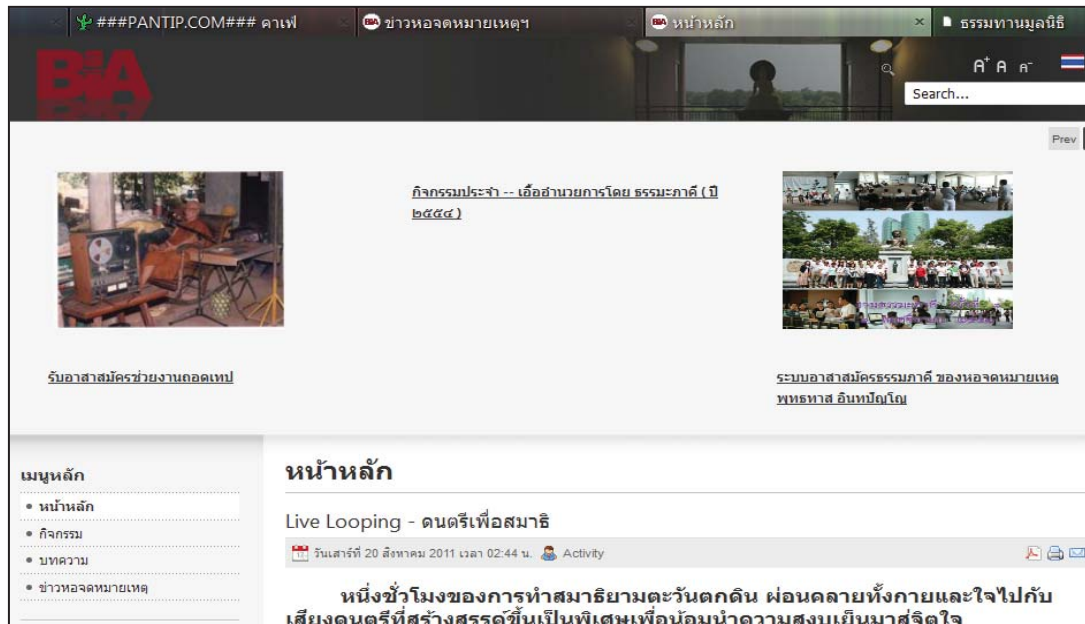
Tweet Like 6 people like this.

ส่วนโมกข์มีการจัดอบรมอานาปานสติเป็นประจำทุกเดือนตลอดทั้งปี มีทั้งรายการที่จัดสำหรับพระภิกษุและพระภิกษุ สามเณร ในส่วนของพระภิกษุนั้นมีจัดสำหรับทั้งผู้ใหญ่ ทั้งเด็ก และสำหรับมาเป็นครอบครัว มีจัดการอบรมเป็นภาษาอังกฤษสำหรับชาวต่างชาติหรือชาวไทยที่ใช้ภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี กำหนดการจัดอบรมเหล่านี้ มีอยู่ใน

ในส่วนของการอบรมอานาปานสติที่จัดเป็นภาษาไทย เป็นประจำทุกเดือน ระหว่างวันที่ ๑๔ - ๒๗ นั้น ในระยะที่ผ่านมา มีผู้เดินทางมารับการอบรมมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้สามารถลงทะเบียนได้รวดเร็วขึ้น คณะทำงานจึงได้เพิ่มข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ควรรู้เพื่อใช้ในการตัดสินใจมารับการอบรม ขั้นตอนการลงทะเบียน และที่สำคัญคือไฟล์ใบสมัครรับการอบรมให้ผู้ที่จะมารับการอบรมพิมพ์และกรอกให้เรียบร้อยแล้วนำมา พร้อมกับบัตรประชาชนในวันลงทะเบียน

2) **ธรรมทานมูลนิธิ** คณะธรรมทาน ตั้งขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2475 ในตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อมีส่วนช่วยเหลือให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ในยุคที่พุทธศาสนายุกาล โดยการเผยแผ่ความจริงในพระธรรมวินัยอย่างไม่ปิดบังซ่อนเร้น เพื่อให้พุทธบริษัทได้มีความรู้ ยิ่งกันและกันให้ชำระล้างความชั่วอันเป็นดิ้นรนหนาม และเพาะปลูกการประพฤติชอบแท้จริงอันเป็นความสุข ปัจจุบันธรรมทานมูลนิธิ เป็นนิติบุคคลการกุศล เป็นเจ้าของทุน และทรัพย์สินไว้ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ มีคณะธรรมทานรักษาทุน และทรัพย์สินของมูลนิธิ ให้ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวหลวงพ่อกุญชรพุทธทาส

3) หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ หรือสวนโมกข์กรุงเทพ

ที่ตั้ง : หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ สวนวชิรเบญจทัศ (สวนรถไฟ) ถนนนิคมรถไฟสาย 2 แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์: 0-2936-2800 โทรสาร: 0-2936-2900 อีเมลล์: info@bia.or.th เว็บไซต์: www.bia.or.th www.dhamma4u.com

ความเป็นมา หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้ริเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยความเห็นชอบของสวนโมกข์พลาราม วัดธารน้ำไหล และคณะกรรมการ อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ร่วมกับ คณะบุคคล องค์กร ตลอดจนหน่วยงานจำนวนมาก ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น ผู้ได้รับอันติสงส์แห่งความดีจากการเผยแพร่ธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ

สำหรับรูปทรงด้านสถาปัตยกรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ หรือสวนโมกข์กรุงเทพ ได้ออกแบบให้มีลักษณะคล้ายหอไตรขนาดใหญ่ เป็นอาคารปูน 3 ชั้น เนื้อที่ประมาณ 8,000 ตารางเมตร โดยชั้นล่างประกอบด้วยลานหินโค้งปฏิบัติธรรมหน้าพระโพธิ์สัตว์ซึ่งจำลองแนวคิดจากลานปฏิบัติธรรมสวนโมกข์พลาราม วัดธารน้ำไหล อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี เป็นสถาปัตยกรรมที่แฝงข้อคิดปริศนาธรรมต่างๆ ซ่อนอยู่ เช่น เสา 5 กับนกยูงน้อยในลานสวนธรรมะ ภาพปูนปั้นจำลองหินสลักพุทธประวัติชุดแรกของโลก, ห้องหนังสือและสื่อธรรมะซึ่งจะเป็นแหล่งรวบรวมศึกษาธรรมะและผลงานของพุทธทาส ส่วนชั้น 2 มีห้องนิทรรศการนิพพานขมิลง ห้องปฏิบัติสัทธิธรรมและประชุมสัมมนา และสวนปฏิจจสมุปบาท และชั้นบนสุดเป็นส่วนนิทรรศการแสดงผลงานท่านพุทธทาส

สวนโมกข์แห่งนี้นี้สร้างขึ้น มุ่งหวังให้เป็นศูนย์เรียนรู้และบริการด้านศาสนธรรม (Spiritual Fitness & Edutainment Center) เป็นที่รวบรวมเอกสารการศึกษา ค้นคว้า ตลอดจนสื่อ การเผยแพร่ของท่านพุทธทาส ที่มีมากกว่า 20,000 รายการ ทั้งที่เป็นหนังสือ บันทึกรายการ วิทยุ ฟิล์ม หนังสือนวนิยาย หนังสือนวนิยาย 600,000 หน้า ภาพกว่า 50,000 ภาพ เสียงบันทึกกว่า 1,900 กิกะไบต์ ตลอดจนอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งสวนโมกขพลาราม และคณะธรรมทาน อ.ไชยา ได้มอบให้มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ รับผิดชอบ รักษาและก่อให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณะ โดยเฉพาะงานต้นฉบับที่สำคัญของท่านพุทธทาส ที่จะย้ายจากสวนโมกขพลาราม อ.ไชยา มาไว้ที่สวนโมกข์กรุงเทพนั้น ได้ผ่านการทำความสะอาดและซ่อมแซมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

นอกจากสวนโมกข์กรุงเทพจะถูกใช้เพื่อเป็นสถานที่รวบรวม ดูแลรักษา และจัดระบบ บริการการศึกษา ค้นคว้าเอกสารต้นฉบับและสื่อการศึกษาและเผยแพร่ต่างๆ ของท่านพุทธทาส แล้ว ยังเป็นสถานที่ให้บริการ ร่วมมือ สนับสนุนการศึกษา ค้นคว้าวิจัยพัฒนา เผยแพร่และ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านศาสนธรรม และการจัดกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาและจิตใจของ ผู้คนให้เจริญเติบโตจนกล้าแข็งในความถูกต้องดีงามอย่างมีนัยยะ จนสามารถเป็นผู้ที่ตั้งมั่นและ เป็นประโยชน์ต่อสังคมยิ่งขึ้นไปอีก

นอกจากนี้ ผู้ที่เคารพศรัทธาท่านพุทธทาสยังสามารถสมัครเป็นอาสาสมัคร เพื่อ สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ด้วยการเป็นอาสาสมัครงานจดหมายเหตุ อาสาสมัครงานฐานข้อมูล ดิจิตอล อาสาสมัครงานอินเทอร์เน็ต อาสาสมัครบริการหนังสือและสื่อธรรมะ อาสาสมัครจัด กิจกรรม ณ ลานหินโค้งและโถงใหญ่ อาสาสมัครโรงมหรสพทางวิญญาณเพื่อนิพพานขมิลง อาสาสมัครจัดประชุมสัมมนาและกิจกรรม อาสาสมัครกิจกรรมฝึกฝนปฏิบัติสมถวิปัสสนา อาสาสมัครบริการค้นคว้า ศึกษา วิจัยและพัฒนา อาสาสมัครถอดเสียงคำบรรยายเพื่อการเผยแพร่ อาสาสมัครแปลงานเพื่อการเผยแพร่ อาสาสมัครจัดทำต้นฉบับหนังสือเพื่อการเผยแพร่ อาสาสมัครการบริหารจัดการ อาสาสมัครประสานงานภาคีกลียาณมิตร อาสาสมัครการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ และอาสาสมัครจัดการอาคารสถานที่ สามารถติดตามรายละเอียดกิจกรรม เพิ่มเติมได้ที่ www.dhamma4u.com

ด้วยคุณูปการที่หลายฝ่ายบรรจงสรรค์สร้างเนรมิตพื้นที่บุญแห่งนี้ให้คนกรุงเทพ ดังนั้น สวนโมกข์ กรุงเทพ จึงไม่ได้เป็นเพียงแหล่งให้ความรู้แก่คนกรุงเทพที่ไผ่ธรรมหรือศรัทธาหลักธรรม คำสอนของท่านพุทธทาสเท่านั้น หากแต่สถานที่แห่งนี้ ยังเป็นแหล่งสงบทางจิตใจให้คนกรุงที่มี ชีวิตเร่งรีบ วุ่นวายในทางโลก ได้ปลีกตัวออกมาพักเหนื่อย เติมพลังใจ พลังจิตวิญญาณ ค้นหาแก่น ของธรรมและเข้าใจชีวิตได้มากขึ้นโดยไม่ต้องเสียเวลาเดินทางไปแสวงหาสถานที่อื่นใด

เครือข่ายย่อยภายในสวนโมกข์กรุงเทพฯ ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มผู้สนใจชาวต่างชาติ กลุ่มพระภิกษุ สามเณร ประชาชนทั่วไป สถาบันการศึกษา และหน่วยงานราชการ-หน่วยงานภาคเอกชน มูลนิธิต่างๆ เป็นต้น

4) สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดชาเยนา นครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ที่ถนนพัฒนาการทุ่งปรัง เป็นสถานที่ที่มีการสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้ริเริ่ม เพื่อให้เป็นสาขาของวัดสวนโมกข์ บรรยากาศในวัดร่มรื่นด้วยต้นไม้ใหญ่

กิจกรรม เช่น การอาราธนานิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้าร่วมงานประชุมสัมมนาพระวิปัสสนาจารย์ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน (ขึ้น 9 ค่ำ-15 ค่ำ เดือน 11) ของทุกปี (อุบาสก อุบาสิกา เข้าร่วมกิจกรรมฟังธรรม ปฏิบัติธรรม ได้ตลอดงาน) การอาราธนานิมนต์พระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศล วันที่ 1-10 ธันวาคม ของทุกปี การจัดบวชแม่ชี เนกขัมมนารี เนกขัมมบุรุษ ตลอดปี (มีการจัดบวชทุกวัน ดูรายละเอียดใน เว็บไซต์ของวัดชาเยนา) การจัดกิจกรรมอบรมตามโครงการของหน่วยงานต่างๆ การจัดกิจกรรมเข้าวัดวันอาทิตย์ปฏิบัติธรรมถวายเป็นพระราชกุศล เป็นต้น

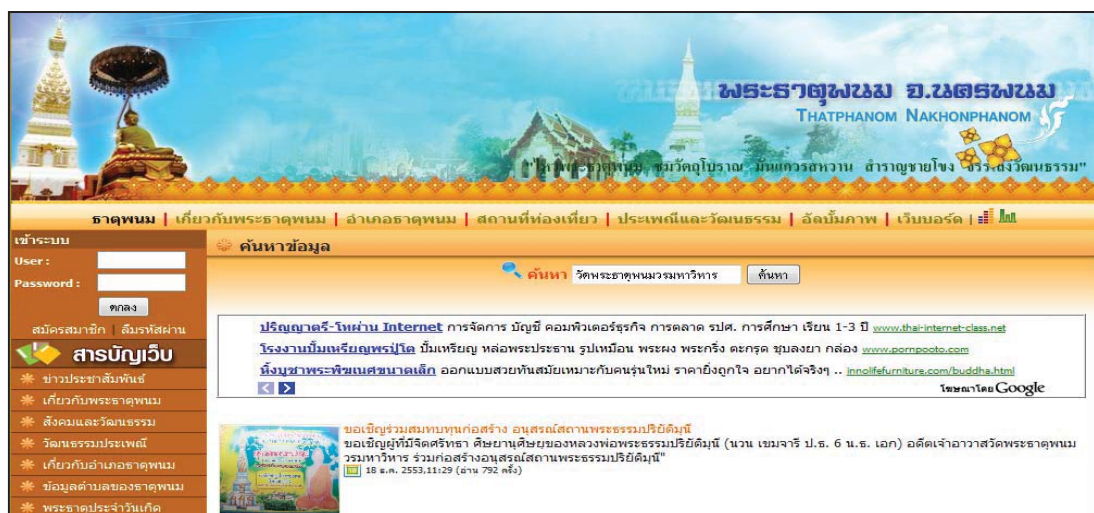
5) วัดวรกิจดาราม (สวนโมกข์เชียงราย) เป็นเครือข่ายของสวนโมกข์ที่จัดตั้งขึ้นในจังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์ 1)ส่งเสริมให้ชาวพุทธได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง 2)ใช้นวัตกรรมใหม่ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ 3)อบรมสั่งสอนให้นำคำสั่งสอนไปใช้ในโลกยุคปัจจุบัน

กิจกรรม/โครงการ เช่น การเข้าค่ายการปฏิบัติธรรมและอบรมธรรมะให้กับประชาชนทุกระดับให้มีความใกล้ชิดพระศาสนา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส และการพัฒนาชุมชน

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ สัตว์/สิ่งแวดล้อม

4. วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของประเทศไทย โดยมีองค์พระธาตุพนมเป็นสถานที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว เป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ประติมากรรม พุทธศิลป์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยวัดมีรูปแบบการประชาสัมพันธ์บริเวณวิหารคดเพื่อให้ความรู้และแนะนำประชาสัมพันธ์ให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวภายในบริเวณวัด ภายในบริเวณวัดจะมีป้ายนิเทศบอกทั้งประวัติ คติธรรม คำกลอน (ต้นไม้พูดได้) จัดบริเวณต่างๆ ออกจากกันอย่างเป็นสัดส่วน เช่นบริเวณ พระธาตุพระพนมซึ่งจะคลาล้ำไปด้วยพุทธศาสนิกชน บริเวณสำหรับผู้ใส่ใจต่อการปฏิบัติธรรมจะมีต้นไม้ที่ร่มรื่น และส่วนของศาสนสถาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ และห้องสมุด ซึ่งวัดพระธาตุพนมจะมีเจ้าหน้าที่ประจำจุดต่างๆ ภายในวัด โดยเฉพาะจุดที่มีนักท่องเที่ยว ซึ่งเจ้าหน้าที่เหล่านี้จะคอยอำนวยความสะดวกแนะนำนักท่องเที่ยวกรณีที่มีนักท่องเที่ยวหรือกรุ๊ปทัวร์ที่ติดต่อมายังวัดล่วงหน้าจะจัดเจ้าหน้าที่คอยต้อนรับและแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด นอกจากนี้ยังมีศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งภายในศูนย์วัฒนธรรมจะมีพิพิธภัณฑ์ซึ่งเก็บรวบรวมประวัติของวัดพระธาตุพนมประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุพนมรวมทั้งจัดแสดงพระพุทธรูปเก่าแก่ในแต่ละยุคสมัย รวมถึงภาพวาดประกอบคำบรรยายยี่สิบสองคลองสิบสามซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนอีสานในอดีตที่ผ่านมา

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร นอกจากจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว ทางวัดยังจัดสถานที่สำหรับศึกษาและปฏิบัติธรรมให้กับผู้สนใจ โดยจะมีโครงการปฏิบัติธรรมตลอดทั้งปี จากกลุ่มข้าราชการ นักเรียนนักศึกษา และประชาชนทั่วไป เน้น

เรื่องการพัฒนาจิตใจในรูปแบบของการเจริญสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน และในวันพระ 15 ค่ำ ของทุกเดือน จะมีญาติโยมเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม โดยการสวดมนต์ ฟังพระธรรมเทศนาหลัก ปฏิบัติอบรมจิตใจ และต่อด้วยการเจริญจิตภาวนา แต่ในช่วงเช้าพระราชาภิเษกธรรมดังกล่าวจะจัดให้มีขึ้นทุกวันพระ 8 ค่ำ 14 หรือ 15 ค่ำ และได้รับความสนใจเป็นอย่างมากโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุเป็นพื้นฐานบวกกับความเพียรและความมุ่งมั่นในตนเอง จะมีความตั้งใจศึกษาปฏิบัติเป็นพิเศษ บางคนถึงกับนั่งปฏิบัติตลอดถึงคืน เพราะถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองและเป็นการปฏิบัติบูชาถวายเป็นต่อองค์พระธาตุซึ่งเป็นที่ศรัทธาอย่างยิ่งของพวกเขา

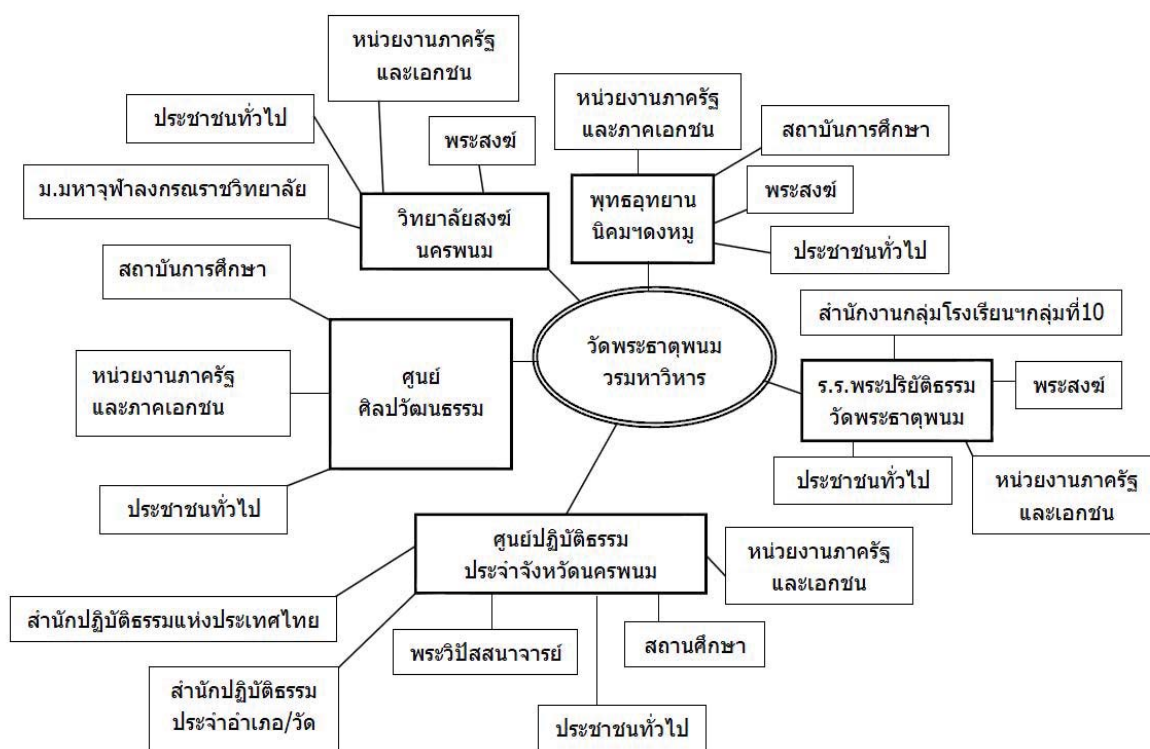
องค์พระธาตุสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ ทำให้วัดได้บุคคลที่มีความพร้อมมีความตั้งใจสูงในการเข้าร่วมปฏิบัติธรรม จึงทำให้ทางวัดจัดอบรมสมณะและวิปัสสนากรรมฐานได้ตั้งแต่วระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงได้ ทั้งนี้ วัดยังมีความพร้อมด้านพระสงฆ์ที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาให้ความรู้กับประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมในวาระต่างๆ กอปรกับเจ้าอาวาสท่านให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากท่านได้ดำเนินการโครงการอบรมพระวิปัสสนาจารย์ในจังหวัดนครพนม และสร้างเครือข่ายพระวิปัสสนาจารย์ประจำอำเภอทุกอำเภอในจังหวัดนครพนม เพื่อป้องกันปัญหาการขาดแคลนพระวิปัสสนาจารย์ ถ้าวัดต่างๆ ภายในจังหวัดนครพนมหรือจังหวัดใกล้เคียงจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมก็จะมีพระวิปัสสนาจารย์ประจำอำเภอต่างๆ เข้าร่วมเป็นพระวิทยากรฝึกอบรมให้กับผู้เข้าอบรม ดังนั้น จึงถือว่า วัดพระธาตุพนมเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน 4 ที่ให้ความรู้ ความเข้าใจด้านการปฏิบัติแก่นักท่องเที่ยวและเป็นสถานที่ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์เพื่อช่วยกันเผยแผ่การปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา

เครือข่ายการเรียนรู้และการสนับสนุนการจัดกิจกรรมกับวัดพระธาตุพนม

การเข้ามามีส่วนรวมในการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบการท่องเที่ยวภายในวัดของหน่วยงานภาครัฐค่อนข้างน้อย ส่วนมากจะเป็นภาระของวัดโดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณ ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยงานที่ทำโครงการจัดกิจกรรมร่วมกับทางวัด หน่วยงานเหล่านั้นมีงบประมาณค่อนข้างจำกัด แต่ทางวัดพระธาตุพนมวรวิหารจะได้ในส่วนของความช่วยเหลือในด้านแรงงาน บุคลากรซึ่งก็ถือเป็นโอกาสอันดีในการได้เครือข่ายกัลยาณมิตรจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งนี้ทางวัดพระธาตุพนมวรวิหารพยายามสร้างแหล่งการเรียนรู้เพื่อสร้างความสนใจให้พุทธศาสนิกชนให้หันมาสนใจในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นอกเหนือจากการท่องเที่ยวชมองค์พระธาตุด้วยศรัทธาเท่านั้น

โดยการจัดแหล่งการเรียนรู้ทั้งภายในวัดและยังเปิดสาขาของวัดที่มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนที่สนใจในสถานที่เงียบสงบร่มรื่น เช่น การเปิดพุทธอุทยานวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ณ นิคมดังหมู อ.เมือง จ.นครพนม เป็นต้น โดยทางวัดพระธาตุพนมได้จัดแหล่งการเรียนรู้และมีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

แผนภาพที่ 4.4 แสดงเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดพระธาตุพนม

1) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบุร วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

หน่วยงานที่รับผิดชอบ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบวร วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
อยู่ภายใต้การรับผิดชอบของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ที่ตั้ง : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตรบูน ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุพนม ถนน
ขยางกร อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม

ความเป็นมา ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบรู ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนมอยู่ทางทิศใต้ขององค์พระธาตุพนม ก่อสร้างขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมโบราณวัตถุขององค์พระธาตุที่พังทลายลงในปี 2518 ประมาณ 4,000 ชิ้น ต่อมาในปี 2527 ได้มีการปรับปรุงภูมิของพระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุตมมาลา) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดใน

ขณะนั้นให้เป็นอาคารเก็บรักษาและจัดแสดงโบราณวัตถุจากองค์พระธาตุองค์เดิม โดยปรับปรุงกฎ 3 หลังให้เป็นอาคารต่อเชื่อมถึงกันและปรับปรุงภายในกฎให้เป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุจากพระธาตุองค์เดิมและก่อตั้งเป็น “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร” ในขณะเดียวกันก็มีการรวบรวมศิลปโบราณวัตถุ วัตถุมงคล และเครื่องมือเครื่องใช้ในอดีตที่มีอยู่ในวัด รวมทั้งวัตถุที่ได้จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธามาจัดแสดง โดยมี พระโสภณเจติยาภิบาล (สม สุ่มโน) อดีตเจ้าอาวาส วัดพระธาตุพนม เป็นผู้นำในการรวบรวมและปรับปรุงการจัดแสดง ปัจจุบัน ภายในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร มีศิลปโบราณวัตถุและวัตถุประเภทต่าง ๆ อยู่ประมาณ 6,000 ชิ้น โดยอาจจำแนกกลุ่มวัตถุสะสมออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. โบราณวัตถุจากองค์พระธาตุองค์เดิม ประมาณ 4,000 ชิ้น ซึ่งมีการจัดทำทะเบียนวัตถุโดยกรมศิลปากรเมื่อ ปี พ.ศ. 2518 ปัจจุบันไม่พบว่ามีการเก็บรักษาทะเบียนวัตถุดังกล่าวไว้ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

2. ศิลปโบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ และวัตถุประเภทอื่น ๆ ที่ได้จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาและที่มีอยู่เดิมในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ประมาณ 2,000 ชิ้น ปัจจุบัน ไม่มีการจัดทำทะเบียนวัตถุ

3. วัตถุมงคลและเอกสารที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารจัดทำขึ้น ประมาณ 100 ชิ้น ปัจจุบันไม่มีการจัดทำทะเบียนวัตถุลักษณะพิเศษที่เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อชุมชน

ดังนั้น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพราะองค์พระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ศาสนา และประวัติศาสตร์สังคม รวมทั้งภายในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร ก็เป็นสถานที่รวบรวมศิลปโบราณวัตถุที่มีคุณค่าและความสำคัญเป็นจำนวนมาก ทั้งที่มีความสัมพันธ์กับองค์พระธาตุพนม และศิลปโบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ ที่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

2) สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครพนม

ภายในวัดพระธาตุพนมยังเป็นที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครพนม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ในการส่งเสริมสนับสนุน ให้สำนักปฏิบัติธรรมภายในจังหวัดนครพนมและการบริหารการให้การศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรมให้บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูง 2) เพื่อให้ความร่วมมือประสานงานระหว่างสำนัก ปฏิบัติธรรมในเขตปกครองใน

การให้การศึกษาสัมมาปฏิบัติแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม ประเทศชาติ และความเจริญมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ 3) เพื่อให้ความร่วมมือประสาน งานกับเจ้าคณะปกครองและสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในการให้การศึกษาอบรม การศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสังฆกรรม ให้เป็นไปในแนวทางหลักธรรมเดียวกัน 4) เพื่อช่วยเหลือทางวิชาการและอื่นๆ แก่สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเท่าที่จะช่วยได้ 5) เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ ในการช่วยปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา ให้เจริญและมั่นคงเท่าที่สามารถจะกระทำได้ ภายในกรอบแห่งพระธรรมวินัย กฎหมายของบ้านเมือง กฎมหาเถรสมาคมและระเบียบปฏิบัติ/คำสั่งของทางการสงฆ์

เครือข่ายย่อยที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักปฏิบัติธรรมประจำอำเภอ/ตำบล/ วัด ในเขตจังหวัดนครพนม กลุ่มพระวิปัสสนาจารย์ สถานศึกษา และหน่วยงานราชการ-หน่วยงานเอกชนในพื้นที่ รวมทั้งประชาชนทั่วไป

3) วิทยาลัยสงฆ์นครพนม แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonphanom Buddhist College

จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคมในอนุภูมิภาคผู้นำใจ
<http://www.mcunkp.ac.th>

XML / SWF

ขอเชิญร่วมรับฟังการบรรยายพิเศษ
เรื่อง “แนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ศตวรรษที่ ๒๑
โดย คุณประสาท ตงศิริ
อดีตประธานหอการค้าจังหวัดสกลนคร
วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๔ เวลา ๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น.
ณ ห้องประชุมพระโสภณเจติยาภิบาล อาคารเรียนวิทยาลัยสงฆ์นครพนม

วิทยาลัยสงฆ์นครพนม วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารได้จัดตั้งขึ้นตามความประสงค์ของพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดนครพนมและจังหวัดใกล้เคียงโดยมีพระธรรมปริยัติมุนี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารในขณะนั้นได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพระภิกษุสามเณรในส่วนภูมิภาคโดยเฉพาะในเขตจังหวัดนครพนม มุกดาหาร สกลนคร และจังหวัดใกล้เคียงได้ มีโอกาสศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ที่ไม่ขัดต่อสมณวิสัยและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยในระยะเริ่มแรกเป็นการขยายห้องเรียนคณะครุศาสตร์ วิชาเอกการสอน

ภายนอกโรงเรียน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ และรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ของตน ต่อผู้อื่น ต่อสังคม และประเทศชาติ พระศาสนา โดยมีสำนักงานกลุ่มโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษากลุ่มที่ 10 เป็นภาคีเครือข่าย

5) พุทธอุทยานวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร นครพนม

จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์ป่าและสมุนไพร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของ พระภิกษุสามเณรจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดพระธาตุพนม และนักศึกษา ของมหาวิทยาลัยสงฆ์นครพนม

สรุป เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งที่เป็น กรณีสักการะดังกล่าว จะเห็นได้ว่า แต่ละวัดล้วนมีกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่ มากมาย เป็นเครือข่ายทั้งด้านการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนา สังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ล้วนมีการเรียนรู้และมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ เพื่อสร้างสังคมให้ สงบสุข ถึงแม้ว่าบางเครือข่ายจะขาดผู้ก่อตั้งในระยะแรก เช่น การขาดหลวงพ่อดุสิต เป็นต้น แต่ด้วยการทำงานเป็นระบบเครือข่ายและมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนั้นทำให้มีการดำเนินกิจกรรม อย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาเรียนรู้

4.5.2 การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดทั้ง 4 วัด กับภาคีที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในวัดทั้ง 4 วัดนั้น เป็นแบบอย่างการ ปฏิบัติที่สำคัญของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั่วไปเพื่อให้เกิดกิจกรรมการ พัฒนาบุคคลและสังคม รวมทั้งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่กล่าวแล้ว การเสริมสร้าง เครือข่ายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จะเห็นได้ว่า มีความเกี่ยวข้องกับวัด และภาคีเครือข่ายอีกหลาย องค์การเครือข่ายที่มีกระบวนการทำงานคล้ายคลึงกัน เช่น

- 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 2) สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- 3) ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ
- 4) มูลนิธิของวัดและองค์กรต่างๆ
- 5) เครือข่ายโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
- 6) เครือข่ายการพัฒนาบนพื้นที่สูง เป็นต้น

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายจึงเกิดขึ้นบนความร่วมมือของเครือข่ายและฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายหลังซึ่งเป็นเสมือนการเสริมกิจกรรมเพื่อให้เกิดเรียนรู้และการเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ภายในวัดนั้นๆ ในที่นี้จะกล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายของวัดและสถานที่ปฏิบัติทั้ง 4 แห่ง ที่มีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ โดยเฉพาะเครือข่ายการศึกษา เครือข่ายด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเครือข่ายการท่องเที่ยวในเชิงพุทธที่เน้นการศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ผลจากการประชุมร่วมกับฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องพบว่า วัดต่างๆ ต้องการให้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานที่หลากหลายเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคลและสังคม โดยให้มีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่างๆ ดังนี้

- 1) มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ของตนเอง (วัด) ให้ชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ
- 2) มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน และอาจให้มีศูนย์ประสานงาน โดยให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นศูนย์ประสานงาน เนื่องจากวัดสวนดอก วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม และวัดพระธาตุพนม ล้วนเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เป็นศูนย์วิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่แล้ว
- 3) มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น การปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ การสนับสนุนหนังสือ การประชุมแลกเปลี่ยนครูอาจารย์ พระเถระในการอบรมแนวทางการปฏิบัติธรรม เป็นต้น
- 4) มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และการศึกษา
- 5) สำหรับการท่องเที่ยวเน้น ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มาจากการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ เป็นต้น และเมื่อนักท่องเที่ยวสนใจที่จะปฏิบัติธรรม ก็ควรมีการแนะนำให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นไปศึกษาปฏิบัติธรรมตามสถานปฏิบัติธรรมหรือวัดทั้ง 4 แห่ง เป็นต้น เพื่อให้เห็นว่า สังคมไทยมีการเชื่อมโยงระบบการให้การเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม
- 6) ให้กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวแนะนำวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมตามความเหมาะสม โดยมีควรนำไปเสนอเป็นเชิงธุรกิจ
- 7) ควรมีการพัฒนาระบบศูนย์ข้อมูลหรือเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยอาจมีการทำระบบเว็บไซต์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจเรียนรู้และปฏิบัติธรรม
- 8) ควรมีการเฝ้าระวังการประพฤติมิชอบของคนบางกลุ่มที่อาศัยวัด และสถานที่ปฏิบัติธรรมเป็นอุบายในการหลอกลวงนักท่องเที่ยว

สำหรับแนวทางการสร้างความยั่งยืนของเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้น พบว่า มีประเด็นสำคัญ เช่น

1) ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการต่างๆ ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน เช่น มีการปฏิบัติธรรม มีการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และมีการแลกเปลี่ยนครูอาจารย์ร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพทางพระพุทธศาสนา

2) ให้มีการเชื่อมโยงกับสถาบันหลัก เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ ในกรุงเทพมหานคร เพื่อแนะนำนักท่องเที่ยวสนใจที่จะปฏิบัติธรรมเดินทางไปปฏิบัติธรรมในพื้นที่ต่างๆ ทั้ง 4 ภูมิภาค

3) สร้างระบบการประสานเชื่อมโยง (hup) เช่น ระบบอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ เพื่อมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน

4) มีการประชุมร่วมกันกับคณะสงฆ์หรือฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม

5) สร้างชุดความรู้หรือให้ความรู้ที่มีอยู่ภายในวัดนั้นๆ ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม และการปฏิบัติธรรม การเจริญสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

6) มีการบูรณาการแผนงานและเป้าหมายร่วม โดยเฉพาะการพัฒนาบุคคลและสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีไทย โดยผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว

7) ร่วมรักษาเอกลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของไทยที่มีสอดคล้องกับการพัฒนาบุคคลและสังคม โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ วัดและองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องมีการปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง มีการจัดการตนเองโดยการจัดรูปแบบวัดและองค์กรที่สามารถรองรับกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการพัฒนาที่มาจากทั้งภายในและภายนอก คือ นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนการสร้างคุณค่าทางสังคม และการพัฒนาที่มาจากกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยให้ทุกฝ่ายได้นำการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองมาเป็นหลักในการดำเนินการ เครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นกับฝ่ายต่างๆ นั้น เป็นแนวทางการจัดการกิจกรรมของสังคมในรูปแบบใหม่ ที่เกิดจากนักท่องเที่ยวในกลุ่มเล็ก ๆ ที่ร่วมกันสร้างชุมชนของตนเองขึ้นมาและสร้างสรรค์ผลงานร่วมกับวัด และชุมชนที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนของการพัฒนา

4.6 ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และ การจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

จากการศึกษาปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาในลักษณะนี้ พบว่า มีปัญหาที่เกี่ยวข้องหลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ ความไม่เข้าใจต่อวัฒนธรรม ประเพณี ระเบียบการปฏิบัติ เป็นต้น โดยเป็นปัญหาทั้งภายในและปัญหาจากภายนอก ดังนี้

ปัญหภายในวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรม เช่น

- 1) การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ
- 2) ปัญหาการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลที่หลากหลาย
- 3) ปัญหาการจัดการด้านสถานที่เพื่อรองรับการปฏิบัติของผู้ที่สนใจ
- 4) ปัญหาการจัดการภายใน เช่น อาหาร การจำกัดขยะ เป็นต้น
- 5) ปัญหาจากความไม่เข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม
- 6) ปัญหาการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวัดด้วยกัน เป็นต้น

ส่วนปัญหาจากนักท่องเที่ยว/ผู้สนใจ ยังพบว่ามีปัญหาน้อย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเดินทางทั่วไป การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

4.7 การอภิปรายผลการศึกษา

การอภิปรายผลในครั้งนี้ มุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัยที่ว่า 1) วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบ และกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั้งในด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง 2) วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร และ 3) วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวอย่างไร

1. รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาที่พบว่า รูปแบบและกระบวนการจัดเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษามี 3 ประการ คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาศึกษาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อน้อมจิตใจของตนเองให้เข้าสู่ความเป็น และเพื่อให้ผู้มาเที่ยวชมได้กำหนดความสงบและการปรับฐานคิดในการมองชีวิตและสิ่งรอบตัวอันเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยใช้สื่อธรรมะและสื่อตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ 2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาศึกษา มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัญญา 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา และเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ฝึกอบรมด้านจิตภาวนาอย่างเต็มที่ โดยมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้ปฏิบัติหรือผู้เรียนรู้ หรือระหว่างผู้ที่ท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัดหรือชุมชน ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในด้านต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีเป้าหมายคือ การฝึกตน หรือการพัฒนาจิตใจและปัญญาของแต่ละบุคคล และ 3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) ซึ่งเป็นผลที่สืบเนื่องของการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ แล้วมีการสร้างสังคมแห่งกัลยาณมิตรและเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม โดยมีการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับวัด ชุมชน และสังคม เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งสันติสุข และการสร้างสวัสดิการทางสังคมให้กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่

เน้นการสนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งในด้าน พระพุทธศาสนาและกิจกรรมเพื่อสังคม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้ ก่อให้เกิดความยั่งยืนใน 4 มิติ คือ การพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติหรือนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องในการร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่เป็น ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เกิดการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยอัน เป็นการสร้างพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การกระบวนการพัฒนาในด้านอื่นๆ ของผู้ปฏิบัติ เช่น การจัดทำสื่อและระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการฝึก ตนเองและกิจกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว นับได้ว่าเป็น ประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวทั้งในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญาเชิงพุทธที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ จาก สภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวหรือวัดที่เหมาะสม ได้รับการพัฒนาจิตใจและปัญญาที่ถูกต้อง ตามหลักพระพุทธศาสนา และมีสังคมแห่งกัลยาณมิตรเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเครือข่ายที่ว่า ทุกคนหรือหน่วยสมาชิกจะเป็นองค์ประกอบของความเป็น เครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์ต่อกัน โดยแต่ละปัจเจกบุคคล แต่ละกลุ่ม จะเข้ามาดำเนินการ สถานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ร่วมกัน ตามหลักของธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่ง จะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องโดยมีจุดมุ่งหมายในทิศที่สอดคล้องกัน มีการ ทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก โดยจะยึดโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน คือ มีการทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำ อย่างมีจิตสำนึก กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใด สิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละบุคคล ย่อมเป็นแรงขับที่นำไปสู่การคิด วิเคราะห์และการค้นหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้นๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กร เครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน จนเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ในกิจกรรมต่างๆ ของทุกฝ่ายอันจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้องค์กรและเครือข่ายนั้นมีพลัง มากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกรู้ว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่ง จะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ ในระบบความสัมพันธ์ของ เครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ การระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันนั้นบรรลุถึงเป้าหมาย ดังนั้น การ เรียนรู้จากการท่องเที่ยวในวัดที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา จึง เป็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และวิธีการของการจัดการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดกับบุคคลและสังคม โดย

มีระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนรู้ที่มากขึ้นไป จนกลายเป็นพลังของศรัทธา ความรู้ และการเรียนรู้ในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของอิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ (2550 : บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ และเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพึ่งพาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ผลการวิเคราะห์พบว่า การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวจะต้องเป็นไปแบบบูรณาการระหว่างบริษัทนำเที่ยวทั้งในระดับจังหวัด ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ รวมไปถึงองค์กรท้องถิ่นชุมชนและจังหวัด จะทำให้การพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ โดยผลการศึกษานำไปใช้ในการวางแผนเสนอแนะการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและโปรแกรมท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับชาติที่เหมาะสมกับศักยภาพที่มีอยู่ รวมทั้งข้อเสนอแนะในการปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีศักยภาพเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

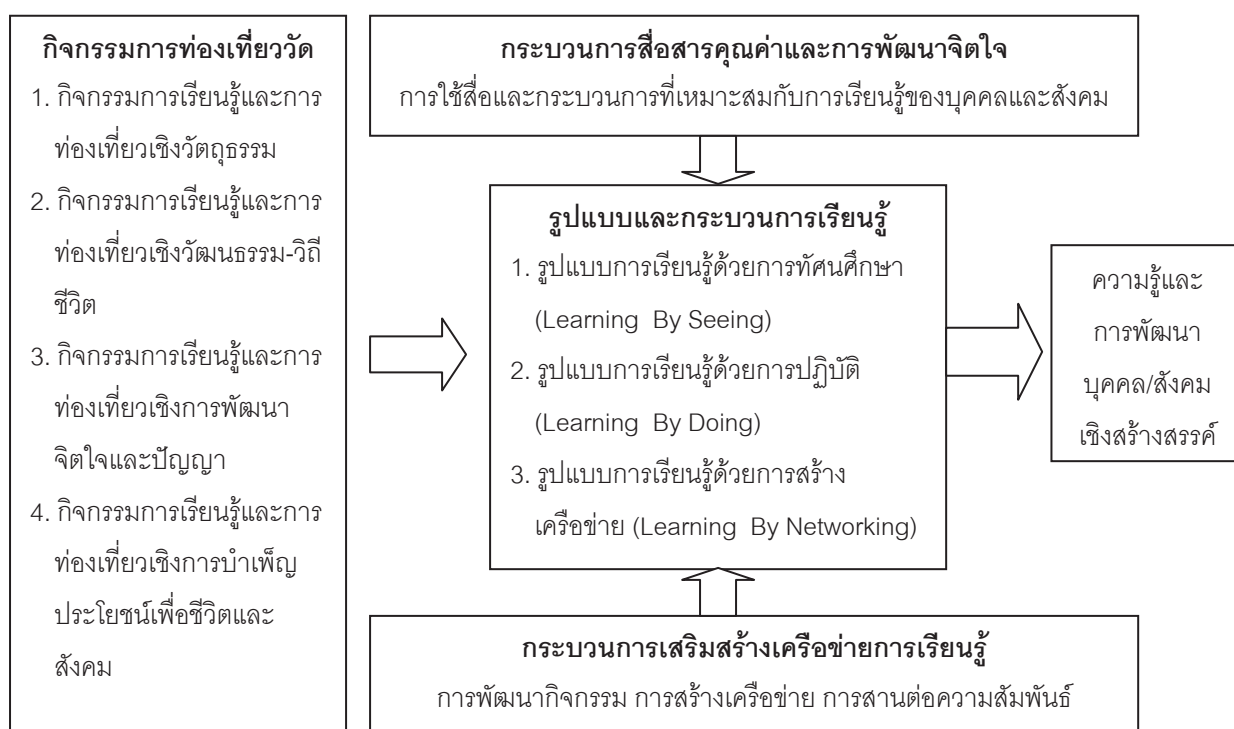
2. กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักพระพุทธศาสนาของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว จากผลการศึกษาที่พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การฝึกสมาธิและเจริญปัญญา การให้ไหว้พระสวดมนต์ การสมาทานศีล การจัดกิจกรรมเชิงประเพณีตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นต้น รวมทั้งมีการแสดงหลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยมีการใช้สื่อที่เรียบง่ายนับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อเชิงวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม รวมทั้งการขยายการเผยแพร่ด้วยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อมวลชนในแขนงอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ที่กว้างขวาง อันนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจอย่างยั่งยืน โดยสะท้อนผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่ระบุว่า สิ่งที่ได้รับการเรียนรู้จากการท่องเที่ยวและศึกษาในทางพระพุทธศาสนา คือ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การได้รับความรู้ในการฝึกสมาธิและจิตใจ และการได้รับความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาตามลำดับ ซึ่งผลลัพธ์จากการเรียนรู้และการฝึกตนของผู้ที่สนใจนักท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ เกิดความสนใจใฝ่รู้ และยอมรับว่าได้รับความรู้ มีความเข้าใจ มีความตระหนัก และสามารถนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ในชีวิตได้มากขึ้น โดยสามารถมองคุณค่าของชีวิตและ

การดำเนินการชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นมีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักพระพุทธศาสนาของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้นมีประสิทธิภาพที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในเชิงพุทธ ซึ่งสามารถพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ 1) มิติการสื่อสารเชิงพุทธที่มีจุดมุ่งหมาย คือ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น การสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร และการสอนเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยมีการเลือกใช้สื่อที่เหมาะสม และ 2) มิติการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo) ที่เน้นการสื่อสารตามหลัก SMCR ที่พบว่า ผู้ส่งสาร (Sender) นั้น มีความจำเป็นมากต่อการเรียนรู้และประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ผู้นำ พระสงฆ์จะเป็นเสมือนผู้เปิดประตูนำบุคคลเข้าสู่การเรียนรู้ ดังนั้น วัดที่มีพระผู้สอนเก่ง ดี เช่น หลวงพ่อพุทธทาสก็จะมี การสื่อสารที่ดี ข้อมูลข่าวสาร (Message) คือ ธรรมะนั้นเป็นหัวใจหลักของการสื่อสาร ถ้าพระสงฆ์มีความรู้ด้านธรรมะและการปฏิบัติที่ดี กระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้น ส่วนช่องทางการเผยแพร่ความรู้และข้อมูลข่าวสาร (Channel) ก็จะทำให้ผู้ที่สนใจเข้าถึงความรู้และกระบวนการปฏิบัติมากขึ้น และ ผู้รับ (Receiver) นั้น ก็จะมีการพัฒนาตนเองตามศักยภาพที่มีอยู่และยกระดับสู่การพัฒนาที่สูงขึ้น ดังนั้น จึงสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีการแพร่กระจายทางนวัตกรรมที่ว่า ความเจริญพัฒนาของชุมชนหรือสังคมใด ๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การ สังคม ผู้นำของชุมชน และการศึกษาของชุมชนหรือสังคมนั้น รวมทั้งการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชนนั้นกับโลกภายนอก และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปรัชญี เหลืองประเสริฐ (2539) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผนปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาสะพานข้ามแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี โดยพบว่า แผนพัฒนาบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำแคว มีรากฐานมาจากความคิดเห็นและการยอมรับจากประชาชน โดยประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับอนุสรณ์สถานที่ทำการศึกษา ซึ่งนำไปสู่การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การเสริมสร้างความรู้โดยการประชาสัมพันธ์และเก็บรวบรวมความรู้ต่างๆ การจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกที่สอดคล้องกับกิจกรรมและความสำคัญของพื้นที่ในทางประวัติศาสตร์ และมีการยืนยันว่าแผนพัฒนาท่องเที่ยวที่กำหนดมีความเป็นไปได้สูงในการนำไปปฏิบัติและสนับสนุนความคิดที่ว่า เมื่อได้รับแรงสนับสนุนจากประชาชนย่อมจะทำให้สามารถกำหนดแผนพัฒนาที่มีมาตรการในการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพในการบรรลุวัตถุประสงค์ให้สูงขึ้น

3. กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จากผลการศึกษาที่พบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นกรณีศึกษาดังกล่าวนั้น เกิดจากการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาบุคคล กิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเครือข่ายแต่ละเครือข่ายมีการเรียนรู้และมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ เพื่อพัฒนาบุคคลและสร้างสังคมให้สงบสุข มีการทำงานที่เป็นระบบและอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดจึงสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวได้ โดยมีกระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่สำคัญ คือ การพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ของตนเองให้ชัดเจน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน การพัฒนากิจกรรมร่วมกัน การเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และการศึกษา การให้กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในแนะนำวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมตามความเหมาะสม และการพัฒนาระบบศูนย์ข้อมูลหรือเครือข่ายการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธ รวมทั้งการประสานเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของบุคคลและสังคม กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายเรียนรู้ดังกล่าว เป็นไปตามหลักการของการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่ว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นแบบแผนหรือขบวนการความคิดของบุคคลที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่ผลอีกอย่างหนึ่ง หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการระบบคิดของบุคคล การเปลี่ยนแปลงความคิด หรือพฤติกรรมของบุคคล ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ องค์ประกอบภายในตัวบุคคล ได้แก่ แรงขับ ความพร้อม และองค์ประกอบภายนอกที่เป็นสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่มากระทบ ในการพัฒนาบุคคลและสังคม กระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจที่สำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างให้คนและสมาชิกของสังคมสามารถตัดสินใจและกำหนดตนเองนำไปสู่ความเข้มแข็งของสังคม จะเห็นว่ากระบวนการทำงานโดยมุ่งที่จะลดปัญหา (ทุกข์) สร้างความสุข ด้วยการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อรู้จักตนเอง ชุมชน และสังคม การกำหนดแผนงาน กิจกรรม การลงมือปฏิบัติงานและการประเมินผลการทำงานล้วนแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับตัวและการสร้างระบบที่มีคุณค่าและวัฒนธรรมของบุคคลและชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2545) ดังนั้น การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมจึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพราะการเรียนรู้มิใช่เป็นการเรียนรู้เพื่อรู้ แต่ต้องเป็นการเรียนรู้เพื่อสามารถปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ และปฏิบัติได้อย่างชำนาญ ปลอดภัยต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นโดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศรีพร สมบุญธรรม (2537) ที่ได้สรุปรายงานของ Lynda Thorn ;

Alister Mathieson and Geoffrey Wall ถึงการประเมินผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยว พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการเรียนรู้ ได้แก่ การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของคนในชุมชน เป็นผลให้เกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การติดต่อสื่อสารระหว่างคนที่มาจากสังคมที่ต่างกัน อาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรม ฯลฯ ทั้งต่อผู้มาเยือนและเจ้าของชุมชนนั้น ๆ และการเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการของสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้ทั้งจากภายในสังคม และการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก

ดังนั้น จึงสามารถสรุปเป็นแผนภาพของการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดได้ดังนี้

4.8 สรุป

จากคำถามการวิจัยข้อที่ 1 ที่ว่าวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบ และกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไร ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ โดยเฉพาะในด้านกายภาพหรือด้านพุทธศิลป์กรรม ด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดนั้น พบว่า มี 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) ซึ่งเป็นรูปแบบการ

เรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา 2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา 3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม ซึ่งผลการดำเนินการของวัดต่างๆ นั้น พบว่า มีนักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลกในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา

คำถามการวิจัยข้อที่ 2 วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยเฉพาะกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา (การฝึกสมาธิ) และหลักพุทธธรรม ที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลป์/ศิลปกรรม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่จะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณีและกิจกรรม และ 4) สื่อมวลชน ซึ่งผลลัพธ์จากกระบวนการดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวได้รับผลจากการเรียนรู้ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ เป็นต้น และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยกลุ่มตัวอย่างระบุว่า สามารถใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้มากขึ้น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ สิ่งที่มีความแตกต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยกับชาวต่างประเทศ คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยมีจุดมุ่งหมายเพื่อไหว้พระขอพรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าชาวต่างประเทศ

คำถามการวิจัยข้อที่ 3 วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่ง

ท่องเที่ยวประเภทวัดสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้ง 4 วัดนั้นเป็นการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความร่วมมือต่อกัน โดยมีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่าง ๆ เช่น 1) มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ของตนเอง (วัด) ให้ชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ 2) มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน 3) มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น การปฏิบัติธรรมร่วมกัน 4) มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยวและการศึกษา 5) ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ เป็นต้น

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทยนั้น พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้น มีปัญหาที่เกี่ยวข้องหลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ ความไม่เข้าใจต่อวัฒนธรรม ประเพณี ระเบียบการปฏิบัติ เป็นต้น โดยเป็นปัญหาทั้งภายในและปัญหาจากภายนอก เช่น 1) การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ 2) ปัญหาการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลที่หลากหลาย 3) ปัญหาการจัดการด้านสถานที่เพื่อรองรับการปฏิบัติของผู้ที่สนใจ 4) ปัญหาการจัดการภายใน เช่น อาหาร การจำกัดขยะ 5) ปัญหาจากความไม่เข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม และ 6) ปัญหาการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวัดด้วยกัน เป็นต้น

บทที่ 5 บทสรุป

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว และกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เชื่อมโยงผู้คน นักท่องเที่ยว ความรู้ กิจกรรมและกระบวนการต่างๆ เข้าด้วยกัน อันจะเป็นการเสริมสร้างฐานความรู้ด้านการท่องเที่ยวและแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นคุณค่าของสรรพสิ่ง การพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้คนในสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และ
- 3) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

ขอบเขตการศึกษา การศึกษารั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ คือ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมไทยซึ่งเป็นรูปแบบของพื้นที่กรณีศึกษาใน 4 ภูมิภาค ได้แก่

- (1) ภาคเหนือ วัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- (2) ภาคกลาง วัดหลวงพ่อดมธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
- (3) ภาคตะวันออกเจียงเหนือ วัดพระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม
- (4) ภาคใต้ วัดธารน้ำไหล/สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดยมีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงกิจกรรม ความรู้ และกระบวนการศึกษาวิจัย โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกวัดกรณีศึกษา คือ เป็นวัดที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ และเพื่อให้เกิดการส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและมีการดำเนินการเกี่ยวกับเรียนรู้ การฝึกฝนด้านจิตใจและปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษารั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาในด้านต่างๆ ได้แก่

1) ศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด โดยเน้นรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรม ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

2) ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรมและวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

3) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน (พระสงฆ์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ) ความรู้ (ความรู้และคุณค่า) และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

4) การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน

5) การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสารเชิงพุทธ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและกิจกรรมประเพณี

วิธีการศึกษาวิจัย โครงการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษาใน 4 รูปแบบ คือ

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2) การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับวัด คณะสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัด

กิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงแนวทางการเรียนรู้ และกระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

3) การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการสนับสนุนให้วัดและองค์กร/หน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษาในทุกภูมิภาค ผู้ประกอบการและภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การเพิ่มพูนความรู้ การสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

4) การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว/หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของบุคคลและสังคมหรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษาประกอบด้วย

1) คณะสงฆ์ พระเถระ ตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว การส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดและหน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษาจำนวนวัดละ 10 -15 รูป/คน โดยการใช้การสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อย ส่วนผู้ประกอบการนำเที่ยว ภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ กำหนดกลุ่มประชากรรวม 50 คน โดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน

2) นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาและผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในวัดดังกล่าว ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 200 คน รวมจำนวน 400 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย 1) แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview guideline) สำหรับคณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง 2) แบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว (Questionnaire) ในมิติต่างๆ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากสัมภาษณ์ในเชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ รวมทั้งการใช้เทคนิคการถ่ายภาพ เป็นต้น แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยใช้สถิติพื้นฐานทั่วไป เช่น ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย (X) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อแจกแจงความถี่และเพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาทั่วไป

5.1 สรุปผลการศึกษา

คณะผู้ศึกษาวิจัย ได้สรุปผลการศึกษาวิจัยออกเป็น 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประวัติความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐาน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นกรณีศึกษา เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 ที่ว่าวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบ และกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไร ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ โดยเฉพาะในด้านกายภาพ หรือด้านพุทธศิลปกรรม และด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาพบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้นเป็นวัดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิตมากกว่าความรู้เพื่อความบันเทิง โดยเป็นวัดที่มีการสอนหรือการนำเสนอมุมมองของความสุขที่มาจากภายในหรือความสุขในเชิง happiness ซึ่งเป็นความสุขที่สัมพันธ์กับความรู้สึกทางจิต (mind) และใจ (heart) ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างไปจากกิจกรรมการท่องเที่ยวในทางวัฒนธรรมหรือสถานที่อื่นๆ ที่เน้นความสุขเชิงหฤหรรษ์ (pleasure) โดยผูกพันกับรูป เสียง กลิ่น รส ที่แปรเปลี่ยนได้อย่างรวดเร็วหรือการชอชโคลลาจ ดังนั้น จึงมีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ที่สูงอายุ บุคคลในวัยทำงาน หรือคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรียนรู้ในการปฏิบัติแบบนี้เข้ามาศึกษาและเที่ยวชมในจำนวนที่เหมาะสม ซึ่งแต่ละวัดก็มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับกระบวนการดังกล่าว คือ การเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาด้วยการฝึกฝนทางจิต การเดินจงกรม การเจริญสมาธิและการเรียนรู้ในเชิงลึก โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กิจกรรมการเรียนรู้นี้มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวผู้สนใจได้ศึกษาเที่ยวชมความงดงามของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมแบบเรียบง่าย มีความเป็นธรรมชาติสูง และมุ่งสู่การเรียนรู้เพื่อเข้าใจธรรมชาติและวิถีชีวิต สิ่งที่ปรากฏในสวนโมกข์ เช่น โรงมหรสพทางวิญญาณ ศาลาปฏิบัติธรรม สวนแบบเซน หรือแม้แต่วัดอื่น เช่น ลานจงกรม หอปฏิบัติธรรมแสดงพุทธศิลป์แบบเรียบง่าย เป็นต้น ล้วนเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และการน้อมจิตของผู้ที่เที่ยวชมให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ เพื่อรับสิ่งใหม่เข้ามาในชีวิต ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้ผู้เข้ามาสัมผัสเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยปราศจากสิ่งยั่วยุให้เกิดความรบกวนตามธรรมชาติของมนุษย์ กิจกรรมการเรียนรู้ในด้านนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งที่เดินทางไปศึกษาโดยเฉลี่ยวัดละ 50-300 คน/วัน

2. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-วิถีชีวิต ด้วยความเรียบง่ายเป็นธรรมชาติของวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติดังกล่าว การจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น การไหว้พระ สวดมนต์ การทำบุญใส่บาตร การให้พิจารณาอาหารก่อนการบริโภค การเจริญสมาธิ

การเดินจงกรม การฝึกวิปัสสนา ล้วนเป็นสิ่งที่ค้นพบได้ง่าย สำหรับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยวที่ไร้ความรีบเร่ง สิ่งเหล่านั้นทำให้เกิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของตนเอง การร่วมปฏิบัติดังกล่าวทำให้ได้เครื่องเตือนใจหรือสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตมิให้ตกลงในความประมาท นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้วยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการไหว้พระ การท่องเที่ยวตามเทศกาลและวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการพัฒนาบุคคล

3. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการพัฒนาจิตใจและปัญญา กิจกรรมเรียนรู้นี้มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาในเชิงลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองและการดำรงอยู่ โดยแต่ละวัดจะจัดให้มีการเรียนรู้ผ่านการสนทนาธรรม การฝึกสมาธิและการเจริญปัญญาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ การพิจารณาโดยใช้หลักการสำคัญ เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 หลักอาณานปานสติ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมหลักของวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยทางวัดเองก็มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นโครงการหรือคอร์สฝึกอบรมระยะสั้น ระยะยาว ให้กับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยวเข้าร่วมปฏิบัติตามศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยจะมีนักท่องเที่ยว/ผู้ปฏิบัติจำนวน 30-200 ต่อโครงการ ซึ่งผลการดำเนินการของวัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ในช่วงเวลาประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา มีนักท่องเที่ยวผู้สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก ส่วนวัดอื่นๆ ก็มีผู้สนใจมาปฏิบัติจำนวนมากเหมือนกัน

4. กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชีวิตและสังคม หลังจากมีการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติของกลุ่มผู้สนใจ/นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝน คือ การเข้าใจตนเองและการใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์มากขึ้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้เพิ่มขึ้น คือ การที่นักท่องเที่ยวร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม เช่น การสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเณร ชาวเขา การบำเพ็ญสาธารณะสงเคราะห์ การบริจาค การตั้งกองทุนมูลนิธิเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การช่วยเหลือพระพุทธศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่าย เป็นต้น ในกิจกรรมนี้จะมีผู้ร่วมดำเนินการประมาณ 20-300/ปี/วัด

ส่วนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา โดยกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในระหว่าง 21-30 ปี มีการศึกษา

ในระดับปริญญาตรี สนใจที่จะไหว้พระสวดมนต์ และปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ เป็นต้น และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยกลุ่มตัวอย่างระบุว่า สามารถใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้มากขึ้น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ สิ่งที่มีความแตกต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยกับชาวต่างประเทศ คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยมีจุดหมายเพื่อไหว้พระขอพรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าชาวต่างประเทศ ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสนใจที่จะฝึกปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิและจิตภาวนาตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังมากกว่า

ส่วนที่ 3 ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด จากการศึกษาพบว่า รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษานั้นมีความหลากหลายแต่สามารถได้ 3 ประการ คือ

1. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาศึกษาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการเรียนรู้จากการเที่ยวชมเพื่อน้อมจิตใจของตนเองให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ มีสติในการพิจารณาสิ่งรอบข้างที่เกิดขึ้นตามความรู้สึกในขณะนั้น และเพื่อให้ผู้มาเที่ยวชมได้กำหนดความสงบและการปรับฐานคิดในการมองชีวิตและสิ่งรอบตัวอันเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยใช้สื่อธรรมะและสื่อตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นเสมือนการทัศนศึกษาทั่วไปแต่มีความต่างในเรื่องของสถานที่และสาระสำคัญของการศึกษาเรียนรู้ คือ การมุ่งเน้นการปฏิบัติตามธรรม การเจริญจิตภาวนาและการพัฒนาปัญญา เป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างความสุขที่มาจากภายในด้วยการปลดปล่อยที่ปราศจากความรู้สึกทุกข์ทั่วไป

สำหรับกระบวนการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบนี้ ทางวัดและสำนักปฏิบัติธรรมจะมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน นับตั้งแต่การกำหนดแนวคิด มุมมอง ต่อวิถีแห่งการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ การวางแผนปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับวิถีแห่งชาติและวัฒนธรรม การสื่อสารให้ผู้สนใจได้รับทราบ และการใช้

การใช้วิธีการตามแนวพระพุทธศาสนาทั่วไป คือ การมุ่งค้นหาความสงบ สว่าง สะอาดของบุคคล และสถานที่ โดยเน้นการเสนอทางเลือกในการปฏิบัติตามอริยาธัยของผู้ปฏิบัติ

ส่วนสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) จากการศึกษาพบว่า สื่อที่ทางวัดและสำนักปฏิบัติธรรมใช้ คือ สื่อธรรมชาติ สื่อธรรมะ สื่อการแสดงทางวิญญูณ และสื่อกิจกรรมเลียนแบบธรรมชาติ โดยสื่อเหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในเชิงลึกที่เป็นการเรียนรู้จากการสัมผัสระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่สัมพันธ์กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ ที่เข้ามากระทบ โดยมีการจัดสื่อธรรมชาติที่เหมาะสมไม่กระตุ้น ยั่วให้เกิดตามความบันเทิงของกระแสโลก โกรธ หลง และนำไปสู่การค้นหาความรู้และความจริงที่ลึกซึ้งมากขึ้น

ผลลัพธ์ของรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) จากการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับป้ายสื่อธรรมะ และการเดินเรียนรู้ในเส้นทางธรรมชาติ ลานธรรม สวนเซน มีการจดบันทึกข้อความดี ๆ ภายใต้บรรยากาศที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ที่เป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ทางสติปัญญา ซึ่งมีความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งบันเทิงหรือทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มุ่งเน้นเพื่อหาความสุขของชีวิต และจากการสังเกตพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในอาการสงบ ค่อยๆ เรียนรู้ ค่อยๆ เดินในเส้นทางที่เป็นธรรมชาติ โดยผลที่ปรากฏชัดเจน คือ 1) การสำรวจระวังในการเที่ยวชมและศึกษาของนักท่องเที่ยว เพื่อมิให้มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม 2) การเคารพต่อสถานที่และบุคคล รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด 3) การยอมรับความแตกต่างในวิถีการปฏิบัติ 4) การปรับพื้นฐานจิตใจของตนเองกับสภาพแวดล้อมและสื่อธรรมะ และ 5) การน้อมจิตของตนเข้าสู่การเรียนรู้

2. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) รูปแบบการเรียนรู้นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาศึกษาที่วัด สถานปฏิบัติธรรมได้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา โดยวัดและผู้ที่เกี่ยวข้องได้สนับสนุนให้มีการฝึกปฏิบัติทั้งในระยะสั้นและระยะยาวแก่ผู้ที่สนใจ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ฝึกอบรมด้านจิตภาวนาอย่างเต็มที่ ข้อสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติในรูปแบบนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้ปฏิบัติหรือผู้เรียนรู้ หรือระหว่างผู้ที่ท่องเที่ยวกับวัดหรือชุมชน ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในด้านต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสรรค์หรือพัฒนาผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งนับได้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำด้วยจิตใจของ

ตนเอง อันจะนำไปสู่เป้าหมายคือ การฝึกตน หรือเป้าหมายในด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญาของแต่ละบุคคล โดยหลักธรรมที่ทางพระวิปัสสนาจารย์และทางวัดได้นำมาสอน ส่วนใหญ่จะเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับหลักสติปัฏฐาน 4 การเจริญจิตภาวนาด้วยหลักอานาปานสติ และการสอนแบบแนวพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นไปเพื่อพัฒนาความสงบของจิตใจผู้ปฏิบัติ และการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในชีวิตและความสุขที่มาจากภายในที่สัมพันธ์กับความรู้สึทางด้านจิตใจ ซึ่งมีขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติ เช่น 1) การสร้างความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาเบื้องต้น 2) การปรับฐานจิตด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ 3) การเจริญจิตภาวนา 4) การกำหนดทดสอบอารมณ์ 5) การทำกิจวัตรประจำวันด้วยสติ และ 6) การแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ สำหรับสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติดังกล่าวพบว่าส่วนใหญ่เป็นสื่อบุคคล คือ พระอาจารย์ผู้สอน ซึ่งเป็นผู้นำให้การฝึกปฏิบัติและกำหนดสอบอารมณ์ สื่อเชิงประเพณี เช่น การทำบุญใส่บาตร และสื่อธรรมะ คือ การอธิบายเนื้อหาการสอนที่เน้นการฝึกจิตและการเจริญสมณะวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 และอานาปานสติ นอกจากนี้ยังมีการใช้เทคนิคการบรรยายแบบนิทาน การสอนนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เป็นต้น โดยทุกระบวนการในการสื่อสารนั้น มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สะดวก สบายแก่ผู้ปฏิบัติ

3. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) เมื่อนักท่องเที่ยวยุคใหม่ศึกษาทางพระพุทธศาสนาได้มีการทำบุญ ปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน ตามแนวพระพุทธศาสนาและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในมิติต่างๆ แล้ว สิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องของการเรียนรู้ คือ การสร้างสังคมแห่งกัลยาณมิตร และเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม โดยมีผู้ปฏิบัติจำนวนหนึ่ง ได้มีจิตอาสา และสมัครในการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับวัด ชุมชน และสังคม เช่น การสอนภาษา การทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การจัดตั้งมูลนิธิ การบริจาคปัจจัยต่างๆ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การสร้างสวัสดิการชุมชนและสังคมให้กับผู้ยากไร้ในบริเวณใกล้เคียงหรือในสถานที่ที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดขึ้นเพื่อร่วมกันพัฒนาสังคม จนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เน้นการสนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและกิจกรรมเพื่อสังคม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ก่อให้เกิดความยั่งยืนใน 4 มิติ คือ

1) การพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติหรือนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องในการร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

2) เกิดการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นการสร้างพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

3) ก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่กลับมาปฏิบัติในครั้งที่ 2-3

4) เกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การกระบวนการพัฒนาในด้านอื่นๆ ของผู้ปฏิบัติ เช่น การจัดทำสื่อและระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการฝึกตนเองและกิจกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย

สำหรับขั้นตอนการส่งเสริมเรียนรู้ในเชิงเครือข่ายทางสังคมอันมีลักษณะของการร่วมกันบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ มีขั้นตอนที่สำคัญ 5 คือ 1) การเสริมสร้างจิตอาสา 2) การสร้างสรรค์กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ 3) การดำเนินกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ 4) การสื่อสารทางสังคมและการพัฒนาเครือข่าย เป็นต้น

ส่วนที่ 4 ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 ที่ว่าวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยเฉพาะกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา การเจริญสมาธิ การเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่จะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ ผลจากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา คือ การฝึกสมาธิและเจริญปัญญา การให้ไหว้พระ สวดมนต์ การสวดมนต์ การจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น รวมทั้งมีการแสดงหลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยมีการใช้สื่อที่เรียบง่ายนับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อเชิงวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม รวมทั้งการขยายการเผยแพร่ด้วยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อมวลชนในแขนงอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ที่กว้างขวาง อันจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจอย่างยั่งยืน สำหรับกระบวนการสื่อสารดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ

1. มิติการสื่อสารเชิงพุทธที่มุ่งเน้นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก ซึ่งมีจุดมุ่งหมาย คือ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น การสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรองตามแล้วเห็นจริงได้ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร และการสอนเพื่อให้

เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม สำหรับวิธีการสอนนั้น วัดและพระสงฆ์ ได้ใช้วิธีการสอนแบบต่างๆ เช่น การสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ การสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป การสอนโดยเน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง การสอนตรงเนื้อหาในด้านศีล สมาธิ และปัญญา ส่วนสื่อที่ใช้ในการสื่อสารหรือการสอนมี 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล โดยเน้นการสอนจากพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ 2) สื่อธรรมชาติ เพื่อยกขึ้นหลักในการอธิบาย 3) สื่อประเพณีและกิจกรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และ 4) สื่อมวลชน ได้แก่ การใช้ สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่ออื่นๆ เพื่อให้เกิดการเข้าถึงข้อมูลความรู้และการปฏิบัติด้วยตนเอง

2. มิติการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo) ที่เน้นการสื่อสารตามหลัก SMCR พบว่า 1) S = Sender ผู้ส่งสารนั้น มีความจำเป็นมากต่อการประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ผู้นำ พระสงฆ์จะเป็นเสมือนผู้เปิดประตูนำบุคคลเข้าสู่การเรียนรู้และการเข้าถึงความจริง ดังนั้น วัดที่มีพระผู้สอนเก่ง ดี เช่น หลวงพ่อพุทธทาสก็จะมี การสื่อสารที่ดี 2) M = Message ข้อมูลข่าวสาร คือ ธรรมะนั้นเป็นหัวใจหลักของการสื่อสาร ถ้าพระสงฆ์มีความรู้ด้านธรรมะและการปฏิบัติที่ดี กระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นในทุกช่วงเวลา เช่นเดียวกับ 3) C = Channel ช่องทางการเผยแพร่ความรู้และข้อมูลข่าวสาร โดยช่องทางจะทำให้ผู้ที่สนใจเข้าถึงความรู้และกระบวนการปฏิบัติมากขึ้น และ 4) R = Receiver นั้นพบว่า เนื่องจากผู้ที่มาวัดส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ตั้งใจศึกษาอยู่แล้ว ดังนั้น จึงง่ายต่อการน้อมนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งผลที่เกิดขึ้นความองงามของบุคคลและสังคม

ส่วนที่ 5 ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษา เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3 ที่ว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวอย่างไร จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งที่เป็นกรณีศึกษาดังกล่าวนั้น เป็นการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายใน ที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเครือข่ายแต่ละเครือข่ายมีการเรียนรู้และมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ เพื่อพัฒนาบุคคลและสร้างสังคมให้สงบสุข มีการทำงานที่เป็นระบบและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษารับรู้ ซึ่งมีภาคีเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้องหลายองค์กร

หรือเครือข่าย เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลุ่มสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ มูลนิธิของวัดและองค์กรต่างๆ เครือข่ายโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เครือข่ายพระสงฆ์ธรรมจาริกเพื่อพัฒนาบ้นพื้นที่สูง เป็นต้น

ส่วนกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายนั้นเกิดขึ้นจากความร่วมมือของเครือข่ายและฝ่ายต่าง ๆ ที่ต้องการให้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานที่หลากหลายและเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคลและสังคม โดยให้มีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่างๆ เช่น

1) มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ของตนเองให้ชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ

2) มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน และอาจให้มีศูนย์ประสานงาน โดยให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นศูนย์ประสานงาน เนื่องจากวัดสวนดอก วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม และวัดพระธาตุพนม ล้วนเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เป็นศูนย์วิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่แล้ว

3) มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น การปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ การสนับสนุนหนังสือ การประชุมแลกเปลี่ยนครูอาจารย์ พระเถระในการอบรมแนวทางการปฏิบัติธรรม เป็นต้น

4) มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และการศึกษา

5) สำหรับความร่วมมือในมิติการท่องเที่ยวนั้น ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มาจากการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ เป็นต้น และเมื่อนักท่องเที่ยวสนใจที่จะปฏิบัติธรรม ก็ควรมีการแนะนำให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นไปศึกษาปฏิบัติธรรมตามสถานปฏิบัติธรรมหรือวัดทั้ง 4 แห่ง เป็นต้น เพื่อให้เห็นว่าสังคมไทยมีการเชื่อมโยงระบบการให้การเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

6) ให้กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวแนะนำวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมตามความเหมาะสม โดยมีควรนำไปเสนอเป็นเชิงธุรกิจจนเกินไป

7) มีการพัฒนาระบบศูนย์ข้อมูลหรือเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยอาจมีการทำเว็บไซต์แนะนำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจเรียนรู้และปฏิบัติธรรม

8) มีการประสานและเฝ้าระวังการประพฤติมิชอบของนักท่องเที่ยวบางคนที้อาจประพฤติตนไม่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในเชิงพระพุทธศาสนา และควรมีการดูแลคนบางกลุ่มที่อาศัยวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมเป็นอุบายในการหลอกลวงนักท่องเที่ยว

สำหรับแนวทางการสร้างความยั่งยืนของเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้น พบว่า มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง คือ มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการต่างๆ ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน เช่น มีการปฏิบัติธรรม มีการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และมีการแลกเปลี่ยนครู อาจารย์ร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพทางพระพุทธศาสนา มีการเชื่อมโยงกับหน่วยงานหลัก เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ ในกรุงเทพมหานคร เพื่อแนะนำนักท่องเที่ยวสนใจที่จะปฏิบัติธรรมเดินทางไปปฏิบัติธรรมในพื้นที่ต่างๆ ทั้ง 4 ภูมิภาค การสร้างระบบการประสานเชื่อมโยง เช่น ระบบอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ เพื่อมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน การประชุมร่วมกันกับคณะสงฆ์หรือฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม และการสร้างชุดความรู้หรือให้ความรู้ที่มีอยู่ภายในวัดนั้นๆ ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม และการปฏิบัติธรรม การเจริญสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ วัดและองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องมีการปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง มีการจัดการตนเองโดยการจัดรูปแบบวัดและองค์กรที่สามารถรองรับกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการพัฒนาที่มาจากทั้งภายในและภายนอก คือ นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนการสร้างคุณค่าทางสังคม และการพัฒนาที่มาจากกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยให้ทุกฝ่ายได้นำการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองมาเป็นหลักในการดำเนินการ

ส่วนที่ 6 ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้น มีปัญหาที่เกี่ยวข้องหลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ ความไม่เข้าใจต่อวัฒนธรรม ประเพณี ระเบียบการปฏิบัติ เป็นต้น โดยเป็นปัญหาทั้งภายในและปัญหาจากภายนอก เช่น 1) การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ 2) ปัญหาการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลที่หลากหลาย 3) ปัญหาการจัดการด้านสถานที่เพื่อรองรับการปฏิบัติของผู้ที่สนใจ 4) ปัญหาการจัดการภายใน เช่น อาหาร การจำกัดขยะ เป็นต้น 5) ปัญหาจากความไม่เข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม 6) ปัญหาการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวัดด้วยกัน เป็นต้น ส่วนปัญหาจากนักท่องเที่ยว/ผู้สนใจ ยังพบว่ามีปัญหาน้อย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเดินทางทั่วไป การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษานำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวของวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวที่สนใจตามที่กล่าวแล้ว โดยมีส่วนร่วมในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้ กระบวนการ และงบประมาณที่สอดคล้องกัน เช่น จัดทำเว็บไซต์เพื่อเป็นศูนย์รวมในการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

2) จากผลการศึกษาที่พบว่า มีนักท่องเที่ยวสนใจการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น จึงควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นๆ เพื่อเสนอเป็นทางเลือกในการเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวัดควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมระยะสั้นแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศร่วมกัน ตามสถานที่ที่เหมาะสม เนื่องจากวัดบางวัดหรือวัดอื่นๆ ยังขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านภาษา หรืออาจมีการฝึกอบรมทักษะด้านภาษาแก่พระสงฆ์ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ

3) วัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมหรือสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดของประเทศไทย ส่วนใหญ่มีความพร้อมในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาแก่ชาวไทยเป็นอย่างดี แต่ยังขาดทักษะและกระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถาบันการศึกษา ควรมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและการให้ข้อมูลความรู้ในมิติการจัดการ

4) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรลงพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลในด้านท่องเที่ยว รวมทั้งควรมีการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเข้าด้วยกัน โดยคำนึงถึงคุณภาพและระวังไม่ให้เกิดกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อกฎระเบียบของวัด หลักการทางพระพุทธศาสนา โบราณสถาน และกิจกรรมเที่ยว

5) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานอื่นๆ ควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยววัดควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางโบราณคดีและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมด้วย มิใช่มุ่งเน้นการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศเท่านั้น ซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อวัด ชุมชน และโบราณสถานต่างๆ ในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะในระดับวัด และชุมชน

1) จากการศึกษาที่พบว่า วัดและชุมชนสามารถพัฒนาการเรียนรู้และมีเครือข่ายการทำงานภาคสังคมที่เหมาะสม แต่ยังมีขาดเรื่องการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ ดังนั้น จึงควรร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและจัดการระบบสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่

2) วัดควรมีมาตรการที่เหมาะสมในการรองรับทางการท่องเที่ยว เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อวัดและพระพุทธศาสนา โดยอาจแนะนำหรือกำหนดระเบียบขั้นต้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจ และจัดกิจกรรมที่เหมาะสมตามพื้นฐานความรู้ของนักท่องเที่ยว

3) ในแต่ละวัดที่มีสถานที่ปฏิบัติธรรม และโบราณวัตถุ โบราณสถานหรือศิลปกรรมที่สำคัญ ดังนั้น ควรจะมีการสร้างความร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้วยประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมมาช่วยในการจัดการเพื่อให้เกิดทัศนียภาพที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

4) ควรมีการพัฒนาสื่อและช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจเพิ่มขึ้น

5) ควรมีการถวายความรู้แก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ภายในวัดเพื่อช่วยสืบสานด้านการสอน หลักธรรมและการปฏิบัติสมาธิแก่ผู้ที่สนใจ เพราะจะทำให้เกิดการพัฒนาคู่มืออย่างต่อเนื่อง

6) การนำเสนอลักษณะกิจกรรมและคุณค่าที่ฝังอยู่ภายในวัดต่างๆ วัดส่วนใหญ่ยังมิได้นำเสนอ ดังนั้น ควรมีการอธิบายคติความเชื่อและรากฐานทางพระพุทธศาสนาให้คนได้เข้าใจ เช่น การอธิบายสวนเซน การบอกเล่าเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่แฝงอยู่วิหารหรือภาพปริศนาธรรมที่มีภายในวัด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจ

7) ควรมีการพัฒนาระบบการสื่อสารเพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้ติดตามข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝึกอบรมหรือปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

1) ควรศึกษาถึงกระบวนการพัฒนาเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ

2) ควรศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด ที่เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในประเทศไทย

3) ควรศึกษาถึงหลักธรรมในการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวของพระสงฆ์หรือวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย

5.3 สรุป

การศึกษารูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และ เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดนั้นมี 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา 2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ นักท่องเที่ยวสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา 3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม ซึ่งผลการดำเนินการของวัดต่างๆ นั้น พบว่า มีนักท่องเที่ยวผู้สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณีและกิจกรรม และ 4) สื่อมวลชน

ส่วนผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้ง 4 วัดนั้นเป็นการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และความร่วมมือในทางสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กิตติมา สุรสนธิ. 2548. **ความรู้ทางการสื่อสาร**. (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพมหานคร : คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จามจุรีโปรดักท์.
- จิตจำนง กิติกิริติ และ ชัยวัฒน์ สิทธิภราดร. 2536. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2540. **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีทรรศน์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. 2537. **ปณิกะบทความทางวิชาการท่องเที่ยว เล่ม 2**. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทิตินา แหมมณี และคณะ. 2542. **กระบวนการเรียนรู้ : ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อใจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณรงค์ เส็งประชา. 2538. **มนุษย์กับสังคม**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2532. "ความหลากหลายของ วัฒนธรรมไทย ความท้าทายใหม่," ใน **สู่ความเข้าใจในวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ. 2539. **พฤติกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทย**. กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. 2543. "การดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม." เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในวัด." กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประเวศ วะสี. 2541. **สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก**. (พิมพ์ครั้งที่ 9) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอบ้าน โรงพิมพ์กรมการศึกษา.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2545. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- ปฐพี มอนซอน และคณะ. 2546. **กรอบแนวคิดในการประเมินศักยภาพเครือข่ายสังคม**. กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการประชุมเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ในการขับเคลื่อนโครงการวิจัยชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ.

ภราเดช พยัคฆ์เขียว. 2539. **พัฒนาท่องเที่ยวไทยในทิศทางที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร :

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2538. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

(พิมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2546. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2542. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โอเอ็นจีการพิมพ์.

_____. 2539. **จะพัฒนาคนกันอย่างไร**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สหัมมิก.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. 9). 2545. **คำวัด ๒**. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์เลียงเชียง.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2548. **ขอฟ้าแห่งความรู้**. (พิมพ์ครั้งที่ 2)

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

พระราชสีมาภรณ์ (โอภาส นิรุตฺตเมธี). 2536. **พระสงฆ์กับการพัฒนาศาสนาและสังคม**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอู่). 2548. **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

พระมหาสุทิตย์ อบอู่. 2542. "การท่องเที่ยวแนวพุทธ" ใน **จุลสารการท่องเที่ยว ปีที่ 18 เล่มที่ 1**
ม.ค.-มี.ค 42.

_____. 2552. **รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร**

รายงานการวิจัย เสนอ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). 2550. **พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย**

(Buddhism as the State Religion). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). 2550. **รวมปาฐกถาธรรมและรายงานการ**

บริหารการจัดการเชิงพุทธ. พิมพ์ที่เอกการพิมพ์ไท.

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). 2547. **คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา**.

ราชบุรี : กองงานสื่อสิ่งพิมพ์วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม.

- พงศ์สานต์ พิทักษ์มหาเกตุ. 2538. **ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยวแนวคิดในการจัดตั้งสหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปกเกล้า.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. 2542. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พุทธทาสภิกขุ. 2524. **มาฆบูชาเทศนา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____. 2529. **ฟ้าสาธระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน 1** . กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร,
- _____. 2533. **หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: แสงธรรม.
- _____. 2537. **พุทธทาส : สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น**. กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพพิมพ์.
- _____. 2541. **มรดกที่ขอฟากไว้**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. 2546. **เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา : อดีตชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุ**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ. 2547. **ชุมชนแนวปฏิบัติ การจัดการความรู้สายพันธุ์ใหม่**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วีเลิร์น.
- ยุวดี นิรัตน์ตระกูล. 2538. “Ecotourism : การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์.” ใน จุลสารการท่องเที่ยว ปีที่ 14 เล่ม 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2538).
- วรินทร์ ไถยวงศ์. 2547. **การริเริ่มนวัตกรรมการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, องค์การมหาชนประเทศไทย.
- วิจารณ์ พานิช. 2546. **การจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร : เอกสารทางวิชาการ สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).
- วศิน อินทสระ. 2548. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วรรณภา วงษ์พานิช. 2539. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2536. **โครงการศึกษาทบทวนแผนแม่บทในการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. 2541.

การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. 2549. **คู่มือประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทาง**

ประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. 2549. **คู่มือประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม.**

กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535. **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ.**

กรุงเทพมหานคร : พันนี้พับลิชชิง.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2542. **ทฤษฎีสังคมวิทยา : การสร้าง การประเมินค่า และการใช้**

ประโยชน์. (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาพร. 2548. **กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ ของชุมชน.**

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

สีลาภรณ์ นาคทรรพ. 2539. **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา.**

กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สุพัตรา ชาติปัญญาชัย. 2549. **การเรียนรู้ แนวคิด ความหมายและบทเรียนในสังคมไทย.**

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ศรีพร สมบุญธรรม 2537. Lynda Thorn ; Alister Mathieson and Geoffrey Wall. **การ**

ประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

ไศรยา หอมชื่น. 2539. **ศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศไทยของตัวแทน**

Tour Operater ในอเมริกา. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

ศูนย์วิจัยป่าไม้, คณะวนศาสตร์. 2538. **โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ**

: กรณีภาคใต้. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร. 2543. **วิชาการเทศนา.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ. 2550. **สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยว**

เชิงพุทธในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ . กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้**

ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

วิทยานิพนธ์

กฤติยาภรณ์ ไชยธวัช. 2533. “ผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่มีต่อพระชนะและ
การปฏิบัติศาสนา : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม
อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล.

กฤษณะ เดชาสุรักษ์ชน. 2552. “พฤติกรรมและทัศนคติของนักท่องเที่ยวอิสระชาวต่างชาติที่มีต่อ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจ
มหาบัณฑิต** สาขาศาสนากาตลาต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จินดารักษ์ แสงกาญจน์วนิช. 2534. “ขีดความสามารถทางสังคมของแหล่งท่องเที่ยวประเภท
โบราณสถาน ศึกษาเฉพาะกรณีวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.” **วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต** สาขาสังแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

จิราวดี อุ๋นวงศ์. 2539. “การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว :
กรณีศึกษาเกาะพีพี จังหวัดกระบี่.” **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต** ภาควิชาการ
วางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจริญศรี จวนสง. 2552. “พฤติกรรมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการมาไหว้พระ 9
วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” **วิทยานิพนธ์ ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**
สาขาการจัดการทั่วไป บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ปรัษฎี เหลืองประเสริฐ. 2538. “การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผนปรับปรุง
สถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาสะพานข้ามแม่น้ำแคว
จังหวัดกาญจนบุรี.” สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

รุ่งกาญจน์ แสงกาญจน์. 2551 “ปัจจัยที่ดึงดูดสนใจมาท่องเที่ยวและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
ที่มีผลต่อการท่องเที่ยว ณ วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง.” **วิทยานิพนธ์ ปริญญา
บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต** สาขาการจัดการทั่วไป บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา. 2550. “การท่องเที่ยวและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา : บทบาทของวัดใน
เขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล.

อรพิน บุญเยี่ยม. 2544. “การศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้ามาเที่ยวในวัดพระศรีสรรเพชญ์.”
วิทยานิพนธ์ ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทั่วไป บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

English

- Boo Elizabeth.1990. **Ecotourism: The Potentials and Pitfalls**. Vol 1 and 2. world Wildlife Fund. Washington, D.C.
- _____. 1991.“**Making Ecotourism Sustainable: Recommendations for Planning, Development, and Management.**” in **Nature Tourism Managing for the Environment**. Island Press, Washington, D.C.
- Cassata, Mart B and Molefi K. Asnte.1979. **Mass Communication**. New York: Macmillan Publishing Co,Inc;
- Castells Manuel.1998. **The Rise of the Network Society**. Oxford, UK. Blackwell Publishers.
- Cohen Erik.1996. **Thai Tourism Hill Tribes, Islands and Open-Ended Prostitution**. Bangkok: White Lotus Co., Ltd. The Hebrew University of Jerusalem.
- David K. Berlo.1960. **The Process of Communication**. New York : Holt, Rinetart and Wiston, Inc.,.
- Dominick, Joseph R.1993. **The Dynamics of Communication**. Fourth Edition, Mc Graw Hill, Inc : New York,.
- Elaine Dundon. 2002. **The Seeds of Innovation : Cultivating the Synergy that Fosters New Ideas**. New York : American Management Association, USA.
- Marshall Goldsmith, Editor.2001. **Leading for Innovation : Organization for Results**. New York : Jossey- Bass Publishing, USA.
- Mieczkowski Zbigniew.1995. **Environmental Issues of Tourism and Recreation**. University Press of America, Inc. Lanham Maryland, U.S.A.
- Preece Noel.1995. “Discovery Ecotourism: Sustainable Tourism in Outback Australia.” in **Sustainable Tourism An Australian Perspective**. Chatswood Australia.

Peter M. Senge.1990. **The Fifth Discipline : The Art and Practice of the Learning**

Organization. MIT Sloan School of Management, Cambridge Massachusetts, USA..

Robert B. Tucker.2002. **Driving Growth Through Innovation.** San Francisco,

Berrett-Koehler Publishing, USA.

Richard Ryel and Tom Grasse.1991. "Marketing Ecotourism: Attracting the Elusive

Ecotourist." in **Nature Tourism Managing for the Environment.** Island Press, Washington, D.C.

Whelan Tensie.1991. "Ecotourism and Its Role in Sustainable Development." in **Nature**

Tourism Managing for the Environment. Island Press, Washington, D.C.

Everett Rogers. 1995. **Diffusion of Innovations.** USA. University of New Mexico.

เว็บไซต์

<http://www.creativeculturethailand.com/detail-page.php?sub>)

<http://www.buddhadasa.org/html/life-work/dhammadana/dream.html>)

<http://www.bunditasa.com>

<http://www.monkchat.net>

<http://www.dhamma4u.com>

<http://www.dhammakaya.org/>

<http://www.buddhadasa.org/html/life-work/suanmokkh.html>

<http://www.watsuandok.org/>

<http://www.thatphanom.com/>

<http://www.bia.or.th/>

<http://www.jariyatam.com>

<http://www.jariyatamnews.com>

<http://www.dhammatoyou.com>

<http://www.siladhamma.com>

<http://www.watpaknamubon.com>

ภาคผนวก (appendix)

ภาคผนวก ก. บทความการวิจัย

รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

The Model and Learning Network of Buddhist Temples Tourism in Thailand

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน)

พระมหาเสน่ห์ ธมฺมวโร

ผศ.ปรีชา วงศ์ทิพย์

พระมหาเกรียงศักดิ์ อินฺทปญฺโญ

Phramaha Suthit Aphakaro (Oboun)

Phramaha Saneh Dammawaro

Asst.Prof. Preecha Wongthip

Phramaha Kriengsak Inthapanyo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และ เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย การศึกษารั้งนี้ ได้ศึกษาในพื้นที่ 4 วัด ที่เป็นแหล่งเรียนรู้และสถานที่ศึกษาในสังคมไทย โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและการศึกษาภาคสนามร่วมกับวัด คณะสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้นเป็นวัดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิต โดยมีการสอน การนำเสนอมุมมองของการปฏิบัติเพื่อความสุขที่มาจากภายในที่สัมพันธ์กับความรู้สึทางจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงมีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม โดยเฉพาะผู้สูงอายุ บุคคลในวัยทำงาน และคนรุ่นใหม่ที่มีสนใจเรียนรู้ในการปฏิบัติธรรมเข้ามาศึกษาและเที่ยวชมในจำนวนที่เหมาะสม โดยแต่ละวัดก็มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับกระบวนการการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ส่วนผลการศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ได้รับผลจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธและสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดนั้น พบว่า มี 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา 2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา 3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม ซึ่งผลการดำเนินการของวัดต่างๆ นั้น พบว่า มีนักท่องเที่ยวที่สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก

ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณีและกิจกรรม และ 4) สื่อมวลชน

ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้ง 4 วัดนั้น เป็นการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาสังคมและที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความร่วมมือต่อกัน โดยมีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเครือข่ายการทำงานให้เหมาะสมเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ และมีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน เป็นต้น ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น มีปัญหาหลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

คำหลัก : การท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, การเรียนรู้เชิงพุทธ, การพัฒนาจิตใจและปัญญา, รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด.

Abstract

The purpose of this research was study the model of learning process of network of Buddhist temples tourism in Thailand, to study the process of value media and development of mind to tourists of Buddhist temples tourism, and to study the reinforcement process of learning network of Buddhist temples tourism in Thailand. This research has studied in area of four temples which are

the learning source and study place in Thai society. It is studied by documentary study and field study from tourist who are related by using questionnaire is tool for study.

The result of study is found that the four temples and Dhamma retreats has emphasized promoting the learning and meditation practice to understand the life. The teaching has show the happiness coming from inside that relate with mental feeling according to principle of Buddhism. It is different from activity of cultural tourism, and others place that emphasized the rejoiced happiness; form, sound, smell, taste which is easy to change or request for luck. So there are many groups of tourist people especially the older people, workers and young generations who are interested in meditation practice come to study and visit in the number properly. By each temple has set the activity which concern with the learning process and practice for development of mind and wisdom.

The result of study of basic documents and opinion of tourist sample group about the tourism management of temples and learning result of development of mind and wisdom are found that Thai and foreign tourist are interested in the learning and the following the principle of Buddhism, especially development of mind and wisdom. Most sample group identified that temple had provided the information, place, and introduction Buddhism properly. There is the model of mind training well. Tourist people getting from practice is seeing the values of the birth of human, the values development of mind and wisdom, the values of Triple Gems, the values of preserving of the precepts, the values of Buddhist tradition and festival. It can be applied the Dhamma into daily life.

The result of the model and learning network of Buddhist temples tourism is found that there are 3 models namely, 1) Learning by Seeing, it is aim for tourist get knowledge and understanding about the principles of Buddhism correctly by study from the environment which is correspondence with natural way and Buddhist tradition way, 2) Learning by Doing, the aim is to tourist can practice following the principles of Buddhism such as meditation and the Four Mindfulness which has to practice to get calm in mind and wisdom, 3) Learning by Networking, it is to create the benefit to community and society. The result of procedure of each temple is found that there are more many 10,000 peoples and more than 75 countries interested coming to practice meditation in the 5-6 years ago.

The result of process of value media and mental development to tourist is found that Buddhist temples tourism has process of value media and mental development to tourist according to principles of Buddhism by communication and mental development with Buddhist principles such as salutation and chanting prayer, development of wisdom, and traditional activity management etc. which using the four important kinds of media, namely, 1) person, 2) nature, 3) tradition and activity and 4) mass media.

The result of study of the process the learning network is found that learning network happening from the four temples is the procedure of activity and the addition of social network coming from internal learning to try development the tourist activity, the traditional conservation, education, social development, and the more important is Dhamma retreat and propagation Buddhism for happening the cooperation together.

Then the result of study about the problem of learning activity promotion and the way of tourist management is found that temples tourism have many problems in administration, losing the person for information or the monks who can explain the Dhamma and practice the Buddhist principles etc.

Key Word : Tourism, Cultural Tourism, Buddhist Learning, Development of Mind and Wisdom, Development Model of Buddhist Temples Tourism

คำนำ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว และกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เชื่อมโยงผู้คน นักท่องเที่ยว ความรู้ กิจกรรมและกระบวนการต่างๆ เข้าด้วยกัน อันจะเป็นการเสริมสร้างฐานความรู้ด้านการท่องเที่ยวและแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นคุณค่าของสรรพสิ่ง การพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้คนในสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย และเพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษาใน 4 รูปแบบ คือ 1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) และการประชุมสัมมนาเชิงวิชาการร่วมกับวัด คณะสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงแนวทางการเรียนรู้ และ

กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภท วัด 3) การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว/หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึง แนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของบุคคลและ สังคมหรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของการศึกษาประกอบด้วย 1) คณะสงฆ์ ตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว การส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดและหน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษา และ 2) นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตาม หลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จำนวน 200 คน รวมจำนวน 400 คน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า วัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งนั้นเป็นวัดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ และการปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิตมากกว่าความรู้เพื่อความบันเทิง โดยเป็นวัดที่มีการสอน หรือการนำเสนอมุมมองของความสุขที่มาจากภายในหรือความสุขในเชิง happiness ซึ่งเป็นความสุขที่สัมพันธ์ กับความรู้สึทางจิต (mind) และใจ (heart) ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างไปจากกิจกรรมการ ท่องเที่ยวในทางวัฒนธรรมหรือสถานที่อื่นๆ ที่เน้นความสุขเชิงหฤหรรษ์ (pleasure) โดยผูกพันกับรูป เสียง กลิ่น รส ที่แปรเปลี่ยนได้อย่างรวดเร็วหรือการชอชคละมด ดังนั้น จึงมีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ที่สูงอายุ บุคคลในวัยทำงาน หรือคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรียนรู้ในการปฏิบัติแบบนี้เข้ามาศึกษาและเที่ยวชมในจำนวนที่ เหมาะสม ซึ่งแต่ละวัดก็มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับกระบวนการดังกล่าว คือ การเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อ พัฒนาจิตใจและปัญญาด้วยการฝึกฝนทางจิต การเดินจงกรม การเจริญสมาธิและการเรียนรู้ในเชิงลึก โดยมี กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวดังนี้

1) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กิจกรรมการเรียนรู้เน้นให้นักท่องเที่ยว ผู้ที่สนใจได้ศึกษาเที่ยวชมความงดงามของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับความ งดงามทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมแบบเรียบง่าย มีความเป็นธรรมชาติสูง และมุ่งสู่การเรียนรู้เพื่อ เข้าใจธรรมชาติและวิถีชีวิต สิ่งที่ปรากฏในสวนโมกข์ เช่น โรงมหรสพทางวิญญาณ ศาลาปฏิบัติธรรม สวนแบบ เซน หรือแม้แต่วัดอื่น เช่น ลานจงกรม หอปฏิบัติธรรมแสดงพุทธศิลป์แบบเรียบง่าย เป็นต้น ล้วนเป็นการ ส่งเสริมการเรียนรู้และการน้อมจิตของผู้ที่เที่ยวชมให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติ เพื่อรับสิ่งใหม่เข้ามาในชีวิต ซึ่งจะ เป็นแรงผลักดันให้ผู้เข้ามาสัมผัสเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยปราศจากสิ่งยั่วยุให้เกิดความรบกวนตามธรรมชาติของ มนุษย์ กิจกรรมการเรียนรู้ในด้านนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งที่เดินทางไปศึกษาโดยเฉลี่ยวัดละ 50-300 คน/วัน

2) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-วิถีชีวิต ด้วยความเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ ของวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติดังกล่าว การจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น การไหว้พระ สวดมนต์ การทำบุญใส่บาตร การให้พิจารณาอาหารก่อนการบริโภค การเจริญสมาธิ การเดินจงกรม การฝึกวิปัสสนา ล้วน

เป็นสิ่งที่ค้นพบได้ง่าย สำหรับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยวที่ได้รับความริบเร่ง สิ่งเหล่านั้นทำให้เกิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของตนเอง การร่วมปฏิบัติดังกล่าวทำให้ได้เครื่องเตือนใจหรือสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตมิให้ตกลงในความประมาท นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการไหว้พระ การท่องเที่ยวตามเทศกาลและวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการพัฒนาบุคคล

3) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการพัฒนาจิตใจและปัญญา กิจกรรมการเรียนรู้มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาในเชิงลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองและการดำรงอยู่ โดยแต่ละวัดจะจัดให้มีการเรียนรู้ผ่านการสนทนาธรรม การฝึกสมาธิและการเจริญปัญญาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ การพิจารณาโดยใช้หลักการสำคัญ เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 หลักอาณานสติ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมหลักของวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยทางวัดได้มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นโครงการหรือคอร์สฝึกอบรมระยะสั้น ระยะยาว ให้กับผู้ที่สนใจหรือนักท่องเที่ยวเข้าร่วมปฏิบัติตามศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยจะมีนักท่องเที่ยว/ผู้ปฏิบัติจำนวน 30-200 ต่อโครงการ ซึ่งผลการดำเนินการของวัดสวนดอกและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมนานาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ในช่วงเวลาประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา มีนักท่องเที่ยวผู้สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก ส่วนวัดอื่นๆ ก็มีผู้สนใจมาปฏิบัติจำนวนมากเหมือนกัน

4) กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชีวิตและสังคม หลังจากมีการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติของกลุ่มผู้สนใจ/นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝน คือ การเข้าใจตนเองและการใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์มากขึ้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้เพิ่มขึ้น คือ การที่นักท่องเที่ยวร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม เช่น การสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเณร ชาวเขา การบำเพ็ญสาธารณะสงเคราะห์ การบริจาค การตั้งกองทุนมูลนิธิเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่าย เป็นต้น ในกิจกรรมนี้จะมีผู้ร่วมดำเนินการประมาณ 20-300/ปี/วัด

ด้านข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา

จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา โดยกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในระหว่าง 21-30 ปี มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี สนใจที่จะไหว้พระสวดมนต์ และปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ เป็นต้น และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยกลุ่มตัวอย่างระบุว่า สามารถใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้มากขึ้น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ สิ่งที่มีความแตกต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยกับชาวต่างประเทศ คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยมีจุดหมายเพื่อไหว้พระขอพรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าชาว

ต่างประเทศ ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสนใจที่จะฝึกปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิและจิตภาวนาตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังมากกว่า

ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด จากการศึกษาพบว่า รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษานั้นมีความหลากหลายแต่สามารถได้ 3 ประการ คือ

1) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาศึกษาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติดังและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการเรียนรู้จากการเที่ยวชมเพื่อน้อมจิตใจของตนเองให้เข้าสู่ความเป็นธรรมชาติดี มีสติในการพิจารณาสิ่งรอบข้างที่เกิดขึ้นตามความรู้สึกในขณะนั้น และเพื่อให้ผู้มาเที่ยวชมได้กำหนดความสงบและการปรับฐานคิดในการมองชีวิตและสิ่งรอบตัวอันเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยใช้สื่อธรรมะและสื่อตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ โดยสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) พบว่า สื่อที่ทางวัดและสำนักปฏิบัติธรรมใช้ คือ สื่อธรรมชาติ สื่อธรรมะ สื่อการแสดงทางวิญญาน และสื่อกิจกรรมเลียนแบบธรรมชาติ โดยสื่อเหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในเชิงลึกที่เป็นการเรียนรู้จากการสัมผัสระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่สัมพันธ์กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ ที่เข้ามากระทบ โดยมี การจัดสื่อธรรมชาติที่เหมาะสมไม่กระตุ้น ยั่วเย้าให้เกิดตามความบันเทิงของกระแสโลก โกรธ หลง และนำไปสู่การค้นหาคำถามและความจริงที่ลึกซึ้งมากขึ้น ในขณะที่ ผลลัพธ์ของรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) พบว่า นักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับป้ายสื่อธรรมะ และการเดินเรียนรู้ในเส้นทางธรรมชาติ ลานธรรม สวนเซน มีการจัดบันทึกข้อความดี ๆ ภายใต้บรรยากาศที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ที่เป็นไปเชิงสร้างสรรค์ทางสติปัญญา ซึ่งมีความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งบันเทิงหรือทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มุ่งเน้นเพื่อหาความสุขของชีวิต และจากการสังเกตพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในอาการสงบ ค่อยๆ เรียนรู้ ค่อยๆ เดินในเส้นทางที่เป็นธรรมชาติ โดยผลที่ปรากฏชัดเจน คือ 1) การสำรวจมรรค์ในการเที่ยวชมและศึกษาของนักท่องเที่ยว เพื่อมิให้มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม 2) การเคารพต่อสถานที่และบุคคล รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด 3) การยอมรับความแตกต่างในวิถีการปฏิบัติ 4) การปรับพื้นฐานจิตใจของตนเองกับสภาพแวดล้อมและสื่อธรรมะ และ 5) การน้อมจิตของตนเข้าสู่การเรียนรู้

2) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) รูปแบบการเรียนรู้นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาศึกษาที่วัด สถานปฏิบัติธรรมได้มีความรู้ ความเข้าใจและสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา และสติปัฏฐาน 4 อันเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา โดยวัดและผู้ที่เกี่ยวข้องได้สนับสนุนให้มีการฝึกปฏิบัติทั้งในระยะสั้นและระยะยาวแก่ผู้ที่สนใจ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ฝึกอบรมด้านจิตภาวนาอย่างเต็มที่ ข้อสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติในรูปแบบนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้ปฏิบัติหรือผู้เรียนรู้ หรือระหว่างผู้ที่ท่องเที่ยวกับวัดหรือชุมชน ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในด้านต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสรรค์หรือพัฒนาผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งนับได้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำด้วยจิตใจของตนเอง อันจะนำไปสู่เป้าหมายคือ การฝึกตน หรือ

เป้าหมายในด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญาของแต่ละบุคคล โดยหลักธรรมที่ทางพระวิปัสสนาจารย์และทางวัดได้นำมาสอน ส่วนใหญ่จะเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับหลักสติปัฏฐาน 4 การเจริญจิตภาวนาด้วยหลักอานาปานสติ และการสอนแบบแนวพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นไปเพื่อพัฒนาความสงบของจิตใจผู้ปฏิบัติ และการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในชีวิตและความสุขที่มาจากภายในที่สัมพันธ์กับความรู้สึทางด้านจิตใจ ซึ่งมีขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติ เช่น 1) การสร้างความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาเบื้องต้น 2) การปรับฐานจิตด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ 3) การเจริญจิตภาวนา 4) การกำหนดทดสอบอารมณ์ 5) การทำกิจวัตรประจำวันด้วยสติ และ 6) การแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ สำหรับสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติดังกล่าวพบว่า ส่วนใหญ่เป็นสื่อบุคคล คือ พระอาจารย์ผู้สอน ซึ่งเป็นผู้นำให้เกิดการฝึกปฏิบัติ และกำหนดทดสอบอารมณ์ สื่อเชิงประเพณี เช่น การทำบุญใส่บาตร และสื่อธรรมะ คือ การอธิบายเนื้อหาการสอนที่เน้นการฝึกจิตและการเจริญสมณะวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 และอานาปานสติ นอกจากนี้ ยังมีการใช้เทคนิคการบรรยายแบบนิทาน การสอนนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เป็นต้น โดยทุกกระบวนการในการสื่อสารนั้น มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สะดวกสบายแก่ผู้ปฏิบัติ

3) รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) เมื่อนักท่องเที่ยวผู้สนใจศึกษาทางพระพุทธศาสนาได้มีการทำบุญ ปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน ตามแนวพระพุทธศาสนาและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในมิติต่างๆ แล้ว สิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องของการเรียนรู้ คือ การสร้างสังคมแห่งกัลยาณมิตร และเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม โดยมีผู้ปฏิบัติจำนวนหนึ่ง ได้มีจิตอาสา และสมัครใจในการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับวัด ชุมชน และสังคม เช่น การสอนภาษา การทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ การจัดตั้งมูลนิธิ การบริจาคปัจจัยต่างๆ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การสร้างสวัสดิการชุมชนและสังคมให้กับผู้ยากไร้ในบริเวณใกล้เคียงหรือในสถานที่ที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดขึ้นเพื่อร่วมกันพัฒนาสังคม จนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เน้นการสนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและกิจกรรมเพื่อสังคม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ก่อให้เกิดความยั่งยืนใน 4 มิติ คือ 1) การพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติหรือนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องในการร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม 2) เกิดการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นการสร้างพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม 3) ก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่กลับมาปฏิบัติในครั้งที่ 2-3 4) เกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่กระบวนการพัฒนาในด้านอื่นๆ ของผู้ปฏิบัติ เช่น การจัดทำสื่อและระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการฝึกตนเองและกิจการการท่องเที่ยวในประเทศไทย สำหรับขั้นตอนการส่งเสริมเรียนรู้ในเชิงเครือข่ายทางสังคมอันมีลักษณะของการร่วมกันบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์นี้ มีขั้นตอนที่สำคัญ 5 คือ 1) การเสริมสร้างจิตอาสา 2) การสร้างสรรค์กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ 3) การดำเนินกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ 4) การสื่อสารทางสังคมและการพัฒนาเครือข่าย เป็นต้น

ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา คือ การฝึกสมาธิและเจริญปัญญา การให้ไหว้พระสวดมนต์ การสมาทานศีล

การจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น รวมทั้งมีการแสดงหลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยมี การใช้สื่อที่เรียบง่ายนับตั้งแต่สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อเชิงวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม รวมทั้งการขยาย การเผยแผ่ด้วยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อมวลชนในแขนงอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ที่กว้างขวาง อันจะนำไปสู่การ เรียนรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจอย่างยั่งยืน สำหรับกระบวนการสื่อสาร ดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ

1) มิติการสื่อสารเชิงพุทธที่มุ่งเน้นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก ซึ่งมีจุดมุ่งหมาย คือ การสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น การสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ การสอน เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร และการสอนเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการทาง พระพุทธศาสนาและหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยสื่อที่ใช้ในการสื่อสารหรือการสอนมี 4 ประเภท คือ 1) สื่อ บุคคล โดยเน้นการสอนจากพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ 2) สื่อธรรมชาติ เพื่อยกขึ้นหลักในการอธิบาย 3) สื่อประเพณีและกิจกรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และ 4) สื่อมวลชน ได้แก่ การใช้ สื่อ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่ออื่นๆ เพื่อให้เกิดการเข้าถึงข้อมูลความรู้และการปฏิบัติด้วยตนเอง

2) มิติการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo) ที่เน้นการสื่อสารตามหลัก SMCR พบว่า 1) S = Sender ผู้ส่งสารนั้น มีความจำเป็นมากต่อการประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ผู้นำ พระสงฆ์จะเป็น เสมือนผู้เปิดประตูนำบุคคลเข้าสู่การเรียนรู้และการเข้าถึงความจริง ดังนั้น วัดที่มีพระผู้สอนเก่ง ดี เช่น หลวงพ่อ พุทธทาสก็จะมี การสื่อสารที่ดี 2) M = Message ข้อมูลข่าวสาร คือ ธรรมะนั้นเป็นหัวใจหลักของการสื่อสาร ถ้าพระสงฆ์มีความรู้ด้านธรรมะและการปฏิบัติที่ดี กระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นในทุกช่วงเวลา เช่นเดียวกับ 3) C = Channel ช่องทางการเผยแผ่ความรู้และข้อมูลข่าวสาร โดยช่องทางจะทำให้ผู้ที่สนใจเข้าถึงความรู้และ กระบวนการปฏิบัติมากขึ้น และ 4) R = Receiver นั้นพบว่า เนื่องจากผู้ที่มาวัดส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ตั้งใจศึกษาอยู่ แล้ว ดังนั้น จึงง่ายต่อการน้อมนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งผลที่เกิดขึ้นความมอกงามของ บุคคลและสังคม

ผลศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นกรณีศึกษา จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้ง 4 แห่งที่เป็นกรณีศึกษาดังกล่าวนั้น เป็นการ ดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายใน ที่มีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเครือข่ายแต่ละเครือข่ายมีการเรียนรู้และมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการที่ไม่ แตกต่างกันมากนัก คือ เพื่อพัฒนาบุคคลและสร้างสังคมให้สงบสุข มีการทำงานที่เป็นระบบและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษารับรู้ ซึ่งมีภาคีเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลายองค์กรหรือเครือข่าย เช่น 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ 3) ศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ 4) มูลนิธิของวัดและองค์กรต่างๆ 5) เครือข่ายโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา 6) เครือข่ายการพัฒนาบนพื้นที่สูง เป็นต้น

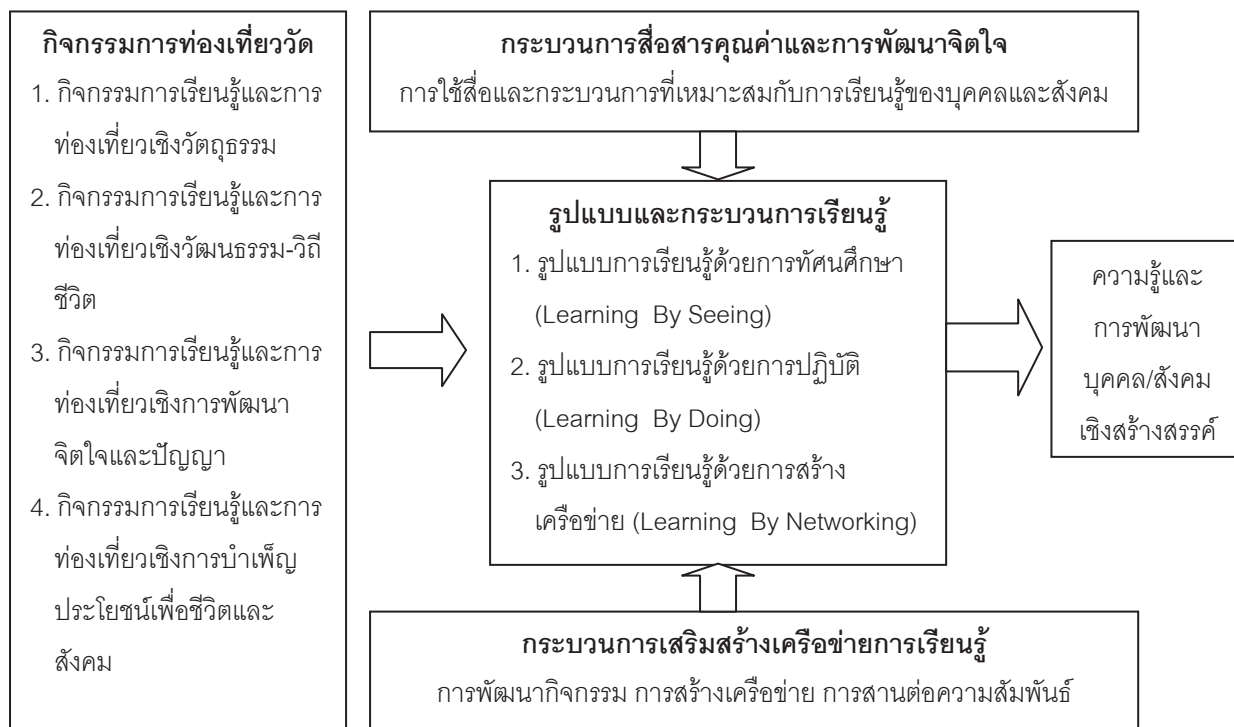
ส่วนกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายนั้นเกิดขึ้นจากความร่วมมือของเครือข่ายและฝ่ายต่าง ๆ ที่ ต้องการให้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานที่หลากหลายและเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคลและ

สังคม โดยให้มีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่าง ๆ เช่น 1) มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิดอุดมการณ์ของตนเอง (วัด) ให้ชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ 2) มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน และอาจให้มีศูนย์ประสานงาน โดยให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นศูนย์ประสานงาน เนื่องจากวัดสวนดอก วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม และวัดพระธาตุพนม ล้วนเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เป็นศูนย์วิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่แล้ว 3) มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น การปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ การสนับสนุนหนังสือ การประชุมแลกเปลี่ยนครูอาจารย์ พระเถระในการอบรมแนวทางการปฏิบัติธรรม เป็นต้น 4) มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และการศึกษา 5) ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ เป็นต้น โดยให้มีการแนะนำให้นักท่องเที่ยวเพื่อศึกษาปฏิบัติธรรมตามสถานปฏิบัติธรรม เพื่อให้เห็นว่า สังคมไทยมีการเชื่อมโยงระบบการให้การเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เป็นต้น

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคด้านการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้น มีปัญหาหลายประการทั้งปัญหาภายในและปัญหาจากภายนอก เช่น 1) การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ 2) ปัญหาการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลที่หลากหลาย 3) ปัญหาการจัดการภายใน เช่น อาหาร การจำกัดขยะ เป็นต้น 5) ปัญหาจากความไม่เข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม 6) ปัญหาการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวัดด้วยกัน เป็นต้น ส่วนปัญหาจากนักท่องเที่ยว/ผู้สนใจ ยังพบว่ามีปัญหาบ่อย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเดินทางทั่วไป การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาที่พบว่า สิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากท่องเที่ยวและการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยสามารถใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้มากขึ้น มีความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวและการส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีกระบวนการสื่อสารที่มีคุณค่าเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาย่อมนำไปสู่การเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง จนกลายเป็นการพัฒนาบุคคลและสังคมให้มีความเข้าใจในตนเองและสถานะตามธรรมชาติที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพของระบบความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวดังนี้

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาโดยภาพรวมพบว่า รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดนั้นสามารถนำไปสู่การพัฒนาบุคคลและสังคมได้อย่างเหมาะสม เป็นการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคลให้องกงามได้ด้วยหลักพุทธธรรมและหลักการตามธรรมชาติ ดังนั้น การจัดกระบวนการสื่อสารและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมย่อมสามารถที่จะพัฒนาบุคคลและสังคมได้ โดยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรให้การสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวของวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจตามที่กล่าวแล้ว โดยมีส่วนร่วมในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้ กระบวนการ และงบประมาณที่สอดคล้องกัน เช่น จัดทำเว็บไซต์เพื่อเป็นศูนย์กลางในการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

2) จากผลการศึกษาที่พบว่า มีนักท่องเที่ยวสนใจการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น จึงควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นๆ เพื่อเสนอเป็นทางเลือกในการเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวัดควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมระยะสั้นแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศร่วมกันตามสถานที่ที่เหมาะสม

3) วัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมหรือสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดของประเทศไทย ส่วนใหญ่มีความพร้อมในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาแก่ชาวไทยเป็นอย่างดี แต่ยังขาดทักษะและกระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การ

ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถาบันการศึกษา ควรมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและการให้ข้อมูลความรู้ในมิติการจัดการ

4) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรลงพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลในด้านท่องเที่ยว รวมทั้งควรมีการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเข้าด้วยกัน โดยคำนึงถึงคุณภาพและระวังไม่ให้เกิดกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อกฎระเบียบของวัด หลักการทางพระพุทธศาสนา โบราณสถาน และกิจกรรมเที่ยว

5) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานอื่นๆ ควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยววัดควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางโบราณคดีและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมด้วย มิใช่มุ่งเน้นการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศเท่านั้น ซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อดัง ชุมชน และโบราณสถานต่างๆ ในระยะยาว

6) จากการศึกษาที่พบว่า วัดและชุมชนสามารถพัฒนาการเรียนรู้และมีเครือข่ายการทำงานภาคสังคมที่เหมาะสม แต่ยังคงขาดเรื่องการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ ดังนั้น จึงควรร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและจัดการระบบสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ และควรมีมาตรการที่เหมาะสมในการรองรับทางด้านการท่องเที่ยว เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อดังและพระพุทธศาสนา โดยอาจแนะนำหรือกำหนดระเบียบขั้นต้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและจัดกิจกรรมที่เหมาะสมตามพื้นฐานความรู้ของนักท่องเที่ยว

7) ในแต่ละวัดที่มีสถานที่ปฏิบัติธรรม และโบราณวัตถุ โบราณสถานหรือศิลปกรรมที่สำคัญ ดังนั้น ควรจะมีการสร้างความร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้วยประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมมาช่วยในการจัดการเพื่อให้เกิดทัศนียภาพที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

กิตติมา สุรสนธิ. 2548. **ความรู้ทางการสื่อสาร**. (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพมหานคร : คณะวารสาร

ศาสตร์และสื่อสารมวลชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จามจุรีโปรดักท์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2540. **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โครงการ

วิถีธรรมศรัทธา บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ทศนา แคมมณี และคณะ. 2542. **กระบวนการเรียนรู้ : ความหมายแนวทางการพัฒนาและ**

ปัญหาข้อใจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2545. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3)

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ภราเดช พัทธวิเชียร. 2539. **พัฒนาท่องเที่ยวไทยในทิศทางที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร :

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2538. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

(พิมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2542. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โอเอ็นจีการพิมพ์.

_____. 2539. **จะพัฒนาคนกันอย่างไร**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สหัมมิก.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุ้น). 2548. **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

_____. 2552. **รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร**

รายงานการวิจัย เสนอ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). 2550. **พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย**

(Buddhism as the State Religion). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พงศ์สานต์ พิทักษ์มหาเกตุ. 2538. **ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยวแนวคิดในการจัดตั้ง**

สหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปกเกล้า.

พิสิฐ เจริญวงศ์. 2542. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

พุทธทาสภิกขุ. 2524. **มาฆบูชาเทศนา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ.

_____. 2533. **หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : แสงธรรม.

_____. 2537. **พุทธทาส : สอนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น**.

กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์.

_____. 2541. **มรดกที่ขอลากไว้**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ. 2547. **ชุมชนแนวปฏิบัติ การจัดการความรู้สายพันธุ์ใหม่**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วีเลิร์น.

วรินทร์ ไถยวงศ์. 2547. **การริเริ่มวัดกรรมการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้**.

กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, องค์การมหาชน.

วิจารณ์ พานิช. 2546. **การจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร : เอกสารทางวิชาการ

สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).

วศิน อินทสระ. 2548. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมการศึกษา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2542. **ทฤษฎีสังคมวิทยา : การสร้าง การประเมินค่า และการใช้**

ประโยชน์. (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร. 2548. **กระบวนการค้นพบใหม่กับการเรียนรู้ ของชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

สุพัตรา ชาติปัญญาชัย. 2549. **การเรียนรู้ แนวคิด ความหมายและบทเรียนในสังคมไทย**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้**

ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

English

- Boo Elizabeth.1990. **Ecotourism: The Potentials and Pitfalls.** Vol 1 and 2. world Wildlife Fund. Washington, D.C.
- Cassata, Mart B and Molefi K. Asnte.1979. **Mass Communication.** New York: Macmillan Publishing Co,Inc;
- Castells Manuel.1998. **The Rise of the Network Society.** Oxford, UK. Blackwell Publishers.
- Cohen Erik.1996. **Thai Tourism Hill Tribes, Islands and Open-Ended Prostitution.** Bangkok: White Lotus Co., Ltd. The Hebrew University of Jerusalem.
- David K. Berlo.1960. **The Process of Communication.** New York : Holt, Rinetart and Wiston, Inc,.
- Dominick, Joseph R.1993. **The Dynamics of Communication.** Fourth Edition, Mc Graw Hill, Inc : New York,.
- Marshall Goldsmith, Editor.2001. **Leading for Innovation : Organization for Results.** New York : Jossey- Bass Publishing, USA.
- Mieczkowski Zbigniew.1995. **Environmental Issues of Tourism and Recreation.** University Press of America, Inc. Lanham Maryland, U.S.A.
- Peter M. Senge.1990. **The Fifth Discipline : The Art and Practice of the Learning Organization.** MIT Sloan School of Management, Cambridge Massachusetts, USA..
- Robert B. Tucker.2002. **Driving Growth Through Innovation.** San Francisco, Berrett-Koehler Publishing, USA.
- Richard Ryel and Tom Grasse.1991. "Marketing Ecotourism: Attracting the Elusive Ecotourist." in **Nature Tourism Managing for the Environment.** Island Press, Washington, D.C.
- Whelan Tensie.1991. "Ecotourism and Its Role in Sustainable Development." in **Nature Tourism Managing for the Environment.** Island Press, Washington, D.C.
- Everett Rogers. 1995. **Diffusion of Innovations.** USA. University of New Mexico.

ภาคผนวก ข. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น วิชาพระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน รายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา และรายวิชาพุทธศิลป์ ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับวัดต่างๆ ทั้ง 4 วัด เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาปรับปรุงวัดในมิติต่างๆ โดยเฉพาะด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาสำหรับการท่องเที่ยว
- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาจิตใจและปัญญา การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปกรรม ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยง โดยความร่วมมือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

2. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

- สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และการท่องเที่ยวในต่างๆ เช่น ที่กรุงเทพมหานคร และราชบุรีได้
- สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการเที่ยวไทยให้ถึงธรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ไปเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

3. กิจกรรมด้านวิชาการ

- มีการสัมมนาตามโครงการ 2 ครั้ง เช่น สัมมนาเรื่องวัดโพธิ์ วัดไทย ก้าวไกลสู่มรดกโลก และประชุมกลุ่มย่อยอีก 4 ครั้ง โดยสามารถมีแนวทางการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัดและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การจัดสัมมนาการพัฒนาระบบข้อมูลสำนักปฏิบัติธรรม
- มีการพัฒนาชุดความรู้และประวัติของวัดและสำนักปฏิบัติต่างๆ ในเชิงลึกเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสม
- มีการศึกษาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนารูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัดและแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
1.ศึกษาข้อมูลปฐม ภูมิ/หุติยภูมิจากวัด/ องค์กรที่เป็น กรณีศึกษา	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา เอกลักษณ์/จุดเด่นแหล่งท่องเที่ยวของวัด กิจกรรมการท่องเที่ยว จำนวน นักท่องเที่ยว กิจกรรมการเรียนรู้และการ ท่องเที่ยว การบริหารจัดการของวัด 4 วัด	ข้อที่ 1 - 2	ทำให้สามารถวิเคราะห์ ศักยภาพของวัด การส่งเสริม กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด และระบบการบริหารจัดการ วัดที่จะนำไปสู่การพัฒนา วัดและกิจกรรมการท่องเที่ยว
2.การสำรวจพื้นที่ กรณีศึกษา 4 แห่ง	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด การ พัฒนาจิตใจและปัญญา รูปแบบการ ดำเนินการของวัด และการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา	ข้อที่ 1 - 2	ทำให้สามารถวิเคราะห์การ ดำเนินการของวัดในมิติการ เรียนรู้ การส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของวัด การจัดทำสื่อ และกระบวนการสื่อสาร
3.การเก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถาม/ สัมภาษณ์ผู้ที่ เกี่ยวข้องและ นักท่องเที่ยวชาวไทย /ต่างประเทศ 400 คน	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของ นักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการเรียนรู้ การ พัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด และ ผลลัพธ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในแหล่ง ท่องเที่ยวหรือภายในวัด โดยเฉพาะด้าน การพัฒนาจิตใจและปัญญา	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึง ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว ด้านการเรียนรู้ ผลที่ได้รับ และการพัฒนากิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-เชิง พุทธ
4.การประชุมกลุ่ม ย่อยพระสงฆ์ ผู้ที่ เกี่ยวข้องกับ ททท. ในวัดทั้ง 4 วัด	ได้แนวทาง/ข้อมูลการส่งเสริมกิจกรรม การท่องเที่ยว ลักษณะกิจกรรมส่งเสริม การสื่อสารเชิงพุทธ สภาพปัญหาอุปสรรค กระบวนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และแนวทางการพัฒนารูปแบบแหล่ง ท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสมกับการ เรียนรู้และการพัฒนาวัด ชุมชน	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้เห็นข้อมูล กิจกรรมการ เรียนรู้ การสื่อสารแก่ นักท่องเที่ยว สภาพปัญหา ของการส่งเสริมกิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่มาจากคณะสงฆ์ผู้ ปฏิบัติการณ์ในแต่ละวัด และ เห็นกระบวนการและแนวทาง การพัฒนาที่หลากหลาย

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
5.การสัมภาษณ์เชิง ลึกพระเถระผู้ใหญ่ / ผู้ที่เกี่ยวข้องวัดละ 10-15 รูป	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของพระเถระ ผู้ใหญ่ในเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การจัด กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริหาร จัดการภายในวัด และแนวทางการพัฒนา คนและสังคม ในมิติของการท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบการสื่อสารเชิงพุทธ	ข้อที่ 1-2-3	ได้ทราบถึงข้อมูลด้านต่างๆ ของ วัด และทำให้พระเถระพระผู้ใหญ่ ได้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับ ความสำคัญของการท่องเที่ยว และให้มุมมองต่อการท่องเที่ยว ของวัดที่สอดคล้องวิถีพุทธ
6.การประชุมเพื่อ สังเคราะห์การเรียนรู้ และการสื่อสาร คุณค่าและการ พัฒนาจิตใจ 1 ครั้ง 40 คน	ได้ทราบถึงข้อมูลการจัดการเรียนรู้ การ สื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ การใช้ ประโยชน์ การสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม การให้แนวคิด หลักธรรม ภูมิปัญญาด้าน พุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การท่องเที่ยวและ การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยให้มี การวิเคราะห์สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อ กิจกรรมและประเพณี และสื่อมวลชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสื่อสารและ การพัฒนาบุคคลและสังคม	ข้อที่ 2-3	ทำให้เกิดการค้นหาคะบวนกร สื่อสารที่เหมาะสม การใช้สื่อ ต่างๆ ให้เป็นประโยชน์ต่อการ ท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาว ต่างประเทศอาจจะต้องมีการใช้ สื่อเพื่อให้เกิดความรู้ ความ เข้าใจที่ชัดเจน รวมทั้งให้มีการ ทำเว็บไซต์เพื่อให้ข้อมูลที่ เหมาะสม
7.ดำเนินการ เสริมสร้างเครือข่าย ร่วมกับวัดที่เป็น กรณีศึกษา	ได้มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงาน ภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ที่เป็นประโยชน์ ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ มีการพัฒนา ระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน มี การพัฒนากิจกรรมร่วมกันและมีการ เชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่าย การท่องเที่ยว และการศึกษา รวมทั้งให้มี การเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยว ร่วมกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มี ชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ เป็นต้น	ข้อที่ 2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนวทางการ สร้างเครือข่ายของวัดและ สถานที่ปฏิบัติธรรม การมีส่วน ร่วมของชุมชนและวัด ในฐานะ หน่วยงานให้การศึกษารับรู้ รวมทั้งมีการพัฒนาระบบการ สื่อสารระหว่างเครือข่าย

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
8. การจัดประชุมกลุ่มย่อยระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ และพระเถระผู้ใหญ่ ผู้ประกอบการในภาพรวม	ทราบถึงรูปแบบการเรียนรู้และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่มีความเหมาะสมกับการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมรวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะการเสนอมุมมองของการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุข	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดใน 3 รูปแบบที่มีความเหมาะสมกับเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
9. ข้อเสนอแนะอื่น	ทราบถึงข้อเสนอทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติในส่วนของวัดและชุมชนที่มีต่อการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะและแนวทางที่จะช่วยให้วัด ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีแนวทางในการจัดการที่เหมาะสม	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและต่อวัด ชุมชน ในมิติต่างๆ ทั้งในด้าน การเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในระยะยาว
12. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่า และการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย 3) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย	ข้อ 1-2-3	ได้รายงานการวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจและปัญญาโดยผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว และแนวทางการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสม

ภาคผนวก ง. ตัวอย่างแบบสอบถาม

แบบสอบถามการวิจัย เรื่อง
รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้ การสื่อสารคุณค่า และการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด รวมทั้งเพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากผู้เดินทางมาศึกษาและเยี่ยมชมวัดทุกท่าน ได้พิจารณาและให้ข้อมูลตามความเป็นจริงหรือตามความคิดเห็นของท่าน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับข้อเท็จจริง/ความคิดเห็นของท่าน

1. เพศ

☐ ชาย

☐ หญิง

2. อายุ

☐ น้อยกว่า 20 ปี

☐ 21 – 30 ปี

☐ 31 – 40 ปี

☐ 41 – 50 ปี

☐ 51 – 60 ปี

☐ มากกว่า 60 ปี

3. ระดับการศึกษา

☐ ประถมศึกษา

☐ มัธยมศึกษา

☐ อนุปริญญา

☐ ปริญญาตรี

☐ สูงกว่าปริญญาตรี

☐ อื่นๆ ระบุ.....

4. อาชีพ

☐ ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ

☐ ธุรกิจส่วนตัว

☐ เกษตรกร

☐ พนักงานบริษัทเอกชน

☐ นักเรียน/นักศึกษา

☐ อื่นๆ ระบุ.....

5. เหตุผลในการเดินทางท่องเที่ยวของท่าน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน

☐ ร่วมประชุม / ศึกษาดูงาน / ทัศนศึกษา

☐ เยี่ยมญาติและคนรู้จัก

☐ เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีของท้องถิ่น

☐ เลือกร้านอาหาร-บริการ / ติดต่อบริการ

☐ อื่นๆ ระบุ.....

6. เหตุผลในการเดินทางไปศึกษาหรือเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานของท่าน ได้แก่ (ตอบได้หลายข้อ)

☐ เพื่อชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ

☐ เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด

☐ เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกนั่งสมาธิ

☐ เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัดและท้องถิ่น

☐ เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา

☐ อื่นๆ ระบุ.....

7. ท่านชื่นชอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาในข้อใดเป็นพิเศษ (ตอบได้หลายข้อ)

☐ การไหว้พระ-สวดมนต์

☐ การทำบุญใส่บาตร

☐ การรับฟังพระธรรมเทศนา

☐ การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา

☐ การศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา

☐ การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ

☐ อื่นๆ ระบุ.....

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้ การสื่อสาร และการพัฒนาจิตใจของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

จากการที่ท่านได้มาศึกษาและเที่ยวชมภายในวัดนี้แล้ว ท่านจงให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ การสื่อสารและการพัฒนาจิตใจของวัด ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมแก่ผู้ที่มาเที่ยวชมต่อไป

คำอธิบายในการตอบ :	5	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมมากที่สุด
	4	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมมาก
	3	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมปานกลาง
	2	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมน้อย
	1	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมน้อยมาก

การจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสาร และการพัฒนาจิตใจ ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	ระดับความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
ด้านการให้ความรู้					
1. การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผ่นพับประวัติของวัด					
2. การจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้อธิบายประวัติและแนะนำสถานที่ภายในวัด					
3. การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม					
4. การให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร					
5. การให้ความรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น การมีสื่อ/หนังสือธรรมะให้ศึกษา					
6. การให้ความรู้เพื่อการพัฒนาจิตใจ เช่น การจัดสื่อการสอนสมาธิ เป็นต้น					
ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้					
7. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด เช่น การจัดงานไหว้พระประจำปี					
8. การจัดนิทรรศการ/กิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน					
9. การจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตร					
10. การจัดกิจกรรมการไหว้พระ-สวดมนต์ประจำวัน					
11. การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้แบบไทย การนวดไทย					
12. การจัดพื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชาวพุทธ เช่น สถานที่สวดมนต์					
13. การดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด					
ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา					
14. การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม					
15. การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ					
16. การจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/นักท่องเที่ยว					
17. การจัดโครงการบรรพชา-อุปสมบทแก่ผู้สนใจ					
18. การจัดสวนพุทธธรรม/สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษาฝึกสมาธิ					
19. การจัดเส้นทางธรรมชาติด้านภายในวัดเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ					
20. การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทางพระพุทธศาสนา					

ตอนที่ 3 ข้อมูลความรู้สึกและผลการปฏิบัติจากการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจตามวิถีของชาวพุทธ
จากการที่ท่านได้มาศึกษาและปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา เช่น การไหว้พระสวดมนต์ การฟังพระธรรมเทศนา และการฝึกสมาธิ เป็นต้น ท่านจึงให้ข้อมูลความรู้สึกเกี่ยวกับผลการศึกษาและการปฏิบัติดังต่อไปนี้

คำอธิบายในการตอบ :

5	หมายถึง	มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติดีมากที่สุด
4	หมายถึง	มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติดีมาก
3	หมายถึง	มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติปานกลาง
2	หมายถึง	มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติน้อย
1	หมายถึง	มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติน้อยมาก

ผลการศึกษาและการปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา ภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	ระดับความรู้สึก/ผลการปฏิบัติ				
	5	4	3	2	1
1.ได้รับความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา					
2.ได้รับความรู้และหลักธรรมเพื่อความไม่ประมาทในชีวิต					
3.ได้รับความรู้และหลักธรรมเพื่อความกตัญญูรู้คุณ					
4.ได้รับความรู้และหลักการในการทำบุญให้ทาน					
5.ได้รับความรู้ในการฝึกสมาธิและจิตใจ					
6.ได้รับความรู้ในการพัฒนาปัญญา					
7.การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย					
8.การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ					
9.การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์					
10.การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล					
11.การเห็นคุณค่าของเข้าถึงความจริงหรือสัจธรรมในชีวิต					
12.การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา					
13. การเห็นคุณค่าของพุทธศิลปกรรม เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม					
14.การเข้าใจเกี่ยวกับเหตุปัจจัยของการดำเนินชีวิต					
15.การเข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรม					
16.การยอมรับการเปลี่ยนแปลงและความเป็นจริงของชีวิต					
17.การนำหลักอริยสัจ 4 หรือหลักธรรมอื่นๆ ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต					
18.การใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น					

19. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

- 1).....
- 2).....
- 3).....

- ขอบขอบคุณ -

Questionnaire for Research Subject

“The Model and Learning Network of Buddhist Temples Tourism in Thailand”

Explanations : Questionnaire, prepared for the study by the aim was to study in learning and communication values, and the development of tourism mind for tourists type temple as well as enhance education process of learning network of tourism type temple So let the cooperation of tourists/traveling to study and a tour temple all you. There for, please considered and the information in accordance with the reality or in accordance with the opinions of your.

Part I: General data: Please mark ✓ in the blank following your opinion.

1. Gender

☐ Male ☐ Female

2. Age

☐ Under 20 years old ☐ 21 – 30 years old ☐ 31 – 40 years old
☐ 41 – 50 years old ☐ 51 – 60 years old ☐ Over 60 years old

3. Educations

☐ Elementary education ☐ Secondary education ☐ Diploma
☐ Bachelor's degree ☐ More than M.A & Ph.D. ☐ Others.....

4. Career

☐ Official/State Employees ☐ Own Business ☐ Farmers
☐ Private companies ☐ Student ☐ Others.....

5. The reason for your trip. (More than one item)

☐ Family Day/Friends ☐ Meeting /Seminar/ Excursions.
☐ Visit relatives. ☐ Participation and local traditions.
☐ Shopping - service / Business. ☐ Others.....

6. The reason for the trip to study or visit the temple of religious persons. (A multiple items)

☐ To see the beauty of the temples and Buddhist art ☐ To merit.
☐ To pray and meditation practice ☐ Merit to the tradition of the temple
☐ To learn Buddhism ☐ others.....

7. Your favorite religious activity in any of the special (A multiple items).

☐ The Merit/chanted ☐ Making merit Buddhist monk
☐ The hearing sermon ☐ The practice meditation and the mind
☐ The study of knowledge of Buddhism ☐ To participate in activities with the tradition
☐ Others.....

Part II: The opinion about the management of communication and learning of his soul of a temple in developing a tourist destination You have visited the temple. Please give your opinions about learning, communication and mental development of the temple.

- Described in the response:**
- 5 Mean the most appropriate management
 - 4 Mean the President is appropriate
 - 3 Mean that the President is appropriate level
 - 2 Mean that the President is appropriate at least
 - 1 Mean that the President is appropriate

The learning process, communication, and develop their minds of temple in a major tourist destinations	Opinions				
	5	4	3	2	1
Knowledge					
1. Information services such as the temple fingerpost leaflets history of the temple					
2. Provision for a Buddhist monk or explain history and recommended place within temple					
3. The knowledge on Buddha drama such as the media show of knowledge in painting, sculpture,					
4. The knowledge about culture and customs of Buddhist tradition such as the monk					
5. To provide knowledge in Buddhist principles such as the media/philosophy books to study					
6. The knowledge for the development such as the heart of the media concentration etc.					
7. The activities of the temple tourism promotion events such as annual merit.					
8. The exhibition/activities to provide knowledge in the history of the temple and community					
9. Activities to merit Buddhist monk					
10. The activities of the respect - chanted daily					

The activities to promote learning.					
11. The promotion of learning in the arts such as the ceremonial Thai Massage Thailand					
12. Arranged to suit the space activities, such as places of Buddhist worship					
13. Care and conservation of historic and architectural antiques inside the temple.					
Mental and intellectual development.					
14. The activities to develop the mind, such as teaching meditation, walking meditation.					
15. Intelligence activities, for example, a sermon on the day.					
16. To organize training programs for those interested in short-term focus / tourist					
17. The project priesthood - to be ordained to the interested parties					
18. Buddhist garden / meditation place to study / meditation.					
19. In route to measure the nature of learning and mental development.					
20. Visitors to participate in the activities of the Buddhist monastery.					

Part III: Information on the feeling and the result of the treatment from the Communication value, and developmental by way of a Buddhist. From the study and practice along the Buddhist monks enter, such as philanthropy. The temple worship Listening to a sermon. And meditation, etc., please let us know you're feeling about the results of education and the practice as follows:

Described in the response:

5 mean feeling and the practice very good.

4 mean a feeling and on the performance were very good.

3 mean such a feeling and on the performance level.

2 mean feeling and the practice at least

1 mean feeling and the practice very little.

The results of education and to comply with the concept Buddhism within temple in a major tourist destinations	The feeling/on the performance				
	5	4	3	2	1
1. The knowledge in the effort in the life for proper					
2 their knowledge in the effort of the negligence in life					
3. Knowledge of the principles of gratitude, grateful					
4. The knowledge in the principles of merit.					
5. The knowledge in the practice meditation					
6. The knowledge in the development of the intellectual property					
7. To recognize the value of The Triple Gems.(Buddha)					
8. To appreciate the Buddhist tradition.					
9.The value of the human					
10. The value of the commandments					
11. The value of access to the truth or reality in life					
12. The value of the development and intellectual property rights heart					
13. The value of Buddhist art such as painting, sculpture,					
14. To understand the causes of the lifestyle					
15. The understanding of the subject, and the results of karma.					
16. The acceptance of change and the reality of life.					
17. The main 4 /Four Noble Truths effort to use other problems in life.					
18. The life that is beneficial to his own and the others.					

19. The opinions and suggestions.

- 1).....
- 2).....
- 3).....

Thank you very much for your cooperation

ภาคผนวก 7. รายชื่อวัดและสถานที่ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

**รายชื่อวัดและสถานที่ศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรม
ในประเทศไทย**

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
1. วัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร ที่ตั้ง : ถ. พระราม 1 เขต ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 หมายเลขโทรศัพท์: 02-2512315หมายเลข โทรศัพท์อื่นๆ : 02-2525465	รูปแบบการจัดอบรม : แนว พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ภาวนา “พุทโธ”	การปฏิบัติตน : นั่งปฏิบัติในศาลาพระราช ศรัทธา มีอาสนะและผ้าคลุมตกให้หยิบใช้ได้ บริเวณโดยรอบมีการปลูกแต่งด้วยต้นไม้ใหญ่ น้อย ร่มรื่นสวยงาม กำหนดการปฏิบัติธรรมที่ศาลาฯ ประจำวัน จันทร์ – ศุกร์ วันละ 3 เวลา เช้า 7.00-8.00 น. กลางวัน 12.00-13.00 น. เย็น 17.00-20.00
2. วัดพิชัยญาติการาม วรวิหาร ที่ตั้ง : เลขที่ 685 ถนนประชาธิปไตย แขวง สมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพฯ 10600 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : (02) 861-4319, (02) 438-4422, (02) 861-4533, (02) 863-4489, (02) 861-4720, (02) 863- 4762, (02) 439-6283 Website : http://www.phichaiyat.com/index.html แผนที่บน website : http://www.phichaiyat.com/contact.html	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน ตามสติ ปัฏฐาน 4 การอบรมจิตavana	การปฏิบัติตน : ถือนิสสัย 8 ทำวัตรเช้า-เย็น ช่วง เย็นดื่มน้ำปานะ ปฏิบัติกรรมฐาน 1. จะต้องมาบวชพราหมณ์ นุ่งขาวห่มขาวที่วัด (บวชเช้าวันเสาร์-สัปดาห์วันอาทิตย์) 2. กรอกใบสมัครและรับหมายเลขที่ทางวัด จัดเตรียมไว้ให้ ในเช้าวันเสาร์ 3. รับชุดขาวพร้อมหนังสือสวดมนต์ได้ที่โต๊ะ ลงทะเบียน 4. ของใช้ส่วนตัว กรุณาจัดเตรียมมาเอง 5. ห้ามส่งเสียงดัง และกรุณาปิด โทรศัพท์มือถือถือ ในขณะที่สวดมนต์ และในขณะที่ แม่ชีสอนธรรมะ 6. รับประทานอาหารได้ที่โรงทาน ตั้งแต่เช้า- เที่ยงวัน 7. รักษาความสะอาด ห้องน้ำ-ห้องนอน-โรง ทาน-อุโบสถและบนพระปรางค์ 8. สักในวันอาทิตย์ ก่อนสักกรุณาช่วยทำความสะอาด สะอาดห้องน้ำ-ห้องนอนและบริเวณวัด 9. ชุดขาว เครื่องนอน และหนังสือสวดมนต์ คือน ได้ที่โต๊ะลงทะเบียน 10. วันโกน-วันพระ แม่ชีไม่รับเปิดกรรม

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
3. วัดอินทริวิหาร ที่ตั้ง : อาคารปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ใกล้กับธนาคารแห่งประเทศไทย ถ.วิสุทธิ กษัตริย์ แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กทม. 10200 โทรศัพท์: 02-628-5550 โทรศัพท์อื่น : 02-628-5550-2 Website : http://www.watindharaviham.org E-Mail : info@watindharaviham.org	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากัมมัฏฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม การปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐานเป็นการปฏิบัติอัน สูงสุดตามหลัก พระพุทธศาสนา เพื่อขัด เกลากิเลส (เครื่องเศร้า หมอง) อวิชชา (ความไม่รู้ จริง) เพื่อพัฒนาจิตให้เกิด ปัญญา (การเห็นความจริง) และเกิดความสันติสุขแก่ชีวิต ครอบครัว และสังคม	1. เตรียมมอบ/วาง ภาระต่างๆ ไม่ใช้โทรศัพท์มือถือ และไม่พูดคุยกัน 2. ตั้งใจเข้าปฏิบัติให้ครบตามกำหนดเวลาของแต่ละหลักสูตร ถ้าไม่ครบไม่ควรสมัคร 3. มีสุขภาพสมบูรณ์ สุขภาพจิตปกติ ไม่มีอาการทางจิตประสาท หากมีโรคประจำตัว ให้เตรียมยา และแจ้งให้ทราบด้วย 4. แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวทั้งชุด ไม่มีลวดลาย ไม่บาง ไม่ควรใส่เสื้อไม่มีแขน ถ้าใส่กางเกง ควรเป็นกางเกงขายาวถึงตาตุ่ม ไม่ซักเสื้อผ้าทุกชนิด 5. เตรียมผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม เครื่องใช้ส่วนตัวที่จำเป็น 6. รักษาศีล 5 ที่เรียกว่าอาชีวะฐานะกะศีล เป็นศีลสำหรับผู้ครองเรือน รับประทานอาหาร 3 มื้อ 7. เป็น “ผู้อยู่ง่ายกินง่าย” เกรงใจ และให้เกียรติผู้อื่น 8. ปฏิบัติตามคำแนะนำของวิทยากร
4. วัดภักทันตะอาศาราม ที่ตั้ง : 118/1 หมู่ 1 บ้านหนองปรือ ต.หนองไผ่แก้ว อ.บ้านโป่ง จ.ชลบุรี 20220 โทรศัพท์ : 0-3829-2361 Website : http://www.bhaddanta.com แผนที่บน website : http://photos1.blogger.com/blogger/2915/1508/1600/map.jpg	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน ตามแนว สติปัฏฐาน 4	การปฏิบัติตน : จะเน้นการเคลื่อนไหวร่างกายที่ค่อนข้างจะช้า ในสายตาของคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ฯลฯ ฉะนั้นจึงควรทำให้ใจให้ยอมรับตั้งแต่ต้น เมื่อมาอยู่ที่นี่เราต้องทิ้งความเคยชิน แต่มุ่งเน้นให้ใช้สติปัญญาในการกำหนดรู้กับกิริยาและการเคลื่อนไหวต่างๆ โดยปราศจากความรีบร้อนใด ๆ ทั้งสิ้น
5. วัดไกลกังวล (เขาสารพัดดีศรีเจริญธรรม) ที่ตั้ง : 145 หมู่ 7 ต.บ้านเข็ญ อ.หันคา จ. ชัยนาท 17130 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-5640-1474	รูปแบบการจัดอบรม : สมถวิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อให้เป็นคนดี มีระเบียบ	การปฏิบัติตน : 1) เนกขัมมะจะต้องอยู่ภายในบริเวณวัดเท่านั้น ถ้ามีธุระจำเป็นจะต้องออกนอกบริเวณวัด ให้แจ้งเจ้าอาวาสเพื่อพิจารณาอนุญาต

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
โทรศัพท์อื่นๆ : 08-9804-5345 (เจ้าอาวาส) Website : http://www.watklaikangwon.org แผนที่บน website : http://www.watklaikangwon.org/images/1126577804/map_big.gif	วินัย จรรยา มารยาท ศีลธรรม สถิติสัมปญญะและอดทน ตารางปฏิบัติธรรม : (เช่น ทุกวันที่ 1-10 ของทุกเดือน) ทุกวัน	2) ห้ามสตรีเข้าไปในเขตพระภิกษุ และห้ามบุรุษเข้าไปในเขตอุบาสิกา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาส 3) เนกขัมมะจะต้องไม่ละนงกาย วาจา หรือส่งเสียงก่อความรำคาญ ต้องไม่คลุกคลีหรือพูดคุยกัน 4) ห้ามทำอาหารหรือฉันอาหารที่กุฎิ ต้องฉันอาหารที่ศาลาเท่านั้น ให้ฉันอาหารมือเดียวเป็นวัตร 5) ห้ามเก็บอาหารหรือเครื่องดื่มขงต่างๆไว้ที่กุฎิ 6) ถ้าผู้ใดนำโทรศัพท์หรือกล้องถ่ายรูปติดตัวมา ให้ฝากไว้ที่ผู้รับสมัครบวช เพื่อความสงบของท่านเองและผู้อื่นด้วย เมื่อท่านจะกลับจึงมารับคืน หากฝ่าฝืนทางวัดไม่ขอรับท่านไว้ เพราะจะทำให้ไม่สงบ 7) การทำวัตรสวดมนต์ควรมาพร้อมกันตามเวลาและกลับพร้อมกันเมื่อเสร็จกิจแล้ว นอกจากมีความจำเป็นจริงๆเท่านั้น
6. วัดป่าสุคะโต ที่ตั้ง : บ้านใหม่ไทยเจริญ ต.ท่ามะไฟหวาน อ.แก่งคร้อ จ.ชัยภูมิ 36150 หมายเลขโทรศัพท์ : 08-5492-7709 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-4481-1444 คุณสุนทรี (ผู้ประสานงาน) OPD แผนกจักขุ ร.พ. ชัยภูมิ Website : http://www.pasukato.org/ E-Mail : pspn2008@hotmail.com แผนที่บน website : http://www.pasukato.org/contact.html	รูปแบบการจัดอบรม : เจริญสติภาวนาแบบเคลื่อนไหว	ตารางปฏิบัติธรรม : ดูที่ http://www.pasukato.org/watpa_calendar.html

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
7. วัดทุ่งไผ่ ที่ตั้ง : หมู่ 10 ต.บางหมาก อ.เมือง จ.ชุมพร 86000 หมายเลขโทรศัพท์: 081-839-0335, 081-476-8578 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (077) 507-500 Website : www.tungpai.com แผนที่บน website : http://www.tungpai.com/index.php?lay=s&how&ac=article&id=575159	จุดประสงค์การจัดอบรม : อานาปานสติภาวนา รูปแบบการจัดอบรม : ทางวัด มีการจัดอบรมตลอดทั้งปี และมีหลักสูตรต่างๆ เช่น ธรรมกับการทำงาน ธรรมะกับครอบครัว การบวชสังฆมานารี (ถือศีล 10 ไม่ปลงผม)	การปฏิบัติตน : ถ้าถือศีล 8 แต่งชุดขาว แต่ถ้าถือศีล 5 ใส่ชุดสีอะไรก็ได้ แต่ขอให้สุภาพและแสดงความเคารพต่อสถานที่
8. วัดญาณวนศกวัน ที่ตั้ง : 10 หมู่ 3 ต.บางกระทีก อ.สามพราน จ.นครปฐม 73210 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-2889-4396 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-2482-1552-3 Website : http://www.watnyanaves.net/ แผนที่บน website : http://www.watnyanaves.net/wat/map.htm	รูปแบบการจัดอบรม : เจริญจิตตภาวนา	การปฏิบัติตน : ถือศีล 8 ตารางปฏิบัติธรรม : ทุกวันเสาร์และอาทิตย์
9. วัดอ้อน้อย(ธรรมอิสระ) ที่ตั้ง : ถนนมาลัยแมน ต.ห้วยขวาง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-3420-4738 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-3420-4823, 0-3420-4815, 08-1805-6264	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ที่อยู่ แยกชาย-หญิง ถือศีล 8 ทำวัตรเช้า-เย็น ฟังธรรม ปฏิบัติธรรมรับอรุณ หน้าพระอุโบสถ อริยะบทยี่สิบ ปฏิบัติธรรมอริยาบทนั่งในพระอุโบสถ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
Website : http://www.onoi.org		
10. วัดทรงธรรมกัลยาณี ที่ตั้ง : เลขที่ 195 ถนนเพชรเกษม ต.พระประ โทณ อ.เมือง จ.นครปฐม 73000 หมายเลขโทรศัพท์ : 034-258-270 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (034) 284-315 Website: http://www.thaibhikkhunis.org/ E-Mail : dhammananda9@gmail.com	จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและ สร้างสมดุล กาย-จิต รูปแบบการจัดอบรม : ดุจจิต ในทุกอิริยาบถ	การปฏิบัติตน : รักษาศีล 5 เป็นพื้นฐาน สมณะ ตารางปฏิบัติธรรม : ตามนัดหมายเข้ามาเป็น กลุ่ม 3,5,7 วันและวันนักษัตฤกษ์ (รับกลุ่มละ 20-30 คน)
11. วัดป่าสาละวัน ที่ตั้ง : ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา โทรศัพท์: 0-4421-4870, 0-44214-866 Website : http://www.thaniyo.net/	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : สอนวิธีการนั่งวิปัสสนา กรรมฐาน อย่างถูกต้อง
12. ชื่อสถานที่: วัดมกุฏกษัตริยาราม(เขาใหญ่) ที่ตั้ง : เลขที่ ๘๖ หมู่ ๑ ต.โป่งตาลอง อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา หมายเลขโทรศัพท์: 08-1924-3718 Website : http://school.obec.go.th/tachangyai/WebpageWatmakutkiriwan.htm E-Mail : tachangyai@obec.go.th	รูปแบบการจัดอบรม : อบรม กรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติภาวนา (นั่งสมาธิ / เดิน จงกรม)
13. วัดวะภูแก้ว ที่ตั้ง : หมู่ 11 บ้านวะภูแก้ว ต.มะเกลือใหม่ อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา 30170 หมายเลขโทรศัพท์ : 044249045 หมายเลข โทรศัพท์อื่นๆ : (044) 249-045 Website : www.thaniyo.com E-Mail : luangpoput@hotmail.com	จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อให้ผู้รับการอบรมมี ความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมที่ใช้ในการดำเนิน ชีวิต เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา ความกตัญญู อิทธิบาท 4 ฯลฯ	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของ สถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
14. ศูนย์วิปัสสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดแดนสงฆาสาราม (แสงธรรมเวฬุรา ราม) ที่ตั้ง : 99 ซอย 19 ถ.มิตรภาพ ต.ในเมือง อ. เมือง จ.นครราชสีมา 30000 หมายเลขโทรศัพท์: 0-4421-4283 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-4421-4866, 0- 4421-4870	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : สอนวิธีการนั่งวิปัสสนากรรมฐาน อย่างถูกต้อง
15. สำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ 2 ธรรมยุติ วัด ศรีทวี ที่ตั้ง : 2131/8 ถ.ท่าวัง ต.ท่าวัง อ.เมือง จ. นครศรีธรรมราช 80000 โทรศัพท์ : 075342941 โทรศัพท์อื่นๆ : 0813705911 (เจ้าอาวาส) ,075341248	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติสมาธิภาวนา จุดประสงค์การจัดอบรม : สนับสนุนและเผยแพร่หลัก พระธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนา หล่อหลอม ครองใจวิถีปฏิบัติแห่งการ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีให้บัง เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางด้วย การสนับสนุนการศึกษาพระ ปริยัติธรรม พัฒนาให้เป็น แหล่งเรียนรู้ทางใจแก่คนใฝ่ ธรรมและเชื่อมธรรมสัมพันธ์ กับชุมชนเพื่อสืบทอดความ ยั่งยืนของพระพุทธศาสนา	1. ไม่ตกแต่งร่างกายด้วยของหอมและของมีค่า 2. ไม่พกพาโทรศัพท์มือถือในขณะปฏิบัติธรรม 3. ไม่นำของกินหรือเครื่องดื่มทุกชนิด รับประทานหรือดื่มในห้องพักและห้องปฏิบัติ ธรรม 4. ไม่สูบบุหรี่ในอาคารที่พักและห้องปฏิบัติธรรม 5. พึงอดทนปฏิบัติธรรมให้ตลอดโครงการ 6. พึงพูดแต่น้อย และพูดด้วยถ้อยคำสุภาพ 7. พึงละยศ ตำแหน่ง ฐานะ มีความเสมอภาคกับผู้ ปฏิบัติธรรมอื่นๆ
16. วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ที่ตั้ง : 78/8 หมู่ 1 ถ.ติวานนท์ ต.บางตลาด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-2583-8845 Website : http://www.watchol.or.th http://www.watchol.or.th/contact.html	รูปแบบการจัดอบรม : อาณา ปานสติภาวนา	การปฏิบัติตน : ทุกเช้าวันอาทิตย์จะมีกิจกรรม ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ฟังธรรม ฟังสวดด้วย การนั่งสมาธิ ตารางปฏิบัติธรรม : (เช่น ทุกวันที่ 1-10 ของทุก เดือน)

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
17. วัดสนามใน ที่ตั้ง : 24 ม.4 ต.วัดชลอ อ.บางกรวย จ.นนทบุรี 11130 หมายเลขโทรศัพท์ : 028837251 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (02) 883-7251 Website : http://www.watsanamnai.com/ E-Mail : watsanamnai@yahoo.com	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติตามแนวทางของ หลวงพ่อเทียน จิตตสุโก จุดประสงค์การจัดอบรม : ฝึกให้รู้ตัวอยู่กับปัจจุบัน	การเตรียมตัว : 1.บัตรประชาชนตัวจริง 2.ผ้าห่ม 3.พร้อมของใช้ส่วนตัวที่จำเป็น ตารางปฏิบัติธรรม : 03:30 น. ระฆังสัญญาณเตรียมตัวทำวัตรเช้า 04:00 น. สวดมนต์ทำวัตรเช้า และ ปฏิบัติธรรม 05:00 น. ทำความสะอาดบริเวณวัด 05:15 น. พระสงฆ์และอุบาสกเตรียมบิณฑบาต 07:00 น. ฉันภัตตาหารเช้า บริเวณหอฉัน 09:00 น. ปฏิบัติธรรมร่วมกัน 10:30 น. แยกปฏิบัติกิจส่วนตัว 11:00 น. ฉันภัตตาหารเพล บริเวณหอฉัน 13:00 น. ปฏิบัติธรรมร่วมกัน ที่โบสถ์ 14:30 น. ร่วมกันทำความสะอาดบริเวณวัด 17:30 น. สวดมนต์ทำวัตรเย็น และ ปฏิบัติธรรม 20:00 น. แยกปฏิบัติกิจส่วนตัวและพักผ่อน
18. วัดสังฆทาน ที่ตั้ง : ต.บางไผ่ อ.เมือง จ.นนทบุรี หมายเลขโทรศัพท์ : 0-2447-0799 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-2447-0800, 0-2447-2363 Website : http://www.sanghathandhamma.com/	รูปแบบการจัดอบรม : มหาสติปัฏฐาน 4	จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อฝึกสมาธิจนนำไปสู่ปัญญา เกิดความสงบใจ
19. สำนักปฏิบัติธรรมเสวตสมบุรณ์ (วัดปลายนา) ที่ตั้ง : ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120 หมายเลขโทรศัพท์ : 086-051-0511 สุจิตโต ภิกขุ	รูปแบบการจัดอบรม : เจริญสติแบบเคลื่อนไหว จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อความเจริญก้าวหน้าในด้านจิตภาวนาและความเป็นชุมชนกัลยาณมิตรมากยิ่งขึ้น	การปฏิบัติตน : รับประทานอาหารวันละ 1 มื้อ ช่วงบ่ายดื่มน้ำปานะ ทำวัตรเช้า-เย็น

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
Website : http://www.watplaina.com/ E-Mail : info.watplaina@gmail.com	หลักการภาวนาใช้หลักสติปัฏฐาน 4 ตามแนวคำสอนของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโก โดยเน้นสติสัมปชัญญะในอิริยาบถต่างๆ มีรูปแบบของการเดินจงกรม การทำจังหวะมือ เป็นต้น	
20. วัดหน้าเกตุ ที่ตั้ง : ต.นาเกตุ อ. โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี 94120 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-7343-1188 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1479-6380	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อให้เกิดปัญญาและสันติสุข (สติปัฏฐาน 4)	การเตรียมตัว : แต่งกายชุดขาวที่สวมใส่สบาย ไม่รัดรูป ไม่มีลวดลาย ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่และตารางเวลากิจกรรมให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เพื่อให้ท่านสามารถปรับตัวดำเนินชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง โดยไม่เกิดความวิตกกังวลใด ๆ ทางวัดมีที่พักให้ทั้งสำหรับโยคีชายและหญิง
21. ชื่อสถานที่: วัดตาลเอน ที่ตั้ง : หมู่ 1 ต.ตานเอน อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา 13220 หมายเลขโทรศัพท์: 035254041 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (035) 254041 Website : www.wattanen.org/	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติธรรมแนวสติปัฏฐาน 4	การปฏิบัติตน : ให้ผู้ปฏิบัติมาพร้อมกันตามเวลาในการปฏิบัติช่วงแรก ณ สถานที่ปฏิบัติสวดมนต์ กราบพระประธานแล้ว จึงเริ่มปฏิบัติธรรม โดยการเดินจงกรมก่อน 30 นาที แล้วเปลี่ยนอิริยาบถ เข้านั่งกรรมฐาน 30 นาที สลับกันไปจนครบเวลาปฏิบัติที่กำหนด ส่วนเวลาในการปฏิบัติ 30 นาทีที่กำหนดให้นี้ ผู้ปฏิบัติอาจปรับให้มากหรือน้อยกว่า 30 นาทีตามความเหมาะสมของสภาวะอารมณ์
22. วัดสุทธาวาส วิปัสสนา ที่ตั้ง : เลขที่ 1 หมู่ 4 บ้านตะพังโคลน ต.ลาดบัวหลวง อ.ลาดบัวหลวง จ. พระนครศรีอยุธยา 13230 หมายเลขโทรศัพท์ : 0811905757 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (081) 190-5757, (035) 379-977, (035) 379-944	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติธรรมแนวสติปัฏฐาน 4	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานที่อย่างเคร่งครัด สำนวณกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
Website : http://www.sitsuthawas.com/ 23. สำนักปฏิบัติกรรมฐานวัดมเหยงคณ์ ที่ตั้ง : ต.หันตรา อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา 13000 หมายเลขโทรศัพท์: 0-3588-1606 http://www.mahaeyong.org/Site/Welcom e.html	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : ค้นหาความจริงว่า ชีวิตมันคืออะไรกันแน่ ปกติเราปล่อย ให้ชีวิต ดำเนินไปตามความ เคยชินของมันไปแล้วปีเล่า มันมีแต่ความมืดบอด	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติธรรม 9 วัน เติมน้ำมัน สมาธิ กำหนดรู้ รูป-นาม
24. วัดถ้ำสุมะโน (วิปัสสนา) ที่ตั้ง : ต.บ้านนา อ.ศรีนครินทร์ จ.พัทลุง 93000 เรื่อง : ติดต่ออบรมค่ายคุณธรรม ติดต่อ : พระมหาสุพรรณ เขมมนุโท โทรศัพท์ : 089- 977-8474 อีเมล : jupada53@hotmail.co.th เรื่อง : รับสมัคร/ลงทะเบียน กรุณาติดต่อ ระหว่างเวลา 13.00 น.- 17.00 น. เรื่อง : ที่พักผู้มาปฏิบัติธรรม ติดต่อ : แม่ชี กรศศิรัชม์ บุญคำร์มีโชติ Website : http://www.wattumsumano.org/	จุดประสงค์การจัดอบรม : อบรมพัฒนาดน บุคคล หรือ กลุ่มบุคคล ที่ไม่ต้องการ ปฏิบัติในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา	การปฏิบัติตน : 1. เมื่อเดินทางมาถึงวัด ให้ตัด ต่อฝ่ายทะเบียนเพื่อลงทะเบียนกับเจ้าหน้าที่ และขอทราบห้องพักและนำสัมภาระไปเก็บให้ เรียบร้อย ไม่โยกย้ายสับเปลี่ยนที่พักระหว่าง หากท่านมีภาระจำเป็น ต้องออกจากปฏิบัติ ก่อนสิ้นสุดการปฏิบัติ ต้องแจ้งวิทยากรหรือ เจ้าหน้าที่ก่อน พยายามปฏิบัติตามกฎข้อบังคับ อย่างเคร่งครัด ไม่พูดคุยกันเลย เพื่อให้เวลา ๗ วัน ให้คุ้มค่า 2. ท่านที่นำญาติมิตร ลูกหลาน เข้าปฏิบัติด้วย ควรพูดคุยกันให้น้อยที่สุด ทางที่ดีที่สุด คือไม่ พูดคุยกันเลย เพราะการพูดคุยจะเป็นอุปสรรค ต่อการปฏิบัติ และเป็นการรบกวนผู้อื่นเป็นบาป 3. ไม่นอนกลางวัน ไม่อ่านหรือเขียนหนังสือใด ๆ ยกเว้นเขียนให้วิทยากร
25. วัดป่าน้ำโจน ที่ตั้ง : 419 หมู่ที่ 13 ต.พันชาลี อ.วังทอง จ. พิษณุโลก 65130 หมายเลขโทรศัพท์ : 08-1886-8761 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-9438-7648	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ช่วงเช้า 06.00 น. ช่วยกันทำ ความสะอาดศาลา เมื่อจัดอาสนะที่นั่ง รับประทานอาหารเช้า ผู้ปฏิบัติธรรมผู้ชาย ช่วยกันกวาดตาด (กวาดลานวัด) ซึ่งเป็นข้อวัตร ในการดูแลรักษาเสนาสนะ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรม

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ติดต่อ คุณยายนันทนา นาอินทร์ Website : http://www.watpanamjone.org/		ผู้หญิงช่วยกันจัดอาหาร สำหรับถวายจังหัน พระภิกษุ รับประทานอาหารวันละ 1 มื้อ ป้ายๆ ดื่มน้ำปานะ ทำวัตรเช้า-เย็น
26. วัดหนองสนม ที่ตั้ง : 8 บ้านหนองสนม ถนนสุขุมวิท หมู่ที่ 3 ต.เนินพระ อ.เมือง จ.ระยอง 21000 หมายเลขโทรศัพท์: 08-1650-2564 Website : http://www.dhammathai.org/watthai/east/watnongsanom.php	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนา กรรมฐาน	ข้อมูลในการที่ท่านต้องการจะศึกษาก่อนการไป ปฏิบัติธรรมกรุณาติดต่อกับทางวัดอีกครั้ง
27. วัดท่ามะโอ ที่ตั้ง : 37 วัดท่ามะโอ ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง 52000 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-5422-8819 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-5422-3501 Website : http://www.wattamaoh.com E-Mail : info@wattamaoh.com	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐาน 4	การปฏิบัติตน : รับประทานอาหารวันละ 2 มื้อ เช้าและเที่ยง เย็นดื่มน้ำปานะ เดินจงกรม นั่ง กรรมฐาน รักษาศีลแปด หรือศีลห้าตามที่ อาราธนาไว้ ในวันที่ 2 ของการปฏิบัติ จะมีการ ทดสอบอารมณ์
28. วัดถ้ำขาม ที่ตั้ง : บ้านคำข่า หมู่ที่ 4 อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร Website : http://www.kusol.com/membersend/mb0006.html http://revival.snru.ac.th/temple/18.htm	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนา กรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ที่พักเป็นกุฏิ (กุฏิละ 1 คน) หรือ พักรวมบนศาลาก็ได้เหมาะสำหรับไปปฏิบัติ แบบอุกฤษฏ์
29. วัดป่าสุทธาวาส 	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม :	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของ สถานที่อย่างเคร่งครัด สำนวณกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ที่ตั้ง : 1396 บ้านคำสะอาด หมู่ 10 ต.ธาตุ เขิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร หมายเลขโทรศัพท์ : 0-4271-1593 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-4273-3041 Website : http://www.luangpumun.org/wara/sutta.html	เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนา กรรมฐาน	
30. วัดป่าโสมพนัส ที่ตั้ง : บ้านภูเพ็ก หมู่ 12 ต.นาหัวบ่อ อ. พวรรณานิคม จ.สกลนคร 4722 หมายเลขโทรศัพท์ : 042-981000 Website : www.watsomphanas.com E-Mail : info@watsomphanas.com	รูปแบบการจัดอบรม : มหา สติปัฏฐานสูตรว่าด้วย อริยาบถบรรพและ สัมปชัญญะบรรพ จุดประสงค์การจัดอบรม : - เพื่อเป็นการเผยแผ่คำสอน ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัม พุทธเจ้า ด้วยการเจริญสติ แบบเคลื่อนไหว ตามแนว หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจใน ธรรมปฏิบัติทั้งหลายได้มี โอกาสฝึกฝนอบรมจิตอย่าง จริงจังต่อเนื่อง - เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรม สามารถนำประสบการณ์จาก การเข้าอบรมไปใช้ในการ พัฒนาคุณภาพชีวิต รูปแบบการจัดอบรม : การ เจริญสติแบบเคลื่อนไหว โดย ปฏิบัติด้วยการยกมือสร้าง จังหวะ และการเดินจงกรม (เจริญสติในอริยาบถเดิน)	การปฏิบัติตน :- ผู้ปฏิบัติใหม่ สามารถเข้า ปฏิบัติได้ในวันที่ 4- 11 ของทุกเดือนเท่านั้น - กรุณาศึกษาวิธีปฏิบัติเบื้องต้นก่อนไปวัด - ควรอยู่ปฏิบัติให้ครบ 7 วัน 7 คืน เช่น เข้า ปฏิบัติตอนเช้าวันจันทร์ ก็ควรกลับวันจันทร์ สัปดาห์ถัดไป - ผู้ปฏิบัติควรประพฤติตามระเบียบข้อวัตรและ เอาใจใส่ในการศึกษาปฏิบัติธรรมตามคำแนะนำ สั่งสอนของพระอาจารย์อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อ ประโยชน์ของผู้ปฏิบัติเอง ฯลฯ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
31. วัดอินทรวihar (สมเด็จพระพุฒาจารย์โต พรหมรังสี) ถนนวิสุทธิกษัตริย์ แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทร. 02-628 5550-2 โทรสาร. 02-282 8429 Website : http://www.watindharaviham.org	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา
32. วัดอัมพวัน อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี 16160 โทรศัพท์. 0-3659-9381 Website : http://www.jarun.org/	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 บริกรรมยุบหนอ พองหนอ โดยหลวงพ่ोजรัญฐิตมโม	1. ไม่ควรมีสัมภาระต่างๆ ติดตัวมากมาย 2. ในการเข้าปฏิบัติธรรม จะไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ เลย ไม่ว่าจะเป็นที่พัก อาหาร 3. ใช้ชุดปฏิบัติธรรมสีขาว ในกรณีที่ท่านไม่สามารถหาชุดขาวได้ ทางวัดมีให้ยืม ครบทุกอย่าง โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด
33. วัดอโศการาม ที่ตั้ง : 136 หมู่ 2 กม.31 ถ.สุขุมวิท (สายเก่า) ต.ท้ายบ้าน อ.เมือง จ.สมุทรปราการ 10280 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-2389-2299 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-2703-8405 Website : www.watasokaram.com/	รูปแบบการจัดอบรม : ปรีวาสกรรมและปฏิบัติธรรม จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อให้พุทธบริษัทได้บำเพ็ญกุศลสมาทานร่วมกัน และดำรงพระวินัยให้มั่นคงสืบไป	การเตรียมตัว : แต่งกายชุดขาวที่สวมใส่สบาย ไม่รัดรูป ไม่มีลวดลาย ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่และตารางเวลากิจกรรมให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เพื่อให้ท่านสามารถปรับตัวดำเนินชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง
34. วัดเกตุมดีศรีวราราม ที่ตั้ง : เลขที่ 19/1 ถ.ธนบุรี-ปากท่อ ต.บางโหนด อ.เมือง จ.สมุทรสาคร 74000 โทรศัพท์ : 034421003 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (034) 421-003, (034) 839-084 Website : http://www.ktum.net/	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
35. วัดไทรงามธรรมธาราม ที่ตั้ง : ต. ดอนมะสังข์ อ. เมืองสุพรรณบุรี จ. สุพรรณบุรี 72000 หมายเลขโทรศัพท์ : 035522005 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (035) 522-005 Website : http://www.watsai.net/index.php	รูปแบบการจัดอบรม : เจริญภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร	การเตรียมตัว : แต่งกายชุดขาวที่สวมใส่สบาย ไม่รัดรูป ไม่มีลวดลาย ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่และตารางเวลากิจกรรมให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เพื่อให้ท่านสามารถปรับตัวดำเนินชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง
36. ชื่อสถานที่: สวนโมกขพลาราม ที่ตั้ง : 68/1 หมู่ 6 ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี 84110 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-7743-1596 หมายเลขโทรศัพท์อื่น : 0-7743-1661-2 Website : http://www.suanmok.com/ E-Mail : dhammadana@hotmail.com	รูปแบบการจัดอบรม : อานาปานสติภาวนา จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อชี้แนะหลักธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้จริง และเพื่อฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนา จนสามารถสัมผัสถึงความสงบเย็นภายใน และความสุขของจิตใจ อันเกิดจากความประจักษ์ในสังขารธรรม	การปฏิบัติตน : รับประทานอาหารวันละ 2 มื้อ (งดเว้นเนื้อสัตว์) วันที่ 6 ของการอบรมจัดให้ฝึกเข้าอยู่อุโบสถศีล โดยรับประทานอาหารเพียงมื้อเดียว ฝึกหัดการนอนด้วยหมอนไม้ พร้อมเครื่องนอนที่เรียบง่ายที่สุด ฝึกการใช้ชีวิตเท่าเปล่า ไม่สวมรองเท้า ใช้ชีวิตอยู่กับตัวเองโดยลำพัง เพื่อให้สามารถศึกษา เรียนรู้ เข้าใจ ภาวะจิตใจของตนเองได้อย่างเต็มที่ตลอดเวลา
37. วัดบูรพาราม ที่ตั้ง : ต.ในเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : 0-4451-4234	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การเตรียมตัว : แต่งกายชุดขาวที่สวมใส่สบาย ไม่รัดรูป ไม่มีลวดลาย ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่และตารางเวลากิจกรรมให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เพื่อให้ท่านสามารถปรับตัวดำเนินชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
38. วัดป่าบงนิคม ที่ตั้ง : 212 หมู่ 10 ต.ลานหอย อ.บ้านด่าน ลานหอย จ.สุโขทัย หมายเลขโทรศัพท์ : 0819851279 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (081) 985-1279 (พระอาจารย์จาตุรงค์)	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐาน 4	การเตรียมตัว : เครื่องแต่งกายควรเป็นชุดขาว ทางวัดมีที่พัก อาหารจัดเตรียมไว้ให้ ควรเตรียมยากันยุงมาด้วย ตารางปฏิบัติธรรม : ทางวัดไม่มีคอร์สหรือโครงการปฏิบัติเป็นพิเศษ ผู้สนใจสามารถมาได้ตลอดเวลา โดยควรแจ้งกับทางวัดล่วงหน้า
39. วัดหินหมากเป้ง (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี) ที่ตั้ง : บ้านเจริญไทย หมู่ 4 ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย Website : http://www.hinmarkpeng.org/	รูปแบบการจัดอบรม : อานาปานสติภาวนา จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อชี้แนะหลักธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้จริง และเพื่อฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนา จนสามารถสัมผัสถึงความสงบเย็นภายใน และความอิสระของจิตใจ อันเกิดจากความเห็นจริงในสังขารธรรม	การปฏิบัติตน : ในวัดมีกฎระเบียบรับรองอยู่มาก บริเวณกว้างขวาง ประกอบด้วยป่าโปร่ง ป่าไผ่ ทะเลสาบใหญ่ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง เหมาะแก่การอยู่ปฏิบัติ
40. วัดเจติยาศรีวิหาร (ภูทอก) ที่ตั้ง : บ้านคำแคนพัฒนา หมู่ที่ 6 ต.นาแสง อ.ศรีวิไล จ.หนองคาย 43210 Website : http://www.dhammadhai.org/watthai/northeast/watphutok.php	รูปแบบการจัดอบรม : สายหลวงปู่่มั่น	การปฏิบัติตน : ต้องเดินขึ้นเขาเพื่อไปวัด ทางเดินเป็นสะพานไม้ รอบเขาสูงชัน ถึง 7 ชั้น การเตรียมตัว : ศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่ก่อนปฏิบัติ เหมาะกับผู้ปฏิบัติที่ฝึกมาดีพอสมควร มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ เนื่องจากเปลี่ยวและสูงอยู่บนภูเขา จึงต้องแต่งกายกระชับ รัดกุม มีกฎที่หักเขี้ยวที่ชั้น ๒ หรือจะพักภูมิจากรอบเขาก็ได้ (ต้องขออนุญาตก่อน)
41. วัดนาหลวง (อภิญญาเทสิตธรรม) 	จุดประสงค์การจัดอบรม : 1. เพื่อฟื้นฟูพุทธศาสนาให้แก่ประชาชน	การปฏิบัติตน : 1. สาธุชาย-หญิง ควรแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าชุดสีขาวบริสุทธิ์ ไม่แต่งตัวให้ประเจิดประเจ้อ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ที่ตั้ง : บ้านนาหลวง ต.คำด้วง อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี 41160 หมายเลขโทรศัพท์: 042-910701, 042-910040 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : Fax 042-910910 , มือถือ เจ้าอาวาส 086-8613939, รองเจ้าอาวาส 081-9580505, Website: www.watnaluang.org	2. เพื่อเสริมสร้างความรู้ในด้านศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นสัมมาทิฐิให้แก่ประชาชน 3. เพื่อเผยแผ่พุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแก่ปวงชน 4. เพื่อประสานนโยบายการปกครองของรัฐบาล 5. เพื่อความเข้าใจอันดีของศาสนิกชนต่างศาสนา 6. เพื่อพัฒนาบุคคล สถานที่ อาจารย์ ธรรมะ ให้เจริญยิ่งขึ้นไป 7. เพื่อสร้างสันติภาพ ความสงบ ร่มเย็นในสังคมสืบต่อไปตลอดกาลนาน	2. สมาทานศีล ๘ ให้ใหญ่อย่างทั่วหน้า 3. ไม่เสพของมีนเมาทุกอย่างระหว่างเข้าวัดหรือปฏิบัติธรรมอยู่ 4. รู้จักเก็บข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยภายในที่อยู่ของตน 5. ขณะเดินไปเดินมา ควรระวังอย่าวิ่ง อันเป็นเหตุให้ขาดการสำรวมทางกาย 6. ควรรีบเร่งทำธุระต่างๆ ให้เรียบร้อยก่อนออกปฏิบัติและพร้อมเพียงกันก่อนเวลาทุกครั้ง โดยมีคติประจำใจว่า “คอยเพื่อนดีกว่าให้เพื่อนคอย” 7. ทำตามกฎระเบียบของทางวัด เคารพพระภิกษุสงฆ์ ไม่ล่วงเกิน จะเป็นสิ่งที่ดีเยี่ยม 8. ชาย-หญิง ทุกคนควรเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ควรดูหมิ่นน้ำใจกัน ขณะมาอยู่ที่วัดหรือมาปฏิบัติธรรม 9. ควรเคารพบูชาเทิดทูน ครู อาจารย์ สถานที่ อย่างสมบูญด้วย กาย วาจา ใจ ตลอดชีวิตนี้จะไม่ให้ใครหนักใจเพราะความประพฤติของตนเอง
42. วัดป่าบ้านตาด ที่ตั้ง : ต.บ้านตาด อ.เมือง จ.อุดรธานี Website : http://www.luangta.com	รูปแบบการจัดอบรม : จิตตภาวนา	การปฏิบัติตน : ในวัดมีกฎที่หักหลายกฎ มักจะมีลูกศิษย์มาอยู่ปฏิบัติกันมาก จัดให้มีเขตชาย-หญิงชัดเจน ไม่คลุกเคล้าปะปนกัน แต่ผู้มาปฏิบัติที่นี่ต้องกินน้อย นอนน้อย ปฏิบัติมาก กลางคืนมักจะเดินจงกรม นั่งสมาธิ จนดึก หรือได้รุ่งก็มี ไม่ใช้ไฟฟ้าในตอนกลางคืน เพื่อใช้สองทางเดิน ทางจงกรม ซึ่งมักจะเป็นทางดิน และอาจมีสัตว์ เช่น งู อยู่บ้าง ต้องเจริญเมตตาไม่เบียดเบียนต่อกัน
43. วัดจันทาราม(วัดท่าซุง)	รูปแบบการจัดอบรม : หลักการวิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ฝึกให้มีสติสม่ำเสมอ ฝึกสมาธิแบบอานาปานสติ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ที่ตั้ง : 60 บ้านท่าซุง หมู่ 1 ตำบลน้ำซึม อำเภอเมือง จังหวัด อุทัยธานี 61000 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : 0-5651-2133	แนวปฏิบัติ มโนเมยิทธิ ปริกรรม “นะ มะ พะ ธะ” และ สอนอนุสติ ปริกรรม “พุทโธ จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อปฏิบัติธรรมพัฒนาจิต วิปัสสนากรรมฐานหลักการ	
44.ชื่อสถานที่: วัดปานานาชาติ ที่ตั้ง : บ้านบึงหวาย หมู่ 7 ต.บึงหวาย อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนา กรรมฐาน	การปฏิบัติตน : รับประทานอาหารวันละ 1 มื้อ
45. วัดหนองป่าพง ที่ตั้ง : 46 หมู่ 10 บ้านคงสว่าง ต.โนนผึ้ง อ. วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-4532-2729 Website : http://www.watnongpahpong.org/	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนา กรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ฝึกให้มีสติสมาธิ แบบอานาปานสติ
46. วัดถ้ำผาจอม ที่ตั้ง : ต.เวียงพางคำ อ.แม่สาย เชียงราย 57130 หมายเลขโทรศัพท์ : 053731415 หมายเลข โทรศัพท์อื่นๆ : (053) 731-415, Website : www.watthamphajom.com E-Mail : info@watthamphajom.com	รูปแบบการจัดอบรม : การ เจริญจิตภาวนา	การปฏิบัติตน : รับศีล 8 และปฏิบัติตามกฎระเบียบ ตาราง ปฏิบัติธรรม : 03.00 น. ตื่นมาสวดมนต์ทำวัตรเช้าแปลที่ศาลา เสร็จแล้วผลัดกันอ่านพระไตรปิฎก ผู้ที่ไม่อ่านนั่ง สมาธิจนถึงเวลา 06.00 น. 06.00 น. ออกบิณฑบาต กลับมาถึงวัดผลัดกัน อ่านพระวินัยก่อนฉันภัตตาหาร 13.00 น. มารวมกันปฏิบัติธรรมที่ศาลา ยืนทำ สมาธิ 1 ชั่วโมง เดินจงกรม 1 ชั่วโมง นั่งสมาธิ 1 ชั่วโมง

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
		16.00 น. ช่วยกันทำความสะอาดรอบบริเวณวัด 18.00 น. ตีระฆัง พระภิกษุ – สามเณร อุบาสก – อุบาสิกา มารวมกันที่ศาลา 18.30 น. สวดมนต์ทำวัตรเย็นแปล แผ่เมตตา ให้เปลี่ยนอิริยาบถยืนทำสมาธิ เดินจงกรม นั่งสมาธิ จนถึงเวลา 21.00-21.30 น. จึงเลิกมี การบรรยายธรรมะ อบรมสมณวิปัสสนาเป็นประจำทุกวัน
47. วัดถ้ำพระบำเพ็ญบุญ สำนักปฏิบัติธรรมศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ ที่ตั้ง : เลขที่ 395 หมู่ 11 บ้านถ้ำพระ (ห้วยหลวง-บ้านนิคมแม่ลาว) ต.ธารทอง อ.พาน จ.เชียงราย 57250 หมายเลขโทรศัพท์ : 053184325 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0895604949 (เจ้าอาวาส) Website : http://watthumpra.com/	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐาน 4 จุดประสงค์การจัดอบรม : ฝึกอบรมจิตใจ ทั้งจากการได้พบกับความทุกข์ หรือความสุข หรือเพื่อแสวงหาความสงบสุข พ้นจากทุกข์	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของวัด การเตรียมตัว : เตรียมเครื่องใช้ส่วนตัวมาให้พร้อม นุ่งขาวห่มขาว ตารางปฏิบัติธรรม : มีการจัดอบรมทุกวัน
48. วัดอุดมวารี (วัดป่าสาขาที่ 30 ของวัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี) ที่ตั้ง : บ้านโป่งแดง ต.ทรายขาวอ.พาน จ.เชียงราย 57120 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : 053958101 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (053) 958-453	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิตวิปัสสนากรรมฐาน	การเตรียมตัว : แต่งกายชุดขาวที่สวมใส่สบาย ไม่รัดรูป ไม่มีลวดลาย ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่และตารางเวลากิจกรรมให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เพื่อให้ท่านสามารถปรับตัวดำเนินชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง
49. ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานวัดถ้ำพระผางาม (สาขาวัดอัมพวัน จ.สิงห์บุรี)	จุดประสงค์การจัดอบรม : พัฒนาจิต เพื่อเกิดปัญญาและสันติสุข	การปฏิบัติตน : ระลึกถึงคำสอนของพระเดชพระคุณหลวงพ่อบทญ้อยได้ขาด “ถ้าท่านตั้งใจปฏิบัติธรรมโดย กิณน้อย พุณน้อย นอนน้อย ทำ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ที่ตั้ง : หมู่ 9 บ้านผางาม ต.ผางาม อ.เวียงชัย จ.เชียงราย 57210 หมายเลขโทรศัพท์ : 053736239 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 053-712759 Website : www.thongsuk.org แผนที่บน website : วิธีการเดินทาง http://www.thongsuk.org/about.php		ความเพียรให้มากแล้ว ไม่สนใจใครทั้งหมด ตัดปณิธิกังวลให้หมด (พระว่าพระวัง ห่วงนั้น ห่วงนี้ ห่วงนั้น) ศึกษา “ระเบียบปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ณ สำนักปฏิบัติธรรมฝ่ายคฤหัสถ์” ให้หมดเสียก่อน ไม่พูดคุยกัน ไม่คะนองวาจา ไม่โทรศัพท์ และไม่อ่านหนังสือ ตลอดเวลาที่อยู่ปฏิบัติธรรมในวัด ไม่ทำเสียงดัง เดินต้องสำรวจ กำหนดสติตลอดเวลา เข้าฝึกตรงตามตารางไม่เกียจคร้าน สำรวมตนอยู่ในเขตภาวนา อย่าไปเดินซื้อของ อย่าเดินสำรวจรอบๆ บริเวณวัด ใช้หลักสติปัฏฐานสี่ในการฝึกปฏิบัติธรรม ตามที่หลวงพ่อสอนเท่านั้น
50. วัดตโปทาราม(จำเป็ง) ที่ตั้ง : เทศบาลตำบลสุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-5327-8620 Website : http://www.watrampoeng.com/	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐาน 4	การปฏิบัติตน : พึงเว้นการสวมเครื่องประดับ ตกแต่งร่างกาย, ของมีค่า – เครื่องประดับ, พึงเว้นการใช้โทรศัพท์และโทรศัพท์มือถือ ถือตลอดอยู่ปฏิบัติธรรม, พึงเว้นการใช้เครื่องสำอาง - ของหอม ตกแต่งใบหน้าและร่างกาย และให้เก็บ – มัดรวมผมให้เรียบร้อย, เพื่อความสบายในขณะที่อยู่ปฏิบัติธรรม ควรสวมรองเท้าแตะส้นเตี้ย, เพื่อเป็นการไม่เสียเวลาในการปฏิบัติฯ ทางวัดได้จัดเตรียมอาหารตามความเหมาะสมให้ทั้งมือเช้าและกลางวัน ร่วมปฏิบัติธรรมพร้อมกัน เวลา 04.30 น., เวลา 13.00 น. และ เวลา 18.00 น. ทุกวัน, พึงเว้นจากการจับกลุ่มคุยกัน
51. วัดถ้ำดอยโดน ที่ตั้ง : 128 หมู่ 5 บ้านแม่สะป๊อก ต.แม่วีน อ.แม่ว้าง จ.เชียงใหม่ หมายเลขโทรศัพท์ : 0-5326-8511 Website	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : รับประทานอาหารมังสวิรัตติ วันละ 2 มื้อ เข้าและเที่ยง รักษาศีล 8 อย่างเคร่งครัด ที่พักจะแยกชาย-หญิง ฝึกสติ,สมาธิโดยการเดินจงกรม สลับกับการนั่งสมาธิ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
: http://vimuttidhamma.org/th/about-wat-tam-doi-tohn E-Mail : doitcmm@yahoo.com		
52. วัดถ้ำผาล่อง ที่ตั้ง : ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ 50170 หมายเลขโทรศัพท์ : 053455100 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (053) 455-100	รูปแบบการจัดอบรม : สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : - กรุณาศึกษาวิธีปฏิบัติเบื้องต้นก่อนไปวัด - ปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของพระอาจารย์อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติเอง
53. วัดป่าดาราภิรมย์ ที่ตั้ง : หมู่ 1 ตำบลลิ่มใต้ อำเภอมะเริ่ญ จังหวัดเชียงใหม่ 50180 หมายเลขโทรศัพท์ : 053862722 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (053) 862-722 Website : http://www.watphadarabhirom.com	รูปแบบการจัดอบรม : ตามแนวทางของหลวงปู่มั่น เน้นเรื่องการรู้ทันอารมณ์	การปฏิบัติตน : พระผู้บรรยายจะกำหนดการปฏิบัติในแต่ละวัน ผู้ปฏิบัติต้องคอยจดบันทึกไว้
54. วัดป่ามหาปัญญา ที่ตั้ง : บ้านเมืองกะ ต. สะดวก อ. แม่ริม จ. เชียงใหม่ 50180 หมายเลขโทรศัพท์ : 081-5302356 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 089-4320272 Website : http://www.watmahapanyo.co.cc E-Mail : nbpiya@hotmail.com	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติตามแนวทางการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวของหลวงปู่เทียน จิตตสุโภ จุดประสงค์การจัดอบรม: เพื่อเป็นการเผยแพร่คำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวตามแนวหลวงปู่เทียน จิตตสุโภ	การปฏิบัติตน : - กรุณาศึกษาวิธีปฏิบัติเบื้องต้นก่อนไปวัด - ควรอยู่ปฏิบัติให้ครบ 7 วัน 7 คืน เช่น เข้าปฏิบัติตอนเช้าวันจันทร์ ก็ควรกลับวันจันทร์ สัปดาห์ถัดไป - ผู้ปฏิบัติควรประพฤติตามระเบียบข้อวัตรและเอาใจใส่ในการศึกษาปฏิบัติธรรมตามคำแนะนำสั่งสอนของพระอาจารย์อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติเอง

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
55. วัดอุโมงค์ ที่ตั้ง : เลขที่ 135 หมู่ 10 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 Website : http://www.watumong.org/ E-Mail : webmaster@watumong.org	รูปแบบการจัดอบรม : สมถกรรมฐานและ วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของวัด การเตรียมตัว : เตรียมเครื่องใช้ส่วนตัวมาให้ พร้อม นุ่งขาวห่มขาว
56. วัดมหาธาตุ ที่ตั้ง : 29 ถ.นิกรบำรุง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67000 หมายเลขโทรศัพท์ : 0567131745	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติ กรรมฐาน ฝึกกำหนดลม หายใจเข้าออก	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของ สถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา
57. วัดวังชมพู ที่ตั้ง : หมู่ 3 ต.วังชมพู อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67210 หมายเลขโทรศัพท์ : 056771184 หมายเลข โทรศัพท์อื่นๆ : (056) 771-184	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏ ฐาน 4 จุดประสงค์การจัดอบรม : อบรมปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนา จิต	การปฏิบัติตน : ระยะเวลาการฝึกอบรมที่ความ พร้อมของผู้ปฏิบัติ
58. วัดท่ามะโอ 37 วัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง 52000 โทรศัพท์ : (054) 228-819 โทรสาร : (054) 228-819 http://www.wattamaoh.com/home/contact.php	รูปแบบการจัดอบรม : หลักสูตรวิปัสสนากรรมฐาน	จัดขึ้นเดือนละ 4 ครั้ง ตั้งแต่ 1-7, 8-14, 15-21 และ 22-30 ของทุกเดือน
59. สำนักวิปัสสนากรรมฐาน วัดพระธาตุศรี จอมทองวรวิหาร ตั้งอยู่ ถ. 157 บ้านหลวง	การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ในแนว สติปัฏฐาน 4 ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน จนถึง ระดับสูง สำหรับภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนผู้ที่สนใจ ทั้งชาว	การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น ผู้ปฏิบัติธรรม สามารถปฏิบัติได้ ภายในกฎของตนเอง หรือ สถานที่อื่นตามแต่ผู้ปฏิบัติจะเลือก ในการเข้า ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่สำนักนี้ ผู้ปฏิบัติ ธรรมแต่ละท่านจะได้รับคำแนะนำการปฏิบัติ จากพระอาจารย์ผู้สอน โดยจะเป็นไปตาม

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ต. บ้านหลวง อ. จอมทอง จ. เชียงใหม่ เบอร์โทรศัพท์ 05-826-869 เบอร์โทรสาร(แฟกซ์) 053-342-185 เว็บไซต์ : www. watphradhatusrichomtong.com	ไทย และชาวต่างประเทศ และมีการจัดให้สวดอารมณ พระกรรมฐาน โดยพระ วิปัสสนาจารย์ ผู้ผ่านการ ฝึกฝนการสวดอารมณพระ กรรมฐาน ทุกวัน (ยกเว้นวัน พระ)	แนวทางสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต และ ธรรม ซึ่งการปฏิบัติจะประกอบด้วย การนั่งสมาธิ ซึ่งให้ความสำคัญกับการพอง และ ยุบของหน้า ท้อง ขณะหายใจ และการเดินจงกรม ซึ่งให้ความ สนใจที่การเคลื่อนไหวของเท้า ระหว่างการเดิน การปฏิบัติจะแบ่งออกเป็นชุด (บัลลังค์) โดยเริ่ม จากการกราบ ตามด้วยการเดินจงกลม และการ นั่งสมาธิ ผู้ที่เริ่มต้นฝึกอาจจะเริ่มที่การเดินจง กลม และการนั่งสมาธิอย่างละ 10 นาที และ ค่อยๆเพิ่มระยะเวลาการเดิน และการนั่งต่อไป จนถึงการปฏิบัติ ทวนญาณ และ อริยฐาน ดับ สงบ ชุดที่ใช้สวดระหว่างปฏิบัติเป็นสีขาว และ สุภาพเรียบร้อย นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติธรรม จะต้องอาราธนาถือศีล 8 คือ ทางสำนักจะจัด อาหารให้กับผู้ปฏิบัติวันละ 2 มื้อคือ เช้าเวลา 06.00 น. และเพล เวลา 11.00 น. โดยมีให้เลือก แบบธรรมดาและมังสะวิรัติ สำหรับช่วงเวลาหลัง เที่ยงไปจนถึงเข้ามิดของวันรุ่งขึ้นนั้น ผู้ปฏิบัติไม่ สามารถรับประทานอาหารอีก (สามารถดื่มนม ชา กาแฟได้)
60. วัดบรมสถล (วัดดอน ยานนาวา) สำนัก ปฏิบัติธรรมประจำกรุงเทพมหานคร แห่งที่ 16 ที่ตั้ง:แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120 โทร. 02-211-5149, 02-675-5934, 089-766-0916, 085-099-5895 Website: www.watdon.net	ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ แบบ ยุบหนอ - พองหนอ โดย ใช้แนวทางปฏิบัติของ หลวง ปู่ทอง สิริมงคล (พระเทพ สิทธาจารย์ วิ.) วัดพระธาตุศรี จอมทองวรวิหาร จ.เชียงใหม่ และ แนวของท่านสะอาด ภัท ทันตะวิโรจนะ จากประเทศ พม่า	ผู้เข้าปฏิบัติต้องถือ ศีล 8 (ทานอาหาร 2 มื้อ) ยกเว้นผู้มีปัญหาทางสุขภาพหรือต้อง รับประทานยาตอนเย็น สิ่งที่ต้องเตรียมไปด้วย 1. เสื้อผ้าชุดบวชสีขาวหม่น หรือ เสื้อธรรมดา กางเกงขายาว แต่ต้องสีขาว (ทั้งชายหญิง) 2. สบู่ ยาสีฟัน ของใช้ส่วนตัวที่จำเป็น 3. ยา (ถ้ามีโรคประจำตัว) 4. บัตรประชาชน

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
61. วัดบางหมาก ที่ตั้ง : หมู่ 10 ต.บางหมาก อ.เมือง จ.ชุมพร 86000 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : 081-839-0335, 081-476-8578 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (077) 507-500 Website : www.tungpai.com	อานาปานสติภาวนา	ถ้าถือศีล 8 แต่งชุดขาว แต่ถ้าถือศีล 5 ใส่ชุดสีอะไรก็ได้ แต่ขอให้สุภาพและแสดงความเคารพต่อสถานที่
62. วัดแพร่แสงเทียน ที่ตั้ง : บ้านแม่ยางเขียว หมู่ที่ 1 ตำบลแม้อยายฮ่อ อำเภอวังยาง จังหวัดแพร่ 54140 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : 0871802976 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (087) 180-2976	เจริญสติแบบเคลื่อนไหวตามแนวของหลวงปู่เทียน จิตตสุโภ การปฏิบัติตน : พระจะไม่ขอรับถวาย เงินทอง เนื้อดิบ รูปผู้หญิง	ต้องอยู่ปฏิบัติอย่างน้อยที่สุด 7 วัน ต้องชุดขาวเท่านั้น สตรีต้องนุ่งผ้าถุงขาว ถ้าไม่ได้เตรียมมาทางวัดมีจำหน่าย ตัวละ 150 บาท กางเกงขาว เสื้อขาวทั้งชายหญิงมีขายทุกอย่าง ผู้หญิงที่จะไปถามอารมณ์กับพระนั้น มีข้อปฏิบัติคือ ต้องมีบุรุษผู้รู้เพียงสา หรือพระภิกษุอยู่กับพระอาจารย์ด้วย เพื่อป้องกันอาบัติ ให้กับพระอาจารย์ ผู้ปฏิบัติห้ามพูดคุยกันเองโดยไม่จำเป็น
63. วัดวังชมพู ที่ตั้ง : หมู่ 3 ต.วังชมพู อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67210 โทรศัพท์ 056771184 โทรศัพท์อื่นๆ : (056) 771-184	สติปัฏฐาน 4	ควรโทรแจ้งที่วัดก่อน เครื่องแต่งกายควรเป็นชุดขาว ทางวัดมีที่พัก อาหารจัดเตรียมไว้ให้
64. วัดหน้าเกตุ ที่ตั้ง : ต.นาเกตุ อ. โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี 94120 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-7343-1188 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1479-6380	วิปัสสนากรรมฐาน	แต่งกายชุดขาวที่สวมใส่สบาย ไม่รัดรูป ไม่มีลวดลาย ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติการเป็นอยู่และตารางเวลากิจกรรมให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เพื่อให้ท่านสามารถปรับตัวดำเนินชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องโดยไม่เกิดความวิตกกังวลใด ๆ ทางวัดมีที่พักให้ทั้งสำหรับโยคีชาญและหญิง
65. วัดไม้เหลือง ที่ตั้ง :	เจริญสติปัฏฐาน 4	1. นุ่งห่มด้วยชุดขาว 2. เตรียมเครื่องใช้ส่วนตัวมาด้วย อาทิ แปรงสีฟัน

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
วัดไผ่เหลือง (ติด ถ.รัตนธิเบศร์) ต.บางรักพัฒนา อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี 11110 หมายเลขโทรศัพท์: 02-921-1979		3. หากมีโรคประจำตัวควรติดยาหรือมีคนดูแล 4. นำบัตรประจำตัวประชาชนมาด้วย หมายเหตุ. กรุณาย่านำของมีค่าติดตัวมาเข้ารับการอบรมด้วย เพื่อความสันโดษ
66. วัดธรรมมงคล 132 ถ.สุขุมวิท ซอย 101 ต.รอกปูน ถนนวิที 20 แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพฯ 10260 โทร. 02-311-1387, 02-332-4145, 02-741-78322	แนวพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ภาวนา “พุทโธ”	1. มีศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา เชื้อกรรม ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว 2. สุขภาพกายสมบูรณ์ สุขภาพจิตดี ไม่ทุพพล ภาพ 3. ไม่มีเครื่องข้องกังวลใดๆ ตลอดเวลาปฏิบัติ ธรรม 4. สามารถรักษาศีล 8 หรือศีล 5 ได้ 5. อากัปกริยาสุภาพอ่อนโยนเรียบร้อย
67. วัดเขาสุกิม ที่ตั้ง 12 ต.เขาบายศรี อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี 22120 โทร. 089-931-5544, 081-456-8384	แนวพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ใช้คำบริกรรม “พุทโธ”	1. มีศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา เชื้อกรรม ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว 2. สุขภาพกายสมบูรณ์ สุขภาพจิตดี ไม่ทุพพล ภาพ 3. ไม่มีเครื่องข้องกังวลใดๆ ตลอดเวลาปฏิบัติ ธรรม 4. สามารถรักษาศีล 8 หรือศีล 5 ได้ 5. อากัปกริยาสุภาพอ่อนโยนเรียบร้อย
68. วัดผาณิตาราม ที่ตั้ง: ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ วัด ผาณิตาราม อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. (๐๓๘) ๕๐๒-๐๐๐, (๐๓๘) ๕๐๒- ๐๘๗-๘	แนวสติปัฏฐาน ๔ เจริญสติ อย่างต่อเนื่อง ตามแนวพระธรรมธีรราชมหา มุนี (โชดก ญาณสิริ) วัด มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	1. มีศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา เชื้อกรรม ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว 2. สุขภาพกายสมบูรณ์ สุขภาพจิตดี ไม่ทุพพล ภาพ 3. ไม่มีเครื่องข้องกังวลใดๆ ตลอดเวลาปฏิบัติ ธรรม 4. สามารถรักษาศีล 8 หรือศีล 5 ได้ 5. อากัปกริยาสุภาพอ่อนโยนเรียบร้อย

สถานที่ปฏิบัติธรรม ประเภทหน่วยงาน องค์การ หรือมูลนิธิ

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
1. บ้านปฏิบัติธรรมสวนหลวง ที่ตั้ง : 14 ซอยพัฒนาการ 20 แขวง 6 เขต สวนหลวง กรุงเทพฯ หมายเลขโทรศัพท์: 08-5158-6336 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-2318-6219 ต่อ 105 คุณมนัสนันท์ Website : http://bansl.multiply.com แผนที่บน website : http://bansl.multiply.com/journal/item/2	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐาน 4 (ยุบหนอ-พองหนอ)	1. รักษาศีล 8 อย่างเคร่งครัด งดเครื่องดื่ม ประเภทนมทุกชนิด, น้ำเต้าหู้, ไมโล, โอวัลติน, และอาหารเสริมทุกชนิด 2. พึงเจริญสติ กำหนดรู้อาการของกาย ใจ อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง แม้ในเวลาพักผ่อน 3. เป็นผู้มีความเพียรในการสำรวจอินทรีย์ ตลอดเวลา และไม่ปฏิบัติเองในที่พัก 4. ไปสอบอารมณ์ทุกวันตามเวลาที่กำหนด อย่างเคร่งครัด ควรไปขอพระอาจารย์ก่อนเวลา 10 นาที 5. งดการสอบอารมณ์หรือพูดคุยตลอดเวลาที่ กำหนดในหลักสูตรการปฏิบัติ ยกเว้นพูดกับ วิปัสสนาจารย์หรือผู้ประสานงานโครงการ เท่านั้น หากเตือนแล้วไม่เชื่อฟัง จะถูกเชิญออก จากการปฏิบัติ 6. งดเว้นการเขียน การอ่าน ยกเว้นการจด บันทึกในการปฏิบัติธรรมเพียงสั้น ๆ เท่านั้น และอนุญาตให้จดบันทึกธรรมบรรยายได้ 7. งดใช้เครื่องมือสื่อสารทุกชนิดกรุณานำมา ฝากไว้ที่ผู้ประสานงาน 8. หากมีความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ให้ ปรึกษาวิปัสสนาจารย์หรือผู้ประสานงาน 9. กรณีต้องการความช่วยเหลือ ให้เขียนแทน คำพูดและส่งให้ผู้ประสานงานโครงการ 10. งดพบผู้มาเยี่ยม โดยมีได้รับอนุญาตจาก วิปัสสนาจารย์ 11. ห้ามสูบบุหรี่และยาเส้น 12. ไม่เย็นดื่ม น้ำ ไม่เย็นรับประทานอาหาร และ ไม่รับประทานอาหารเสี่ยงดัง

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
2. ศูนย์วิปัสสนา ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่ตั้ง : 4 ซ.เพชรเกษม 54 แยก 6 แขวง บางด้วน เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ 10160 หมายเลขโทรศัพท์: 0-2455-2525 Website : http://www.ybat.org/index2.htm E-Mail : ybatoffice@ybat.org	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน กำหนดอริยาบถปัจจุบัน การ เดินจงกรม และการนั่งสมาธิ นอกจากนี้ยังมี การสวดมนต์ และฟังธรรมบรรยายทุกวัน ปฏิบัติธรรมตลอด 7 คืน 8 วัน	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของ สถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา
3. ศูนย์วิปัสสนาธรรมธานี ที่ตั้ง เลขที่ 42/660 หมู่บ้านเค.ซีการ์दै โฮม ถ.นิมิตใหม่ แขวงสามวาตะวันออก เขตคลองสามวา กรุงเทพฯ 10510 หมายเลขโทรศัพท์: (02) 993-2799 โทรสาร 0-2993-2700 Website:	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐานมุ่งไปยัง เป้าหมายทางจิตใจในระดับ สูงสุด เพื่อการหลุดพ้นโดย สิ้นเชิงและเพื่อการบรรลุธรรม เพื่อทำให้จิตบริสุทธิ์ ทำให้ ความเจ็บป่วย อันเนื่องมาจาก ความเก็บกด ในจิตใจหมดไป ช่วยระบายความตึงเครียดที่ เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและ แก้ปมในใจที่ผูกอยู่ เนื่องจาก นิสัยดั้งเดิมที่ชอบปรุงแต่งต่อ สถานการณ์ต่างๆ	การปฏิบัติตน : รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด งด การออกกำลังกาย ฝึกรับประทานอาหาร มังสวิรัตที่จัดเตรียมไว้ให้ จะมีการแยกชาย หญิง แม้กระทั่งคู่สมรสก็ไม่ควรมีการติดต่อกัน ในระหว่างการฝึก ผู้เข้ารับการฝึกทุกคนจะต้อง รักษาความเงียบ นับตั้งแต่เริ่มต้นฝึกจนกระทั่ง 10.00 น. ของการฝึกวันที่ 10 การรักษาความ เงียบ ไม่มีการพูดจากับใครเลย และจะต้องงด การสื่อสารไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม แต่ผู้ เข้ารับการฝึกสามารถพูดคุยกับอาจารย์ผู้สอน ได้หากจำเป็น
4. สถานปฏิบัติธรรมบ้านพาณิชยกุล	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : เรียนรู้วิธีการเดินจงกรม การนั่ง สมาธิ การกำหนดอริยาบถย่อยต่างๆ และได้

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
 ที่ตั้ง : 44/36 ซอยกำนันแมน 36 (ซอยบุญมงคล) แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ หมายเลขโทรศัพท์: 0-2454-1154 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1915-5326, 08-1736-6483, 08-6389-1915 Website : http://www.banphanichkul.com		สอบอารมณ์โดยคณะวิทยากร ถือศีล 5 รับประทานอาหาร 3 มื้อ เพื่อให้มีโอกาสได้เข้าปฏิบัติธรรม โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้น
5. เสถียรธรรมสถาน ที่ตั้ง : 24/5 ซอยวัชรพล รามอินทรา 55 กรุงเทพฯ 10230 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-2510-6697 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-2510-4756 Website : http://www.sdsweb.org/	เสถียรธรรมสถานได้จัดให้มีการอบรมสำหรับผู้สนใจปฏิบัติธรรมในทุกวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ รวมระยะเวลา 3 วัน ในแต่ละอาทิตย์ อานาปานสติ ได้แก่ สติในลมหายใจ เป็นการกำหนดลมหายใจเข้าและลมหายใจออก โดยเน้นการใช้ลมหายใจซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือเพื่ออบรมจิตให้เกิดความเป็นอิสระ ไม่ยึดติดอยู่กับสิ่งใดจนเกิดความสงบภายใน ใคร่ครวญธรรมเพื่อความเข้าใจในชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่การบรรเทาทุกข์และพ้นทุกข์ทางใจในที่สุด	การปฏิบัติตน : กรณีปฏิบัติธรรมแบบไม่พักค้าง เชิญได้ทุกเสาร์-อาทิตย์ มาได้โดยไม่ต้องสมัคร โดยสามารถเข้าร่วมได้ตั้งแต่เวลา 09.00 น. ที่ธรรมศาลา เพื่อร่วมฟังการจตุรกายการวิญญู “สวีกา” ออกอากาศสด โดยท่านแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต กรณีปฏิบัติธรรมแบบพักค้าง : ลงทะเบียนเข้าที่พักช่วงบ่ายสองโมงเย็นถึงสี่โมงเย็นวันศุกร์ และร่วมปฏิบัติธรรมจนถึงเย็นวันอาทิตย์ ท่านสามารถ download file ระเบียบปฏิบัติ, วิธีชีวิตพักค้าง, สิ่งที่ต้องเตรียมมาและใบสมัครปฏิบัติธรรมแบบพักค้าง และระเบียบการได้จากหน้าแรกของเว็บไซต์ กรอกใบสมัคร เตรียมเอกสารแนบให้เรียบร้อย แล้ว FAX เอกสารเข้าไปที่เสถียรธรรม หลังจากนั้นประมาณ 15-30 นาที รมกวนโทรศัพท์ไปตรวจสอบเพื่อให้แน่ใจว่าทางเจ้าหน้าที่ได้รับเอกสารของคุณ และเจ้าหน้าที่หรือแม่ชีท่านใดท่านหนึ่งจะแจ้งให้ทราบว่า คุณจะได้เข้าปฏิบัติธรรมแบบพักค้างหรือไม่

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
6. ศูนย์วิปัสสนาธรรมกาญจนา แนวทาง อาจารย์โกเอ็นก้า ที่ตั้ง : 20/6 หมู่ที่ 2 บ้านวังขยาย ต.ปราง เพล อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี 71240 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-3453-1209 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1506-0389 Website : http://www.thai.dhamma.org/	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : วิปัสสนา กรรมฐานมุ่งไปยัง เป้าหมายทางจิตใจในระดับ สูงสุด เพื่อการหลุดพ้นโดย สิ้นเชิงและเพื่อการบรรลุธรรม เพื่อทำให้จิตบริสุทธิ์ ทำให้ ความเจ็บป่วย อันเนื่องมาจาก ความเกียติ ในจิตใจหมดไป วิปัสสนาช่วยระบายความตึง เครียดที่เกิดขึ้นใน ชีวิตประจำวันและแก้ปมในใจ ที่ผูกอยู่ เนื่องจากนิสัยดั้งเดิม ที่หล่อปองแต่งต่อสถานการณ์ ต่างๆ	การปฏิบัติตน : รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด งด การออกกำลังกาย งดรับประทานอาหาร มังสวิรัตที่จัดเตรียมไว้ให้ จะมีการแยกชาย หญิง แม้กระทั่งคู่สมรสก็ไม่ควรมีการติดต่อกัน ในระหว่างการฝึก ผู้เข้ารับการฝึกทุกคนจะต้อง รักษาความเงียบ นับตั้งแต่เริ่มต้นฝึกจนกระทั่ง 10.00 น. ของการฝึกวันที่ 10 การรักษาความ เงียบ ไม่มีการพูดจากับใครเลย และจะต้องงด การสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม แต่ผู้ เข้ารับการฝึกสามารถพูดคุย กับอาจารย์ผู้สอนได้หากจำเป็น
7. การอบรมอานาปานสติที่สวนโมกข์ นานาชาติ กรุณาติดต่อได้ที่ ธรรมทานมูลนิธิ (หน้า สวนโมกขพลาราม) 68/1 หมู่ 6 ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี 84110 โทร. 077-431596, 077-431661-2 โทรสาร 077-431597 email : dhammadana@hotmail.com , dhammadana@indiainfo.com	รายละเอียด หลักสูตรการ อบรมแบบ อานาปานสติ สามารถดูได้จาก link. Website ด้านล่างครับ http://www.dhamma4u.com /index.php/2009-03-03-07- 50-36/167-2009-03-10-04- 43-32.html	การอบรมอานาปานสติที่สวนโมกข์นานาชาติ ระหว่างวันที่ 1-10 ของทุกเดือน ลงทะเบียนเข้า ที่พักก่อนหน้าวันอบรม 1 วัน ใช้ภาษาอังกฤษ เป็นสื่อการสอน รับจำกัดตามจำนวนห้องพัก (หญิง 57 : ชาย 57) ค่าอาหาร 1500 บาท ตลอดรายการ อบรมหมู่คณะผู้ประสงค์ให้อบรม ระหว่างวันที่ 12-19 ตามรายละเอียดที่จะกำหนดขึ้นเฉพาะ กลุ่มที่รับจัดให้ เช่น กลุ่มนักเรียน - นักศึกษา กลุ่มข้าราชการ ฯลฯ สำหรับชาวไทย (เข้ม) ระหว่างวันที่ 12-19 ของ เดือนมกราคม, พฤษภาคม และกันยายน (ทุก 4 เดือน) จัดให้เป็นพิเศษสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานการ ปฏิบัติที่ดีพอสมควรแล้ว เน้นการปฏิบัติด้วย

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
		ตนเองเป็นหลัก พร้อมทั้งสมาทานข้อวัตรปฏิบัติเพิ่มขึ้น จากการอบรมปกติตามระดับของการภาวนา ลงทะเบียนเข้าที่พักในช่วงบ่ายของวันที่ 11 สำหรับเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ระหว่างวันที่ 27-30 ของทุกเดือนที่ลงท้ายด้วยคม ลงทะเบียนเข้าที่พักในช่วงบ่ายของวันที่ 27 จบการอบรมบ่ายวันที่ 30 เวลาประมาณ 13.00 น.
8. ศูนย์วิปัสสนาธรรมสุวรรณา แนวทางอาจารย์โกเอ็นก้า ที่ตั้ง : กม.31 ทางหลวงหมายเลข 12 (ขอนแก่น-ชุมแพ) เลขที่ 112 หมู่ 1 ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น 40240 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้สะดวก : 08-6713-5617 Website : http://www.thai.dhamma.org/	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐานมุ่งไปยังเป้าหมายทางจิตใจในระดับสูงสุด เพื่อการหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงและเพื่อการบรรลุธรรมเพื่อทำให้จิตบริสุทธิ์ ทำให้ความเจ็บป่วย อันเนื่องมาจากความเก็บกด ในจิตใจหมดไป ช่วยระบายความตึงเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและแก้ปมในใจที่ผูกอยู่	การปฏิบัติตน : รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัดงดการออกกำลังกาย ฝึกรับประทานอาหารมังสวิรัตที่จัดเตรียมไว้ให้ จะมีการแยกชายหญิง แม้กระทั่งคู่สมรสก็ไม่ควรมีการติดต่อกัน ในระหว่างการฝึก ผู้เข้ารับการฝึกทุกคนจะต้องรักษาความเงียบ นับตั้งแต่เริ่มต้นฝึกจนกระทั่ง 10.00 น. ของการฝึกวันที่ 10 การรักษาความเงียบ ไม่มีการพูดจากับใครเลย และจะต้องงดการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม แต่ผู้เข้ารับการฝึกสามารถพูดคุยกับอาจารย์ผู้สอนได้หากจำเป็น
9. สวนสันติธรรม ที่ตั้ง : อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี หมายเลขโทรศัพท์ : 08-1557-9878 Website : http://www.wimutti.net/pramote/ E-Mail : webmaster.wimutti.net@gmail.com	รูปแบบการจัดอบรม : เจริญภาวนา	การปฏิบัติตน : ศึกษาการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 หรือตามหลักการดูจิตเป็นสำคัญ มีการดื่มน้ำประปาประมาณ 08.00 น. และเวลาที่ทางสวนเปิดให้เจริญภาวนา อยู่ในช่วงเวลา 07.00-10.00 น.

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
10. สำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม ที่ตั้ง : ซ.ประชาชนกุล 7 ถนนชลบุรี-บ้าน บึง ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัด ชลบุรี 20000 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-3828-3766	รูปแบบการจัดอบรม : การ ปฏิบัติสนธิปัญฐาน 4 แบบ พองหนอยุบหนอ	การปฏิบัติตน : มีเงื่อนไขปฏิบัติธรรมทั้งหญิง ชายแยกเป็นสัดส่วนอยู่จำนวนมาก การอยู่ ปฏิบัติให้พักคนเดียว เน้นการเก็บอารมณ์ไม่ พูดคุยกัน อย่างเคร่งครัด การรับประทานอาหาร อาหารจะมีปันโตส่งถึงห้อง 2 มื้อ ทุกวันจะมี การสอบอารมณ์กรรมฐานโดยพระอาจารย์ ค่า น้ำไฟ อาหาร วันละ 50 บาท หรือเดือนละ 1500 บาท ห้ามอยู่เกิน 90 วัน
11. ศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระ พุทธวิหาร ที่ตั้ง : 10/1 หมู่ 1 ต.ดงละคร อ.เมือง จ. นครนายก 26000 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-3733-0089 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-3733-0313 Website : http://www.buddhavihara.info E-Mail : buddhavihara1@yahoo.com	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏ ฐานสี่ (ยุบหนอ-พองหนอ)	การปฏิบัติตน : ไม่มีข้อมูล ตารางปฏิบัติธรรม : หลักสูตร 3 วัน และ 15 วัน โปรดดูตารางปฏิบัติในเว็บไซต์ Website : http://www.buddhavihara.info
12. วัชรธรรมสถาน ที่ตั้ง : 213/31 หมู่ 1 ถ.นครชัยศรี-อนันตม กม.9 ต.ห้วยพลู อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม 73120 โทรศัพท์ : 08-1834-5284 (วีรวัลย์) โทรศัพท์อื่นๆ : 08-9892-8822 Website: http://www.duangkaew.org/ E-mail: vacharadham@gmail.com	รูปแบบการจัดอบรม : 3 วัน 5 วัน , ปฏิบัติเดี่ยวครั้งละไม่ เกิน 7 วัน จุดประสงค์การจัดอบรม : เป็น ที่ปฏิบัติธรรมสำหรับผู้สนใจ และตั้งใจในการประพฤติ ปฏิบัติธรรม เพื่อเผยแผ่ แนวทางการดับทุกข์ตาม แนวทางของพระธรรมคำสอน ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า	การปฏิบัติตน : ดูระเบียบการได้ที่ http://www.duangkaew.org/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=36 ตารางปฏิบัติธรรม : ดูรายละเอียดได้ที่ http://www.duangkaew.org/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=36

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
13.: บ้านบุญ บ้านไร่ทอสี ที่ตั้ง : 66 หมู่ 5 บ้านหนองมะค่า ต.ปากซ่อง อ.ปากซ่อง จ.นครราชสีมา 30320 หมายเลขโทรศัพท์: 02-713 0260-1 โทรสาร : 02-391 7433 Website : http://www.thawasischool.com แผนที่บน website : http://www.thawasischool.com/school/map_banraithawsi.htm	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติสมาธิภาวนา	การปฏิบัติตน : ในระหว่างปฏิบัติ จัดให้มีการทำวัตรเช้า นั่งสมาธิ ฟังบรรยายธรรมเทศนา รักษาศีล 8 ต้องปิดวาจา ห้ามพูด เพื่อให้อยู่กับตัวเองมากที่สุด การนั่งสมาธิวันละ 5 ครั้งๆละ 45 นาที และเดินจงกรมวันละ 2 ครั้งๆละ 45 นาที อาหารที่ทานเป็นมังสวิรัต ทานวันละ 2 มื้อ มื้อเย็นงด
14. อาศรมมาตา ที่ตั้ง : 67 หมู่ 7 ต. ภูหลวง อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา 30150 หมายเลขโทรศัพท์ : 08-1913-5031 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-7040-4562 แม่ชี ดร.ไพเราะ ทิพย์ทัศน์ Website: http://ashrammata.blogspot.com/ E-Mail : t_ashram_mata@hotmail.com	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐาน 4 จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อพัฒนาจิต สำหรับเพื่อนสตรี ไม่จำกัดเชื้อชาติ, ฝึกการอุทิศให้ผู้หญิง ซึ่งไม่ควรอุทิศรอนแรมไปตามป่าเขา เช่นเดียวกับพระภิกษุ, สถานที่ที่เป็นป่าบนเขาภูหลวง เหมาะสำหรับฝึกความกล้า ด้วยการเดินและพักในป่า มีกัลยาณมิตรคอยฝึกให้	การปฏิบัติตน : รับเฉพาะอุบาสิกและนักบวชสตรี เข้าพักในกุฏิที่เจ้าหน้าที่อาศรมมาตาจัดให้เท่านั้น (ห้ามเลือกกุฏิเอง), มีอาหารมังสะวิรัติให้ วันละ 2 มื้อ ผู้เข้าพักควรสมาทานศีล 8 ตารางปฏิบัติธรรม : จัดอบรมเป็นคณะ ปีละ 5-6 ครั้ง ระยะเวลาในการปฏิบัติประมาณ 5-7 วัน และยังได้เชิญวิทยากรที่มีชื่อเสียงในการปฏิบัติ สติปัฏฐาน 4 หลากๆ แบบ มาให้คำแนะนำแก่ผู้ปฏิบัติอีกด้วย ส่วนใครจะมาปลีกปฏิบัติเป็นส่วนตัว หรือเป็นคณะเล็กๆก็มาพัก
15. ศูนย์วิปัสสนาธรรมกมลลา แนวทางอาจารย์โกเอ็นก้า 200 ที่ตั้ง : กม.166+900 ทางหลวงหมายเลข 33 (สุวรรณศร) 200 บ้านเนินผาสูก ต.ดงขี้เหล็ก อ.เมือง จ.	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนาธรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : วิปัสสนาธรรมฐานมุ่งไปยังเป้าหมายทางจิตใจในระดับสูงสุด เพื่อการหลุดพ้นโดย	การปฏิบัติตน : รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัดงดการออกกำลังกาย ฝึกรับประทานอาหารมังสวิรัตที่จัดเตรียมไว้ให้ จะมีการแยกชายหญิง แม้กระทั่งคู่สมรสก็ไม่ควรมีการติดต่อกัน ในระหว่างการฝึก ผู้เข้ารับการฝึกทุกคนจะต้องรักษาความเงียบ นับตั้งแต่เริ่มต้นฝึกจนกระทั่ง

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
ปราจีนบุรี 25000 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-3740-3185 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-9782-9180 Website : http://www.thai.dhamma.org/	สิ้นเชิงและเพื่อการบรรลุธรรม เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ทำให้ ความเจ็บป่วย อันเนื่องมาจาก ความเกียติ ในจิตใจหมดไป ช่วยระบายความตึงเครียดที่ เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน	10.00 น. ของการฝึกวันที่ 10 การรักษาความ เงียบ ไม่มีการพูดจากับใครเลย และจะต้องงด การสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม แต่ผู้ เข้ารับการฝึกสามารถพูดคุยกับอาจารย์ผู้สอน ได้หากจำเป็น
16. ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ บ้าน วังเมือง ที่ตั้ง : 109 ม. 9 ซ.เทศบาล 5 ถ.เพชร เกษม ต.ท้ายเหมือง อ.ท้ายเหมือง จ. พังงา 82120 หมายเลขโทรศัพท์ : 076571850 Website : www.thammatipo.com E-Mail : siree@thammatipo.com	รูปแบบการจัดอบรม : มหาสติปัฏฐาน 4 จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อ เผยแผ่ธรรม การฝึกจิตตาม แนวมหาสติปัฏฐานสี่ อริยมรรคมีองค์ 8	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของ สถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา ตารางปฏิบัติธรรม : สามารถเข้าอบรมได้ทุกวัน, ควรติดต่อล่วงหน้า
17. ศูนย์วิปัสสนาธรรมอาภา แนวทาง อาจารย์โกเอ็นก้า ที่ตั้ง : กม.49+400 ทางหลวงหมายเลข 12 (พิษณุโลก-หล่มสัก) 138 แยกเข้า บ้านห้วยพลู ต.แก่งโสภา อ.วังทอง จ. พิษณุโลก 65220 หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อ.08-1605- 5576, 087-135-2128 Website : http://www.thaidhamma.net/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=32 พิกัด GPS : 16.898756 100.664368	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนาธรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : วิปัสสนาธรรมฐานมุ่งไปยัง เป้าหมายทางจิตใจในระดับ สูงสุด เพื่อการหลุดพ้นโดย สิ้นเชิงและเพื่อการบรรลุธรรม เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ทำให้ ความเจ็บป่วย อันเนื่องมาจาก ความเกียติ ในจิตใจหมดไป ช่วยระบายความตึงเครียดที่ เกิดขึ้นใน	การปฏิบัติตน : รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด งด การออกกำลังกาย ฝึกรับประทานอาหาร มังสวิรัติที่จัดเตรียมไว้ให้ จะมีการแยกชาย หญิง แม้กระทั่งคู่สมรสก็ไม่ควรมีการติดต่อกัน ในระหว่างการฝึก ผู้เข้ารับการฝึกทุกคนจะต้อง รักษาความเงียบ ตารางปฏิบัติธรรม : หลักสูตรการอบรม วิปัสสนา 10 วันเริ่มต้นในเย็นวันแรก และ สิ้นสุดในตอนเช้าของวันสุดท้าย

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
18. สำนักปฏิบัติธรรมแม่ชีอมรีรักษ์ ไตรนุสรณ์ ที่ตั้ง : เลขที่ 175 บ้านเหล่าใหญ่ ต.วัฒนา อ.สองดาว จ.สกลนคร 47190 หมายเลขโทรศัพท์ : 042786205 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (042) 786-205	รูปแบบการจัดอบรม : สติปัฏฐานสี่ (ยุบหนอ-พองหนอ)	การปฏิบัติตน : สำหรับผู้เข้าปฏิบัติใหม่จะมีครูสอนการปฏิบัติให้ และมีพระวิปัสสนาจารย์-แม่ครูสำหรับสอบถาม
19. สวนธรรมสากล ที่ตั้ง : เลขที่ 204/22 ถ. เพชรเกษม ซอย 41 หมู่ที่ 1 ต. ควนลัง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110 หมายเลขโทรศัพท์ : 089-2972219 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 074-255-668	รูปแบบการจัดอบรม : การเจริญสติรู้การเคลื่อนไหวของกาย ตามหลักสติปัฏฐาน 4” แนวของ “หลวงพ่อเทียน จิตตสุโก จุดประสงค์การจัดอบรม: เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะนำไปใช้ในการศึกษา เรียนรู้ ใฝ่ดูชีวิตด้านใน (กลไกและการทำงานของจิตใจ) จนเกิดปัญญา รู้แจ้งรู้เห็นจริงตามความเป็นจริงในเรื่องราวของชีวิตมนุษย์ รอบด้านในการทำจิตภาวนา ประยุกต์ร่วมกับการบริหารกาย	การปฏิบัติตน : เน้นสติสัมปชัญญะในอิริยาบถต่างๆ มีรูปแบบของการเดินจงกรม การทำจังหวะมือ และการทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น โดยต้องทำความรู้สึกตัวให้ต่อเนื่อง ไม่เผลอหลับ ซึ่งจะได้ผลดีมากสำหรับผู้เริ่มต้นใหม่
20. หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ ถนนนิคมรถไฟ 2 แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 หมายเลขโทรศัพท์ : 02-936-2800 โทรสาร : 02-936-2900 E-mail : info@bai.or.th Website : http://www.bia.or.th	รูปแบบการจัดอบรม : มีการทำวัตรเย็น สวดมนต์แปล และนั่งสมาธิภาวนาอานาปานสติ สามารถไปปฏิบัติได้ทุกวัน	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานที่อย่างเคร่งครัด สรรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
21. สถานปฏิบัติธรรม เฉลิมพระเกียรติ ร. 9 999 ซอย 19 ถนนพระราม 9 แขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10320 E-mail: mindsparama9@gmail.com โทรศัพท์ 0-2719-7676 โทรสาร 0-2719-7674	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4	การปฏิบัติตน : สามารถไปปฏิบัติทุกวัน หรือพักค้างได้
22. ธรรมสถานว่องวานิช ที่ตั้ง : 272 หมู่ 1 ซ.พัฒนาสุข ถ.เทพารักษ์ ต.เทพารักษ์ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ 10270 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-2755-7323 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 0-2755-7300-14 ต่อ 117 คุณรวมพร, http://www.britishdispensary.com/	รูปแบบการจัดอบรม : พัฒนาจิต จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องสติ สมาธิ และสามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน และการทำงานเพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธศาสนา กฎแห่งกรรม ความกตัญญูกตเวที	การปฏิบัติตน : 2 คืน 3 วัน และ 3 คืน 4 วัน นอนห้องปรับอากาศ อาหารมังสะวิรัติ การปฏิบัติธรรม การสวดมนต์ ไหว้พระ เดินจงกรม อริยาบถกับสติ การสมาทานศีลการบริหารกายด้วยสติ ธรรมะรับอรุณ การชมวีซีดีการบรรยายเรื่อง “ภพภูมิ” โดย คุณวรากร ไรวา ฟังบรรยายเรื่อง “พระในบ้าน” โดย พ.อ.พิเศษ ทองคำ ศรีโยธิน
23. สถานปฏิบัติธรรม บ้านแสงสุข ที่ตั้ง : ต.บางหญ้าแพรก อ.เมือง จ.สมุทรสาคร http://www.baansangsuk.com/index.html E-Mail : webmaster@baansangsuk.com	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม 1.เพื่อให้คนในครอบครัว และพนักงานได้รู้จักธรรมะเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน 2.อนาคต ลูกหลานจะได้เห็นพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องใกล้ตัวซึ่งจะได้ใช้ธรรมะในการอบรมนิสัย และอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยใช้ธรรมนำพา	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติธรรม 7 คืน 8 วัน เดินจงกรม เจริญสติ ตารางปฏิบัติธรรม : จะเปิดการอบรมปีละประมาณ 4 ครั้งโดยจะแจ้งใน websiteและจะติดป้ายโฆษณาในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งวันเวลาจะกำหนดตามความเหมาะสมกับสถานที่เป็นหลัก ซึ่งทางบ้านแสงสุขได้เชิญคุณแม่กแก้ว(กรีนชัย)ไชยะบุรินทร์เป็นประธานในการอบรมวิปัสสนากรรมฐานในหลักสูตร “พัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข” ของคุณแม่ ดร.สิริกรีนชัย

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
	3.เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้เรียนรู้และศึกษาระบบอย่างถูกต้อง	
24. สำนักปฏิบัติธรรมแสงธรรมสงฆ์ชีวิต ที่ตั้ง : ต.โคกแย้ อ.หนองแค จ.สระบุรี 18230 โทรศัพท์ : 0-3637-9428 0-3630-5239 http://www.sangdhamsongchevit.com	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน ถือบวช เนกขัมมะ จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อ ค้นหาความจริง สู่ความหลุด พ้นในภวัญญูสงสาร	การปฏิบัติตน : ทุกวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 08.30 น. ทำความสะอาด “ ศาลาบุญ ห้องน้ำ และ บริเวณสำนักฯ ดูแลทำความสะอาด อาสนะ เสื่อ หมอน ผ้าห่ม เวลาอื่นก็ปฏิบัติธรรม ตามปกติ มีการทำวัตรเช้า – เย็น ทุกวัน จันทร์ - อาทิตย์
25. ที่ปภาวันธรรมสถาน เกาะสมุย ที่ตั้ง : อ.เกาะสมุย จ.สุราษฎร์ธานี หมายเลขโทรศัพท์ : 08-1892-3457 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1892-3457 Website : http://www.dipabhavan.com/ E-Mail : dhammadana@hotmail.com	รูปแบบการจัดอบรม : อานา ปานสติภาวนา จุดประสงค์การจัดอบรม : ผู้ เข้าอบรมจะได้เรียนรู้ธรรมะ ระดับหัวใจของ พระพุทธศาสนา คือเรื่องทุกข์ และดับทุกข์, เรื่อง อริยสัจสี่ และเรื่องปัจจุสมุปบาท และ ปฏิบัติอานาปานสติ ภาวนา เป็นหลักสำคัญ	การปฏิบัติตน : รับประทานอาหารวันละ 2 มื้อ (งดเว้นเนื้อสัตว์) วันที่ 6 ของการอบรมจัดให้ ฝึกเข้าอยู่อุโบสถศีล โดยรับประทานอาหาร เพียงมื้อเดียว ฝึกหัดการนอนด้วยหมอนไม้ พร้อมเครื่องนอนที่เรียบง่ายที่สุด ฝึกการใช้ ชีวิตทำเปล่า ไม่สวมรองเท้า ใช้ชีวิตอยู่กับ ตัวเองโดยลำพัง เพื่อให้สามารถศึกษา เรียนรู้ เข้าใจ ภาวะจิตใจของตัวเองได้อย่างเต็มที่ ตลอดเวลา
26. สำนักปฏิบัติธรรมแม่ชีอมรวิรัช สุ ราษฎร์ธานี ที่ตั้ง : หมู่ 3 บ้านท่าสะท้อน ต.ท่าสะท้อน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี 84130 หมายเลขโทรศัพท์ : 077320162 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : (077) 320-162	รูปแบบการจัดอบรม : เป็น แบบ “พองหนอ ยุบหนอ”	การปฏิบัติตน : สำหรับผู้เข้าปฏิบัติใหม่จะมีครู สอนการปฏิบัติให้ และมีพระวิปัสสนาจารย์-แม่ ครูสำหรับสอบอารมณ์
27. หมู่บ้านพลัม หมายเลขโทรศัพท์ : 08-5318-2939 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-6688-4984 Website :	รูปแบบการจัดอบรม : กิจกรรม ภาวนาตามแนวทาง หมู่บ้านพลัม จุดประสงค์การจัดอบรม :	การปฏิบัติตน : ปฏิบัติตามกฎระเบียบของ สถานที่อย่างเคร่งครัด สำรวมกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
http://www.thaiplumvillage.org/ E-Mail : awakeningsource@yahoo.com	เพื่อสืบเนื่องการปฏิบัติ และ เพื่อการถือกุศล แบ่งปัน ประสบการณ์ และเป็น กำลังใจต่อกัน ในการก้าวเดิน บนหนทางแห่งการ ฝึกฝน เพื่อ พัฒนาชีวิตด้านในให้แข็งแรง พร้อมที่จะดำเนินชีวิต ประจำวันได้อย่างรู้เท่าทัน เบิกบาน และ เป็นสุข	
28. มูลนิธิศูนย์วิปัสสนาเชียงใหม่ ที่ตั้ง : 4 ซอยจันทร์ศัพท์ ถนนห้วยแก้ว ต. ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300 หมายเลขโทรศัพท์ : 0-5322-5570 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1672-3700 Website : http://www.vipassanacm.com E-Mail : info@vipassanacm.com	รูปแบบการจัดอบรม : วิปัสสนากรรมฐาน จุดประสงค์การจัดอบรม : เพื่อ พัฒนาจิตวิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติตน : กรอกรับสมัครก่อนเข้าอบรม, ต้องไปถึงศูนย์ฯ ก่อน เวลาปฐมนิเทศ, เวลา ลงทะเบียน ตั้งแต่เวลา 8.30 - 10.00 น. (วัน สุดท้ายจบการอบรมเวลา 10.45 น.), ค่าใช้จ่าย ในการอบรม เชิญร่วมทำบุญกับมูลนิธิฯ ตาม จิตศรัทธา
29. ศูนย์ปฏิบัติธรรมตาถึงเลดง เฉลิม ราช 60 ปี ที่ตั้ง : 91 หมู่ 4 ต.ลำราญ ราษฎร์ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ 50220 หมายเลขโทรศัพท์: 0-5388-7210 หมายเลขโทรศัพท์อื่นๆ : 08-1891-8211 http://www.sati99.com/index.php?lay=show&ac=article&Ntype=2	รูปแบบการจัดอบรม : กรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 (ใช้หลักการของพุทธทาส เป็นหลัก)	การปฏิบัติตน : - กรุณาศึกษาวิธีปฏิบัติเบื้องต้นก่อนไปวัด ปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของพระอาจารย์ อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติ เอง
30. สำนักปฏิบัติธรรมศิริธรรม	รูปแบบการจัดอบรม : ปฏิบัติ แนวสติปัฏฐาน 4 และอานา	การปฏิบัติตน : เน้นการปฏิบัติแบบเคร่งครัด กินน้อย นอนน้อย พูดน้อย ปฏิบัติมาก

รายชื่อวัด/สถานที่ติดต่อ	แนวทางการปฏิบัติ	การเตรียมตัว
 ที่ตั้ง : เขากิว ต.ไร่ส้ม อ.เมือง จ.เพชรบุรี 76000 โทรศัพท์ : 032428522 (032) 428-522	ปานสติ	
31. พุทธธรรมสถานผาซ่อนแก้ว ที่ตั้ง : หมู่ 7 บ้านทางแดง ต.แคมป์สน อ.เขาค้อ จ.เพชรบูรณ์ 67280 สอบถามรายละเอียดได้ที่ มูลนิธิบ้านอารีย์ www.baanaree.net โทร. 0-2279-2838 (ในเวลาทำการ) Call center มูลนิธิบ้านอารีย์ โทร. 0-2333-3366 : 08-4494-1262 http://www.phasomkaew.org/ E-Mail : webmaster@phasomkaew.org	รูปแบบการจัดอบรม : เจริญ สติภาวนา	การปฏิบัติตน : นอนห้องพักที่แยกหญิง-ชาย รับประทานอาหารวันละ 2 มื้อ เข้ากับเที่ยง เย็น ดื่มน้ำปานะ ทำวัตรเช้า-เย็น เจริญสติภาวนา เพียรพยายามอย่างเต็มที่และต่อเนื่องทุก อริยาบถ การเดิน เดินอย่างมีสติทุกอย่างก้าว ระวังการเหยียบสัตว์เล็กสัตว์น้อยร่วมโลก ซึ่ง เป็นผู้มาอาศัยอยู่ก่อน

ภาคผนวก จ. รูปภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่-การศึกษาข้อมูล-การประชุมสัมมนาภายใต้โครงการวิจัย

สวนโมกขพลาราม จ.สุราษฎร์ธานี

วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จ.ราชบุรี

Monk Chat & Meditation Retreat

Treveling in the north of Thailand is not only an opportunity to absorb the richness and resources of its natural beauty but also to experience its lush cultural heritage and spiritual progression within the Thai Buddhist framework.

MCU Buddhist University, Chiang Mai Campus, welcomes all to visit the warm programme "MONK CHAT" ; informally talk with the monk. You would get to know about monk's life, Thai culture and Tradition, Buddhism, etc. Besides, we provide you with the **MEDITATION RETREAT WORKSHOP** (Concentration Meditation and Vipassana Meditation) which is the way to make the mind peaceful, and to develop transcendent insight which penetrates into the truth of life.

Monk Chat
Every Monday, Wednesday, and Friday (8.00 p.m. - 7.00 p.m.)
Note : Please wear modest and non-transparent clothes (covered shoulders and never shorts and mini-skirt).

The Meditation Retreat Workshop
- Tuesday to Wednesday (weekly)
- Tuesday to Friday (the last week of the month)
(Course starts at 02.00 p.m. at Monk Chat Office)

For more information and making a reservation, please contact :
Academic Affairs, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Chiang Mai Campus, Wat Suandok, Suthep Road, Chiang Mai 50200 Thailand
Tel. 0 5380 8411 to 3 ext.210, Fax. 0 5327 0452 Mobile: 08 4809 1387
www.monkchat.net E-mail: thaimonkchat@yahoo.com

"Simply sharing good thoughts with Buddhist Monks"

"We lead you the way to the peaceful mind"

A reservation must be made at least a week in advance.

วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่ และ วัดพระธาตุพนม จ.นครพนม

สัมมนาพระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้ที่เกี่ยวข้องการท่องเที่ยว ณ ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข. ประวัติคณะผู้วิจัย

1. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

1. ชื่อ-สกุล พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่่น)
2. สถานที่ติดต่อ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุฯ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
E-mail Suthito@yahoo.com
3. ประวัติการศึกษา เปรียญธรรม 7 ประโยค
ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ปริญญาโท พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต (พช.ม.) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. ตำแหน่ง รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. ผลงานทางวิชาการ
 - รายงานการวิจัยเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน”
เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
 - รายงานการวิจัย เรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตาก
ธรรมของวัดสูงเม่น จ.แพร่” เสนอ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
 - รายงานการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนานโยบายและกลไก การรักษา
ส่งเสริม สืบสานและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม” เสนอ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
 - รายงานการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดใน
กรุงเทพมหานคร” เสนอสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
 - บทความเรื่อง “Buddhist Tourism การท่องเที่ยวแนวพุทธ” ใน จุลสาร
การท่องเที่ยว ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
 - หนังสือ “กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา” ร่วมกับ
รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ พิมพ์ครั้งแรก 2543

2. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ สกุล พระปลัด ดร.เสน่ห์ ฉายา ธมฺมวโร นามสกุล อินฟอง
2. สถานที่ติดต่อ วัดสวนดอก (พระอารามหลวง) เลขที่ 139 ถ.สุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
3. ประวัติการศึกษา

นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดปิงเมือง อ.พาน จ.เชียงราย

เปรียญธรรม 1-2 ประโยค สำนักเรียนวัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ปริญญาตรี (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท (ปรัชญา) University of Mysore, Kamataka, India M.Phil

(ปรัชญา) Bangalore University, Kamataka, India ปริญญาเอก (บาลีและพระพุทธศาสนา) Dr.Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad, India
4. ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

เลขานุการและคณะกรรมการบริหารมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่

พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

ประธานกรรมการโครงการฝึกอบรมวิธีการสอนพระพุทธศาสนาและปฏิบัติ

วิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวต่างชาติ มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

ประธานบริหารโครงการศูนย์ภาษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
5. ผลงานทางวิชาการ

Buddhism: Ethics and the Path to Peace

Thai Buddhism

Why Buddhism: War, Love and Peace

3. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ สกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปรีชา วงศ์ทิพย์
2. สถานที่ติดต่อ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 52000
3. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี สาธารณสุขศาสตรบัณฑิต (สศ.บ.) มหาวิทยาลัยมหิดล
 สาธารณสุขศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 ปริญญาโท สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต (ส.ม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. ตำแหน่ง

รองคณบดีฝ่ายแผนและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. ผลงานทางวิชาการ
 - รายงานวิจัยเรื่อง ความพึงพอใจของนักศึกษาที่ปฏิบัติงานโครงการเรียนรู้ร่วมกันสร้างสรรค์ชุมชนจังหวัดเชียงใหม่.เชียงใหม่:คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
 - รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (โครงการมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย)พื้นที่ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 - รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (โครงการมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย)พื้นที่อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 - รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (โครงการมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย)พื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 - รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแม่ฟ้าหลวง.เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
 - รายงานวิจัยเรื่อง การส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของชุมชนบ้านแม่ อำเภอสันป่าตองจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

4. ประวัติผู้ร่วมงานวิจัย

1. ชื่อ สกุล พระมหาเกรียงศักดิ์ อินทปญโญ
2. สถานที่ติดต่อ วัดสุทธิวราราม ถ.เจริญกรุง เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120
3. ประวัติการศึกษา

เปรียญธรรม 6 ประโยค (2538)

ปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช(2542)

ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พัฒนศึกษา มหาวิทยาลัย ศิลปากร (2550)
4. ตำแหน่ง

ครูสอนศีลธรรม-พระพุทธศาสนาโรงเรียนวัดสุทธิวราราม กรุงเทพฯ

ผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดโพธิ์ศรี จ. สิงห์บุรี

อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. ผลงานทางวิชาการ

ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนานโยบายและกลไก การรักษาส่งเสริม สืบสานและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม”

เสนอ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ